

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MADDE BAĞIMLILIĞININ SOSYOLOJİK NEDENLERİ VE ETKİLERİ: SOSYAL BAĞIŞIKLIK SİSTEMİ
ANALJİSİ ÜZERİNDEN MALATYA ÖRNEĞİ

Ahmet YASUNTİMUR

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Vehbi BAYHAN

MALATYA

2026

 İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ	KABUL ONAY FORMU	Doküman No	İNÜ-KYS-FRM-142
		Yayın Tarihi	19.08.2019
		Revizyon No	
		Revizyon Tarihi	

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Madde Bağımlılığının Sosyolojik Nedenleri ve Etkileri: Sosyal Bağışıklık
Sistemi Analojisi Üzerinden Malatya Örneği
DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Vehbi BAYHAN

HAZIRLAYAN
Ahmet YASUNTİMUR

Jürimiz tarafından 15/05/2026 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda bu tez **oybirliği** ile başarılı bulunarak Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi olarak kabul etmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvanı Adı Soyadı

İmza

1. Prof. Dr. Yaşar KAYA
2. Prof. Dr. Vehbi BAYHAN
3. Prof. Dr. Ersan ERSOY
4. Doç. Dr. Muzaffer Çağlar KURTDAS
5. Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇETİNTAŞ

ONAY

Bu tez, İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından kabul edilmiş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun .../.../20... tarih ve 20..../..... sayılı Kararıyla da uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Osman AĞIR
Enstitü Müdürü

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

ETİK VE YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

15/05/2026

İnönü Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak, Prof. Dr. Vehbi BAYHAN danışmanlığında hazırlayıp sunduğum “Madde Bağımlılığının Sosyolojik Nedenleri ve Etkileri: Sosyal Bağımlılık Sistemi Analojisi Üzerinden Malatya Örneği” başlıklı Doktora tezinde:

1. ETİK VE BİLİMSEL SORUMLULUKLARIM:

- Tezimde yer alan verileri, bilgileri ve belgeleri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Çalışmada yararlandığım tüm kaynaklara bilimsel kurallara uygun şekilde atıfta bulunduğumu ve kaynakça gösterimde APA 7. baskı kurallarına uyduğumu,
- Tezimin özgün olduğunu, çalışma ve yazım sürecinde patent ve telif haklarını ihlal edici hiçbir davranışta bulunmadığımı,
- Aksi bir durumda doğabilecek tüm hukuki ve akademik sonuçları kabul ettiğimi,

2. YAPAY ZEKÂ KULLANIMINA İLİŞKİN BEYANIM:

() Tez yazım sürecinde yapay zekâ tabanlı araçlardan **faydalanmadım.**

(X) Tez yazım sürecinde yapay zekâ tabanlı araçlardan **faydalandım.**

Bu durumda;

- Yapay zekâ araçlarını yalnızca bilimsel üretim sürecini desteklemek amacıyla kullandığımı,
- Kullanımın hipotez geliştirme, teorik tartışma ve yorumlama gibi üst düzey akademik becerileri içermediğini,
- Kullanımın tezin özgünlüğüne, bilimsel etik kurallarına ve ilgili mevzuata aykırı olmadığını,
- Usulsüz kullanımlara (kaynak göstermeksizin metin üretimi, yanıltıcı kaynak gösterimi, otomatik içeriklerin özgün eser gibi sunulması vb.) kesinlikle başvurmadığımı,
- Kullanılan yapay zekâ araçlarının ve işlevlerinin, danışmanımın bilgisi dâhilinde, ekte verilen tabloda şeffaf biçimde belirtildiğini,
- Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber’de belirtilen ilkelere riayet ettiğimi,

kabul ve taahhüt ederim.

Ahmet YASUNTİMUR
İmza

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ	1
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	6
2.1. Madde Bağımlılığı	6
2.1.1. Madde Bağımlılığında Beyin, Bağımlılığın Birleşenleri ve Tanısı	6
2.1.2. Madde Bağımlılığı Türleri	8
2.1.3. Rakamlarla Madde Bağımlılığı	22
2.2. Madde Bağımlılığının Nedenleri	24
2.2.1. Toplumsal Faktörler	25
2.2.2. Bireysel Faktörler	33
2.2.3. Bir Sapma Biçimi Olarak Madde Bağımlılığı ve Kesişen Faktörler	43
2.3. Madde Bağımlılığının Teorik Çerçevesi: Sosyal Bağışıklık Sistemi Yaklaşımı	47
2.3.1. Toplumsal Düzen ve Norm Çözülmesi	51
2.3.2. Mekân, Çevre ve Alt Kültür	59
2.3.3. Anlam, Kimlik ve Etkileşim	65
3. YÖNTEM	73
3.1. Araştırmanın Tasarımı	73
3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu	73
3.3. Veri Toplama Araçları	77

3.4. Verilerin Analizi	78
4. BULGULAR	79
4.1. Betimsel Bulgular	79
4.2. Araştırma Temaları	85
4.2.1. Sosyal Bağışıklık Sisteminin Zayıflaması ile Maddeye Başlama	86
4.2.2. Bağımlılık Alt Kültürüne Yönelme ve Entegrasyon	109
4.2.3. Sosyal Bağışıklık Sisteminin İşlev Kaybı ve Bağımlılığın Etkileri	135
5. TARTIŞMA	152
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	178
6.1. Sonuç	178
6.2. Öneriler	184
KAYNAKLAR	187
EKLER	244
EK-1. Etik Kurul Onayı	244
EK-2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları	245
EK-3. Yapay Zekâ Kullanım Tablosu	246

TEŐEKKÖR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında katkı sunan, destek olan ve emeği geçen birçok kişi bulunmaktadır. Öncelikle bilgi, birikim ve tecrübeleriyle yol gösteren, her aşamada desteğini hissettiren değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. Vehbi BAYHAN'a en içten teőekkürlerimi sunarım. Tez İzleme Komitemde yer alarak değerli katkılarını esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Ersan ERSOY'a ve Sayın Prof. Dr. Yaşar KAYA'ya teőekkür ederim. Saha sürecinde desteklerini gördüğüm Turgut Özal Tıp Merkezi AMATEM sorumlusu Sayın Prof. Dr. Hatice Birgül CUMURCU'ya, Malatya Denetimli Serbestlik Müdürlüğü çalışanlarına ve Malatya Yeşilay Cemiyeti Yeşilay Danışmanlık Merkezi çalışanlarına teőekkür ederim. Ayrıca akademik süreçte desteklerini her zaman yanımda hissettiğim kıymetli arkadaşım Dr. Öğretim Üyesi İsmail İLBAK'a içtenlikle teőekkür ederim. Hayatımın her aşamasında yanımda olan, destekleriyle güç veren, sabırları ve sevgileriyle bu süreci tamamlamamda en büyük paya sahip olan aileme en içten teőekkürlerimi sunarım. Bu çalışmanın en önemli kısmını oluşturan saha araştırmasında, deneyimlerini içtenlikle paylaşan tüm katılımcılara ve çalışmaya katkı sunan alan uzmanlarına ayrıca teőekkür ederim. Son olarak bu çalışmaya destek sağlayan Türkiye Yeşilay Cemiyeti'ne içtenlikle teőekkür ederim.

ÖZET

Madde Bağımlılığının Sosyolojik Nedenleri ve Etkileri: Sosyal Bağışıklık Sistemi Analojisi Üzerinden Malatya Örneği

Amaç: Günümüzde madde bağımlılığı, her yaştan insanı etkileyen ve özellikle sentetik maddelerin yaygınlaşmasıyla daha karmaşık ve hızla büyüyen bir sorun haline gelmiştir. Bu bağlamda araştırmanın amacı, bireyi ve toplumu olumsuz olarak etkileyen madde bağımlılığının sosyolojik nedenlerini ve etkilerini derinlemesine incelemektir.

Yöntem: Nitel olarak tasarlanan bu çalışmada fenomenolojik desen kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Malatya İnönü Üniversitesi Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezinde ve Yeşilay Danışmanlık Merkezinde tedavi gören ve Denetimli Serbestlik Müdürlüğünde yükümlü olarak bulunan 41 erkek madde bağımlısı, 19 kadın madde bağımlısı ve madde bağımlılığı alanında çalışan 9 alan uzmanı oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme tekniği kullanılarak belirlenmiş ve veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile gerçekleştirilen yüz yüze derinlemesine mülakatlar aracılığıyla toplanmıştır.

Bulgular: Bu çalışmada gerçekleştirilen tematik analiz sonucunda, madde bağımlılığı sürecine ilişkin üç ana tema ve bu temalar altında toplam on altı alt tema elde edilmiştir. Ana temalar; sosyal bağışıklık sisteminin zayıflaması ile maddeye başlama süreci, bağımlılık alt kültürüne yönelme ve entegrasyon süreci ile sosyal bağışıklık sisteminin işlev kaybı ve bağımlılığın çok boyutlu etkileri olarak belirlenmiştir.

Sonuç: Madde bağımlılığı, bireysel bir tercihten ziyade, sosyal bağların zayıflamasıyla başlayan, bireyin bağımlılık alt kültürüne yönelmesi ile derinleşen ve süreç içerisinde sosyal bağışıklık sisteminin işlev kaybıyla birlikte çok boyutlu sonuçlar üreten dinamik bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte birey, yalnızca madde kullanımına yönelmekle kalmamakta; aynı zamanda bağımlılık alt kültürüne entegre olarak sosyal çevresiyle ilişkisini yeniden yapılandırmakta ve zamanla damgalanma, sosyal sermaye kaybı, aile ilişkilerinde bozulma ve toplumsal hayattan uzaklaşma gibi çok yönlü etkilerle karşı karşıya kalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bağımlılık, Bağımlılığın Etkileri, Bağımlılığın Nedenleri, Madde Bağımlılığı, Sosyal Bağışıklık.

ABSTRACT

Sociological Causes and Effects of Substance Addiction: The Case of Malatya Through the Analogy of the Social Immune System

Aim: Today, substance addiction has become a rapidly growing problem affecting individuals of all ages, and has become more complex with the widespread use of synthetic substances. In this context, the aim of this study is to examine in depth the sociological causes and effects of substance addiction, which negatively affects both individuals and society.

Method: This research was designed qualitatively and employed a phenomenological approach. The study group consists of 41 male substance users and 19 female substance users receiving treatment at Malatya İnönü University Alcohol and Substance Addiction Treatment Center and the Green Crescent Counseling Center, as well as individuals under supervision at the Probation Directorate, along with 9 field experts working in the area of substance addiction. The study group of the research was determined using purposive sampling technique, and the data were collected through face-to-face in-depth interviews conducted with a semi-structured interview form.

Results: As a result of the thematic analysis conducted in this study, three main themes and a total of sixteen sub-themes related to the process of substance addiction were identified. The main themes were determined as: the process of initiating substance use through the weakening of the social immune system, the process of orientation toward and integration into the addiction subculture, and the loss of function of the social immune system along with the multidimensional effects of substance addiction.

Conclusion: Substance addiction emerges not as an individual choice but as a dynamic process that begins with the weakening of social bonds, deepens through the individual's orientation toward the addiction subculture, and produces multidimensional outcomes with the loss of function of the social immune system. In this process, individuals not only turn to substance use but also restructure their social relationships through integration into the addiction subculture, and over time experience multiple consequences such as stigmatization, loss of social capital, deterioration of family relations, and withdrawal from social life.

Keywords: Addiction, Causes of Addiction, Effects of Addiction, Social Immunity, Substance Addiction.

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AMATEM	: Alkol ve madde bağımlılığı tedavi merkezi
APA	: American psychiatric association
DEHB	: Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu
DSM	: Denetimli serbestlik müdürlüğü
LSD	: Lysergic acid diethylamide
Met	: Metamfetamin
THC	: Delta-9-tetrahidrokannabinol
TSSB	: Travma sonrası stres bozukluğu
YEDAM	: Yeşilay danışmanlık merkezi

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>Şekil No</u>	<u>Sayfa No</u>
Şekil 3.1. Tematik analizin aşamaları.....	78
Şekil 4.1. Sosyal bağışıklık sistemi yaklaşımında madde bağımlılığı süreci	85

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo No	Sayfa No
Tablo 3.1. Katılımcıların demografik özellikleri.....	74
Tablo 3.2. Alan uzmanlarının demografik özellikleri	77
Tablo 4.1. Erkek katılımcıların madde kullanımına ilişkin deneyimleri ve suç kaydı	79
Tablo 4.2. Kadın katılımcıların madde kullanımına ilişkin deneyimleri ve suç kaydı	81
Tablo 4.3. Erkek katılımcıların aile yapısına ilişkin bilgiler	82
Tablo 4.4. Kadın katılımcıların aile yapısına ilişkin bilgiler.....	83
Tablo 4.5. Sosyal bağışıklık sisteminin zayıflaması ile maddeye başlama teması, alt temalar ve kodlar	86
Tablo 4.6. Bağımlılık alt kültürüne yönelme ve entegrasyon teması, alt temalar ve kodlar	109
Tablo 4.7. Bağımlılık alt kültüründe madde kullanımına ilişkin jargon.....	112
Tablo 4.8. Sosyal bağışıklık sisteminin işlev kaybı ve bağımlılığın etkileri teması, alt temalar ve kodlar	135

1. GİRİŞ

Günümüzde madde bağımlılığı her yaşta insanı etkileyen ve giderek büyüyen bir endişe kaynağıdır. Son yıllarda geleneksel uyuşturucuların yanında kimyasal yöntemler ile üretilen uyuşturucuların ortaya çıkmasıyla mevcut durum daha karmaşık hale gelmiştir (Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı [EGM], 2023). Kimyasal yöntemler ile üretilen sentetik uyuşturucular güvenlik ve halk sağlığına yeni zorluklar getirmektedir (United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC], 2024). Sentetik uyuşturucular, üretimlerinin hızlı ve coğrafi sınır tanımaması nedeniyle yeni tehditler oluşturmaktadır (EGM, 2023). Bu maddeler, geniş tarım alanları veya yoğun iş gücü gerektirmeden, ucuz kimyasal maddelerle üretilip kolaylıkla dağıtılabilmektedir (UNODC, 2024). Uyuşturucu piyasası giderek çeşitlenirken, yeni psikoaktif maddelerin ortaya çıkışı da devam etmektedir (UNODC, 2023). Bu süreçte, kontrollü maddelerin karışımları olarak sunulan yeni uyuşturucu kombinasyonları dünya genelinde daha sık rapor edilmektedir (UNODC, 2024). Bu kombinasyonlar, reçeteli ilaçlar, veteriner ilaçları, alkol, meşrubatlar, gıda boyaları ve aromalar, hatta sanayi amaçlı kullanılan uçucu maddeler, zehirler veya yakıt gibi çeşitli bileşenleri içerebilmektedir (UNODC, 2023).

Her geçen gün kullanımı ve çeşitliliği artan maddelerin kullanımını bazı şartların desteklediği görülmektedir. Belirli nüfus grupları, travma geçmişi (Saçakla ve Odabaş, 2023), belirli kişilik özellikleri (Zeighami vd., 2021), olumsuz çocukluk deneyimleri (Fernández-Montalvo, 2014), sosyal izolasyon ve sosyal sermaye eksikliği (UNODC, 2024) gibi faktörler bunu desteklemektedir. Aynı zamanda, anne babanın boşanmış olması (Swaim, 1991), tutarsız ebeveynlik (Yaman, 2014), dezavantajlı mahallelerde oturmak (Anderson, 1999), ebeveynlerin madde kullanması (Nawi vd., 2021), göç (Güler ve Demircan, 2022), eğlence arayışı gibi nedenlerde madde kullanımına uygun koşulları oluşturmaktadır (Bayhan ve Yasuntimur, 2023; İçişleri Bakanlığı, 2021).

Bu bağlamda, bağımlılık bireyin yaşamı boyunca mücadele etmek zorunda kalacağı kronik bir hastalık olarak değerlendirilmektedir (Nalbantoğlu ve Tuncay, 2023). Madde bağımlılığı ise, bireyin maddenin zararlı etkilerinin farkında olmasına rağmen, kontrol edemediği bir istekle maddeyi kullanmaya devam etmesi durumu olarak tanımlanmaktadır (Yeşilay, 2023). Kullanılan maddeler, bireyin merkezi sinir sistemini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyerek hem fiziksel hem de psikolojik hasarlara yol açmakta ve bu durum sosyal alanda çeşitli sorunlara neden olmaktadır (Aycan vd., 2000; Sevin ve Erbay, 2019). Madde bağımlılarının aileleri ve çevreleriyle ilişkileri zayıflamakta (Yaman, 2014), düzenli bir işte çalışmaları zorlaşmakta ve suç davranışlarına yönelmeleri daha olası hale gelmektedir (Altuner vd., 2009). Aynı zamanda bu bireylerde intihar eğilimi artmakta (Görgülü, 2017) ve akademik başarıda düşüş yaşanabilmektedir (Erdem vd., 2006).

Bunun yanında madde kullanımı, erken yaşta ve korunmasız cinsel ilişkiye girme, okulu terk etme, kesici veya delici alet taşıma ve şiddete eğilim gibi olumsuz davranışların gelişimine zemin hazırlamaktadır (Atlam vd., 2017). Uyuşturucu kullanan kişilerin büyük çoğunluğunu erkekler oluştururken (UNODC, 2024), uyuşturucu kullanan kadınlar daha fazla zarar görmekte (Özlem vd., 2024) ve tedaviye erişimde daha fazla engelle karşılaşmaktadır. Geleneksel cinsiyet rolleri ile cinsiyet temelli güç ilişkilerinden kaynaklanan kadınların kırılganlığı, uyuşturucu kullanan kadınların güvensiz cinsel ilişki, cinsiyete dayalı şiddet ve cinsel istismara karşı daha savunmasız hale gelmelerine neden olabilmektedir (UNODC, 2024). Uyuşturucu kullanımı kendi başına suç olmasına rağmen, suç ve şiddet davranışları ile kesişen, bu davranışları arttıran veya ortaya çıkmasına uygun ortam hazırlayan bir özelliğe sahiptir (Altuner vd., 2009; Evans vd., 2021; Gu vd., 2024).

Madde kullanımının bireysel ve toplumsal etkileri, literatürde çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Literatürde; ergenlerde madde kullanımı (Basedow vd., 2020; Hoffmann, 2017; Thomasius vd., 2020), ergenlerde uçucu madde kullanımı (Ögel vd., 2000; Ögel vd., 2005), üniversite öğrencileri arasındaki riskli davranışlar (Atlam vd., 2017), esrar kullanımı ve bağımlılığı (Macit, 2020; Öztürk, 2016), madde bağımlılarının demografik özellikleri (Çevik ve Kızmaz, 2021) ve suçlular arasında madde kullanımı (Ögel ve Aksoy, 2007) gibi çeşitli konuların ele alındığı görülmektedir. Boardman ve diğerleri (2001), dezavantajlı mahallelerde yaşamının madde kullanım olasılığı üzerindeki etkisini ele almıştır. Akbaş ve Mutlu (2016), madde bağımlılığı tedavisi gören bireylerin bağımlılık ve tedavi süreçlerini incelemiştir. Diğer araştırmalar, genç kızların madde kullanımında akran ve ebeveyn ilişkilerini (Yalman, 2019), eroin kullananlar arasındaki arkadaşlık ilişkilerini (Sevin ve Erbay, 2021), Covid-19 pandemisinin madde kullanıcıları üzerindeki etkilerini (Semerci vd., 2022) ve madde kullanan kadınlara yönelik toplumsal algıyı incelemiştir (Tuncel vd., 2023). Bunun yanında, madde kullanımında çocukluk döneminde yaşanan travmaların etkisi üzerine yapılan araştırmalar bulunmaktadır (Brown ve Shillington, 2016; Orak vd., 2023).

Öte yandan, madde bağımlılığı, uyuşturucu kullanımı ve uyuşturucu suçları ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezleri incelendiğinde, yapılan çalışmaların büyük ölçüde psikoloji ve hukuk alanlarına odaklandığı görülmektedir. Yapılan yüksek lisans tezleri incelendiğinde, çalışmaların farklı temalar etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmalar; uyarıcı ve uyuşturucu madde kullanımından dolayı ceza alan bireylerin sosyal sorun çözme becerileri (Kaygusuz, 2018), uyuşturucu kullananların mükerrer suçluluğa yönelik görüşleri (Kaya, 2022), uyuşturucu kullanıcılarının profilleri (Selen, 2013; Tekeli, 2024) ve denetimli serbestlik kapsamındaki bireylerin çeşitli açılardan incelenmesi (Bulgurcu, 2015; Sancı, 2015) gibi konuları kapsamaktadır. Bunun yanı sıra, uyuşturucu kullanımının sosyolojik boyutları (Sevinç, 2021; Yıldırım, 2008), toplumsal cinsiyet ve madde bağımlılığı (Yılmaz, 2022), belediyelerin bağımlılıkla mücadeledeki rolü (Özer, 2023) ve sosyal düzensizlik ile uyuşturucu kullanımı arasındaki ilişki (Karakoyunlu, 2013) üzerine çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca lisans öğrencilerinin bağımlılığa

yönelik tutumları (Tekin, 2023), çoklu madde kullanıcılarının tedavi sonrası deneyimleri (Özay, 2023; Yüksel, 2023) ve metamfetamin kullanım bozukluğu olan bireylerde bağlanma ile benlik saygısının tedavi motivasyonuna etkisi (Sevindik, 2023) incelenmiştir. Bunun yanında, bağımlılık tedavisinde ailelerin rolü (Aslan, 2019; Çelikel, 2023; Dünder, 2024), bağımlılık ve şiddet ilişkisi (Doğan, 2024), aşerminin karar verme süreçlerine etkisi (Çetin, 2015) ve psikososyal faktörlerin bağımlılık üzerindeki etkisi (Uzal, 2019; Yüksel, 2020) ele alınan diğer konular arasındadır. Ayrıca kulüp kültürü ve uyuşturucu kullanımı (Çoban, 2013), bağımlılıkla mücadele stratejileri (Keskin, 2023), ihmal ve istismarın kadınlarda bağımlılık gelişimine etkisi (Arslan, 2019) ve kadın bağımlıların aile yapıları (Öztürk, 2023) üzerine de çalışmalar yapılmıştır. Son olarak, madde kullanmayan bireylerin tutumları (Demirel, 2022), psikosomatik düşünce biçimleri (Duman, 2009), gençlerde uyuşturucu kullanımı (Bozkurt, 2016; Bozkurt, 2023; Ertaş, 2022; Laçın, 2022), uyuşturucu kullanımının yasal boyutu (Pınarcı, 2013), bağımlılık şiddetine etki eden faktörler (Şen, 2023), başa çıkma becerileri (Bulut, 2023) ve uyuşturucu kaynaklı suç işleyen bireylerin demografik özellikleri (Altınkaya, 2010) üzerine yapılan çalışmalar literatürde yer almaktadır.

Madde bağımlılığı ile ilgili yapılan doktora tezleri ise şöyle sıralanmaktadır. Tuncer (2011) yaptığı araştırmada uyuşturucu ve uyarıcı madde ticareti ve kullanılmasına ilişkin bir inceleme yapmıştır. Şahiner (2010) uyuşturucu kullanımından dolayı denetime tabi olan kişilerin sosyodemografik özelliklerini ve Rorschach kişilik testine göre özelliklerini taramıştır. Koçak (2014) tarafından Türkiye’de uyuşturucu madde kullanımını etkileyen faktörler incelenmiştir. Diğer doktora tezlerinde, uyuşturucu madde suçları (Balci, 2009; Öner, 2010), bağımlılıkla mücadelede maneviyat temelli yaklaşım (Altın, 2021; İşbilen, 2022), madde bağımlılığı tedavisi sonrası bilişsel davranışçı grup psikoterapisinin relaps eğilimi üzerindeki etkisi (Avcı, 2017), madde bağımlılığına şema ve psikolojik esneklik etkisi (Albal, 2019), feminist sosyal çalışma perspektifiyle çocuğun uyuşturucu madde kullanımı (Albayrak, 2019), ergenlerde madde kullanımı (Uyaroğlu, 2017), alkol ve madde kullanımının suç davranışları ile ilişkisi (Şahinli, 2016) incelenmiştir.

Madde bağımlılığıyla ilgili sosyoloji alanındaki doktora tezlerinin ise sınırlı olduğu görülmektedir. Bingöl (2023) tarafından yapılan araştırmada uyuşturucu suçları sosyolojik açıdan değerlendirilmiştir. Bingöl M Tipi kapalı ve Açık İnfaz Kurumunda yürütülen bu araştırmada, uyuşturucu suçları ile toplumsallaşma faktörleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Macit (2018) tarafından Diyarbakır’da yürütülen araştırmada, uyuşturucu satıcılarının suçlu olma sürecine yönelik bakış açıları incelenmiştir. Çevik (2021) tezinde bağımlılıkla mücadelede maneviyat temelli bir inceleme yapmıştır. Kurşun (2021), kentleşme, göç ve suç ilişkisi bağlamında madde bağımlılığını araştırmıştır. Sosyoloji alanında diğer bir tez çalışmasında da denetimli serbestlik altındaki gençlerin aile yapıları ve suça yönelimleri konusuna odaklanılmıştır (Dizman, 2019).

Mevcut alışmalar (evik, 2021; Durna vd., 2024; Ford vd., 2020) genellikle madde bağımlılığını belirli değişkenler üzerinden ele almakta; ancak bağımlılığın sosyalleşme süreçleri içerisinde nasıl geliştiğini ve farklı sosyal bağların bu süreçte nasıl etkileşim içinde olduğunu bütüncül bir çerçevede inceleyen çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Özellikle bireyin davranışlarını şekillendiren aile, arkadaş, evre ve okul gibi temel sosyalleşme araçlarının bağımlılık sürecindeki rolü ile bağımlılığın sosyal ilişkiler aracılığıyla nasıl öğrenildiği ve yayıldığı yeterince açıklanamamaktadır. Bu durum, madde bağımlılığının yalnızca bireysel bir sorun olarak değil, toplumsal bağlar ve etkileşim süreçleri içerisinde şekillenen çok boyutlu bir olgu olarak ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu alışma, söz konusu boşluğu doldurmak amacıyla madde bağımlılığını sosyal bağışıklık sistemi analojisi çerçevesinde ele almaktadır. Bu yaklaşım, bireyin aile, okul, akran ve sosyal evre gibi temel bağları aracılığıyla risklere karşı korunmasını sağlayan mekanizmaların zayıflamasıyla birlikte bağımlılık sürecinin ortaya çıkışını ve sürdürölmesini açıklayan bir ereve sunmaktadır. Böylece bağımlılık, yalnızca bireysel bir davranış değil, sosyal ilişkiler ve etkileşimler içerisinde gelişen dinamik bir süreç olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu bağlamda araştırma, bağımlılığı belirli değişkenler üzerinden açıklamak yerine, bireyin sosyalleşme süreci içerisinde deneyimlediği ilişkiler, çevresel koşullar ve etkileşimler üzerinden süreç temelli bir yaklaşımla incelemektedir.

Araştırmanın amacı ve önemi

Araştırmanın amacı, madde bağımlılığını yalnızca bireysel bir davranış olarak değil, bireyin içinde bulunduğu sosyal bağlar, etkileşimler ve çevresel koşullar çerçevesinde şekillenen çok katmanlı ve süreçsel bir olgu olarak ele alarak, madde bağımlılığının sosyolojik nedenlerini ve etkilerini derinlemesine incelemektir. Bu doğrultuda çalışma, bağımlılık sürecinin bireyin aile, akran, okul ve sosyal evre ile kurduğu ilişkiler bağlamında nasıl ortaya çıktığını, nasıl sürdürölüğünü ve bu süreçte hangi sosyal dinamiklerin etkili olduğunu anlamayı hedeflemektedir.

Araştırmanın önemi, madde bağımlılığına ilişkin literatürde ağırlıklı olarak bireysel ve psikolojik açıklamalara dayanan yaklaşımların ötesine geçerek, bağımlılığı sosyal bağlar ve etkileşim süreçleri çerçevesinde ele almasıdır. Bu yönüyle çalışma, bağımlılığın sosyalleşme süreçleri içerisindeki gelişimini daha bütüncül bir çerçevede ele alarak literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca alışma, bağımlılıkla mücadelede yalnızca bireyi hedef alan yaklaşımların sınırlılıklarına işaret ederek, sosyal evre, aile ve kurumsal yapıları kapsayan bütüncül müdahale modellerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle araştırma, madde bağımlılığını sosyal ilişkiler ve etkileşim süreçleri içerisinde konumlandırarak literatüre katkı sunmaktadır.

Sınırlılıklar, varsayımlar ve tanımlamalar

Bu araştırma, madde bağımlılığı sürecini derinlemesine anlamaya yönelik nitel bir yaklaşımla gerçekleştirilmiş olup, elde edilen bulgular belirli sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Çalışma, İnönü Üniversitesi Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi, Yeşilay Danışmanlık Merkezi ve Malatya Denetimli Serbestlik Müdürlüğü kapsamında bulunan madde bağımlısı bireylerle yürütülmüştür. Bu bağlamda araştırma, belirli bir örneklem ve bağlamla sınırlı olup, farklı gruplara ilişkin çıkarımlar bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Ayrıca araştırmaya yalnızca 18 yaş ve üzerindeki bireylerin dahil edilmesi nedeniyle aktif madde kullanan çocuk ve ergenlerin deneyimleri bu çalışma kapsamında ele alınmamış ve bu gruplara ilişkin değerlendirmelerde bulunulmamıştır. Verilerin katılımcıların öznel anlatılarına dayanması, hatırlama yanlılığı, seçici anlatım ve sosyal olarak kabul edilebilir cevaplar verme eğilimi gibi sınırlılıkları beraberinde getirebilir. Bunun yanı sıra deprem sonrası döneme ilişkin bulgular belirli bir zaman diliminde elde edilmiş olup, bu sürecin uzun vadeli etkileri bu çalışma kapsamında değerlendirilememiştir.

Araştırmada katılımcıların görüşme sürecinde sorulara samimi ve doğru yanıtlar verdikleri ve kullanılan veri toplama aracının araştırmanın amacına uygun veriler elde etmeye yeterli olduğu varsayılmaktadır.

Bu çalışmada madde bağımlılığı, bireyin madde kullanımı nedeniyle fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan olumsuz sonuçlar yaşamasına rağmen kullanımını kontrol edememesi ve sürdürmesi durumu olarak ele alınmaktadır. Bir analogi olarak kullanılan sosyal bağışıklık sistemi ise bireyin madde kullanımına karşı korunmasını sağlayan; aile, okul, mahalle, akran grupları, değerler ve kurumsal yapılar aracılığıyla üretilen koruyucu sosyal bağlar, denetim mekanizmaları ve anlam sistemlerinin bütünü olarak kavramsallaştırılmaktadır. Son olarak bağımlılık alt kültürü; madde kullanımını normalleştiren, sürdüren ve bireyin bu çevre içerisinde belirli roller, statüler ve ilişkiler ağı içinde konumlandığı sosyal yapı ve etkileşim biçimleri bütünü olarak ifade edilmektedir.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Madde Bağımlılığı

Bağımlılık kavramı, Latince “*addicere*” fiilinden türetilerek başlangıçta bir nesneye veya duruma bağlanma sürecini ifade etmek için kullanılmış, ancak günümüzde daha çok madde kullanımına yönelik kronik bir bağılılığı tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır (Hanson vd., 2009: 50). Madde bağımlılığı, bireyin madde kullanımı nedeniyle fiziksel, psikolojik veya sosyal açıdan ciddi sorunlar yaşamasına rağmen bu maddeleri bırakma veya kullanımını azaltma konusunda başarısız olmasıyla ortaya çıkan bir durumu ifade etmektedir (American Psychiatric Association [APA], 2022: 756). Reiter (2015) bağımlılığı, beyindeki ödül, motivasyon ve bellek devrelerinin bozulmasına bağlı olarak biyolojik, psikolojik, sosyal ve ruhsal sorunlara yol açan bir hastalık olarak tanımlamaktadır. Yaman (2021: 17) ise bağımlılığı, bireyin denetim becerilerini zayıflatan, tekrarlayıcı ve süregelen bir bozukluk olarak açıklamakta; bu süreçte kişinin davranışsal, bilişsel ve toplumsal işlevlerinde belirgin bir çözülme yaşandığını vurgulamaktadır.

Bu çerçevede madde bağımlılığı hem fizyolojik hem de psikolojik uyum süreçleriyle ilişkilidir (APA, 2022). Fizyolojik bağımlılık, vücuttaki organ ve sistemlerin maddeye karşı verdiği tepkilerdeki değişimlerle kendini gösterirken; psikolojik bağımlılık, bireylerin maddeye yönelik tutum ve beklentilerindeki dönüşümlerle ortaya çıkmaktadır (Hanson vd., 2009). Fizyolojik bağımlılık, yinelenen madde kullanımına bağlı olarak organizmada gelişen bir uyum durumu olup tolerans ve yoksunluk belirtileriyle karakterize edilmektedir (APA, 2022; Miela vd., 2018; Turton ve Lingford-Hughes, 2016). Psikolojik bağımlılık ise bireyin bir maddeye, sağladığı zihinsel ve duygusal etkiler nedeniyle yoğun bir yönelim geliştirmesiyle ortaya çıkan bir bağımlılık biçimidir (Simpson ve McDonnell, 2008). Fizyolojik bağımlılıktan farklı olarak bu süreç, bedensel yoksunluk belirtilerinden çok, maddenin duygu durumu, düşünce ve algı üzerindeki etkileriyle şekillenmektedir (Golovko vd., 2007; Raffa vd., 2017). Böylece madde bağımlılığı, yalnızca bir kullanım alışkanlığı değil; bireyin biyo-psiko-sosyal bütünlüğünü tehdit eden (Wiss, 2019) psikolojik ve fizyolojik uyum süreçleri olan (APA, 2022) çok boyutlu bir sorun olarak tanımlanabilir.

2.1.1. Madde Bağımlılığında Beyin, Bağımlılığın Birleşenleri ve Tanısı

Bağımlılık yapıcı maddeler, dopamin nörotransmitterinin salınımını artırmak ya da geri alımını engellemek yoluyla beynin ödül sistemi üzerinde doğrudan veya dolaylı bir etki oluşturmaktadır (Di Chiara vd., 2004: 238; Volkow vd., 2019: 2115). Dopaminin, hareket, duygu durumları, düşünsel süreçler, motivasyon ve haz duygusunu düzenleyen beyin bölgelerinde yoğun olarak bulunduğu bilinmektedir (Berridge ve Robinson, 1998; Nieoullon, 2002). Bu bölgelerdeki aşırı dopamin salınımı kişide öfori, yani yoğun haz ve keyif duygusu yaratmakta ve böylece madde kullanım davranışı

güçlenmektedir (Laruelle vd., 1995: 1182; Volkow vd., 2004: 599). Normalde yemek (Volkow vd., 2011), cinsel ilişki (Melis vd., 2022) gibi yaşamsal davranışlar da dopamin salınımını uyarak tekrar edilmelerini sağlayan bir ödül mekanizması oluşturmaktadır. Ancak bağımlılık yapıcı maddeler, bu devreyi fizyolojik sınırların ötesinde uyarak beynin madde kullanımını yaşamsal bir davranış olarak algılamasına neden olmaktadır (Fisher ve Harrison, 2018).

Güncel nörobilimsel çalışmalar bağımlılığın yalnızca haz arayışından ibaret olmadığını ortaya koymaktadır (Hayes vd., 2020; Tyler ve Leggio, 2024; Volkow vd., 2019). Hayes ve diğerleri (2020), bağımlılığın ödül, stres ve kontrol devrelerindeki bozulmaların etkileşimi sonucu ortaya çıktığını vurgularken; Gilpin (2014), stres sistemlerinin devreye girerek negatif duygulanımı artırdığını ve nüks davranışını desteklediğini belirtmektedir. Yürütücü işlevlerdeki kırılganlık ise dürtü kontrolünü zayıflatmakta ve madde arama davranışını güçlendirmektedir (Tyler ve Leggio, 2024). Ayrıca tekrarlayan madde kullanımı, beynin motivasyon, dürtü ve bilişsel kontrol devrelerinde kalıcı nöroplastik dönüşümlere yol açarak (Everitt ve Robbins, 2016), bağımlılık döngüsünün devamlılığında belirleyici olmaktadır. Bu bulgular, bağımlılığın yalnızca bireysel bir tercih değil; beyinde kalıcı nöroplastik dönüşümlere yol açan kronik bir hastalık olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu nörobiyolojik süreç, klinik olarak tanımlanan patolojik davranış örüntüleri ile görünür hale gelmektedir (Vitelli, 2018). Amerika Psikiyatri Birliği tarafından yayımlanan DSM-5'in belirlediği madde kullanım bozukluğu tanısı; kontrol kaybı, sosyal bozulma, riskli kullanım ve farmakolojik etkiler olmak üzere dört ana başlık altında toplanan ölçütlere dayanmaktadır (APA, 2022). Kontrol kaybı kapsamında madde kullanımının planlanandan uzun sürmesi, bırakma girişimlerinin başarısız olması, madde temini ve kullanımına aşırı zaman ayrılması ve yoğun madde isteği (craving) yer almaktadır (Ögel, 2017). Sosyal bozulma ise bireyin iş (Nolte-Troha vd., 2023), okul (Zhu vd., 2025) veya aile yaşamındaki sorumluluklarını aksatması (Mardani vd., 2023), kişilerarası ilişkilerde sorunların tekrar etmesi (Pettersen vd., 2019) ve sosyal etkinliklerden uzaklaşmasıyla kendini göstermektedir (Christie, 2021). Riskli kullanım boyutu, bireyin fiziksel olarak tehlikeli ortamlarda dahi madde kullanımını sürdürmesi ve sağlığının zarar gördüğünü bilmesine rağmen bu davranışa devam etmesiyle tanımlanmaktadır. Farmakolojik etkiler ise tolerans gelişimi ve madde kesildiğinde ortaya çıkan yoksunluk belirtileri ile karakterize edilmektedir (APA, 2022: 543-544). Farmakolojik etkiler açısından, maddeye karşı tolerans, kullanım sürecinde maddenin etkisinin giderek zayıflaması ya da aynı düzeyde etki sağlamak için artan dozlara gereksinim duyulması durumunu ifade etmektedir (Newton, 2010: 286). Ayrıca çapraz tolerans, bir maddeye karşı tolerans oluşmasının ardından, benzer farmakolojik etkilere sahip başka bir maddeye karşı da tolerans gelişmesidir (Abadinsky, 2008). Yoksunluk ise uzun süre ve yoğun biçimde madde kullanan bireylerde, madde alımının azalması ya da kesilmesiyle birlikte ortaya çıkan bedensel ve psikolojik belirtiler bütünüdür. Bu belirtiler, bireyi rahatsız edici düzeye ulaştığında,

kişinin yoksunluğu hafifletmek amacıyla madde kullanımına yeniden yönelmesine neden olabilmektedir (APA, 2022: 547).

Bu açıdan bağımlılığa geçiş, tek bir aşamada ortaya çıkan bir durumdan ziyade, kademeli ve çok aşamalı bir süreç olarak gelişmektedir (Hanson vd., 2009: 54; Volkow vd., 2019). Bu süreç genellikle, başlangıçta eğlence amaçlı ve düzensiz madde kullanımıyla başlamakta; bazı bireylerde kullanımın giderek sıklık ve yoğunluk kazanması ile devam etmektedir (DiClemente, 2018: 101-102). Bu aşamada madde kullanımı bireyin yaşamında merkezi bir konuma yerleşirken, işlevsellikte sınırlı bozulmalar görülmeye başlanmaktadır. Ancak yalnızca belirli kırılganlıklara sahip olan kişilerde (Grant vd., 2016; Nawi vd., 2021; Shanahan vd., 2021; Spooner ve Hetherington, 2004; Yıldız vd., 2020), madde kullanımında kontrol kaybı gelişmekte ve tam bağımlılık ortaya çıkmaktadır. Bu noktada bireyin yaşamı büyük ölçüde madde etrafında örgütlenmekte (Bayhan ve Yasuntimur, 2023), madde yalnızca haz verici bir unsur olmaktan çıkıp, normal işlevselliğin sürdürülmesi için zorunlu bir ihtiyaç haline gelmektedir (Piazza ve Deroche-Gamonet, 2013: 389).

2.1.2. Madde Bağımlılığı Türleri

APA'nın DSM-5 tanı ölçütlerine göre maddeyle ilişkili bozukluklar, farklı etki mekanizmalarına sahip on ayrı madde grubunda ele alınmaktadır (APA, 2022). Bu sınıflandırmaya göre bağımlılık yapıcı maddeler; alkol (Vengeliene vd., 2008), kafein (Meredith vd., 2013), esrar (Zehra vd., 2018), halüsinojenler (Hanson vd., 2009), opioidler (Brownstein vd., 1993), sedatif-hipnotik-anksiyolitikler (Guang vd., 2025; Rogers vd., 2011), uyarıcılar (Young vd., 2024) uçucu maddeler (Radparvar vd., 2023) tütün ile diğer ya da tanımlanamayan maddeler şeklinde gruplandırılmaktadır (APA, 2022: 543).

DSM-5, bu maddelerin her birini ayrı başlıklar altında incelemekle birlikte, söz konusu sınıfların tamamen birbirinden bağımsız olmadığını vurgulamaktadır (APA, 2022). Ortak özellikleri, aşırı kullanım durumunda beynin ödül ve pekiştirme sistemlerini doğrudan etkileyerek davranışların sürdürülmesini ve bağımlılık sürecinin gelişmesini desteklemeleridir (Abadinsky, 2008). Bağımlılığa neden olan maddeler ortak özelliklere sahip olsa da kaynağı (doğal veya sentetik), tıbbi tedavi amaçlı kullanımı, vücutta etkilediği bölge, kimyasal bileşimi, biyokimyasal etki mekanizması üzerinden sınıflandırılmaktadır (Maisto vd., 2008).

2.1.2.1. Merkezi Sinir Sistemini Baskılayıcı Maddelere Bağımlılık (Depresanlar)

Depresanlar, sinir sisteminin işleyişini yavaşlatarak hem bedensel hem de zihinsel faaliyetlerde azalmaya neden olan maddelerdir (Abadinsky, 2008; Newton, 2016; Rogers, 2011). Bu maddelerin kullanımı; denge (Wang vd., 2025) hareket koordinasyonu, algı, karar verme (Carvalho vd., 2021; Ciucă Anghel, 2023) düşünme süreçleri (Stewart vd., 2005; Zetsen vd., 2022), hafıza (Al-kuraishy vd., 2023) ve ağrı algısı (Lape vd., 2023) gibi birçok işlevde belirgin bir baskılanma yaratmaktadır. Uyarıcı

maddelerin etkilerinin tersine çalışmaları nedeniyle, gündelik kullanımda sıklıkla “aşağı çekici” maddeler olarak anılmaktadırlar (Newton, 2016). Etki alanları doğrudan merkezi sinir sistemi olduğu için, literatürde merkezi sinir sistemini baskılayan maddeler başlığı altında ele alınmaktadırlar (APA, 2022). Ele alınan bu maddeler alkol, barbitüratlar, benzodiazepinler ve opioidler olarak sıralanmaktadır (Newton, 2016).

Alkol, yapısında bir karbon atomuna bağlı hidroksil grubu bulunan kimyasal bileşikler ailesini ifade etmektedir. İnsanlar tarafından tüketilen alkol türü etil alkol (etanol) olup, iki karbon atomu içeren ve tek bir hidroksil grubuna sahip bir bileşiktir (Okaru ve Lachenmeier, 2022). Alkolün etki mekanizmaları oldukça karmaşık olarak değerlendirilmektedir; madde, doğrudan ya da dolaylı yollarla farklı reseptör ve efektör proteinlerin işleyişinin bozulmasına neden olmaktadır ve çok yüksek düzeylerde hücre zarını oluşturan lipidlerin yapısında değişiklikler meydana getirmektedir (Vengeliene vd., 2008). Bu açıdan alkol, beyinde başta dopamin (Ma ve Zhu, 2014) olmak üzere gama-aminobütirik asit (Olsen ve Liang, 2017), glutamat (Thoma vd., 2011), serotonin (Castle ve Flanigan, 2024), norepinefrin (Vazey vd., 2018) ve endojen opioid sistemleri gibi birçok nörotransmitter sistemi üzerinde etkide bulunmaktadır (Eşel ve Din, 2017).

Merkezi sinir sistemi üzerinde baskılayıcı etki gösteren alkol, kaygı ve stres düzeylerinde geçici bir rahatlama sağlamakta ve beynin ödül sistemini etkilemektedir (Cui vd., 2013; Friedman ve Klatsky, 1993). Alkolün toplumsal kullanımı oldukça eskiye dayanmaktadır (Maisto vd., 2008) ve kafein ile nikotin dışında, en yaygın kullanılan ve kötüye kullanım potansiyeli en yüksek bağımlılık yapıcı maddelerden biridir (Wallner ve Olsen, 2008). Alkolün vücut üzerindeki etkileri, alınan doza bağlı olarak farklılık göstermektedir (Meyerhoff vd., 2005). Düşük ve orta düzeylerde kaygıyı azaltıcı, duygudurumu yükseltici ve yatıştırıcı etkiler gösterirken (Baum-Baicker; 1985; Tovmasyan vd., 2022); daha yüksek dozlarda tepki süresini yavaşlatmakta, motor koordinasyonu bozmakta ve karar verme süreçlerini olumsuz etkilemektedir (Harrison vd., 2017). Çok yüksek miktarlarda alkol alımı ise bilinç kaybına yol açarak anestezi etkisi oluşturabilmekte (Grnbek, 2009) ve lme neden olabilmektedir (Esser vd., 2024). Ayrıca aşırı tüketim, akut alkol zehirlenmesinin erken belirtileri olarak bulantı ve kusmaya neden olmakta (Varghese ve Dakhode, 2022); ertesini gün baş ağrısı (Baszczyk vd., 2023), susuzluk ve genel bir bitkinlik ile seyreden akşamdan kalmalık durumu ortaya çıkmaktadır (Mackus vd., 2024).

Öte yandan barbitüratlar, barbitürik asitten türetilmiş, merkezi sinir sistemi baskılayıcı ilaçlar olup yatıştırıcı ve uyku verici etkileri nedeniyle tıbbi uygulamalarda kullanılmıştır (Hanson vd., 2009; Rogers, 2011). Barbitüratlar, merkezi sinir sisteminde inhibitör etki gösteren GABA-A reseptörlerine bağlanarak nöronlardaki klorür kanallarının açılmasını artırmakta; bu etki yatıştırıcı özelliklerin ortaya çıkmasına ve merkezi sinir sistemi baskılanmasına yol açmaktadır (Lscher ve Rogawski, 2012; Martin ve Katz, 2016). Psikotrop (merkezi sinir sistemi üzerinde etkili) zellik taşıyan tüm barbitüratlar, barbitürik asit iskeletinin C5 karbonunda iki yan grup bulundurması ile ortak bir yapısal özellik

göstermektedir (Ernst vd., 2015). 1900'lü yılların başlarında klinik kullanıma girmiş, 1912'de fenobarbitalin tanıtılmasıyla özellikle anestezi ve nöbetleri önleyici (antikonvülzan) amaçlarla kullanımı yaygınlaşmıştır (Coupey, 1997). Bu ilaçların farmakokinetik özelliklerindeki farklılıklar, etki süreleri esas alınarak klinik açıdan kullanışlı bir sınıflandırma yapılmasına olanak sağlamıştır (Lopez-Muñoz vd., 2005). Buna göre kısa ve orta etkili barbitüratlar (sekobarbital, amobarbital, pentobarbital) daha çok uyku sağlamak amacıyla kullanılırken, uzun etkili barbitüratlar (fenobarbital) anksiyeteyi azaltma (Löscher ve Rogawski, 2012) ve nöbetleri kontrol altına alma amacıyla tercih edilmiştir (Bodur ve Tutuncu Toker, 2025). Ultra kısa etkili olanlar, özellikle sodyum tiyopental, küçük cerrahi işlemlerde anestezinin başlatılmasında etkili olmuştur (Sneyd, 2017). Barbitürat kötüye kullanımı olan bireylerin büyük bir kısmının başka yatıştırıcı maddelerle de temas etmiş kişiler olduğu ve yalnızca barbitüratlara özgü bir bağımlılık gelişmesinin az rastlanan bir durum olduğu belirtilmektedir (Coupey, 1997). Bu kişiler, yasadışı uyarıcıların neden olduğu olumsuz etkileri hafifletmek, kaygıyı azaltmak ya da haz verici bir etki oluşturmak amacıyla çeşitli sedatif maddelere birlikte başvurabilmektedir (Weaver, 2015). Bunun yanında, barbitüratların uzun süreli kullanımı fiziksel bağımlılığın ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Aynı etkiyi sürdürebilmek için dozun kademeli olarak yükseltilmesi gereği, kişilerin zehirlenme ve toksik etkilere maruz kalma olasılığını belirgin biçimde artırmaktadır (Coupey, 1997). Barbitüratlar, beyinde zihinsel bulanıklık, bilinçte gerileme, denge ve koordinasyon bozukluğu, konuşma güçlüğü, koma ve beyin sapına ait reflekslerin ortadan kalkması gibi ciddi nörolojik etkilere yol açabilmektedir (Grattan-Smith ve Butt, 1993).

Benzodiazepinler ise günümüzde dünya çapında en sık kullanılan ve reçete edilen ilaç gruplarından biri olup, merkezi sinir sistemini baskılayan ilaçlar arasında barbitüratların yerini büyük ölçüde almıştır (Jufer-Phipps ve Levine, 2020). Benzodiazepinler, kan-beyin bariyerini kısa sürede aşarak GABA aracılı inhibitör iletimi güçlendirir ve böylece yatıştırıcı etki ortaya çıkarırlar. GABA, merkezi sinir sisteminde en yaygın inhibitör nörotransmitter olup, benzodiazepinlerin temel etki noktası GABA-A reseptörleridir (Griffin vd., 2013). Benzodiazepinler, anksiyete bozuklukları kapsamında en yaygın olarak panik bozukluk ve yaygın anksiyete bozukluğunda kullanılmaktadır (Quagliato vd., 2018). Temazepam çoğunlukla uykusuzluk tedavisinde tercih edilirken (Mitler vd., 1981), klonazepam hem anksiyete hem de nöbetlerin kontrolünde (Cloos vd., 2005), lorazepam ise kas içi ya da damar içi uygulandığında katatoni (kişinin dış dünyaya tepkisiz kalarak bedensel bir kilitlenme yaşaması) ve akut nöbetlerin durdurulmasında etkili bir seçenek olarak öne çıkmaktadır (Edinoff vd., 2021). Diazepam ise anksiyete ve kas spazmlarının tedavisinde, ayrıca rektal uygulama yoluyla nöbetlerin yönetiminde yaygın olarak kullanılmaktadır (Calcaterra ve Barrow, 2014). Reçete edilen bu ilaçların kötüye kullanımı ise farklılık göstermektedir (Engin, 2023).

Benzodiazepinler, çoğu zaman tek başına değil, başka maddelerle birlikte kötüye kullanılan ikincil ilaçlardır; genellikle diğer maddelerin sağladığı haz verici etkiyi güçlendirmek veya yan etkilerini

hafifletmek amacıyla kullanılmaktadırlar (O'brien, 2005). Eğlence amaçlı benzodiazepin kullanan bazı bireyler bu ilaçları alkole benzer haz verici etkiler için tek başına tercih etsede (Griffiths ve Weerts, 1997) benzodiazepinler çoğu zaman başka maddelerle birlikte, özellikle opioidlerle, elde edilen etkiyi güçlendirmek amacıyla kullanılmaktadır (Dupont, 1988). Bu etkileşim sonucunda benzodiazepinlerin, opioid kaynaklı aşırı doz ölümlerinin yaklaşık üçte birinde etkili olduğu bildirilmektedir (Cardona-Acosta vd., 2025). Bunun yanı sıra çoklu madde kullanan bireyler benzodiazepinleri sıklıkla birincil maddenin kesilmesiyle ortaya çıkan yoksunluk belirtilerine eşlik eden kaygı ve huzursuzluğu hafifletmek ya da eş zamanlı psikiyatrik sorunlara bağlı anksiyete belirtilerini yönetmek amacıyla da kullanılmaktadır (Liebrenz vd., 2015; Jones vd., 2012). Benzodiazepinlerin tıbbi amaç dışı kullanımının kullanıcılar arasında yaygın olduğu belirtilmektedir (Moosmann vd., 2015). Tasarım benzodiazepinler, sıklıkla uyarıcı ve halüsinojen maddeler kullanan kişiler tarafından yaşanan olumsuz belirtileri bastırmak için kullanmakta veya anksiyete bozukluğu bulunan kişiler tarafından tıbbi reçeteye ulaşamadıkları durumlarda ucuz ve kolay erişilebilir olmasından dolayı kullanılmaktadır (Bolton vd., 2006).

Son olarak opioidler, afyon haşhaşından elde edilen doğal opiatları (Brust, 2004) ve bu maddelere benzer etkilere sahip sentetik ilaçları kapsayan bir madde grubudur (Herlinger ve Lingford-Hughes, 2022); tıbbi alanda yaygın biçimde kullanılmalarına karşın (Corder vd., 2018; Scarborough ve Smith, 2018), kötüye kullanım potansiyelleri oldukça yüksektir (Hanson vd., 2009; Volkow vd., 2011). Opioidler, hem tıbbi amaçla reçete edilen ilaçları hem de eroin gibi yasa dışı maddeleri içeren; doğal kökenli, yarı sentetik ve tamamen sentetik maddelerden oluşmaktadır (APA, 2022; Pathan ve Williams, 2012). Doğal opioidler, afyon haşhaşı bitkisinin tohum kapsüllerinden elde edilen morfin, kodein, afyon ve tebain gibi maddeleri kapsamaktadır ve bu grup genellikle opiatlar olarak tanımlanmaktadır (Tuncer ve Barışkaner, 1995). Yarı sentetik opioidler, doğal opioidlerin kimyasal olarak değiştirilmesiyle laboratuvar ortamında üretilmekte olup eroin ile oksikodon, hidrokodon ve oksimorfon gibi analjezik ilaçları içermektedir (Cole vd., 2024). Buna karşılık sentetik opioidler, fentanil örneğinde olduğu gibi, tamamen laboratuvar koşullarında sentezlenmekte ve doğal kaynaklı herhangi bir bileşen içermemektedir (Pathan ve Williams, 2012). Bu yapısal ve üretimsel farklılıklara rağmen gerek doğal gerekse sentetik opioidler benzer nörobiyolojik mekanizmalar üzerinden etki göstermektedir (Darcq ve Kieffer, 2018).

Opioidlerin etkilediği beyin devrelerinden biri mezolimbik ödül sistemidir (Kiyatkin, 1995). Bu sistem, beynin ventral tegmental alanı olarak adlandırılan bölgesinde sinyal oluşumuna yol açmakta ve bunun sonucunda beynin nucleus accumbens olarak bilinen bölgesinde dopamin salınımı artmaktadır (Kosten ve George, 2002). Nucleus accumbens'te dopamin düzeylerinin yükselmesi ise haz duygusunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Fields ve Margolis, 2015). Opioidler tıbbi olarak ağrının giderilmesi amacıyla kullanılmaktadır (Corder vd., 2018). Ancak belirgin bir ağrı durumu bulunmadığında, bu maddelerin beynin ödül mekanizmalarını etkinleştirmesi, yalnızca haz elde etmek amacıyla tekrarlayan

ilaç kullanımını teşvik edebilmektedir (Kosten ve George, 2002). Opioidler, sakinleşme ve uyku halinin artması (sedasyon), solunumun baskılanması ve bağırsak hareketlerinin azalması gibi etkilere de neden olabilmektedir (Ghelardini vd., 2015; Stein, 2016). Bu fizyolojik etkiler, bazı durumlarda opioidlerin tıbbi kullanım sınırlarının ötesinde, haz verici amaçlarla kötüye kullanılmasına da zemin hazırlamaktadır.

Reçeteli opioidler haz verici etkiler elde etmek amacıyla kullanıldığında, bu ilaçlar çoğunlukla burundan çekilmekte ya da enjeksiyon yoluyla uygulanmakta ve bu durum, beyne daha hızlı ulaşmalarına bağlı olarak ödül etkilerinin güçlenmesine yol açmaktadır (Volkow vd., 2019). Ağız yoluyla kötüye kullanım durumunda ise opioidlerin genellikle daha yüksek miktarlarda alındığı (Rigg ve Murphy, 2013) veya alkol gibi diğer maddelerle birlikte kullanıldığı görülmektedir (Odette vd., 2024). Bunun yanında opioid grubu maddeler arasında kötüye kullanım sıklığı en yüksek olanlardan biri eroin (APA, 2022; Jones vd., 2012) ve bu madde çoğunlukla enjeksiyon yoluyla tüketilmektedir. Bununla birlikte, özellikle saflık derecesinin yüksek olduğu durumlarda eroinin soluma ya da burundan çekme yoluyla da kullanıldığı görülmektedir (Abadinsky, 2009). Fentanil ise hem klinik uygulamalarda (Soares vd., 2003) hem de tıbbi olmayan kullanımda genellikle enjeksiyonla alınmakta; tıbbi amaçlarla ayrıca deri yoluyla ya da mukozal uygulamalar şeklinde de kullanılmaktadır (Stanley, 2014). Buna karşılık, öksürük kesici ve ishal tedavisinde kullanılan bazı opioidler ağızdan alınmaktadır. Diğer opioid türleri ise yaygın olarak hem oral hem de enjeksiyon yoluyla kullanılabilir (APA, 2022).

Opioid kullanımının başlangıcında, ilacın oluşturduğu haz ve olumlu duygu durumu kullanımı pekiştirmektedir (Kosten ve Baxter, 2019). Ancak kullanım tekrarlandıkça, opioidi alma motivasyonu değişmektedir; keyif verici etkiler giderek azalmakta, buna karşılık yoksunluk belirtilerini önleme ya da hafifletme gereksinimi (olumsuz pekiştirme) ön plana çıkmaktadır (Koob, 2013). Zaman içinde yinelenen kullanım bağımlılığın gelişmesine yol açmakta ve yoksunluğun yarattığı olumsuz durumdan kurtulma ile kurulan öğrenilmiş ilişki giderek güçlenmektedir (Evans ve Cahill, 2016). Bu ilişkinin güçlenmesiyle birlikte, uzun süreli opioid kullanımı özellikle akut yoksunluk döneminde daha belirgin olmak üzere depresif duygu durum, keyifsizlik ve huzursuzluk hissi, kaygı, sinirlilik ve kolay öfkelenme gibi olumsuz duygusal tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Koob, 2009). Bunun yanı sıra yoksunluk süreci; terleme, karın ağrısı ve kalp atım hızında artış (Volkow vd., 2016a) ile kas ağrısı, kemik ağrısı, göz yaşarması, burun akıntısı ve karın krampları gibi fiziksel belirtilerle de kendini göstermektedir (Abadinsky, 2009; APA, 2022).

2.1.2.2. Uyarıcı Maddelere Bağımlılık

Uyarıcılar, sinir sistemi başta olmak üzere bedensel işlevlerin geçici olarak daha hızlı ve yoğun çalışmasına neden olan maddelerdir (Maisto vd., 2008; Newton, 2016). Bu maddelerin kullanımıyla birlikte nabız, tansiyon ve solunum hızı artmakta (Hanson vd., 2009; Hennissen vd., 2017; Idrees vd., 2023); kişi kendisini daha enerjik, dikkatli ve uyanık hissetmektedir (Abadinsky, 2008; Calipari ve Ferris,

2013; Docherty ve Alsufyani, 2021). Fiziksel ve zihinsel etkinliği yükseltmeleri nedeniyle uyarıcı maddeler literatürde sıklıkla uyarıcı etki gösteren maddeler olarak ifade edilmektedir (Newton, 2016). Bu grupta en sık karşılaşılan maddeler arasında kokain (Nestler, 2005), metamfetamin (Hong vd., 2021), MDMA (Extacy) (Farrar vd., 2025) ile metilfenidat (Ritalin) (Chiappini vd., 2024) ve dekstroamfetamin (Adderall) (Khalifa vd., 2025) gibi bazı tıbbi amaçla reçete edilen ilaçlar bulunmaktadır.

Koka bitkisinin "*Erythroxylon Coca*" şurubundan elde edilen kokain (Drake ve Scott, 2018), farklı saflık oranlarına ve vücutta etki gösterme hızlarına sahip çeşitli biçimlerde kullanılmaktadır (Goldstein vd., 2009; Rogers, 2011). Koka yaprakları, koka hamuru, kokain hidroklorür ve serbest baz ya da crack gibi alkaloid formlar, bu farklılıklar nedeniyle değişen düzeylerde etki gücüne sahiptir (APA, 2022). Buna rağmen, hangi formda olursa olsun, temel etkili madde her zaman kokaindir (Drake ve Scott, 2018). Kokain, güçlü bağımlılık yapıcı özelliklere sahip bir uyarıcı madde olup (Chaves vd., 2001), kullanımının ardından bireyde kısa süreli yoğun haz duygusu, artmış bilişsel canlılık ve sosyal etkileşimde belirgin bir artış görülürken (Boys vd., 2001), açlık hissi ve uyku gereksinimi geçici olarak azalabilmektedir (Spronk vd., 2013).

Kokain hidroklorür genellikle burun yoluyla alınmakta ya da sıvı hâle getirilerek damar içine enjekte edilerek kullanılmaktadır (Goldstein vd., 2009). Crack ve benzeri alkaloid türleri ise kolayca buharlaşabildiği için solunum yoluyla alınmakta (Gossop vd., 1994) ve bu durum, etkilerin çok kısa sürede ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Pomara vd., 2012). Kokainin psikoaktif ve bağımlılık oluşturuıcı etkileri, büyük ölçüde beynin ödöl ve güdülenme süreçlerini yöneten limbik ağlar üzerinde gerçekleşmektedir (Akan ve Cumurcu, 2021). Maddenin erken dönemde yarattığı temel etki, dopamin düzeylerinde ani bir artışa neden olmasıdır (Bisagno vd., 2016; Carroll vd., 1992). Bu bağlamda, kokain burun yoluyla alındığında, bulunduğunda ya da enjekte edildiğinde kısa sürede kan dolaşımına girmekte ve beyne ulaşılmaktadır. Maddenin yol açtığı ani haz ve keyif duygusu ise beyinde dopamin düzeyini hızla artırmaktadır (Nestler, 2005). Bu biyokimyasal değişim yoğun haz hissini tetiklemekte ve bireyin maddeyi tekrar kullanma eğilimini güçlendirmektedir (Abadinsky, 2008). Etkilerin en yüksek düzeye ulaşma süresi incelendiğinde, sigara yoluyla kullanılan kokainin etkilerinin en hızlı biçimde ortaya çıktığı, bunu damar içi kullanımın izlediğı ve burun yoluyla alınan kokainin etkilerinin ise en geç ortaya çıktığı görölmektedir (Volkow vd., 2000).

Amfetaminler ise güçlü psikolojik etkiler oluşturarak uyanıklık düzeyini artırmakta (Brauer ve de Wit 1996; Boys, 2001) ve zihinsel keskinlik sağlamaktadır. Ayrıca bireyde girişkenlik ve özgüven artışı (Bayhan ve Yasuntimur, 2023), haz duygusu, yorgunluk hissinde azalma (Uddin vd., 2017), konuşma isteğinde artış (Green vd., 2020) ve dikkatini sürdürme kapasitesinde yükselme gibi sonuçlara yol açmaktadır (Rogers, 2011). Tıbbi amaçlarla üretilen amfetaminler genellikle hap ya da kapsöl şeklinde kullanılmaktadır. Buna karşın, bazı kişiler bu maddeleri ezip sıvı hâle getirerek damar içine uygulamaktadır (Jonsson vd., 2014; Partanen vd., 2009). Amfetamin, rengi olmayan, tadı yakıcı nitelikte

ve hafif derecede kokuya sahip bir sıvı madde olarak tanımlanmaktadır (Rogers, 2011). Amfetaminler üç ana gruba ayrılmakta olup, bunlar arasında metilamfetaminler hızlı etki göstermeleri ve yoğun bir etki hissi yaratmaları nedeniyle kötüye kullanım açısından en riskli grubu oluşturmaktadır (Abbruscato ve Trippier, 2018). Metilamfetaminler de kendi içinde dekstro-metilamfetamin (D-metilamfetamin), dekstro-levo-metilamfetamin (D,L-metilamfetamin) ve levo-metilamfetamin (L-metilamfetamin) olmak üzere üç farklı türe ayrılmaktadır (Abadinsky, 2008). Bu bağlamda metamfetamin (Metilamfetamin), farklı fiziksel görünümünde bulunabilen bir madde olup toz, kristal ya da tablet şeklinde temin edilebilmektedir (EGM, 2022).

Metamfetamin, sentetik yapılı, güçlü ve yüksek bağımlılık potansiyeline sahip bir uyarıcı madde olup (Mendelson vd., 2006) sokak kullanımında *“speed”, “crank”, “go”, “crystal”, “crystal meth”* ve *“fakir adamın kokaini”* gibi çeşitli adlarla anılmaktadır (Abadinsky, 2008; Topp vd., 2002). Aynı zamanda metin amca, ateş buz ve ays gibi sokak isimleride bulunmaktadır (EGM, 2022). Metamfetamin, psikostimülan özellik gösteren bir madde olup kısa sürede ortaya çıkan davranışsal etkiler oluşturmaktadır (Cruickshank ve Dyer, 2009). Bu süreçte bireylerde uyanıklık düzeyinin artması, kendini daha enerjik hissetme, iyi olma duygusunun güçlenmesi ve belirgin haz hissini ortaya çıkmasının yanı sıra yorgunluğun azalması gözlenmektedir (Abbruscato ve Trippier, 2018; Rogers, 2011). Buna ek olarak kalp atım hızında ve kan basıncında artış, göz bebeklerinde genişleme, iştahın azalması, davranışların daha az kontrol edilmesi ve özellikle dikkat sürekliliği gibi bazı bilişsel işlevlerde geçici iyileşmeler görülebilmektedir (Cruickshank ve Dyer, 2009). Söz konusu etkiler hem kalp-damar sistemi hem de merkezi sinir sistemi aracılığıyla ortaya çıkmaktadır (Cruickshank ve Dyer, 2009). Metamfetaminin kardiyovasküler etkileri esas olarak sempatik sinir uçlarından norepinefrin salınımının artmasına bağlanırken (Goldstein vd., 1983), merkezi sinir sistemi üzerindeki etkileri ağırlıklı olarak dopamin, serotonin ve norepinefrini içeren monoamin nörotransmitter sistemleri üzerinden gerçekleşmektedir (Rothman ve Baumann, 2003). Metamfetaminin etkilerinin en yoğun hâle gelme süresi, maddenin alınma biçimine bağlı olarak değişmektedir. Metamfetamin damar yoluyla uygulandığında etkileri çok kısa sürede ortaya çıkmakta; sigara yoluyla kullanıldığında yaklaşık yirmi dakika içinde belirginleşmekte, burun yoluyla alımda yine hızlı etki gösterirken ağızdan alındığında etkilerin en üst düzeye ulaşması birkaç saat sürebilmektedir (Cruickshank ve Dyer, 2009). Bu açıdan, metamfetaminin küresel ölçekte kullanımının kokaini aşmasında, vücutta daha uzun süre kalması belirleyici bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Rusyniak vd., 2013). Kokainin yarı ömrü yaklaşık 90 dakika ile sınırlıyken, metamfetaminin yarı ömrünün yaklaşık 12 saat olması, bu maddenin etkilerinin daha uzun süre devam etmesine ve kullanıcıda daha kalıcı bir haz duygusu oluşturmaya yol açmaktadır (Meredith vd., 2005).

Öte yandan Extacy olarak bilinen 3,4-metilendioksimetamfetamin (MDMA) ise amfetamin türevleri arasında yer alan bir madde olup yasal olmayan yollarla üretilmekte ve yaygın biçimde kötüye kullanılmaktadır (Gowing vd., 2002). Buna karşın tıbbi kullanım amacıyla geliştirilen hiçbir ilaçta

bulunmadığı belirtilmektedir (Berman vd., 2008). Bireyler bu maddeyi çoğunlukla haz duygusu, duygusal yakınlık ve uyarılma (Smith vd., 2002) gibi psikoaktif etkilerinin yanı sıra cinsel isteğin artması ve cinsel işlevlerin güçlenmesi gibi cinsel etkilerinden dolayı tercih etmektedir (Van Bohemen ve Roeling, 2020). Extacy, özellikle yüksek sesli elektronik müzik eşliğinde düzenlenen, uzun süreli ve kalabalık dans etkinlikleri (Schwartz ve Miller, 1997) ile gece kulüpleri ve barlarda yaygın olarak kullanılması (Kelly vd., 2006) nedeniyle “*kulüp uyuşturucusu*” olarak adlandırılmaktadır. Madde ağız yoluyla alındığında etkileri genellikle 20-40 dakika içinde başlamaktadır. Etkilerin en yoğun düzeye ulaşması 60-90 dakika arasında gerçekleşmekte olup, bu etkiler çoğunlukla 3-5 saat boyunca sürmektedir (Jerrard, 1990). Gizli laboratuvarlarda üretilen extacy tabletler farklı renk ve şekillerde sunulmakta; üretim kaynağını ayırt etmek amacıyla araç simgeleri, bitki motifleri ya da çizgi karakterler gibi çeşitli sembollerle işaretlenmektedir (Koesters vd., 2002). Bunlara ek olarak ecstasy, halüsinojen özellikler de gösteren bir maddedir (Koellhoffer, 2008). Bu açıdan değerlendirildiğinde hem uyarıcı hem de halüsinojen sınıfta yer almaktadır (APA, 2022). Halüsinojen etkileri arasında renk ve ışık algısında yoğunlaşma (Baylen ve Rosenberg, 2006), seslere karşı artmış duyarlılık, dokunma duyusunda belirgin hassasiyet (Vollenweider vd., 2002) ve zaman algısında bozulma yer almaktadır (Gu vd., 2024).

Reçete ile verilen psikostimülan maddeler de merkezi dopamin sistemleri üzerinde etkili olmakta ve kullanımlarını takiben beyinde dopamin düzeylerinin yükselmesi, bu maddelerin ödüllendirici özellikleri ile bireylerde oluşan haz hissinin temelini oluşturmaktadır (Carolan, 2022; Volkow vd., 1999; Volkow ve Swanson, 2003). Kötüye kullanılan reçeteli ilaçlar, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) ve narkolepsi (Kronik gündüz aşırı uykululuk ve ani uyku atakları hastalığı) hastalıklarının tedavisinde kullanılmaktadır (Board vd., 2020; Mitler vd., 1986; Morton ve Stockton, 2000; Volkow ve Swanson, 2003). DEHB tedavisinde en sık kullanılan ilaçlardan biri, amfetamin tuzları içeren Adderall olup hem çocuklar hem de yetişkinlerde yaygın biçimde reçete edilmektedir; bunun yanı sıra metilfenidat içeren Ritalin ile dekstroamfetamin içeren Dexedrine de DEHB için birinci basamak farmakoterapi seçenekleri arasında kabul edilmektedir (Desantis ve Hane, 2010). İlacın ağızdan alınmasının ardından kandaki en yüksek düzeyine genellikle yaklaşık iki saat içinde ulaşılmaktadır (Kimko vd., 1999). Bu ilaçlar dopamin ve norepinefrin düzeylerini etkileyerek DEHB’li bireylerde dikkat ve odaklanmayı artırırken, DEHB tanısı olmayan kişilerde haz verici etkilere yol açarak kötüye kullanım ve bağımlılık riskini yükseltebilmektedir (Varga, 2012).

Son olarak uyarıcı maddelerin hem kısa sürede hem de uzun sürede çeşitli etkilere ve sorunlara neden olduğu görülmektedir (Berman vd., 2008; Uddin vd., 2017). Kısa sürede ortaya çıkan etkiler arasında vücut ısısında artış (Bowyer ve Hanig, 2014), kalp atım hızının yükselmesi, tansiyon artışı (Nanda vd., 2023), solunumun hızlanması, iştah azalması (Efron vd., 1997), ağız kuruluğu, mide bulantısı, baş ağrısı, göz bebeklerinin büyümesi, titreme ve huzursuzluk yer almaktadır (Berman vd., 2008; Baylen ve Rosenberg, 2006; Uddin vd., 2017). Uzun süreli etkiler arasında ise kalp ritim

bozuklukları (Dominic vd., 2022), solunum güçlüğü, tekrarlayıcı istemsiz hareketler (Asser ve Taba, 2015) ve nöbetler görülebilmektedir. Psikolojik açıdan psikoz (Wearne ve Cornish, 2018), duygudurum değişiklikleri, davranış bozuklukları ve kalıcı ruhsal hastalıkların gelişme riski artmaktadır (Parrott vd., 2015; Winklbaur vd., 2006). Ayrıca beslenme bozuklukları, vitamin eksiklikleri, cilt sorunları, halsizlik, koordinasyon kaybı (Greene vd., 2008; Newton, 2016; Uddin vd., 2017), diş eti hastalığı sonucunda dişlerde çürüyüp dökülme (Lee vd., 2021) ve ileri vakalarda koma ya da ölüm gibi ağır sonuçlar ortaya çıkabilmektedir (Tanz vd., 2025).

2.1.2.3. Algı ve Bilinç Değiştirici Maddelere Bağımlılık (Halüsinojenler)

Halüsinojenler, bireyin gerçekliği algılama biçimini köklü şekilde değiştiren; halüsinasyonlar, algısal çarpıtmalar, düşünce süreçlerinde bozulmalar ve duygu durumunda dalgalanmalar gibi etkiler ortaya çıkarabilen maddelerdir (APA, 2022; Newton, 2016). Bu maddelerin yol açtığı algısal ve bilişsel değişimler, kimi zaman sanrılar ve yabancılaşma hissiyle birlikte görülmekte ve ağır ruhsal bozuklukları andıran davranış örüntülerine neden olabilmektedir (Rogers, 2011). Bu nedenle halüsinojenler, doğal olarak ortaya çıkan psikoz belirtilerini taklit eden etkileri ifade etmek üzere literatürde sıklıkla psikotomimetik (psikozu taklit eden) maddeler olarak da ele alınmaktadır (Cole ve Katz, 1964; Newton, 2016). Halüsinojenler, etkileri ve farmakolojik özellikleri doğrultusunda üç temel grupta sınıflandırılmaktadır (Baumeister vd., 2014): Bu gruplar; Lysergic Acid Diethylamide (LSD), psilosibin ve meskalin gibi maddeleri kapsayan klasik halüsinojenler, fensiklidin (PCP) ve Ketamin gibi maddelerin yer aldığı dissosiyatifler ile atropin, skopolamin gibi maddeleri içeren deliryantlardan oluşmaktadır.

LSD, ergotun başlıca alkaloidleri arasında yer alan ergotamin ve ergonovin gibi bileşiklerden sentezlenebilen, etkisi oldukça güçlü bir sentetik halüsinojen olarak tanımlanmaktadır (Luethi ve Liechti, 2018; Rogers, 2011). Yaygın olarak “*asit*” adıyla bilinen LSD, ilk olarak çavdar üzerinde gelişen bir mantardan elde edilmiş olup (Passie vd., 2008), benzer şekilde diğer tahıllarda oluşan mantarlardan da üretilabilmektedir (Brust, 2004). LSD, en yaygın olarak ağız yoluyla kullanılmakta; bunun yanı sıra soluma, enjeksiyon ya da burundan çekme gibi farklı uygulama yollarıyla da alınabilmektedir (Dolder vd., 2015). LSD, sıklıkla madde kültürüne özgü görseller içeren kağıtların üzerine damlatılmakta; kağıt kuruduktan sonra bu kağıdın bir parçası ağız yoluyla alınarak etkileri deneyimlenmektedir (Moini vd., 2023). Vücuda alındıktan sonra LSD hızla dolaşıma katılmakta ve etkileri genellikle yaklaşık bir saat içinde ortaya çıkmaktadır (Okumuş vd., 2023). Bu etkiler 12 saate kadar devam edebilmekte; süreç boyunca kan basıncında ve kalp atım hızında artış, vücut sıcaklığında yükselme ve göz bebeklerinde genişleme gibi fizyolojik değişiklikler gözlenebilmektedir (Schmid vd., 2015). Bu bağlamda LSD kullanımına bağlı olarak sanrılar, görsel halüsinasyonlar, zaman ve benlik algısında bozulmalar ile yaşanan düşünce ve algıların mutlak doğrular olarak algılanması ortaya çıkabilmektedir (Liechti, 2017). Bunun yanı sıra nesnelerin boyut ve biçimleri, renkler, sesler, hareketler ve bireyin kendi beden algısı

çarpıtılmış biçimde algılanabilmekte (Liester, 2014); bazı durumlarda yoğun korku, kontrol kaybı hissi, ölüm korkusu ve panik ataklarla seyreden ağır ruhsal tepkiler görülebilmektedir (Das vd., 2016).

Öte yandan Psilosibin, doğal olarak bulunan bir triptamin türevi olup Psilocybe cinsine ait çok sayıda mantar türünde yer almaktadır (Kelmendi vd., 2022). Eğlence amaçlı kullanım bağlamında bu mantarlar, günlük dilde sihirli mantarlar gibi farklı adlarla anılabilmektedir (Newton, 2016). Psilosibinin oral alımını takiben oluşan psilosin, insanlarda yaklaşık 2,5 saatlik bir plazma yarı ömrüne sahip olup, psikoaktif etkiler 20-40 dakika içinde başlamakta, 60-90 dakika arasında en yüksek düzeye ulaşmakta ve kısa bir plato döneminin ardından giderek azalmaktadır (Kelmendi vd., 2022). Psilosibin deneyimleri çoğunlukla olumlu bir duygu durum artışıyla tanımlanmakla birlikte, bazı bireylerde farklı şiddet düzeylerinde zorlayıcı psikolojik yaşantılar da görülebilmektedir (Barrett vd., 2015). Deneyim sırasında birçok kişi mutluluk ve sevinç hissederken, kimi bireyler yoğun haz ve coşku duyguları yaşadığını bildirmektedir (Nicholas vd., 2018). Ancak, psikedelik maddelerin düşünce süreçlerinde yarattığı değişimler, bazı bireyler için duygusal açıdan ağır deneyimlere yol açabilmektedir (Fradet vd., 2024). Benlik algısındaki derin dönüşümler, kontrolün yitirildiği, aklın kaybedildiği ya da ölümle karşı karşıya kalındığı hissini beraberinde getirebilmekte; bu deneyimler çoğu zaman yoğun kaygı ve panik duyguları ile yaşanmaktadır (Barrett vd., 2016). Peyote ise bilimsel adı "*Lophophora williamsii*" olan, dikensiz ve küçük bir kaktüs türüdür. Bu bitki, psikoaktif etkilerinden sorumlu olan ve güçlü bir psikedelik madde olarak bilinen meskalin içermektedir (Cassels ve Sáez-Briones, 2018). Meskalin, LSD ve psilosibine benzer psikoaktif etkiler oluşturmaya karşın, etkilerinin ortaya çıkışı daha geç gerçekleşmekte ve etki süresi çoğunlukla 10-12 saat arasında değişmektedir (Ley vd., 2023). Meskalin, etki gücü bakımından diğer bazı psikedelik maddelere kıyasla daha zayıf bir profile sahiptir; farmakolojik etkilerinin LSD'ye göre yaklaşık iki bin kat, psilosibine göre ise yaklaşık yirmi kat daha düşük olduğu belirtilmektedir (Dinis-Oliveira vd., 2019). Psikedelik maddelerin etki profilleri ve algı üzerindeki farklılaşan etkilerinin ardından, bilinç ve algı süreçlerini farklı bir mekanizma üzerinden etkileyen dissosiyatif maddeler de ayrı bir psikoaktif madde grubu olarak ele alınmaktadır.

Dissosiyatif maddeler, bireyin çevresiyle ve duysal yaşantılarıyla arasındaki bağlantının zayıflamasına yol açan psikoaktif maddeler arasında yer almaktadır (Rogers, 2011). Bu maddelerin etkisi altındaki kişilerde zamanın akışı, renkler, sesler, hareket algısı ya da kişinin kendilik algısı değişime uğrayabilmektedir (Morgan ve Curran, 2012; Muetzelfeldt vd., 2008; Vines vd., 2022). Bazı dissosiyatif maddeler tıbbi amaçlarla kullanım için onay almış olsa da (APA, 2022) bu maddelerin tıbbi bağlam dışına çıkarak eğlence ya da sosyal ortamlarda yasa dışı şekilde kullanıldığı da görülmektedir (Lodge ve Mercier, 2015; Morris ve Wallach, 2014). Yasa dışı kullanılan dissosiyatif maddeler arasında fensiklidin (PCP) (Livne vd., 2022) ve ketamin (Barrios vd., 2024) yer almaktadır.

Fensiklidin, 1950'li yılların ortalarında veteriner hekimlikte anestezi amaçla geliştirilmiştir (APA, 2022). İnsanlarda kısa süreli genel anestezi olarak kullanımı denenmiş; ancak bireylerde benlik

algısında bozulma, yoğun yönelim kaybı ve öngörülemez psikotik tepkilere yol açması nedeniyle bu kullanım biçimi kısa sürede sonlandırılmıştır (Rogers, 2011). Bu kullanım biçimi sonlandırılrsa da fensiklidin, bireyde öfori, her şeye gücü yetme duygusu, insanüstü güç algısı ile sosyal etkileşimlerde ve cinsel performansta artmış yeterlilik hissi yaratması nedeniyle kötüye kullanılan halüsinojenik bir maddedir (Bey ve Patel, 2007). Bu maddenin kötüye kullanımı çoğunlukla soluma ya da oral yolla gerçekleşmekte olup, bazı durumlarda burundan çekme veya damar yoluyla uygulama gibi farklı kullanım biçimleri de görülmektedir (APA, 2022). Bu madde, düşük dozlarda zihin ile beden arasında ayrışma hissi oluştururken, yüksek dozlarda sersemlik, bilinç kaybı ve koma gibi ağır sonuçlara yol açabilmektedir (Aniline ve Pitts, 1982; Baldridge ve Bessen, 1990).

Dissosiyatif maddeler arasında yer alan ve kötüye kullanılan maddelerden biride ketamindir (Muetzelfeldt vd., 2008). Ketamin, fensiklidine yapısal olarak benzeyen ancak daha sınırlı düzeyde bilişsel karmaşa ve davranışsal olumsuzluklara yol açan bir dissosiyatif anesteziktir (Abadinsky, 2008). İlk olarak 1960'lı yıllarda geliştirilen bu madde, hızlı etki göstermesi nedeniyle belirli cerrahi girişimlerde, acil tıbbi durumlarda ve veteriner hekimlik uygulamalarında kullanılmış (Savić Vujović vd., 2023); ancak yan etkilerden dolayı insan cerrahisindeki kullanım alanı giderek daralmıştır (Nowacka ve Borczyk, 2019). Ketamin genellikle toz formunda temin edilmekte ve en sık burundan çekilerek ya da soluma yoluyla kullanılmaktadır (Sassano-Higgins vd., 2016). Bununla birlikte, kas içine enjeksiyon şeklinde uygulanabildiği (Lankenau vd., 2007) gibi tablet formunda ağızdan alınması da mümkündür (Glue vd., 2024). Düşük dozlarda kullanıldığında zaman ve mekân algısında değişimler, halüsinatif yaşantılar ve sınırlı düzeyde dissosiyatif etkiler ortaya çıkmaktadır (Brust, 2004). Buna karşılık, yüksek dozlarda ketamin, kullanıcılar tarafından “K-hole” olarak tanımlanan daha yoğun bir dissosiyatif duruma yol açmaktadır (Morgan ve Curran, 2012). Bu durumda birey, çevresinden ve bedeninden belirgin bir kopukluk hissi yaşamakta; algılarının bilincinin derinliklerine çekildiğini düşünerek gerçekliği oldukça uzak ve bulanık bir biçimde deneyimlemektedir (Muetzelfeldt vd., 2008). Bu bağlamda ketamin toksisitesinde motor ve bilişsel işlevler arasında belirgin bir ayrışma görülmekte; bireyler sarhoşluk benzeri davranışlar, ajitasyon ya da bilinç bulanıklığı sergileyebilmektedir (Dillon vd., 2003). Aynı zamanda ketamin, kardiyovasküler sistemi uyarak kalp atım hızı ve kan basıncını artırmakta ve özellikle uyarıcı maddelerle birlikte kullanıldığında ciddi kalp-damar sorunları riskini yükseltmektedir (Morgan ve Curran, 2012).

Son olarak atropin ve skopolamin gibi antimuskarinik etki gösteren kolinerjik maddeler, belirgin psikomotor huzursuzluk ve rüyayı andıran algısal deneyimlere yol açmaları nedeniyle deliryant olarak tanımlanan özgül bir halüsinojen sınıfı içinde değerlendirilmektedir (Volgin vd., 2019). Deliryant maddeler, patlıcangiller (Solanaceae) familyasına ait bazı bitkilerde doğal olarak bulunan atropin ve skopolamin gibi antikolinerjik tropan alkaloidlerini kapsamaktadır (Griffin ve Lin, 2000; Gryniewicz ve Gadzikowska, 2008). Bu maddeler özellikle Brugmansia ve Datura türlerinde yer almakta ve güçlü

deliriyant etkiler göstermektedir (Marín-Sáez vd., 2017; Sanz vd., 2018). Atropin maruziyeti, bilişsel işlevlerde bozulma ve yönelim kaybının yanı sıra algısal çarpıtmalar ve sanrılarla seyreden psikiyatrik etkiler ortaya çıkarabilmektedir (Ahtee ve Shillito, 1970). Skopolamin kullanımında ise benzer bilişsel bozulmalar gözlenmekte; buna ek olarak bireylerde artan kuşkuculuk, huzursuzluk ve ajitasyon gibi davranışsal tepkiler görülebilmektedir (Park vd., 2012).

Halüsinojen maddelerin tekrarlayan kullanımı ise zamanla ciddi sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına yol açabilmektedir (Brust, 2004; Pokorny vd., 2020). Bu süreçte böbrek ve karaciğer yetmezliği, nöbetler, beyin damar tıkanıklıkları (serebral enfarktüs), kas dokusunun yıkımı (rabdomiyoliz) ve çeşitli kalp ile ilişkili komplikasyonlar görülebilmekte; ayrıca karaciğerde toksik etkiler gelişebilmektedir (APA, 2022). Bunun yanı sıra halüsinojen kullanımı, akut halüsinojen zehirlenmesi, madde kullanımına bağlı ruhsal bozukluklar ve madde kullanımından bağımsız olarak ortaya çıkan ruhsal bozukluklar ile de ilişkili olabilmektedir (Aday vd., 2020; Ballentine vd., 2022). Aynı zamanda halüsinojen kullanımına bağlı olumsuz etkilerden biri olan flashback, maddenin etkisi sona erdikten sonra ya da vücutta madde bulunmadığı bir zamanda, daha önce yaşanan algısal deneyimlerin yeniden ortaya çıkmasıdır (Nichols, 2004). Bu durum çoğunlukla görsel belirtilerle kendini gösterebilmekte ve uzun süre devam edebilmektedir.

2.1.2.4. Kannabis (Esrar) ve Kannabis Türevlerine Bağımlılık

Kannabis, marihuana, haşış, sinsemilla, yoğunlaştırılmış türevler (örneğin wax ve dabs) ile yenilebilir formlar dahil olmak üzere Cannabis sativa (kenevir bitkisi) bitkisinden elde edilen psikoaktif ürünleri kapsamaktadır (Huestis, 2020). Tarihsel olarak çok uzun süredir keyif verici ve duygu durumunu değiştiren etkileri nedeniyle kullanılan bu madde (Budney vd., 2011: 214), bireylerde psikolojik etkilere yol açabilen (Johns, 2001; Volkow vd., 2016b) ve bağımlılık geliştirme riski taşıyan bir özelliğe sahiptir (Iversen, 2003). Uzun süreli ve yoğun kullanımda tolerans gelişebildiği gibi, kullanımın sonlandırılması halinde yoksunluk belirtileri de görülebilmektedir (APA, 2022).

Bu maddelerin psikoaktif özelliklerini ve buna bağlı bağımlılık oluşturma potansiyelini belirleyen başlıca unsur, delta-9-tetrahidrokannabinol (THC) adlı kannabinoiddir (Maisto vd., 2008: 260). Bazı esrar türlerinde baskın kannabinoid olarak THC bulunmakta ve bu maddenin yoğunluğu, kurutulmuş dişi çiçeklerin ağırlığının yaklaşık yüzde yirmi ila otuzuna kadar çıkabilmektedir (Schilling vd., 2020). Kannabinoidler, beyinde farklı düzeylerde etki gösteren bileşikler olup, bu etkiler özellikle merkezi sinir sistemine yayılmış olan CB1 ve CB2 reseptörleri aracılığıyla ortaya çıkmaktadır (APA, 2022: 576). Bu da kullanıcılarda kafayı bulma hali olan öforik etkiyi ortaya çıkarmaktadır (Zehra vd., 2018). Etkiler çoğunlukla kısa süreli olup birkaç saat içinde ortaya çıkmakta ve kullanıcılar tarafından genellikle rahatlatıcı ve keyif verici olarak ifade edilmektedir (Panlilio vd., 2015). Bu maddeler hem sakinleştirici hem de uyarıcı özellikleri aynı anda barındırarak neşe hissi, sık gülme, konuşma isteğinde artış,

gevşeme, zaman algısında değişiklik, çevresel uyaranlara karşı hassasiyet ve bellek işlevlerinde geçici aksamalar yaratabilmektedir (Devane vd., 1992; Herkenham vd., 1990; Karila vd., 2014). Ayrıca iştahın artması (Goodpaster vd., 2025), ağız kuruluğu, kalp atım hızının yükselmesi (Newmeyer vd., 2017), kan basıncında artış (Kjeldsen, 2018), gözlerde kızarıklık ve solunum yollarının genişlemesi (Tetrault vd., 2007) gibi fizyolojik etkiler de sıkça gözlenmektedir. Özellikle ilk kullanım deneyimlerinde, bireylerin kaygı artışı ve huzursuzluk gibi istenmeyen duygusal tepkiler yaşaması yaygındır (Every-Palmer, 2011; Johns, 2001); bazı durumlarda bu tepkiler panik ataklar (Zvolensky vd., 2010), paranoid düşünceler (Murri, vd., 2025) ve psikotik belirtiler düzeyine kadar ilerleyebilmektedir (Rognli vd., 2017).

Esrarın farklı biçimlerde kullanımı yaygınlık göstermektedir. Esrar en sık, sigara benzeri şekilde sarılarak tüketilmekte (Leal ve Moscrop-Blake, 2024); bunun yanı sıra pipo (Schauer vd., 2016), su borusu ya da içi boş purolar (APA, 2022), kova ve pet şişe aracılığıyla da kullanılabilir. Günümüzde, bitkinin yakılmadan ısıtılmasıyla buharının solunduğu yöntemler ile yoğunlaştırılmış kannabis ürünlerinin solunmasına dayalı uygulamalar özellikle gençler arasında giderek yaygınlaşmaktadır (APA, 2022). Ayrıca kannabis, yiyecek ve içecekler yoluyla ağızdan da alınabilmektedir (Schauer vd., 2016). Solunarak kullanımda etkiler daha kısa sürede ve daha güçlü hissedilirken, yoğunlaştırılmış ürünler de kullanım çeşitleri arasında yer almaktadır.

Buna karşın sentetik kannabinoidler, yasal olmayan yollarla üretilen ve çoğunlukla bitkisel bir taşıyıcı yüzeyine yapay kannabinoid bileşiklerin emdirilmesiyle hazırlanan maddelerdir (Vandrey vd., 2012). Bu maddeler, doğal kannabisin yarattığı etkileri taklit etmeyi amaçlasa da içerikleri standart olmadığı belirtilmektedir (Aung vd., 2000). Bu nedenle söz konusu maddelerin kimyasal bileşimi, etki gücü, ortaya çıkardığı sonuçlar ve etki süresi büyük ölçüde değişkenlik göstermekte; kullanıcı açısından ciddi belirsizlikler ve yüksek riskler barındırmaktadır (APA, 2022: 577). Sentetik kannabinoidler, bitkisel taşıyıcı maddelerin üzerine çeşitli kimyasal bileşiklerin emdirilmesiyle üretilen ve farklı ülkelerde farklı adlarla bilinen maddelerdir. Avrupa’da genellikle “*Spice*” (Auwärter vd., 2009), ABD’de “*K2*” (Hu vd., 2011), Türkiye’de ise yaygın olarak “*Bonzai*” veya “*Jamaika*” adlarıyla anılmaktadır (Evren ve Bozkurt, 2013).

Sentetik kannabinoidler biyolojik olarak doğal esrardan çok daha yüksek bir etki gücüne sahiptir (Huestis, 2020; Vardakou vd., 2010). Yapılan araştırmalar (Craft vd., 2022; Nacca vd., 2013) sentetik kannabinoidlerin uzun süreli ve düzenli kullanımının, tıpkı doğal kenevir kullanımında olduğu gibi hem fiziksel bağımlılık geliştirme potansiyeli taşıdığını hem de madde bırakıldığında şiddetli yoksunluk belirtilerine yol açtığını açıkça ortaya koymaktadır. Sentetik kannabinoid kullanımına bağlı zehirlenmeler, çok sayıda sistemi etkileyen ağır ve karmaşık sağlık sorunlarıyla seyredebilmektedir (Schneir ve Baumbacher, 2012). Bu maddeler, bireylerde ani gelişen böbrek fonksiyon bozukluklarına (D’Errico vd., 2022) ve karaciğer yetmezliğine yol açabilmekte (Cakir vd., 2024); kalp üzerinde toksik

etkiler oluşturarak taşikardi, ritim bozuklukları (Hancox vd., 2020) ve hatta inme riskini artırabilmektedir (Carter vd., 2024).

Kullanım sonrasında sıklıkla şiddetli huzursuzluk, bilinç bulanıklığı, psikotik belirtiler, nöbetler ve intihar düşünceleri ortaya çıkabilmekte (Every-Palmer, 2011; Tai ve Fantegrossi, 2014); bazı olgularda kusma (Hakimian vd., 2021; Ukaigwe vd., 2014), istemsiz göz hareketleri (Jackson vd., 2016) ve serotonin sendromu gibi yaşamı tehdit eden durumlar gelişebilmektedir (Fantegrossi vd., 2018; Schifano vd., 2021). Ayrıca hipertermi (vücut ısısının anormal derecede yükselmesi) (Sweeney vd., 2016) ve potasyum düzeylerinde düşüş (Gabbert vd., 2025) görülebilmektedir. Son olarak, sentetik kannabinoid kullanımına bağlı olarak solunum sistemi açısından akciğer dokusunda yaygın sıvı ve hücre birikimi ile akciğer sönmesi (Gala vd., 2023; Lu vd., 2016) gibi ciddi sorunlarda ortaya çıkabilmektedir.

2.1.2.5. Uçucu Madde Bağımlılığı

Uçucu maddeler, yüksek uçuculuk özelliğine sahip ve insan kullanımı amacıyla üretilmemiş kimyasal bileşiklerden oluşmaktadır (Balster, 1998; Williams vd., 2007). Uçucu madde kullanımı, bireyin kısa süreli haz, bilinç bulanıklığı veya zihinsel durum değişikliği yaşamak amacıyla bu maddeleri soluması yoluyla gerçekleşmektedir (Beauvais ve Oetting, 1987; Romanelli vd., 2004). Bu grup; endüstriyel çözücüler, çeşitli gazlar, aerosol ürünler ve nitritler gibi farklı kimyasal içerikleri kapsamakta olup (Ramon vd., 2003), hızlı etki göstermeleri ve ağır nörolojik hasarlara yol açabilmeleri nedeniyle özellikle tehlikeli bir madde kategorisi olarak değerlendirilmektedir (Radparvar, 2023).

Uçucu maddeler arasında yer alan bazı kimyasal bileşikler, günlük yaşamda yaygın olarak bulunmaları (Batis, 2017; Ramsey vd., 1989) ve kısa sürede psikoaktif etki oluşturmaları nedeniyle kötüye kullanım açısından öne çıkmaktadır (APA, 2022). Bunlardan biri olan toluen, boya ve temas yapıştırıcıları gibi ürünlerde yer almakta; ani ölüm riskinin görece daha düşük olması ve biyolojik örneklerde saptanabilmesi nedeniyle en sık bildirilen uçucu maddelerden biri olarak kabul edilmektedir (Broussard, 2020). Halojenli hidrokarbonlar, çözücü olarak kullanılan klorlu bileşiklerin yanı sıra aerosol ürünlerde, soğutucu sistemlerde ve köpük yapımında kullanılan gazları da kapsamaktadır (Baydala, 2010). Bütan, aerosol spreylerde itici gaz olarak ve çakmaklar ile kamp ocaklarında yakıt olarak kullanılan bir başka yaygın uçucu maddedir (Baydala, 2010). Azot protoksit ise tıbbi uygulamalarda anestezi amaçla kullanılan, renksiz ve kokusuz bir gaz olup; öfori ve kaygı azaltıcı etkileri nedeniyle toplumda yaygın olarak “gülme gazı” adıyla bilinmektedir (Broussard, 2020).

Uçucu maddelerin kötüye kullanımının dört farklı şekilde gerçekleştirildiği ifade edilmektedir (Howard vd., 2008): Maddenin bir plastik torba içine konularak buharının solunması, doğrudan kap veya ambalajdan koklanması, ağız ya da burun içine püskürtülmesi ve madde emdirilmiş bir bez aracılığıyla solunması. Bu yöntemlerle oluşan etkiler genellikle hızlı ortaya çıkar ve kısa sürelidir; ancak yoğun ve tekrarlayan soluma durumlarında etki süresi uzayabilmektedir (Garland ve Howard, 2012). Bu

maddeler; kolay erişilebilir olmaları, düşük maliyet taşımaları ve kullanım açısından pratiklik sunmaları nedeniyle tercih edilmektedir (Williams vd., 2007). Son olarak uçuşu maddeler, ergenlerin çoğu zaman ilk kez duygu durumunu değiştiren maddelerle temas etmelerine aracılık ettiği için (Akkaya vd., 2023), daha sonraki madde kullanımlarını kolaylaştıran geçiş maddeleri olarak değerlendirilmektedir (Saini vd., 2022).

Uçuşu maddelerin kullanımı kısa süreli haz ve gevşeme hissi yaratabilse de bu etkilere sıklıkla ciddi toksik tepkiler eşlik edebilmektedir (Mathew vd., 1989). Kullanım sonrasında algı bozuklukları, zihinsel karmaşa, denge kaybı, mideyle ilişkili rahatsızlıklar ve motor koordinasyonda bozulmalar görülebilmektedir (Broussard, 2020: 561). Daha da önemlisi, bu maddelerin kötüye kullanımı oksijen yetersizliği, solunumun durması (Bowen, 2011), kontrolsüz ve riskli davranışlar (Alotaibi vd., 2023) ya da kalp ritim bozuklukları gibi nedenlerle ani ve ölümcül sonuçlara yol açabilmektedir (Garland ve Howard, 2012; Radparvar, 2023).

2.1.3. Rakamlarla Madde Bağımlılığı

Son yıllarda dünya genelinde uyuşturucu piyasasında hem çeşitlilik hem de kullanım yaygınlığı belirgin şekilde artmıştır (EGM, 2024; UNODC, 2025). Özellikle sentetik uyuşturucuların üretim süreçlerinin kolaylaşması ve hedef pazarlara yakın bölgelerde daha düşük maliyetle üretilebilmesi, suç örgütlerinin yakalanma riskini azaltarak arzı daha da genişletmelerine imkân tanımaktadır (UNODC, 2025: 20). Amfetamin türü uyarıcı maddelerin ele geçirilme miktarı 2023 yılında rekor seviyeye ulaşmış ve dünya genelinde tüm sentetik uyuşturucu yakalamalarının neredeyse yarısını oluşturmuştur (UNODC, 2025: 20).

Kullanım oranları da aynı doğrultuda yükseliş göstermektedir. 2022 yılı itibarıyla son bir yıl içerisinde uyuşturucu kullanan kişi sayısının yaklaşık 292 milyon olduğu tahmin edilmekte; bu rakam 15-64 yaş nüfusunun yüzde 5,6'sına karşılık gelmektedir (UNODC, 2024). Bu sayı, on yıl öncesine göre yüzde yirmilik bir artışa işaret etmektedir. 2023 yılında ise kullanıcı sayısının yaklaşık 316 milyona ulaştığı rapor edilmekte, yani nüfus artışını aşan bir yaygınlaşmanın gerçekleştiği görülmektedir (UNODC, 2025). 2023 yılı verilerine göre esrar, yaklaşık 244 milyon kişi tarafından kullanılmakta olup en yaygın uyuşturucu maddesi konumundadır. Esrarı sırasıyla opioidler (61 milyon kişi; yüzde 1,2), amfetamin türü uyarıcı maddeler (31 milyon kişi; yüzde 0,6), kokain (25 milyon kişi; yüzde 0,5) ve ecstasy olarak bilinen maddeler (21 milyon kişi; yüzde 0,4) takip etmektedir (UNODC, 2025: 48).

Uyuşturucu kullanımının zararları küresel ölçekte büyük bir halk sağlığı tehdidi oluşturmaktadır. Özellikle güçlü sentetik opioidlerin kullanımının artması pek çok ülkede ölüm oranlarını yükseltmiştir. Kuzey Amerika'da yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nde 2024 yılında yaklaşık 48.422 ölüm sentetik opioidlerle ve özellikle fentanille ilişkilendirilmiştir (UNODC, 2025). Kanada'da 2023 yılında fentanil nedeniyle 7.057, fentanil analogları nedeniyle ise 3.356 ölüm bildirilmiştir (UNODC, 2025: 20). Aynı

zamanda reçeteli ilaç niteliği taşıyan pregabalin gibi maddelerin dissosiyatif etkileri nedeniyle kötüye kullanımının yaygınlaşması dikkat çeken başka bir risktir (UNODC, 2025).

Kokain piyasası da genişlemeye devam etmektedir. 2023 yılı itibarıyla yaklaşık 25 milyon kişinin kokain kullandığı tahmin edilmekte; bu sayı 2013 yılındaki 17 milyon kullanıcıya kıyasla önemli bir artışı göstermektedir. Söz konusu dönemde 15-64 yaş arasındaki yaygınlık oranı yüzde 0,36'dan yüzde 0,47'ye yükselmiştir (UNODC, 2025: 12).

Avrupa kıtası da bu artış eğiliminden bağımsız değildir. Avrupa Birliği'nde (AB) yaklaşık 83,4 milyon kişi hayatında en az bir kez uyuşturucu kullanmıştır. Bunların 50,5 milyonunu erkekler, 33 milyonunu ise kadınlar oluşturmaktadır (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction [EMCDDA], 2022). Esrar, Avrupa'da en yaygın kullanılan yasa dışı madde olmayı sürdürmektedir. Yaklaşık yüzde 1,5'lik bir yetişkin grubunun günlük ya da neredeyse günlük esrar kullandığı tahmin edilmektedir; bu grup kullanımın neden olduğu zararlarla karşılaşma olasılığı en yüksek kesimi oluşturmaktadır (European Union Drugs Agency [EUDA], 2025: 16). Esrarın ardından AB'de en sık kullanılan ikinci yasa dışı madde kokain olup, 15-34 yaş aralığında yaklaşık 2,7 milyon genç yetişkin son bir yılda kokain kullandığını bildirmiştir (EUDA, 2025: 19). AB'de 2023 yılında uyuşturucuya bağlı yaklaşık 7.500 ölüm kaydedilmiştir; bu rakam 15-64 yaş nüfusunda milyonda 24,7 ölüm oranına karşılık gelmektedir (EUDA, 2025: 25). Bu ölümlerin büyük çoğunluğunda opioidler çoğu zaman alkol, benzodiazepin veya kokain gibi maddelerle birlikte kullanıldığı tespit edilmektedir (EUDA, 2025: 25).

Bu küresel gelişmelerin etkileri Türkiye'de de belirgin biçimde hissedilmektedir. Türkiye'de dünyadaki eğilimlere paralel şekilde uyuşturucu kullanımı artmakta ve bağımlılık sorunu toplumsal açıdan daha karmaşık bir hâle gelmektedir (Bahar, 2018; Karagül ve Hocaoglu, 2020; Yaman, 2014). Türkiye'de 2023 yılında uyuşturucu ile mücadele alanındaki kamu harcamaları 2022 yılına kıyasla yaklaşık yüzde 62,5 artarak 6 milyar 928 milyon 184 bin 418 Türk Lirasına ulaşmıştır (EGM, 2024: 3). Aynı yıl 251.851 uyuşturucu olayı kayda geçmiş; bu olayların yüzde 82,6'sı kullanma amaçlı uyuşturucu madde satın alma, kabul etme veya bulundurma kapsamında gerçekleşmiştir (EGM, 2024: 24). Türkiye'de esrar, skunk, metamfetamin, kokain, ecstasy, Captagon ve sentetik ecza yakalamalarında ciddi artışlar kaydedilmiştir. 2023 yılında 87.268 esrar ve skunk olayı tespit edilmiş; 99.294 kilogram madde ele geçirilmiştir (EGM, 2024: 27). Aynı yıl 2.502 kilogram kokain, 5.227.853 adet ecstasy ve 13.760.337 adet Captagon ele geçirilmiştir (EGM, 2024: 28-29). Ayrıca sentetik ecza yakalamalarında tüm yılların en yüksek miktarına ulaşılmış ve 28.870.284 tablet ele geçirilmiştir (EGM, 2024: 36).

Metamfetamin yakalamalarına bakıldığında ise Türkiye'de 2016-2021 döneminde düzenli bir artış eğilimi dikkat çekmektedir. Bu süreçte en belirgin sıçrama 2020 yılında yaşanmış ve bir önceki yıla oranla yaklaşık dört katlık bir artışla 4.168 kilogram metamfetamin ele geçirilmiştir. 2021 yılında bu miktar 5.528 kilograma yükselmiş; 2022 yılının ilk yedi ayında ise 8.600 kilogram seviyesine ulaşarak arzın giderek güçlendiğini göstermiştir (EGM, 2022: 34). Son olarak, 2023 yılında metamfetamin

yakalama miktarı 21.912 kilografa çıkararak önceki yıla göre yaklaşık %35,5 oranında artış göstermiştir (EGM, 2024: 30). Bunlara ek olarak, Türkiye’de uyuşturucu suçlarından dolayı 2022 yılında 278.882 şüpheli hakkında adli işlem yapılmıştır. Bu kişilerin %18,5’ine anket uygulanmış; mükerrer veriler çıkarılarak madde kullandığını beyan eden 31.406 kişinin yanıtları analiz edilmiştir (EGM, 2023). Bulgular, uyuşturucu suçlarının büyük ölçüde erkek egemen olduğunu göstermekte; örneklemin %93,8’ini erkekler, %6,2’sini ise kadınlar oluşturmaktadır (EGM, 2023: 11). Tüm bu veriler, uyuşturucu maddelerin arz ve talep yönlü dinamiklerinin küresel ölçekte birbirini destekleyen bir yapı oluşturduğunu göstermektedir. Bu durumun hem halk sağlığı hem de güvenlik açısından giderek ağırlaşan sonuçlar ortaya çıkaracağı söylenebilir.

2.2. Madde Bağımlılığının Nedenleri

Madde bağımlılığının ortaya çıkışı, bireysel yatkınlıklar ile toplumsal koşulların etkileşimi sonucunda şekillenen çok boyutlu bir süreçtir (Belfiore vd., 2024; Lende ve Smith, 2002; Lloyd, 2009; Timurkan vd., 2025). Bu olgu, biyolojik, psikolojik ve sosyoekonomik etmenlerin bir araya gelmesiyle derinleşen karmaşık bir toplumsal sorun olarak değerlendirilmektedir (Bayhan ve Yasuntimur, 2023; Çevik ve Kızmaz, 2021; Öztürk vd., 2015). Öğrenme süreçleri, kişilik özellikleri, duygusal düzenleme becerileri ve psikiyatrik eş tanılar, madde kullanımının başlaması ve sürmesinde belirleyici psikobiyolojik etmenler arasında yer almaktadır (Altman vd., 1996; Lende ve Smith, 2002). Koşullanmış öğrenme mekanizmalarının madde ile ilişkili uyarınları güçlü tetikleyicilere dönüştürerek nüks riskini artırdığı; ödül sistemi adaptasyonlarının ise kullanım isteğini haz azalsa dahi sürdürdüğü ve bu nedenle bağımlılık döngüsünü biyolojik düzeyde pekiştirdiği ifade edilmektedir (Lende ve Smith, 2002).

Psikososyal kırılganlıklar da bağımlılık sürecini önemli ölçüde şekillendirmektedir (Kaygısız, 2025). Travmatik deneyimler (Garami vd., 2018), duygusal yoksunluk, stres ve erken dönem bağlanma sorunları, madde kullanımının bir başa çıkma mekanizmasına dönüşmesine neden olabilmektedir (Butt vd., 2011; Cleck ve Blendy, 2008). Bu durum psikiyatrik bozukluklarla birlikte ele alındığında, karşılıklı olarak pekişen bir risk döngüsünün ortaya çıktığı belirtilmektedir (Belfiore vd., 2024).

Toplumsal ve çevresel etmenler incelendiğinde, aile içi denetim eksikliği, olumsuz ebeveyn tutumları (Timurkan vd., 2025; Yaman, 2014), akran etkisi (Semerci vd., 2022), sosyoekonomik yoksunluk (İçli, 1984), toplumsal dışlanma (Atlam ve Çoskunol, 2022), dezavantajlı mahallelerde yaşamak (Anderson, 1999) ve maddelere erişimin kolaylığı bağımlılığı artıran başlıca faktörler arasında yer almaktadır (Bayhan ve Yasuntimur, 2023; Tarter, 2002). Yoksulluğun hem stres düzeyini artırarak hem de sosyal destek mekanizmalarına erişimi sınırlayarak kırılganlığı yükselttiği vurgulanmaktadır (Qiu, 2025). Ayrıca çevrede bulunan uyuşturucu kullanımını hatırlatan uyarınlara bireyi sürekli tetikte tutarak yeniden başlama (nüks) riskini artırdığı ifade edilmektedir (Lende ve Smith, 2022).

Çocukluk ve ergenlik dönemleri bağımlılığın başlaması açısından kritik gelişimsel evreler olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemlerde madde kullanımının çoğunlukla merak, eğlence ve akran yönlendirmesiyle başladığı (Macit, 2020; Järvinen ve Østergaard, 2011) ve düşük etkili maddelerle başlayan deneyimlerin zamanla daha tehlikeli maddelere geçişe zemin hazırlayabildiği belirtilmektedir (Çevik ve Kızmaz, 2021). Suç ve madde kullanımının yoğun olduğu mahallelerde yaşamak ve ebeveyn gözetiminin zayıf olması ise erken yaşta maddeyle tanışmayı kolaylaştıran önemli risk faktörleridir (Bayhan ve Yasuntimur, 2023).

Aile ortamında şiddet, ebeveynlerin boşanması, ihmal, baskıcı tutumlar (Swaim, 1991; Yaman, 2014), ilgi ve sevgi eksikliği, ekonomik güçlükler, eğitim hayatının kesintiye uğraması, suçlu ebeveynler (Lloyd, 1998) veya çocuk yaşta ağır işlerde çalışma gibi olumsuzlukların bireyin yapısal kırılganlığını artırarak bağımlılık riskini yükselttiği ortaya konulmaktadır (Duman, 2021; Nalbantoğlu ve Tuncay, 2023).

Madde kullanıcıları arasındaki hiyerarşik sosyal yapılanma da bağımlılık sürecini kolaylaştıran bir diğer önemli etkidir. Deneyimi yüksek kullanıcıların üst konumda yer aldığı bu yapılarda yeni başlayan bireylerin maddeye erişimlerinin sağlanması ve sosyal aidiyetlerinin güçlendirilmesi, bağımlılığın yalnızca maddeye değil, aynı zamanda kullanım ortamına ve ilişki ağlarına yönelmesine neden olmaktadır (Bayhan ve Yasuntimur, 2023). Sonuç olarak madde bağımlılığı, biyolojik duyarlılıklar, psikolojik kırılganlıklar, aile dinamikleri, akran etkileri, sosyoekonomik yoksunluklar ve çevresel koşulların bütünleşmesiyle ortaya çıkan çok boyutlu bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.1. Toplumsal Faktörler

Madde bağımlılığı, bireyin içinde konumlandığı toplumsal bağlam tarafından şekillenen çok katmanlı bir olgudur. Aile yapısı, ebeveynlik tutumları, aile içi çatışmalar ve ebeveyn denetiminin niteliği; madde kullanımını hem artıran hem de azaltan temel toplumsal mekanizmalar olarak öne çıkmaktadır (Çakır vd., 2022; Nawi vd., 2021; Jędrzejczak, 2005). Tek ebeveynli ailelerde yetişme, aile içi şiddet, duygusal kopukluk ve ebeveyn madde kullanımı gibi faktörlerin bağımlılık riskini yükselttiği gösterilmiştir (Barrett ve Turner, 2006; Durna vd., 2024; Mutlu, 2013). Benzer biçimde sosyal çevre ve akran ilişkileri, madde kullanımının öğrenilmesi ve normalleşmesinde merkezi bir rol oynamakta; özellikle akran baskısı ve kullanıcılarla kurulan yoğun temas, kullanımın başlama ve sürdürülme olasılığını artırmaktadır (Becker, 1953; Bayhan ve Yasuntimur, 2023; Sevin ve Erbay, 2021). Ekonomik eşitsizlikler, yoksulluk, işsizlik ve yapısal dışlanma ise stres, sosyal yoksunluk ve umutsuzluk duygularını pekiştirerek bağımlılığa zemin hazırlayan güçlü toplumsal kırılganlıklar üretmektedir (Aschengrau vd., 2021; Bernhardt ve King, 2022; Manhica vd., 2021; Sarker vd., 2022; Timurkan vd., 2025). Eğitimsel deneyimler ve okul bağlılığı da bu süreçte kritik bir konuma sahip olup, gençlerin madde kullanımına yönelme ya da uzak durma olasılıklarını doğrudan etkilemektedir (Ford vd., 2020; Rose vd., 2024; Zhu

vd., 2025). Bu çerçevede, madde bağımlılığının toplumsal nedenleri; aile içi sorunlar ve ebeveynlik biçimleri, sosyal çevre ve akran etkisi, ekonomik zorluklar ve yoksulluk ile eğitimsel süreçlerdeki dezavantajların etkileşimi olarak ortaya çıkmaktadır.

2.2.1.1. Aile

Aile en güvenli kurumlardan biri olarak görülse de madde bağımlılığı açısından birçok riski beraberinde barındırmaktadır. Aile yapısı ve ebeveynlik tutumlarının çocuk ve ergenlerin madde kullanımına yönelik eğilimlerinde belirleyici bir rol oynayabilmektedir (Çakır vd., 2022; Nawi vd., 2021). Tek ebeveynli ailelerde yetişen bireylerin madde kullanımına ilişkin risklerinin daha yüksek olduğu (Durna vd., 2024: 247); iş ve velayet kaybı, evliliğin bozulması, fiziksel-psikolojik şiddet ve sağlık sorunları gibi ailevi çalkantıların bu kırılganlığı artırdığı belirtilmektedir (Barrett ve Turner, 2006; Schäfer, 2011).

Aile atmosferinin niteliği, aile bağlarının gücü, otorite dağılımı, mutluluk algısı ve aile içinde alkol kullanımının bulunması gibi faktörler bağımlılık riskini şekillendirmektedir. Sevginin hâkim olduğu aile yapılarında madde kullanım olasılığı düşük seyretmekte; buna karşılık çatışma, düşmanlık ve duygusal soğukluğun baskın olduğu ailelerde madde kullanımına yönelim belirgin biçimde artmaktadır (Jędrzejczak, 2005). Bu bağlamda aile yönetimindeki yetersizlik, ebeveynlerin madde kullanımı, madde kullanan aile üyeleriyle temas ve kontrolsüz harçlık kullanımı, ergenlerin bağımlılık riskini yükselten temel kişilerarası faktörler arasında yer almaktadır (Nawi vd., 2021; Swaim, 1991).

Aile içindeki çatışmalar ve eşler arası uyumsuzluk, aile yapısının biçimsel olarak dağılmasından daha güçlü biçimde çocukların suça ve madde kullanımına yönelimini etkileyebilmektedir. Doğum sırası ve ailedeki çocuk sayısının risk davranışlarıyla ilişkisi çoğunlukla ebeveynlerin duygusal ve ekonomik kaynakları çocuklar arasında yeterince paylaşamamasından kaynaklanmaktadır (Bartollas ve Schmallegger, 2018: 110). Bunun yanı sıra, ailede suç işlemiş kardeşlerin ya da kriminal geçmişe sahip ebeveynlerin bulunması, çocukların sapkın davranışlara yönelme olasılığını artıran önemli faktörlerden biridir (Walters, 2022: 8). Suçun ve sapma davranışlarının yaygın olduğu mahallelerde ebeveyn denetiminin zayıflaması da madde kullanım davranışının gençlere daha kolay bulaşmasını kolaylaştırmaktadır (Bayhan ve Yasuntimur, 2023: 11).

Aile yapısının sosyoekonomik ve kültürel yönleri de madde kullanım riskini belirlemektedir. Erci'nin (1999: 92) çalışması; cinsiyetin sigara kullanımını, ailevi durumun, annenin eğitim düzeyinin, ailenin gelirinin ve bireyin çalışma durumunun sigara, alkol ve uçucu madde kullanımını etkilediğini; annenin çalışma durumu ve babanın eğitim düzeyinin ise özellikle uçucu madde ve alkol kullanımıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Acar ve diğerleri (2015: 651), suç işlemiş çocukların çoğunlukla sorunlu aile yapılarında yetiştiğini; aile içi şiddetin yaygın olduğu, çocukların ihmal ve istismara maruz kaldığı aile ortamlarının riskleri artırdığını bildirmektedir. Yaman (2014: 99) da aile

içindeki uyumsuzlukların gençleri madde kullanımına yönelten temel tetikleyicilerden biri olduğunu vurgulamaktadır.

Bağımlı bireylerin sıklıkla çok çocuklu ailelerde yetiştiği, parçalanmış aile yapısına sahip olduğu, erken yaşta ebeveyn kaybı yaşadığı, ekonomik açıdan dezavantajlı koşullarda büyüdüğü ve aile içi sevgi ile saygının düşük olduğu pek çok araştırmada ortaya konmuştur (Ünal vd., 2021: 35). Ailede madde kullanımının bulunması, şiddet yoluyla davranış değiştirme çabaları, iletişim kopuklukları ve baskıcı ebeveynlik tutumları da önemli risk faktörleri arasındadır (Mutlu, 2013: 15). Ateş ve Tuncay (2020: 71-73), aile içi uyumsuzlukların bireyin madde kullanımına yönelmesinde belirleyici olduğunu; ailede madde kullanımının aile işlevlerini zayıflatarak kontrol mekanizmalarını aşındırdığını ifade etmektedir. Oğuz ve Öğretir Özçelik (2018: 535), aşırı kontrolcü aile ortamlarında yetişen ergenlerin madde kullanımına daha yatkın olduklarını vurgulamaktadır.

Ebeveynlik tarzlarının madde kullanım davranışını biçimlendirmede kritik bir rol oynadığı da literatürde açıkça ifade edilmektedir (Çakır vd., 2022). Yüksek denetim ve düşük duygusal sıcaklığın görüldüğü otoriter ebeveynlik, çocuk ve ergenlerde alkol ve diğer psikoaktif maddeleri deneme riskini artırmaktadır (Becoña vd., 2012; Calafat vd., 2014). Buna karşılık hem yüksek beklenti hem de yüksek duygusal destek içeren dengeli ebeveynlik yaklaşımı, madde kullanımına karşı önemli bir koruyucu faktör oluşturmaktadır. Talepkarlığın ve duygusal desteğin düşük olduğu ihmalkâr ebeveynlik ise madde kullanımıyla en güçlü ilişki gösteren riskli ebeveynlik türüdür. İzin verici ebeveynlikte de risk artmakla birlikte bu artış ihmalkâr ebeveynliğe kıyasla daha sınırlı düzeyde kalmaktadır (Stewart vd., 2022). Buna ek olarak, hamilelik döneminde annenin sigara ve alkol kullanımı, çocuğun ergenlik döneminde madde kullanım bozukluğu yaşama olasılığını dolaylı biçimde yükseltebilmektedir (Cecil vd., 2016).

Bu bağlamda önceki çalışmalar değerlendirildiğinde, aile yapısının niteliği, ebeveynlik tarzları ve aile içi etkileşim dinamiklerinin madde kullanımını hem doğrudan hem de dolaylı biçimde şekillendirdiği görülmektedir. Ailede yaşanan duygusal kopukluk, işlevsel bozulma, denetim zafiyeti ve olumsuz model davranışlar; gençlerin riskli çevresel etkilerle karşılaştığında madde kullanımına daha açık hâle gelmesine neden olmaktadır. Buna karşılık, destekleyici, tutarlı ve duygusal sıcaklığın hâkim olduğu aile ortamları, madde kullanımının başlamasını önemli ölçüde geciktiren veya engelleyen güçlü koruyucu faktörler olarak öne çıkmaktadır.

2.2.1.2. Sosyal Çevre ve Akran Etkisi

Bireyin içinde bulunduğu sosyal çevre, madde bağımlılığı riskinin oluşumunda aile kadar belirleyici bir role sahiptir. Maruz kalınan toplumsal koşullar, bireyin riskli davranışlarla karşılaşma ve bu davranışlara yönelme olasılığını artıran temel dışsal etkenler arasında yer almaktadır (Anderson, 1999; Bartollas ve Schmallegger, 2018). Bireyin sosyal çevresinde madde kullanan kişilerin bulunması hem kullanımın başlaması hem de sürdürülmesi açısından güçlü bir etkide bulunmaktadır (Bayhan ve

Yasuntimur, 2023: 270; Becker, 1953: 237; Çevik ve Kızmaz, 2021: 470). Becker (1953: 242), bireylerin maddeyi nasıl tüketceklerini ve etkisini nasıl yorumlayacaklarını çoğunlukla daha önce kullanmaya başlamış akranlarından öğrendiğini belirtmektedir. Bu nedenle bireyin madde kullanımına ilişkin tüm davranış örüntüsü, içinde yer aldığı sosyal ağın sunduğu anlamlar ve pratikler üzerinden şekillenmektedir.

Benzer şekilde kullanım sıklığı ve yoğunluğundaki değişimler de bireyin içinde yer aldığı sosyal ağın dinamikleri tarafından belirlenmektedir. Bu durumu destekleyen boylamsal çalışma bulguları, eroin dışındaki opioid kullanımının; sapma davranışı gösteren akranlara sahip olma, arkadaş grubunun daha ileri yaşta bireylerden oluşması ve ebeveynlerin yasal süreçlere dahil olması gibi faktörlerle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Shanahan vd., 2021). Dolayısıyla sosyal ağların yapısı yalnızca kullanımın başlangıcını değil, kullanımın seyrini ve devamlılığını da belirleyen temel bir bağlamsal unsur haline gelmektedir.

Sosyal çevre yalnızca maddenin öğrenildiği bir ortam değil, aynı zamanda bağımlılığın sosyal örgüsünün kurulduğu bir zemin niteliğindedir. Bireylerin zamanla yalnızca maddeye değil, madde kullandıkları sosyal çevreye de bağımlı hale geldikleri; kullanım sonrası sosyal ağlarının giderek diğer kullanıcılarla örüldüğü görülmektedir (Bayhan ve Yasuntimur, 2023: 270). Bu nedenle dezavantajlı mahallelerde yaşamak ve maddelere kolay erişimin olduğu çevrelerde bulunmak, bağımlılık riskini belirgin biçimde etkilemektedir. Bu tür sosyal ortamlarda madde kullanımının akranlar tarafından normalleştirilmesi ve kimi zaman bir sosyalleşme aracı olarak görülmesi, kullanım davranışının sürekliliğini pekiştirmektedir (Avcı, 2025: 7).

Özellikle ergenlik döneminin sosyal kırılganlık üretmesi, madde kullanım riskini artıran önemli bir gelişimsel boyut oluşturmaktadır. Ergenlerde merak duygusunun yoğunluğu, heyecan arayışı ve risk almaya yatkınlık nedeniyle madde kullanımına başlamada akran yönlendirmesi belirginleşmekte ve gençlerin ilk madde deneyimlerinde akran etkisinin kritik bir rol oynadığı görülmektedir (Sevin ve Erbay, 2021: 70). Aile içi etkileşimin sınırlı olduğu ve bağların zayıfladığı durumlarda bireylerin akranlarıyla daha fazla zaman geçirmesi, madde kullanımına başlama olasılığını artıran önemli bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır (Yalman, 2019: 379). Bu bağlamda madde kullanan bireylerle geçirilen zaman, maddelere erişimi kolaylaştırmakta ve ortak kullanım davranışını desteklemektedir (Şencan ve Canatan, 2020: 119).

Bu bağlamda akran etkisi sosyalleşme sürecinde madde kullanım davranışının öğrenilmesi ile gerçekleşmektedir. Akranların sunduğu sosyal ödüller ve koşullu pekiştirmeler, kullanım olasılığını artırarak deneyimin devamlılığına katkıda bulunmaktadır (Strickland ve Acuff, 2023). Özellikle kritik geçiş dönemlerinde, arkadaşların kural ihlali ve madde kullanımını aktif biçimde desteklemesinin kullanımda hızlı bir artışa yol açtığı bilinmektedir (Dishion vd., 1995: 803). Bireylerin çoğu zaman kendi davranış ve tutumlarıyla benzerlik gösteren akranları seçtiklerini, ancak zaman içinde akranların da

bireyin davranışını dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır (Bahar ve Salleh, 2024: 6-8). Sosyal yoksunluk içinde yaşayan bireylerde akran baskısı ve akran belirginliğinin daha güçlü bir etki göstermesi ise resmi destek mekanizmalarının zayıflığıyla ilişkilidir; bu durum akran ağlarının hem sosyal önem kaynağına dönüşmesine hem de madde kullanımını artıran zorlayıcı bir etki kazanmasına yol açmaktadır (Yang ve Kelly, 2024). Bu nedenle sosyal yoksunluk, akran dinamiklerini bağımlılık açısından daha belirleyici hâle getirmektedir. Akranların madde geçmişi ise sosyal etkinin yönünü belirlemekte; madde kullanmayan akranlarla kurulan ilişkiler başlama riskini düşürürken, kullanıcıların yoğunlukta olduğu çevreler riski artırmaktadır (Strickland ve Acuff, 2023).

Son olarak aile içi çatışmalar, partnerin madde kullanıyor olması ve aile içinde kuşaklar boyunca devam eden madde kullanım alışkanlıkları ise bağımlılık sürecini kolaylaştıran ve bireyin kullanımını sürdürmesine neden olan yakın risk mekanizmaları olarak öne çıkmaktadır (Jones vd., 2024: 853-856). Bu tür ailevi stresörler bireyin sosyal destek kaynaklarını zayıflatarak akran ilişkilerine daha fazla yönelmesine neden olmakta; bu da madde kullanımının hem yoğunluğunu hem de sürekliliğini artırmaktadır (Yang ve Kelly, 2024).

2.2.1.3. Ekonomi

Madde bağımlılığı her gelir grubunda görülen bir olgu olmakla birlikte, ekonomik eşitsizliklerin bağımlılık riskini belirgin biçimde artırdığı bilinmektedir. Nitekim işsizlik ve yoksulluk, birçok toplumda madde kullanımının yaygınlaşmasında kritik faktörler olarak değerlendirilmektedir (Dew vd., 2007: 16). Düşük sosyo-ekonomik statüye sahip ailelerde büyümenin, çocukluk döneminden yetişkinliğe uzanan olumsuz sonuçları artırdığı; ailevi dezavantajların toplumsal yoksunluk veya madde bağımlısı ebeveynlerle birleştiğinde nesiller arası dezavantaj döngüsü yarattığı ifade edilmektedir (Spoonier ve Hetherington, 2004: 130-131). Bu nedenle sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı topluluklarda yaşamak, çocuk gelişimini olumsuz etkilemenin yanında ergenlik ve yetişkinlik dönemlerindeki madde kullanımını da güçlendiren bir çevresel risk faktörü olarak görülmektedir.

Yoksulluğun madde kullanımını hem doğrudan hem dolaylı yollarla etkilediği, farklı araştırmalar tarafından da desteklenmektedir. Sarker vd. (2022: 79), ekonomik eşitsizliğin bireylerde yoğun sosyal baskı ve değersizlik hisleri yarattığını; bu psikolojik sıkıntıların depresyon ve kaygıya dönüşerek bireyleri madde kullanımına yönelttiğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Timurkan ve diğerleri (2025: 138), ekonomik zorlukların, yoksulluğun ve sınıfsal dezavantajlığın madde bağımlılığında belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Aynı çalışmada yoksul ailelerden gelen bireylerin ekonomik nedenlerle eğitimlerini sürdüremedikleri, erken yaşta çalışma hayatına başladıkları, kentin dezavantajlı mahallelerinde yaşamaya yöneldikleri ve bu süreçte madde ile tanıştıkları belirtilmektedir (Timurkan vd., 2025: 139-141).

Düşük gelir düzeyi, çoğu zaman dezavantajlı mahallelerde yaşama zorunluluğu ile birleşmektedir. Bu mahallelerde uyuşturucu satıcılarına ve kullanıcılarına daha fazla maruz kalmak, gençlerde suç ve madde kullanımına ilişkin riskleri artırmaktadır (Crum vd., 1996: 158). Ayrıca madde faaliyetlerinin belirli mahallelerde yoğunlaşması polis varlığını artırmakta; bu durum da ilgili bölgelerde daha yüksek gözaltı ve mahkumiyet oranlarına yol açmaktadır. İsveç'te yapılan bir araştırma, varlıklı semtlerde madde kullanım oranı daha yüksek olmasına rağmen, düşük-orta gelirli bölgelerdeki gençlerin madde kullanım şüphesiyle polise daha sık bildirildiğini göstermiştir (Manhica vd., 2021: 1753). Yoksul mahallelerde yaşayan annelerle yapılan başka bir çalışmada ise reçeteli ilaç kötüye kullanım oranlarının yüksek olduğu belirtilmektedir (Bernhardt ve King, 2022: 6).

Çocukluk dönemindeki düşük sosyo-ekonomik statünün ileriki dönemlerde madde kullanımına etkisi sistematik incelemelerle de doğrulanmaktadır. Daniel ve diğerleri (2009: 142), düşük sosyo-ekonomik statü özellikle ergenlik ve erken yetişkinlikte cannabis kullanımıyla ilişkili olduğunu tutarlı biçimde göstermektedir. Düşük anne eğitim düzeyi, babanın mavi yakalı bir işte çalışması ve topluluk gelir düzeyinin düşük olması gibi ailevi ve çevresel göstergelerin ergenlerde madde kullanımı riskini artırdığı belirtilmektedir (Aschengrau vd., 2021: 580-583).

Makro düzeyde ekonomik değişimler de bağımlılık eğilimleri üzerinde etkili olmaktadır. ABD'de yapılan bir araştırma, ekonomik durgunluk dönemlerinde reçeteli ağrı kesici kullanımında ve klinik düzeyde opioid kullanım bozukluklarında artış yaşandığını; bu etkinin özellikle düşük eğitimli, çalışma çağındaki beyaz erkeklerde yoğunlaştığını göstermektedir (Carpenter vd., 2017: 72). Benzer şekilde, Avrupa'da 2008 ekonomik krizi sonrasında yapılan bir çalışmada, genel nüfusta madde kullanımının azalmasına rağmen iş kaybı, uzun süreli işsizlik ve önceden var olan kırılganlıklara sahip alt gruplarda kullanımın arttığı belirtilmektedir (Dom vd., 2016). Ekonomik krizlerin ve işsizliğin tetiklediği psikolojik sıkıntıların madde kullanımına yönelimi artırdığına yönelik bulgular da mevcuttur (Nagelhout vd., 2017: 69). Ergenlerle yapılan bir çalışmada ekonomik koşulların kötüleşmesinin gençler arasında madde kullanımını artırabileceğine işaret etmektedir (Arkes, 2017: 19).

Diğer taraftan, yüksek sosyoekonomik seviyede olan bireylerde de alkol ve madde kullanım bozukluğu görülmektedir (Collins, 2016; Keyes vd., 2012; Luthar ve Becker, 2002). Literatür, yüksek sosyoekonomik düzeye sahip bireylerin özellikle alkol kullanımında daha yüksek tüketim düzeyleri sergileyebildiğini göstermektedir (Collins, 2016; Keyes vd., 2012). Bununla birlikte, yüksek gelir düzeyinin bazı durumlarda stres ve performans baskısı gibi psikososyal yüklerle ilişkili olduğu ve bu süreçlerin madde kullanımını etkileyebileceği belirtilmektedir (Luthar ve Becker, 2002). Öte yandan, madde kullanımının sosyal içme biçiminde ortaya çıkabilmesine rağmen uzun vadede sağlık riskleri barındırdığı ifade edilmektedir (Galea vd., 2004). Benzer şekilde, yüksek gelirli bölgelerdeki öğrencilerle yapılan nitel bir çalışmada (Kvillemo vd., 2021), madde kullanımının önemli ölçüde akran grubu içinde kabul görme, sosyal statü elde etme ve stresle baş etme amacıyla gerçekleştiği belirlenmiştir. Başka bir

çalışmada yüksek sosyoekonomik düzeye sahip gençlerin özellikle duygusal stres, kaygı ve depresyonla başa çıkmak amacıyla madde kullanımına yönelebildiklerini ortaya koymaktadır (Leonard vd., 2015). Bunların yanında yüksek gelir grubuna yönelik yapılan araştırmalar (Pedersen vd., 2018; Tokle ve Pedersen, 2025) özellikle kokain kullanımının bu grupta belirli sosyal ve kültürel bağlamlar içinde şekillendiğini göstermektedir. Kokain kullanımının çoğunlukla ekonomik sermayesi yüksek bireyler arasında, yoğun eğlence ve alkol tüketimiyle ilişkili sosyal ortamlarda ortaya çıktığını; ayrıca bu davranışın seçkin sosyal ağlara aidiyet, statü kazanımı ve özellikle erkeklik performansının bir göstergesi olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır (Tokle ve Pedersen, 2025). Bu çerçevede kokain kullanımının, yüksek sosyoekonomik düzeye sahip gençler arasında yalnızca bireysel bir tercih değil, aynı zamanda statü arayışı ve grup üyeliğini simgeleyen kültürel olarak örgütlenmiş bir pratik olduğu değerlendirilmektedir. Bu durum, madde kullanımının yalnızca ekonomik koşullarla değil, farklı sosyoekonomik düzeylerde değişen sosyal ve psikolojik dinamiklerle şekillenen çok boyutlu bir olgu olduğunu göstermektedir.

2.2.1.4. Eğitim

Eğitimsel süreçler ile madde kullanımı arasındaki ilişki çoğu zaman karşılıklı etkileşimlerle şekillenmektedir (Dahl, 2016; Ford vd., 2020; Fothergill vd., 2008). Bu çerçevede yapılan bir çalışmanın bulguları, erken sigara kullanımının akademik sorunlarla bağlantılı olduğunu, düşük okul başarısının esrar ve diğer uyuşturucuların kullanım riskini artırdığını; güçlü akademik performansın ise koruyucu bir rol üstlendiğini göstermektedir (Gakh vd., 2020: 498). Bu koruyucu etkinin önemli bir boyutu da okula bağlılıktır. Nitekim okula güçlü biçimde bağlı olan gençlerin sosyal, duygusal ve fiziksel iyilik hallerinin daha yüksek olduğu ve madde kullanımına yönelme ihtimallerinin belirgin biçimde azaldığı ortaya konmuştur (Rose vd., 2024: 58).

Ergenlik dönemine ilişkin araştırmalar, okul başarısı ile disiplin süreçlerinin ilerleyen yıllarda madde kullanım bozukluklarının ortaya çıkışında belirleyici bir rol üstlendiğini göstermektedir (Ellis vd., 2020; Fothergill vd., 2008). Standartlaştırılmış matematik testlerinde yüksek puan alan 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin, yetişkinlikte madde kullanım bozukluğu geliştirme olasılıklarının daha düşük olduğu ortaya koyulmuştur. Buna karşın, ergenlikte okul devamsızlığı, okuldan kaçma veya disiplin cezalarıyla karşılaşma gibi davranışların, ileriki yaşlarda uyuşturucu kullanım bozukluğu riskini anlamlı biçimde artırdığı belirtilmektedir (Fothergill vd., 2008: 195).

Opioid kullanıcılarının deneyimleri de eğitimsel süreçlerin madde kullanımından doğrudan etkilendiğini göstermektedir. Yapılan bir araştırmada (Ellis vd., 2020), katılımcıların önemli bir kısmı (%65,9), opioid kullanımının içsel motivasyonlarını zayıflatarak derse katılım isteğini azalttığını, eğitim sorumluluklarının geri plana itilmesine ve uyuşturucu teminine öncelik verilmesine yol açtığı ifade edilmektedir. Katılımcıların yaklaşık üçte biri (%37,6), opioid kullanımının eğitimlerinin aksamasına ya

da tamamen yarıda kalmasına neden olduğunu; %31,8'i ise dikkat dağınıklığı ve düşük notlar gibi akademik performans sorunları yaşadığını bildirmiştir. Ayrıca bazı bireyler (%18,8), yoksunluk belirtilerinin şiddeti nedeniyle derslere devam edemediklerini ya da bu belirtileri hafifletmek adına madde arayışına yönelmek zorunda kaldıklarını aktarmıştır. İçsel motivasyon kaybı ile eğitim sürecindeki kopuş arasındaki güçlü bağ, bu iki yapının karşılıklı olarak birbirini desteklediğini göstermektedir (Ellis vd., 2020: 3).

Ailedeki eğitim düzeyi de madde kullanım örüntülerini şekillendiren önemli bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır. Okul devamsızlığı ve okuma alışkanlığı gibi faktörler kontrol edildiğinde dahi, ebeveyn eğitim düzeyinin düşük olmasının özellikle kokainin deneysel ve yoğun kullanım biçimleriyle ilişkili olduğu; ancak aralıklı kullanım üzerinde belirgin bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir (Gerra vd., 2020).

Okulu bırakma davranışı, madde kullanımının açıklanmasında kritik bir sosyal risk faktörü olarak değerlendirilmektedir. Lise eğitimini yarıda bırakan gençlerin hem tütün hem de diğer uyuşturucuları kullanma olasılıklarının daha yüksek olduğu, ayrıca enjeksiyon yöntemiyle madde kullanımına yönelme risklerinin anlamlı düzeyde arttığı bildirilmektedir (Zhu vd., 2025: 1938). Çalışmalar arasındaki tanımsal farklılıklara rağmen genel eğilim, okul terkinin madde kullanımı ile tutarlı bir ilişki sergilediğini göstermektedir. Ancak bazı boylamsal araştırmalarda, izlem süreçlerinden ayrılan gruplarda yoksul ve dezavantajlı bireylerin aşırı temsil edilmesi, bu ilişkinin yorumlanmasını kısmen güçleştirmektedir (Townsend vd., 2007: 295).

Okul ortamına ilişkin unsurlar; öğretmen-öğrenci ilişkileri, okul bağlılığı ve akademik başarı-madde kullanım davranışlarıyla yakın bir ilişki içindedir (Fletcher vd., 2008; Kendler vd., 2018). Gözlemsel bir çalışma, okuldan kopma ve zayıf öğretmen-öğrenci ilişkilerinin madde kullanımı ve diğer riskli davranışlarla sistematik biçimde ilişki gösterdiğini ortaya koymaktadır (Fletcher vd., 2008: 209). Düşük akademik başarı, daha sonraki dönemlerde uyuşturucu kötüye kullanımı kayıtlarıyla anlamlı biçimde bağlantılıdır (Kendler vd., 2018: 1182). Ayrıca eğitimsel kazanımların, sigara, esrar, kokain ve eroin kullanımının yanı sıra yetişkinlikte görülen bağımlılık veya kötüye kullanım biçimlerini de içeren madde kullanım ilerleyişinin büyük bölümünü açıkladığı belirtilmektedir (Strong vd., 2016: 141). Bunlara ek olarak bağımlılık ile ilgili yapılan diğer çalışmalarda da madde bağımlısı bireylerin genel olarak eğitim seviyesinin düşük olduğu görülmektedir (Çevik ve Kızmaz, 2021; 478; Ünal vd., 2021: 35). Dolayısı ile mevcut araştırmalar (Kendler vd., 2018; Zhu vd., 2025), eğitimsel süreçler ile akademik başarının madde kullanımına karşı yalnızca basit bir koruyucu unsur olmadığını; aksine hem madde kullanım risklerini şekillendiren hem de bireyi bağımlılığa karşı koruyan mekanizmaların merkezinde yer alan dinamik bir yapı oluşturduğunu göstermektedir.

Her ne kadar düşük eğitim düzeyi ve okuldan ayrılma madde kullanımı açısından önemli risk faktörleri arasında gösterilse de (Maynard vd., 2013), yüksek eğitim düzeyine sahip bireyler arasında da

alkol (Huerta ve Borgonovi, 2010) ve madde kullanım bozukluklarının görülebildiği bildirilmektedir (Geuijen vd., 2023). Araştırmalar, yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin alkol bağımlılığı (Lui vd., 2018) ve reçeteli ilaçların kötüye kullanımı (Ford vd., 2020; Iloabuchi vd., 2021) açısından risk taşıyabildiğini ortaya koymaktadır. Yüksek eğitim düzeyi, artan sosyoekonomik olanaklar ve sosyal ortamlara katılımın genişlemesiyle birlikte alkol tüketim sıklığındaki artışla ilişkilendirilmektedir (Collins, 2016; Huerta ve Borgonovi, 2010; Keyes vd., 2012). Eğitimine devam eden genç yetişkinler arasında ise reçeteli uyarıcıların kötüye kullanım oranlarının daha yüksek olduğu; bu durumun, söz konusu ilaçların akademik performansı artırmaya yönelik bir araç olarak görülmesinden kaynaklanabileceği belirtilmektedir (Arria vd., 2018; McCabe vd., 2018). Bununla birlikte, yüksek eğitim düzeyi ile madde kullanımı arasındaki ilişkinin homojen olmadığı, bazı alt gruplarda farklı örüntüler sergilediği görülmektedir. Örneğin, kadınlarda eğitim düzeyi ile önerilen sınırların üzerinde alkol tüketimi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamakla birlikte, eğitim düzeyi arttıkça alkol tüketim sıklığının ve yaşam boyu alkolle ilişkili sorunların arttığı bildirilmektedir (Huerta ve Borgonovi, 2010). Benzer şekilde, yüksek eğitim düzeyine sahip meslek gruplarında da bağımlılık örüntülerinin varlığını sürdürdüğü; örneğin hekimlerde madde kullanım bozukluğu yaygınlığının genel yüksek eğitilmiş nüfusla benzer düzeyde olduğu, ancak sedatif kullanım bozukluğunun daha yüksek oranlarda görülebildiği ifade edilmektedir (Geuijen vd., 2023). Öte yandan, son yıllarda yaşanan küresel krizlerin bu örüntüleri etkilediği görülmektedir. COVID-19 pandemisi sürecinde üniversite öğrencilerinde alkol ve madde kullanımının arttığı; yaşam koşullarındaki değişimlerle birlikte depresyon oranlarının yükseldiği ve buna paralel olarak antidepresan kullanımında artış olduğu bildirilmektedir (Bulgan ve Demirel, 2023). Bu literatür doğrultusunda değerlendirildiğinde, bağımlılık davranışlarının tüm eğitim düzeylerinde görülebileceği; ancak düşük eğitim düzeyi ve okul ile bağın kopmasının bireyleri bu davranışlara daha yatkın hale getirdiği söylenebilir.

2.2.2. Bireysel Faktörler

Madde bağımlılığı, bireysel düzeyde cinsiyet (Brady vd., 2013; UNODC, 2025: 78), yaş (Degenhardt vd., 2016; Windisch ve Kreek, 2020), genetik yatkınlık (Agrawal vd., 2012; Demers vd., 2014), psikiyatrik durum (Drake ve Mueser, 2000; Grant vd., 2016), kişilik özellikleri (Dash vd., 2019; Kotov vd., 2010) ve duygusal yüklerle başa çıkma biçimleri (Dube vd., 2003; Khantzian, 1985) gibi etmenlerin etkileşimiyle şekillenmektedir. Cinsiyet bağlamında erkeklerin risk düzeyinin daha yüksek olduğu görülmekle birlikte, kadınlarda maddeyle ilk temasın ardından bağımlılığın daha hızlı şiddetlenebildiği, yoksunlukta daha yoğun olumsuz duygulanım yaşandığı ve nüks örüntülerinin daha düzensiz seyrettiği bildirilmektedir (Brady vd., 2013; McKee ve McRae-Clark, 2022; UNODC, 2025: 78). Yaş açısından özellikle ergenlik ve genç yetişkinlik, bilişsel-duygusal gelişimin hızlandığı ve psikososyal geçişlerin yoğunlaştığı bir dönem olduğundan, erken başlangıçlı kullanımın bağımlılık riskini artırdığı;

kullanım desenlerinin de yaşam evrelerine göre değiştiği vurgulanmaktadır (Degenhardt vd., 2016: 251; Windisch ve Kreek, 2020; Stone vd., 2012: 771). Bağımlılık riskinin genetik temelleri aile ve ikiz çalışmalarında tutarlı biçimde gösterilmiş; ancak bu yatkınlığın tek bir genle değil, çok sayıda küçük etkili genin ve gen-çevre etkileşiminin bir ürünü olduğu belirtilmiştir (Agrawal vd., 2012; Demers vd., 2014; Prom-Wormley vd., 2017). Psikolojik düzeyde madde kullanım bozukluklarının depresyon, kaygı bozuklukları, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ve psikotik bozukluklar gibi geniş bir psikopatoloji yelpazesıyla güçlü biçimde birlikte görüldüğü; bu birlikteliğin klinik seyri ağırlaştırdığı ifade edilmektedir (Drake ve Mueser, 2000: 105; Grant vd., 2016; Jones ve McCance-Katz, 2019: 79). Kişilik özellikleri bağlamında dürtüsellik, heyecan arayışı, nevrotiklik ve psikotizm gibi eğilimlerin risk oluşturduğu; kişilik ile madde kullanımı ilişkisinin zaman içinde çift yönlü biçimde ilerleyebildiği belirtilmektedir (Kotov vd., 2010; Dash vd., 2019: 420; Zeighami vd., 2021). Son olarak, travma, yas ve ilişki çatışması gibi yoğun duygusal yükler karşısında madde kullanımının bir baş etme aracı olarak devreye girebildiği; özellikle travma ve TSSB ile bağımlılık arasında güçlü bir bağ bulunduğu bildirilmektedir (Dube vd., 2003; Khantzian, 1985; Jacobsen, 2021).

2.2.2.1. Cinsiyet

Madde bağımlılığı, cinsiyet bağlamında farklı risk düzeyleri ve deneyimlerle şekillenmektedir. Küresel ölçekte yapılan araştırmalar, madde bağımlılığı açısından erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla risk altında olduğunu göstermektedir. Nitekim 2023 yılı verilerine göre, dünya genelinde uyuşturucu kullanan her dört kişiden yalnızca biri kadındır (UNODC, 2025: 78). Türkiye’de Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından yapılan bir araştırmada, madde kullandığını belirten katılımcıların %6,2’sini kadınlar oluşturmaktadır (EGM, 2023: 45). Ancak bu orantısal fark, madde kullanımının biyolojik, psikolojik ve toplumsal boyutlarda cinsiyete bağlı olarak nasıl farklılaştığını tam anlamıyla yansıtmamaktadır (Shimu ve İslam, 2025). Cinsiyet temelli bir araştırma, kadınların maddeyle ilk temaslarında daha yoğun haz tepkileri gösterdiğini ve bağımlılığın daha hızlı şiddetlendiğini ortaya koymaktadır (Brady vd., 2013). Yerleşmiş bağımlılık durumunda ise kadınlar daha yüksek dozlarla stabilize olmakta, yoksunluk dönemlerinde daha güçlü negatif duygulanım yaşamaktadır (Shimu ve İslam, 2025). Dahası, kadınlarda nüksetme oranları daha sık ve düzensiz biçimde gerçekleşmektedir (McKee ve McRae-Clark, 2022). Buna karşılık, erkeklerde madde kullanımı sıklıkla sosyal aidiyet arayışıyla başlamakta, bağımlılığa geçişleri daha yavaş seyretmekte ve daha düşük dozlarda stabilize olmaktadır. Erkeklerin yoksunluk belirtileri daha belirgin olabilirken, nüksetme aralıkları kadınlara kıyasla daha uzun süreli olabilmektedir (Becker vd., 2017: 137).

Bununla birlikte, kadın bağımlılar bağımlılık sürecinde çok boyutlu toplumsal sorunlarla daha derin bir biçimde yüzleşmektedir. Özlem ve diğerlerinin (2024: 19) bulgularına göre, madde kullanım bozukluğu tanısı almış kadınlar, aile içi ilişkilerin bozulması ve ekonomik zorluklara ek olarak, kadın

olmaktan kaynaklanan şiddet, ihmal ve toplumsal damgalama gibi olumsuzluklara daha fazla maruz kalmakta ve bu nedenle bağımlılığın sonuçlarını daha ağır yaşamaktadır. Benzer şekilde, Zakiniaez ve Potenza (2018: 173), kadınların erkeklere kıyasla daha sık tedavi arayışında bulunduklarını; ancak daha büyük bir damgalama ve daha az sosyal destekle karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Yapılan başka çalışmalarda da kadın bağımlılara yönelik daha olumsuz bir kamu algısı olduğu ve bu algının kadınlarda içselleştirilmiş damgalamayı artırdığı belirtilmektedir (Atlam vd., 2023: 263; Tuncel vd., 2023: 432).

Fonseca ve diğerlerinin (2021) yürüttüğü araştırma ise, madde kullanım bozukluğunun cinsiyetler arası yaygınlık farklarının daralmasına rağmen kadınlarda daha hızlı ilerlediğini ve bu durumun yüksek psikiyatrik eş tanılar, partner şiddeti ve annelerde çocuk velayeti kaybı gibi özgül klinik risklerle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Kadınlar genellikle depresyon, anksiyete ve benzeri duygusal sıkıntılarla başa çıkmak amacıyla madde kullanımına yönelirken (Kuntsche ve Muller, 2012), erkekler çoğunlukla akran baskısı, heyecan arayışı veya dışsal motivasyonlarla kullanım sürecine başlamaktadır (Haas ve Peters, 2000). Toplumsal cinsiyet rolleri de bu farklılaşmayı pekiştirmektedir. Erkekler için alkol kullanımı; güç gösterme, saldırganlık sergileme veya erkeklik ispatı gibi sembolik anlamlar taşıırken, kültürel normlar erkeklerin kamusal alanda sarhoş olmasını meşru saymakta; ancak kadınlar için aynı davranış biçimleri ciddi sosyal yaptırımlarla karşılanmaktadır (LaGrotta, 2021: 67). Bu açıdan toplumsal cinsiyet rolleri her iki cinsiyeti farklı biçimde etkilemektedir.

Aynı zamanda biyolojik cinsiyet farklılıklarının da bağımlılık davranışlarını etkilediği ifade edilmektedir (Georgieva vd., 2022; Hughes, 2016). Kadınlar ve erkekler arasında gözlemlenen biyolojik farklılıklar; beyin yapısı, hormonal sistemler (özellikle kadınlarda yumurtalık hormonları) ve metabolik süreçler gibi birçok alana yansımaktadır (Benito vd., 2022; Torrens, 2023). Bu alanlardaki en dikkat çekici bulgulardan biri, alkol metabolizmasının cinsiyete göre değişiklik göstermesidir. Kadınların mide mukozasında alkolü parçalayan alkol dehidrogenaz enziminin etkinliği, erkeklere kıyasla daha düşüktür. Buna ek olarak, kadınların toplam vücut suyu oranı da erkeklerden daha az olduğu için, eşit miktarda alkol tüketildiğinde kadınlarda kandaki alkol düzeyi daha yüksek seyretmektedir (Chrostek vd., 2003: 95). Ön klinik çalışmalarla desteklenen bu veriler, madde kullanımına dair biyolojik süreçlerin cinsiyete göre farklı işleyebileceğini göstermektedir (Barrios vd., 2025; Bobzean vd., 2014). Ancak bu farklılıkların etkisi; kullanılan maddenin türü, dozajı, bireyin daha önceki madde maruziyeti ve hormonal dalgalanmalar gibi etmenlerle şekillenmektedir (McHugh, 2018: 14). Son olarak çalışmalar değerlendirildiğinde, madde bağımlılığı cinsiyete bağlı olarak biyolojik, psikolojik ve toplumsal düzeyde farklılık gösterebilmektedir. Bu süreçte de biyolojik cinsiyet farklılıkları ve toplumsal roller belirleyici olmaktadır.

2.2.2.2. Yaş

Madde bağımlılığı her yaştan bireyi etkileyen bir halk sağlığı sorunu olmakla birlikte, bazı yaş grupları bu açıdan daha yüksek risk altındadır (EUDA, 2025; UNODC, 2025). Özellikle 15-19 yaş aralığındaki bireyler, madde kullanım bozukluklarına bağlı ölüm ve sağlıklı yaşam yılı kaybı açısından 20 yaş ve üzeri bireylere kıyasla daha kırılgan bir konumdadır. Bu yaş grubunda erkeklerin ölüm riski %45, kadınların ise %68 oranında daha yüksekken; sağlıklı yaşam yılı kaybı da erkeklerde %22, kadınlarda %18 oranında daha fazladır (UNODC, 2025: 80).

Bu bağlamda 10-24 yaş aralığı, bireylerin bilişsel ve duygusal gelişimlerinin hızlandığı ve önemli psikososyal geçişlerin yaşandığı kritik bir dönem olarak kabul edilmektedir (Windisch ve Kreek, 2020). Bu hassas dönemde başlayan madde kullanımı, söz konusu gelişimsel süreçleri sekteye uğratma potansiyeli taşımaktadır (Stone vd., 2012: 771). Literatürde, ergenlik döneminde madde kullanımına başlama yaşının doruğa çıktığı; bu süreçte genellikle yasa dışı maddelerden önce tütün ve alkol tüketiminin görüldüğü bildirilmektedir (Degenhardt vd., 2016: 251). Benzer biçimde, reçeteli ilaç kötüye kullanımı üzerine yapılan bir araştırmada, bu tür maddeleri kötüye kullanan bireylerin çoğunlukla 18-30 yaş aralığında olduğu belirtilmiştir (Yasuntimur vd., 2025: 423). Ayrıca, yetersiz aile denetimi ve düşük sosyal kontrolün bireyleri erken yaşta madde kullanımına karşı daha savunmasız hâle getirdiği gösterilmiştir (Bayhan ve Yasuntimur, 2023: 274). Uçucu maddelere başlama yaşının ortalama 12 olması da erken dönem riskinin boyutunu ortaya koymaktadır (Ögel vd., 2005: 79).

Yaşa bağlı olarak madde kullanım desenleri de farklılaşmaktadır. Ergenlik döneminde deneme ve ilk kullanım hızla artarken, genç yetişkinlikte kötüye kullanım düzeylerinin zirveye ulaştığı görülmektedir (Stephenson vd., 2024; Stewart vd., 2022). Erken orta yaşlarda ortalama kullanım azalma eğilimi gösterse de bazı gruplarda belirli maddelere ilişkin sorunlu kullanımın devam ettiği bildirilmektedir (Stewart vd., 2022; Zellers vd., 2022). İleri yaşlarda genel yaygınlık düşmekle birlikte, geç başlangıçlı kullanım, reçeteli ilaç kötüye kullanımı ve çoklu madde kullanımına ilişkin kaygılar artmaktadır (Stewart vd., 2022).

Önceki araştırmalar, yaş ilerledikçe yasa dışı madde kullanımının genel olarak azaldığını desteklemektedir (Ani vd., 2025; Flensburg vd., 2025). Ani ve diğerlerinin (2025) bulgularına göre, esrar kullanımı her iki cinsiyet için de en yoğun biçimde 55-64 yaş grubunda görülürken; crack, kristal metamfetamin ve eroin gibi daha güçlü maddelerin kullanım oranları özellikle 18-44 yaş aralığında daha yüksektir. Flensburg ve diğerlerinin (2025) çalışmasında ise bazı bireylerin madde kullanım sıklıklarında azalma, ana maddelerinde değişim ya da enjeksiyon davranışlarında seyrekleşme yaşandığı bildirilmiştir. Buna paralel olarak, madde kullanım oranlarının yaşla birlikte belirgin biçimde düştüğü ve ileri yaştaki bireylerin gençlere kıyasla riskli davranışlara daha az eğilimli olduğu bildirilmektedir (Bonem vd., 2015; Van Havere vd., 2009). Özetle, bağımlılığın yaşla birlikte nitelik değiştirebildiği; özellikle ileri

yaşlarda sosyal ve duygusal yaşamı etkileyen sorunların daha belirgin hâle gelmesiyle, bağımlılığın kontrol edilemez boyutlara ulaştığının fark edilmesi sonucunda pişmanlık duygusu ve bağımlılıkla mücadele çabalarının öne çıktığı ifade edilmektedir (Bayhan vd., 2025a).

2.2.2.3. Genetik Yatkınlık

Bağımlılık gelişiminde genetik etkenlerin belirleyici bir rol oynadığı, farklı maddeler için yürütülen aile ve ikiz çalışmalarında tutarlı biçimde ortaya konmuştur (Agrawal vd., 2012; Mutlu vd., 2024; Yüncü ve Savaş, 2007). Bulgular, bağımlılık riskinin önemli bir bölümünün kalıtsal yatkınlıkla ilişkili olduğunu ve bu etkinin genellikle orta ile yüksek düzeyler arasında seyrettiğini göstermektedir (Cozzoli vd., 2021; Demers vd., 2014). Bununla birlikte, bağımlılığın genetik temeli tekil ve güçlü bir gen üzerinden değil, çok sayıda küçük etkili genin bir araya gelmesiyle şekillenen karmaşık ve poligenik bir yapıdan oluşmaktadır (Agrawal vd., 2012).

Genetik yatkınlık hem maddeye özgü hem de farklı bağımlılık türleri arasında ortaklaşan biçimde ortaya çıkabilmektedir (Cadoni, 2016). Özellikle ödül duyarlılığı, dürtüsellik ve risk alma gibi özelliklerin altında yatan genetik etkilerin, farklı maddelere yönelik bağımlılık eğilimlerinde ortak bir zemin oluşturduğu düşünülmektedir (Agrawal vd., 2012; Deak ve Johnson, 2021). Alkol metabolizmasını etkileyen enzimler, opioid reseptör genleri ve nörotransmitter sistemleriyle ilişkili varyantlar gibi bazı genetik bulgular (Cozzoli vd., 2021; Ho vd., 2010), belirli maddelerle daha güçlü ilişkiler sergilese de mevcut literatür genel olarak yaygın ve etkileşimli bir genetik yapıya işaret etmektedir (Deak ve Johnson, 2021).

Bağımlılıkla ilişkili genetik varyasyonların, beyin ödül devreleri, stres yanıt sistemleri, farmakokinetik süreçler ve öğrenme ile alışkanlık oluşumunda rol oynayan sinaptik mekanizmalar üzerinden etkide bulunduğu ifade edilmektedir (Demers vd., 2014; Edwards vd., 2009). Ayrıca madde kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan transkriptomik ve epigenetik değişimlerin, bireyin genetik altyapısıyla etkileşime girerek bağımlılığın seyrini kalıcı biçimde etkileyebileceği belirtilmektedir (Agrawal vd., 2012; Kendler vd., 2008).

Öte yandan, genetik etkilerin büyük ölçüde çevresel koşullar (Prom-Wormley vd., 2017), erken yaşam deneyimleri (Agrawal vd., 2012), stres (Demers vd., 2014) ve sosyal bağlamlarla etkileşim içinde işlediği kabul edilmektedir (Ho vd., 2010). Bu nedenle gen-çevre etkileşimi, bireylerin madde kullanımından bağımlılığa geçiş süreçlerini anlamada merkezi bir öneme sahiptir (Agrawal vd., 2012; Demers vd., 2014; Ho vd., 2010).

Klinik açıdan bakıldığında, genetik bilginin bağımlılık riskinin öngörülmesi ve tedavi süreçlerinin bireyselleştirilmesi açısından önemli bir potansiyel sunduğu görülmektedir. Özellikle farmakogenetik çalışmalar (Edwards vd., 2009; Ho vd., 2010), bazı genetik varyantların tedaviye verilen yanıtı ve doz gereksinimlerini etkileyebileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, bulguların sınırlı tekrarlanabilirliği,

örneklem çeşitliliğinin yetersizliği ve fenotip tanımlarındaki heterojenlik, genetik bilginin rutin klinik uygulamalara aktarılmasını şu aşamada kısıtladığı belirtilmektedir (Cozzoli vd., 2021; Fernández-Castillo vd., 2022). Bu nedenle genetik yatkınlığın, bağımlılığı tek başına belirleyen bir unsurdan ziyade, çok katmanlı biyopsikososyal süreçlerin bir bileşeni olduğu söylenebilir.

2.2.2.4. Psikolojik Faktörler

Madde bağımlılığı ile psikiyatrik rahatsızlıklar arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır (Grant vd., 2016; Kuussaari vd., 2020). Özellikle ağır ruhsal hastalığı bulunan bireylerde madde kullanım bozukluğunun yaygın olduğu ve bu birlikteliğin klinik seyir, işlevsellik ve yaşam kalitesi üzerinde ciddi olumsuz sonuçlar doğurduğu belirtilmektedir (Drake ve Mueser, 2000: 105). Opioid kullanım bozukluğu tanısı almış yetişkin bireyler üzerine yapılan bir çalışmada bunu desteklemekte; bu bireylerin önemli bir bölümünde son bir yıl içinde herhangi bir ruhsal hastalık ya da ciddi ruhsal hastalık tanısının bulunduğu bildirilmektedir (Jones ve McCance-Katz, 2019: 79).

Grant ve diğerlerinin (2016) gerçekleştirdiği kapsamlı araştırma, madde kullanım bozukluğu ile psikiyatrik bozukluklar arasındaki ilişkinin yalnızca sınırlı tanımlarla açıklanamayacağını, geniş bir psikopatoloji yelpazesini kapsadığını göstermektedir. Bulgulara göre, hem son 12 ayda hem de yaşam boyu madde kullanım bozukluğu tanısı alan bireylerde majör depresif bozukluk, distimi, bipolar I bozukluk, travma sonrası stres bozukluğu ile antisosyal kişilik bozukluğu, borderline kişilik bozukluğu ve şizotipal kişilik bozukluğu anlamlı düzeyde daha sık görülmektedir. Aynı çalışmada, yaşam boyu madde kullanım bozukluğu öyküsü bulunan bireylerde yaygın anksiyete bozukluğu, panik bozukluk ve sosyal fobi gibi kaygı bozukluklarının da eşlik etme olasılığının belirgin biçimde arttığı bildirilmektedir (Grant vd., 2016).

Madde kullanımı ile duygudurum bozuklukları arasındaki bu güçlü ilişki, toplum temelli araştırmalarla da desteklenmektedir. Carrà ve diğerlerinin (2019) 2008-2014 yılları arasında Ulusal Madde Kullanımı ve Sağlık Araştırması verilerini kullanarak yürüttükleri çalışmada, son bir yıl içinde majör depresif epizod yaşayan bireylerin reçetesiz psikotrop ilaç kullanımına daha yatkın oldukları saptanmıştır. Hem ergenlerde hem de yetişkinlerde, majör depresif epizod öyküsü bulunan bireylerin bu tür maddeleri kullanma olasılığının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ortaya konmuştur (Carrà vd., 2019: 52). Bu bulgular, depresif belirtilerin madde kullanımına yönelik önemli bir risk zemini oluşturduğunu göstermektedir.

Klinik örneklemelerden elde edilen veriler, çoklu madde kötüye kullanımının yaygın olduğunu ve bu bireylerde eşlik eden psikiyatrik bozuklukların sıklıkla görüldüğünü ortaya koymaktadır. Liang ve diğerlerinin (2015) çalışmasında incelenen hastaların %65,1'inde eşlik eden bir psikiyatrik bozukluk saptanmış; en yaygın tanıların maddeye bağlı psikotik bozukluk (%31,8) ve depresif bozukluk (%27,9) olduğu belirlenmiştir.

Madde kullanım bozuklukları, şizofreni tanılı bireylerde de yaygın olarak görülen eşlik eden sorunlar arasında yer almaktadır (Rund, 2018). Bu birlikteliğin artmış hastalık yükü ve ölüm oranlarıyla ilişkili olduğu; klinik sonuçları belirgin biçimde ağırlaştırdığı ifade edilmektedir (Manseau ve Bogenschutz, 2015: 340-341). Nesvåg ve diğerlerinin (2015) araştırmasına göre, madde kullanım bozukluğu prevalansı şizofreni tanılı bireylerde %25,1, bipolar bozukluk tanılı bireylerde %20,1 ve depresif bozukluk tanılı bireylerde %10,9 olarak bildirilmektedir. Orta yaşlı bipolar bozukluk tanılı erkeklerde alkol kullanım bozukluğu oranı (%19,1) en yüksek düzeydeyken, genç yaş grubundaki şizofreni tanılı erkeklerde uyuşturucu kullanım bozukluğu oranının (%29,6) dikkat çekici biçimde yüksek olduğu saptanmıştır.

Maddeye bağlı psikotik bozukluklar, psikiyatrik literatürde özellikle üzerinde durulan bir diğer önemli konudur. Scott ve diğerleri (2007), maddeye bağlı psikotik bozukluk tanısı alan bireylerde depresyon, intihar davranışı, antisosyal kişilik özellikleri, bipolar bozukluk, bilişsel bozulmalar ve davranışsal sorunların daha yüksek oranlarda görülebildiğini belirtmektedir. Benzer şekilde, madde kullanımını takiben psikotik belirtiler geliştiren bireylerin ilerleyen süreçte birincil psikotik bozukluk geliştirme riskinin daha yüksek olduğu ifade edilmektedir (Ghose, 2018: 303-304).

Özellikle metamfetamin kullanımı ile psikoz arasındaki ilişki dikkat çekmektedir. Arunogiri ve diğerlerinin (2018) bulgularına göre, metamfetamin kullanım sıklığı ve bağımlılık şiddeti arttıkça psikoz görülme olasılığı da yükselmektedir. Bu durumun, striatum bölgesinde artan dopamin salınımı ve kortekste aşırı glutamat aktivitesi üzerinden nörobiyolojik bir mekanizma ile açıklanabileceği ileri sürülmektedir (Hsieh vd., 2014).

Boylamsal araştırmalar, madde kötüye kullanımının şizofreni gelişimi açısından güçlü bir risk faktörü olduğunu ortaya koymaktadır (Nielsen vd., 2017; Starzer vd., 2018). Özellikle esrar ve alkol kullanımının şizofreni riskiyle güçlü biçimde ilişkili olduğu; halüsinogenler, sedatifler ve diğer maddelerin de bu riski anlamlı ölçüde artırdığı bildirilmektedir (Nielsen vd., 2017: 1668). Bir meta-analiz çalışmasının bulguları ise, maddeye bağlı psikotik bozukluk tanısı alan bireylerin yaklaşık üçte birinin zaman içinde bipolar bozukluk ya da şizofreni spektrum bozukluklarına dönüştüğünü göstermektedir (Starzer vd., 2018: 343).

Extacy kullanımına ilişkin yapılan bir derleme çalışmasında, bireylerin önemli bir bölümünde daha önce herhangi bir psikiyatrik hastalık öyküsü bulunmamasına rağmen madde kullanımı sonrasında nöropsikiyatrik belirtilerin ortaya çıkabildiğini göstermektedir (Soar vd., 2001: 641). Esrar kullanımına ilişkin bulgular ise, erken yaşta başlayan, sık ve sürdürülen kullanımın psikoz riskini artırdığı, ancak bu ilişkinin çoğunlukla kötüye kullanım ya da bağımlılık düzeyine ulaşıldığında belirginleştiği vurgulanmaktadır (Kraan vd., 2015; Valmaggia vd., 2014). Son olarak, Gan ve diğerlerinin (2018) çalışması, metamfetamin kullanım bozukluğu tanısı alan bireylerin %37,1'inin maddeye bağlı psikotik bozukluk tanısı aldığını ortaya koymaktadır.

2.2.2.5. Kişilik Özellikleri

Kişilik özellikleri, alkol ve madde kullanım bozukluklarının ortaya çıkışı ve sürdürülmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Linnér vd., 2021; Zeighami vd., 2021). Yoğun psikopatolojik belirtilerle birlikte benmerkezci, duygusal açıdan değişken, dürtüsel, kolay öfkelenen, stres karşısında bedensel tepkiler verme eğilimi yüksek ve kişilerarası ilişkilerde manipülatif özellikler sergileyen bireylerin, alkol ve madde kullanım bozukluğu grubunda yer alma olasılığının yüksek olduğu belirtilmektedir (Başay vd., 2016: 134). Bu durum, kişilik yapıları ile madde kullanımı arasındaki ilişkinin yalnızca davranışsal değil, aynı zamanda duygusal ve bilişsel boyutları da içeren çok katmanlı bir yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir.

Üniversite gençliği üzerinde yürütülen çalışmalar da bu ilişkiyi destekler niteliktedir (Kargı ve Geçtanırımıktur, 2022; Onan, 2016). Madde deneyimi olan bireylerin kişilik profillerinde dışadönüklük ve psikotizm eğilimlerinin belirgin biçimde öne çıktığı; bu bireylerin sosyal ortamlarda daha atak ve dürtüsel davrandıkları, buna karşılık empati düzeylerinin görece düşük, duygusal mesafelerinin ise daha belirgin olduğu görülmektedir (Onan, 2016: 30). Benzer şekilde, üniversite örneklemini kapsayan başka bir araştırmada madde kullanım riskini en güçlü biçimde yordayan değişkenin karanlık üçlü kişilik özelliklerinden psikopati olduğu belirlenmiş; psikopatik eğilimler arttıkça madde kullanımına yönelme olasılığının da anlamlı biçimde yükseldiği ortaya konmuştur (Kargı ve Geçtanırımıktur, 2022: 30-31).

Kişilik özellikleri ile madde kullanımı arasındaki ilişki yalnızca psikososyal düzeyle sınırlı kalmamakta, biyolojik temellerle de desteklenmektedir. Yaklaşık 1,5 milyon kişilik geniş bir örneklem üzerinde gerçekleştirilen genetik temelli bir çalışmada, madde kullanımı ile dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu gibi öz denetim sorunlarının ortak bir genetik altyapıyı paylaştığı gösterilmiştir (Linnér vd., 2021). Aynı araştırmada, bu davranış örüntülerinin 500'den fazla genetik bölgeyle ilişkili olduğunu ve dışa vurumcu bozuklukların, karmaşık sosyal sonuçlar doğuran nörogelişimsel özellikler olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Linnér vd., 2021: 1347).

Bununla uyumlu biçimde, bağımlı ve antisosyal kişilik özellikleri taşıyan bireylerin madde bağımlılığına daha yatkın olduğu da ortaya konmuştur (Üzümcü ve Öztürk, 2024). Konuya ilişkin çalışmalar (Abadi vd., 2018; Zeighami vd., 2021), kişilik özellikleri ile madde kullanımı arasındaki ilişkinin çift yönlü olduğunu ve bu iki alanın zaman içinde birbirini sürekli olarak etkilediğini göstermektedir. Buna göre, yoğun madde kullanımı dürtüsellik ve nevroz düzeylerini artırırken; tedavi ve müdahale süreçleri sorumluluk duygusu ve öz-yeterliliği güçlendirmekte, nevroz eğilimleri ise kalıcı biçimde azaltabilmektedir. Dışadönüklük ve uyumluluk gibi diğer kişilik boyutlarındaki değişimlerin ise yaş ve kullanım yoğunluğuna bağlı olarak farklılaştığı bildirilmektedir (Juchem vd., 2024: 1905).

Sonuç olarak, heyecan arayışı, dürtüsellik, nevroz, psikotizm ve düşük sorumluluk bilinci gibi kişilik özelliklerinin madde bağımlılığı riskini artıran temel unsurlar arasında yer aldığına dikkat

çekilmektedir (Dash vd., 2019: 420; Kotov vd., 2010). Özellikle yeni deneyimlere yönelme, riskli karar alma ve duygusal dengesizlik gibi özellikler, bireyleri bağımlılık döngüsüne daha açık hale getirmektedir (Hemaloka, 2024: 55).

2.2.2.6. Duygusal Yüklerle Başa Çıkma

Bireyin yaşamında derin izler bırakan travmatik deneyimler, madde kullanımına başlama riskini artıran ve bağımlılığın gelişimini şekillendiren başlıca psikososyal etmenler arasında yer almaktadır (Ayres vd., 2021; Çetin Şeker vd., 2019; Hughes vd., 2017; Setién-Suero vd., 2020). Özellikle çocukluk döneminde maruz kalınan cinsel (Fernández-Montalvo, 2014), fiziksel (Westermeyer vd., 2009) ve duygusal istismar (Seyfeli ve Şener, 2022), ilerleyen yıllarda madde bağımlılığı açısından önemli bir risk faktörü oluşturmaktadır. Fernández-Montalvo ve diğerlerinin (2012) çalışmasında, 252 bağımlının %46'sının yaşamlarının herhangi bir döneminde farklı türlerde istismara maruz kaldığı belirlenmiştir. Benzer şekilde, Schneider ve diğerlerinin (2008) 215 bağımlı erkeklerle yürüttüğü araştırmada da katılımcıların yaklaşık yarısının (%46) çocukluk döneminde istismar yaşadığı saptanmıştır. Yıldız ve diğerlerinin (2020: 193) bulguları ise en yaygın psikososyal travma türünün duygusal ihmal (%34) olduğunu, bunu fiziksel istismarın (%33) izlediğini ve olguların %28,6'sının birden fazla travmatik yaşantıya maruz kaldığını ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda çocukluk döneminde yaşanan istismar ve ihmal deneyimleri, çocuk ve ergenlerde çaresizlik, süreksizlik ve duygusal düzensizlik gibi yoğun olumsuz yaşantılara yol açabilmekte; madde kullanımı ise bu duygusal yüklerden kaçma ya da onlarla başa çıkma aracı olarak işlev görebilmektedir (Dube vd., 2003). Ayrıca çocuklukta cinsel istismar öyküsü bulunan bireylerin, alkolle ilişkili sorunlar yaşama ve alkol bağımlısı bir eşle evlenme olasılıklarının daha yüksek olduğu bildirilmektedir (Dube vd., 2003). Bu açıdan, kadınların fizyolojik ve toplumsal özellikleri nedeniyle yaşam boyu daha fazla duygusal ve cinsel travmaya maruz kalmaları, onları madde bağımlılığı açısından daha kırılgan bir konuma getirebilmektedir (Covington, 2011; Saçakla ve Odabaş, 2023: 47).

Öte yandan, TSSB ile madde kullanım bozuklukları arasında güçlü bir ilişki olduğu belirtilmektedir (María-Ríos ve Morrow, 2020; Jacobsen, 2021). Çoğu vakada TSSB'nin madde kullanımından önce ortaya çıktığı ve bireylerin maddeleri başlangıçta travmaya bağlı semptomları hafifletmek amacıyla kullandıkları ifade edilmektedir. Ancak bağımlılık geliştikçe, madde yoksunluğuna bağlı fizyolojik uyarılmanın TSSB belirtilerini şiddetlendirdiği ve bu durumun madde kullanımında yinelemeye yol açtığı bildirilmektedir (Jacobsen, 2021). Ayrıca TSSB tanısının madde kötüye kullanımı ve bağımlılığı riskini belirgin biçimde artırdığı; buna karşılık TSSB gelişimi olmaksızın yalnızca travmaya maruz kalmanın aynı düzeyde bir risk oluşturmadığı ve bu ilişkinin özellikle kadınlarda daha güçlü olduğu belirtilmektedir (Amstadter vd., 2023; Chilcoat ve Breslau, 1998).

Bu çerçevede travma ile bağımlılık arasındaki ilişki üç temel mekanizma üzerinden açıklanmaktadır. İlk olarak, Kendi Kendine Tedavi Hipotezi doğrultusunda, bireylerin travmatik anılar ve TSSB semptomlarının yarattığı yoğun psikolojik sıkıntıyı azaltmak amacıyla maddeyi bir baş etme ve duygusal düzenleme aracı olarak kullandıkları ifade edilmektedir (Khantzian, 1985). İkinci olarak, madde kullanımının bireyleri riskli yaşam biçimlerine ve tehlikeli çevrelere yönelterek yeni travmatik yaşantılara maruz kalma olasılığını artırdığı belirtilmektedir (Brown ve Wolfe, 1994). Son olarak, kronik madde kullanımının beynin nörokimyasal işleyişinde yol açtığı değişimlerin, bireyleri travmatik deneyimler sonrasında psikiyatrik belirtiler geliştirmeye karşı biyolojik olarak daha savunmasız hale getirdiği vurgulanmaktadır (María-Ríos ve Morrow, 2020; Jacobsen vd., 2001).

Bununla birlikte, bireyin bir yakını kaybetmesinin yol açtığı yoğun duygusal boşluğu doldurma çabası da madde kullanımına yönelmede etkili olabilmektedir (Bayhan ve Yasuntimur, 2023: 270). Yapılan bir derleme çalışması, karmaşık yas ile madde kötüye kullanımı arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Özellikle kayıp öncesinde madde tüketimi artan bireylerin, kayıp sonrasında karmaşık yas geliştirme riskinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Parisi vd., 2019). Bu bulgular, başka bir derleme çalışmasıyla desteklenmektedir. On yedi çalışmayı kapsayan bu incelemede, araştırmaların %88'inden fazlasında madde kullanımı ile yas süreci arasında ilişki saptanmıştır. Çalışmaların yaklaşık %60'unda ise yasin madde kullanımıyla birlikte depresyon ve anksiyete ile ilişkili olduğu belirtilmiştir (Andrade vd., 2023). Benzer sonuçlar, Belçika'da üniversite öğrencileriyle yürütülen bir çalışmada da elde edilmiştir. Çalışma, sevilen bir kişinin ölümünün madde kullanım davranışlarını etkilediğini göstermiştir. Özellikle ölüm sonrasında madde kullanımında artış bildiren öğrencilerde, yas duyguları ve ruhsal sıkıntının belirleyici olduğu ifade edilmektedir (Tureluren vd., 2022).

Aynı zamanda, romantik ilişkiler de madde kullanım davranışını etkilemekte veya madde bağımlılığı ilişkisel sorunları derinleştirmektedir (Meacham vd., 2013; Rodriguez ve Derrick, 2017). Rodriguez ve Derrick'in (2017: 115) bulguları, bir partnerin madde kullanımının ilişki doyumunu ve işlevselliğini olumsuz etkilediğini; buna karşılık ilişki içi çatışma ve duygusal gerilimin de kişilerarası sorunlarla başa çıkma amacıyla madde kullanımını tetikleyebildiğini göstermektedir. Romantik bir ilişkinin sona ermesinin ardından yoğun alkol tüketimi, esrar kullanımı ve sigara içme davranışlarında artışlar görüldüğü; ayrıca kısa zaman aralıklarında partner değiştiren bireylerde özellikle esrar ve sigara kullanımının yükseldiği bildirilmiştir (Fleming vd., 2010). Benzer biçimde, genç yetişkinlerde partnerle yaşanan çatışmanın, zaman içinde alkol ve tütün kullanım bozukluklarının birlikte görülme olasılığını artırdığı saptanmıştır (Meacham vd., 2013: 154). Ayrıca kadınlarda, ilişki çatışmasının alkole bağlı sorunları artırmasında, depresif duygularla başa çıkmak amacıyla alkol kullanma eğiliminin önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir (Lambe vd., 2015).

2.2.3. Bir Sapma Biçimi Olarak Madde Bağımlılığı ve Kesişen Faktörler

Her toplumsal grup, kendi işleyişini sürdürebilmek için belirli kurallar oluşturur ve grup üyelerinden bu kurallara uymalarını beklemektedir (DeLamater, 1968). Bireylerin uyması beklenen bu kurallar toplumsal kurallar olarak adlandırılmakta; belirli durumlar karşısında hangi davranışların doğru ya da yanlış kabul edildiğini tanımlamaktadır. Bu kuralları ihlal eden bireyler ise sapkın olarak değerlendirilmekte ve grup dışına itilme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır (Becker, 2013: 21-23).

Sosyolojik açıdan sapkınlık, bir davranışın kendi özelliğinden çok, toplumsal müdahaleyi gerektirip gerektirmediğine dair yargıların oluşmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bir eylemin sapkın olarak tanımlanması, onu gerçekleştiren bireyden ziyade; eylemi gözlemleyen, değerlendiren ve müdahaleyi gerekli gören toplumsal çevre tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle sapkınlık, davranışın doğasında var olan bir nitelik değil; toplumsal etkileşim süreci içinde eyleme atfedilen bir anlam olarak ele alınmaktadır (Erikson, 1962: 308). Bu bağlamda sapkın davranış, toplumsal olarak kabul edilen norm ve değer sistemlerinin dışına çıkan insan eylemlerini ifade etmektedir (Schmalleger, 2014: 3). Söz konusu sapmalar yalnızca yazısız norm ve değerlerle sınırlı olmayıp, yasal düzenlemelerin ihlal edilmesini de kapsamaktadır.

Sosyolojide bir dönem yaygın biçimde kullanılan toplumsal düzensizlik ve toplumsal patoloji kavramları, zamanla yerini sapkın davranış ve sapkın bireyin incelenmesine bırakmıştır (Gibbons ve Jones, 1971: 20-21). Bu dönüşümle birlikte özellikle etiketleme yaklaşımı, bireylerin hangi süreçler aracılığıyla sapkın olarak tanımlandığına, toplumsal tepkilerin bu süreci nasıl şekillendirdiğine ve sapkınlık kariyerlerinin nasıl geliştiğine odaklanmıştır (Becker, 2013; Goffman, 2014).

Literatürde sapkınlık, bir yandan geniş ölçekte paylaşılan toplumsal normların ihlali olarak ele alınırken (Akers, 1968: 464; Wells, 1978: 196); diğer yandan küçük gruplardan topluma kadar farklı düzeylerde ortaya çıkan her türlü kural ihlalini kapsayan daha geniş bir çerçevede tanımlanmaktadır (Adler ve Adler, 2006; Heckert ve Heckert, 2002: 474). İlk yaklaşım çoğunlukla suçlular, sapkın olarak etiketlenen gruplar ve resmi toplumsal denetim mekanizmaları üzerinde yoğunlaşırken; daha kapsayıcı yaklaşım, hafif norm ihlallerini ve gündelik yaşam pratikleri içindeki sapmaları da sapkınlık kapsamında değerlendirmektedir (Clinard ve Meier, 2011; Gibbons ve Jones, 1971). Bu bağlamda madde bağımlılığı da toplumsal norm ve değer sistemleriyle çatışması nedeniyle sosyolojik açıdan bir sapma biçimi olarak ele alınmaktadır (Becker, 2013).

Toplamlar, bireylerden belirli davranış kalıplarına uymalarını beklerken; psikoaktif maddelerin sürekli ve kontrolsüz kullanımı, bu beklentilerin dışına çıkan bir pratik olarak değerlendirilmektedir (Dyregrov ve Selseng, 2022). Bu yönüyle madde bağımlılığı, yalnızca bireysel bir sağlık sorunu değil, aynı zamanda toplumsal düzeni ve denetimi ilgilendiren bir olgu niteliği taşımaktadır (Clinard ve Meier, 2011: 212). Bu açıdan madde bağımlılığı, kendi başına bir sapma davranışı olmasına rağmen, birçok suç

ve sapma davranışı ile kesişmektedir (Goldstein, 1985; Krmpotich vd., 2015; Pérez ve Ruiz, 2017). Sosyolojik yaklaşımlar, madde bağımlılığını yalnızca maddenin biyolojik etkileriyle açıklamak yerine, toplumsal tepkiler, etiketleme süreçleri ve denetim mekanizmaları üzerinden değerlendirmektedir (Adler ve Adler, 2006; Becker, 2013; Goffman, 2014; Gottfredson ve Hirschi, 1990). Madde kullanan bireyler, çoğu zaman bağımlı (Muncan vd., 2020: 17), suçlu (Flensburg vd., 2023: 566) ya da tehlikeli (Dyregrov ve Selseng, 2022: 10) gibi etiketlerle tanımlanmakta; bu durum bireyin toplumsal rollerini yeniden biçimlendirmesine ve sapkınlık kariyerinin derinleşmesine yol açabilmektedir (Becker, 2013; Hemeida ve Goldberg, 2022). Sapkınlık kariyerleri derinleşen bireylerde diğer suç davranışlarına yatkın hale gelmektedir.

Bu açıdan madde kullanımı ve suç arasındaki ilişkinin karmaşık doğası, uzun süredir devam eden bir tartışmanın merkezindedir. Araştırmalar (Menard vd., 2001; Simpson, 2020), suç davranışının mı uyuşturucu kullanımını tetiklediği, yoksa yasa dışı madde kullanımının mı suça yol açtığı ya da bu iki olgunun çok boyutlu ve karşılıklı etkileşim içinde gelişen döngüsel bir süreç oluşturup oluşturmadığı sorusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu açıdan uyuşturucu maddeler kişiyi suça iten bir araç olabildiği gibi kişi maddeyi temin etmek için suç davranışlarına yönelebilmektedir (Bayhan ve Yasuntimur, 2023; Deitch vd., 2000: 393). Madde kullanımına bağlı suçlar, bireyin madde etkisi altında kendini kontrol etme becerisinin zayıflaması, sağlıklı karar verme yetisinin bozulması ve dürtüsel davranışların artması sonucunda şiddet içeren ya da öngörülemez eylemlerde bulunmasıyla ortaya çıkmaktadır (Evans vd., 2021; Gu vd., 2024; Krmpotich vd., 2015). Bu bağlamda Goldstein (1985: 144-150), madde kullanımı ile şiddet arasındaki ilişki üç temel ayrım çerçevesinde açıklanmaktadır. Psikofarmakolojik model, psikoaktif maddelerin bireyin bilişsel denetimini zayıflatarak dürtüselliliği artırdığını; bunun da saldırgan ve kontrolsüz davranışlara zemin hazırladığını ileri sürmektedir (Köksal vd., 2020; Laitano vd., 2022; Zhong vd., 2020). Ekonomik-zorlayıcı model, maddeye erişim için gerekli maddi kaynakların sağlanması sürecinde hırsızlık, gasp ve benzeri suçların işlenebildiğini vurgulamaktadır (Connolly vd., 2017). Sistemsel model ise, maddenin üretim, dağıtım ve ticaretinin yer aldığı yasa dışı yapıların kendine özgü sert kuralları nedeniyle, suç örgütleri arası çatışmalar ve benzeri şiddet eylemlerinin ortaya çıktığını belirtmektedir (Aziani, 2020; Jiménez-García vd., 2023).

Pérez ve Ruiz'in (2017: 49) yaptığı sistematik bir derlemede, toplam 32 ampirik çalışma incelenmiş ve bu çalışmaların büyük çoğunluğunda madde kullanımının ya da maddeye maruz kalmanın suç davranışının ortaya çıkmasında önemli bir risk faktörü olarak değerlendirildiği ortaya konulmuştur. Derleme bulguları, özellikle alkol kullanımının suçla ilişkili riskler arasında öne çıktığını; bunu esrar kullanımı ile diğer psikoaktif maddeler ve çoklu madde kullanımını ele alan çalışmaların izlediğini göstermektedir. Alpay ve diğerlerinin (1995) çalışması, psikoaktif madde kullanımının suç davranışlarıyla yakından ilişkili olduğunu ve özellikle maddeye bağlı ekonomik ve işlevsel kayıpların bireyleri hırsızlık, uyuşturucu ticareti ve benzeri suçlara yöneltebildiğini göstermektedir. Başka bir

araştırma ise psikoaktif madde kullanımı ile hırsızlık, şiddet kullanımı, mala zarar verme ve zorla girme gibi suç davranışları arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır (Altuner vd., 2009). Benzer biçimde, Kaylı'nın (2016) madde bağımlılığı üzerine gerçekleştirdiği çalışmada, katılımcıların yaklaşık dörtte birinin başka suçlar nedeniyle adli kayda sahip olduğu; bu grubun daha çok yaralama, hırsızlık, kavgaya etme ve uyuşturucu ticareti gibi suçlarla ilişkilendiği belirlenmiştir. Bu bulgularla uyumlu olarak, Uğurlu ve diğerlerinin (2020) çalışmasında madde bağımlısı bireyler arasında erkek olmanın, kadınlara kıyasla suç davranışı riskini anlamlı düzeyde artırdığı ve bu riskin yaklaşık on dört kat daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Yapılan bir sistematik derlemenin bulguları da opiyat kullanımının başlamasının, önceden var olan suç davranışlarını hızlandığını ve bu etkinin özellikle hırsızlık suçları açısından belirgin olduğunu ortaya koymaktadır (Hayhurst vd., 2017: 10). Aynı zamanda, madde kullanan bireylerin kullanmayanlara göre sözel saldırganlık eğilimlerinin daha belirgin olduğu; ayrıca adli öyküsü bulunan kişilerin, fiziksel ve sözel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık boyutlarını kapsayan toplam saldırganlık düzeylerinin anlamlı biçimde daha yüksek seyrettiğini ifade edilmektedir (Epsoylu ve Nehir, 2019).

Ergenler ile yapılan bir araştırmada, İstanbul, Ankara, Elazığ ve İzmir'deki tutukevleri ile ıslahevlerinde bulunan 18 yaş ve altındaki 270 ergen incelenmiş; katılımcıların yaklaşık üçte birinin suç davranışlarını madde etkisi altında gerçekleştirdiği belirlenmiştir (Ögel ve Aksoy, 2007: 11). Sigara ve esrar kullanımına daha yoğun biçimde dâhil olan ergenlerin, ileri düzey madde kullanımına ve buna eşlik eden sapkın davranışlara yönelme olasılıklarının arttığı görülmektedir. Boylamsal analizler, düzenli esrar kullanımının ileri düzey uyuşturucu kullanımına benzer bir katılım düzeyini temsil ettiğini; düzenli sigara kullanımının ise daha ağır maddelere geçiş sürecinde ara bir basamak işlevi gördüğünü göstermektedir (Hays ve Ellickson, 1996: 299). Suç davranışı ya da madde kullanımından herhangi birinin ortaya çıkmasıyla birlikte, bu iki olgu karşılıklı olarak birbirini destekleyen bir ilişki içine girmekte ve her iki davranıştan da uzaklaşmayı zorlaştırmaktadır. Bu ilişkinin ergenlik döneminde, yetişkinliğe kıyasla daha güçlü olduğu; ergenlikten yetişkinliğe geçiş sürecinde ise suç ve madde kullanımının karşılıklı bir nedensellik çerçevesinde geliştiği görülmektedir (Menard vd., 2001).

Öte yandan, kadın üniversite öğrencileri ile yapılan bir araştırmada, uyuşturucuya bağımlı hâle gelen bireylerin, ekonomik olanaklarının üzerinde bir yaşam sürdürebilmek ve kolay yoldan gelir elde edebilmek amacıyla fuhşa yönelme eğilimi gösterebildikleri ifade edilmektedir (Bassey vd., 2013: 64). İsveç'te yapılan boylamsal bir araştırmada (Byqvist, 1999), tedavi gören 351 kadın ve 798 erkek madde kullanıcısının suç eğilimleri karşılaştırılmıştır. Sonuçlar, kadınların erkeklere kıyasla daha az ve daha az şiddet içeren suçlar işlediğini, ayrıca suçla ilişkilerinin daha çok uyuşturucu temelli olduğunu göstermiştir. İki yıl süren ve 268 kadını kapsayan başka bir çalışmada (James vd., 1979), kadınların madde kullanımı ile suç davranışları arasında belirgin bir ilişki olduğu ortaya koymaktadır. Aynı araştırmanın bulguları maddeye yönelik harcamaların kadınların ekonomik yaşamında önemli bir yer

tuttuğunu; özellikle suça karışmış ve fuhuş yapan kadınların, madde ticareti ve mülke yönelik suçları temel geçim yolları olarak kullandığını göstermektedir. Eroin bağımlısı kadınlar açısından ise, madde satışı ve fuhuşun başlıca yaşam stratejileri hâline geldiği görülmektedir.

Ousey ve Lee (2002), ABD'deki 122 kentte yürüttükleri çalışmada, eroin ve kokain ticaretinin yaygınlaşmasının adam öldürme olasılığını artırdığını ortaya koymuştur. Bulgular, uyuşturucu ile şiddet arasındaki ilişkinin, kentsel kaynak yoksunluğunun daha belirgin olduğu ve geniş uyuşturucu piyasalarına sahip şehirlerde daha güçlü olduğunu göstermektedir. Koşullu nedensellik yaklaşımı çerçevesinde yapılan başka bir çalışmada, uyuşturucu faaliyetlerinin zaman içinde suç oranlarıyla birlikte değiştiği ve özellikle düşük gelirli mahallelerde şiddet içeren suçlar ile mülke yönelik suçların artışıyla ilişkili olduğu gösterilmiştir (Contreras ve Hipp, 2020). Zhang ve diğerleri (2022) tarafından yapılan bir araştırmada, madde kullanımıyla ilişkili suçlar nedeniyle polisle ilk temas yaşayan bireyler izlenmiş; bu temas öncesi ve sonrasındaki dönemlerin karşılaştırılması, aşırı dozla ilişkili polis müdahaleleri, tutuklanma oranları ve cezaevinde kalma sürelerinde belirgin artışlar olduğunu ortaya koymuştur. Otuz çalışmayı kapsayan bir meta-analiz çalışmasında ise (Bennett vd., 2008: 117), madde kullanan bireylerin suç işleme olasılığının, madde kullanmayanlara kıyasla yaklaşık 2,8 ila 3,8 kat arttığını göstermektedir. Bununla birlikte, bu artışın kullanılan maddenin türüne göre farklılaştığı görülmektedir. Suç işleme olasılığındaki en yüksek artış crack kullanıcılarında (yaklaşık 6 kat) saptanırken, bunu eroin (yaklaşık 3 kat) ve kokain (yaklaşık 2,5 kat) kullanımı izlemektedir. Buna ek olarak, Stretesky (2009), metamfetamin kullanımı ile adam öldürme arasındaki ilişkinin; diğer madde kullanımları, cinsiyet ve yaş gibi çeşitli değişkenler kontrol edildiğinde dahi sürdüğünü belirtmiştir. Bu araştırma metamfetamin kullanan bireylerin, kullanmayanlara kıyasla adam öldürme eylemine karışma olasılığının yaklaşık dokuz kat daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Boles ve Miotto'nun (2003: 169-170) gerçekleştirdiği literatür incelemesi, alkol kullanımı ile şiddet davranışı arasında güçlü bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır. İnceleme bulgularına göre, alkol ve diğer psikoaktif maddeler, çok sayıda şiddet olayında eylemden önce ya da eylem sırasında kullanılmakta; bu durum, madde kullanımı ile şiddet arasında zamansal bir bağın varlığına işaret etmektedir. Özellikle uyarıcı maddeler söz konusu olduğunda, amfetamin ve kokain gibi maddelerin psikofarmakodinamik etkilerinin, şiddet davranışının ortaya çıkmasını kolaylaştırıcı bir rol üstlenebildiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, 400 katılımcı ile yapılan bir araştırmada, toplum temelli psikiyatri hizmetlerinden yararlanan ayaktan hastalar arasında, madde kötüye kullanımının saldırgan davranışlarla ilişkili olduğu ve alkol, kokain ile esrar kullanan bireylerde şiddet düzeylerinin daha yüksek seyrettiği belirlenmiştir (Mauri vd., 2023).

Boylamsal bulgular, madde kullanımı ile şiddet arasındaki ilişkilerin yaşamın farklı evrelerinde değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır (Marcus ve Jamison, 2013). Wagner, 1996). Madde kullanımının şiddet davranışıyla olan ilişkisi, özellikle ergenlikten erken yetişkinliğe geçiş döneminde

daha güçlü seyrederken, yetişkinlik dönemine ilerledikçe zayıflamaktadır (Lim ve Lui, 2016; Wei vd., 2004). Buna karşılık, mağduriyet ile esrar kullanımı arasındaki ilişki, erken yetişkinlikten yetişkinliğe geçişte görece daha güçlü bir düzeyde görülmektedir. Şiddet ve madde kullanımına ilişkin boylamsal örüntülerin ergenlik döneminde daha belirgin, erken yetişkinlikte ise daha sınırlı olduğu; şiddetin zamanla azalmasına karşın, madde kullanımının bazı yaşam evrelerinde yeniden artış gösterebildiği belirtilmektedir (Lim ve Lui, 2016). Bunlara ek olarak boylamsal veriler madde kullanımının kısa vadede şiddet davranışları üzerinde etkili olduğunu ancak uzun vadede etkisinin azaldığı da belirtilmektedir (Miller vd., 2014).

Madde kullanımının sağlık üzerindeki etkileri doğrudan ya da dolaylı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir (World Health Organization [WHO], 2014). Her yıl sürücülerin kayda değer bir bölümünün, psikoaktif maddelerin etkisi altında araç kullandığı bildirilmektedir (EMCDDA, 2020). Özellikle esrar kullanımı, trafik kazasına karışma olasılığını anlamlı düzeyde artırırken; amfetaminler ve çoklu madde kullanımı, kaza riskinde çok daha yüksek artışlara yol açabilmektedir (Drummer, 2004; Elvik, 2013). Alkolün diğer maddelerle birlikte kullanılması ise, ağır yaralanma ya da ölümle sonuçlanan trafik kazaları açısından olağan risk düzeylerinin çok üzerinde bir tehlike oluşturmaktadır (WHO, 2018).

Bu bağlamda, bir sapma davranışı olarak değerlendirilen madde bağımlılığı, hem madde kullanımına başlama sürecinde suç davranışlarını tetikleyebilmekte hem de suç işleyen bireyler arasında yaygın biçimde görülmektedir. Dolayısıyla, madde bağımlılığı ile suç davranışı karşılıklı etkileşim içinde gelişen ve birbirini destekleyen olgular olarak ortaya çıkmaktadır.

2.3. Madde Bağımlılığının Teorik Çerçevesi: Sosyal Bağışıklık Sistemi Yaklaşımı

Madde bağımlılığı, salt bireysel bir patoloji olmanın ötesinde; kökleri toplumsal yapının işleyişine uzanan çok katmanlı ve dinamik bir fenomendir. Bu açıdan madde bağımlılığı olgusunun ortaya çıkmasında hem birey hem de toplum karşılıklı etkileşim halindedir (Bayhan ve Yasuntimur, 2023; Burke, 2009, Lindesmith, 1938). Bu bağlamda mevcut araştırmada madde bağımlılığının sosyolojik nedenlerini ve etkilerini açıklamada kullanılacak teorik çerçeve, çok düzeyli bir sosyal bağışıklık sistemi analojisi üzerinden yapılandırılmaktadır. Toplumsal düzen bir bağışıklık sistemine benzetilmekte; bireyler, topluluklar ve toplum bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Sosyal bağışıklık sistemi, çalışmada biyolojik bağışıklık sisteminin işleyiş mantığından yararlanılarak oluşturulan analitik bir benzetme olarak kullanılmaktadır. Ancak bu yaklaşım, madde bağımlılığını deterministik bir bulaşma süreci olarak göstermek yerine, saha bulgularında ortaya çıkan koruyucu mekanizmaların zayıflamasını kavramsal olarak açıklamayı amaçlamaktadır.

Bu kapsamda biyolojik bağışıklık sistemi, organizmayı dışarıdan gelen patojenlere (örneğin bakteri, virüs) ve içeriden kaynaklanan tehditlere (örneğin kanser hücreleri) karşı koruyan hücre, doku ve moleküllerden oluşan dinamik bir savunma ağını ifade etmektedir (Klimov, 2019; Murphy ve Weaver,

2017). Bu çalışmada sosyal bağışıklık sistemi ise, bireyin madde kullanımına karşı korunmasını sağlayan; aile, okul, mahalle, akran grupları, değerler ve kurumsal yapılar tarafından üretilen koruyucu sosyal bağlar, denetim mekanizmaları ve anlam sistemleri bütünü olarak kullanılmaktadır.

Biyolojik bağışıklık sistemi, self (kendine ait) ile nonself (yabancı) arasındaki ayrımı yaparak buna uygun bir yanıt geliştirmektedir (Doan vd., 2013). Bu sistem, organizmanın kendi hücrelerini self olarak tanımakta ve bu hücrelere karşı genellikle bir saldırı geliştirmemektedir. Yabancı yapılar nonself olarak algılanarak etkisiz hale getirilmektedir (Murphy ve Weaver, 2017). Benzer şekilde toplum da biyolojik bağışıklık sisteminde olduğu gibi bireylerin davranışlarını normal ve sapkın olarak değerlendirmektedir (Durkheim, 1982; Frailing ve Harper, 2016). Normal davranışlar normlara, değerlere ve yasalara uygun davranışları ifade ederken; normlardan veya yasalardan sapma gösteren davranışlar patolojik bir durumu yani sapkınlığı ifade etmektedir (Becker, 2013; Durkheim, 1982; Korkmaz ve Kocadaş, 2015). Bu açıdan toplumda, suç ve sapma davranışlarına karşı resmi veya gayri resmi (informal) bir tepki geliştirmektedir (Adler vd., 2018; Newburn, 2017).

Biyolojik bağışıklık sistemi çok katmanlı bir yapıya sahiptir. İlk savunma hattını fiziksel (örneğin cilt), kimyasal (örneğin asitler, enzimler) ve biyolojik (örneğin normal mikrobiyota) bariyerler oluşturmaktadır (Klimov, 2019). Bu ilk engellerin aşılması durumunda, doğuştan gelen bağışıklık sistemi devreye girmektedir. Bu sistem, hızlı fakat spesifik olmayan bir savunma sağlamakta ve patern (örüntü) tanıyan reseptörler aracılığıyla patojenleri (örneğin zararlı bakteri) algılamaktadır (Murphy ve Weaver, 2017). Doğuştan gelen bağışıklık sistemi yetersiz kaldığında, vücut tarafından gerekli görüldüğü durumlarda sonradan kazanılmış (adaptif) bağışıklık sistemi devreye girmektedir. Bu sistem, daha yavaş yanıt verir ancak yüksek düzeyde özgüllük göstermektedir (Klimov, 2019). Kazanılmış bağışıklık sistemi, T ve B adı verilen özel savunma hücreleri aracılığıyla vücuda giren belirli patojenleri tanımakta ve onlara karşı özel bir savunma geliştirmektedir. Ayrıca, bu sistemi oluşturan hücreler aynı patojenle yeniden karşılaşıldığında onu hatırlayarak daha hızlı ve daha güçlü bir tepki vermektedir (Doan vd., 2013). Yine biyolojik bağışıklık sisteminin bu çok katmanlı işleyişi de toplumsal yapıda yer alan kontrol mekanizmalarının işleyişine benzemektedir. Toplumsal alanda sapkın davranışların ortaya çıkmasını önleyen ilk savunma hattı, aile, mahalle, akrabalık ve komşuluk ilişkileri gibi gayriresmi sosyal bağlardan oluşmaktadır (Gottfredson ve Hirschi, 1990; Siegel, 2010; Williams III ve McShane, 2018). Bu bağlar, bireyin grup normlarına uyumunu teşvik ederek davranışları düzenleyici bir çerçeve sunmaktadır (Korkmaz ve Kocadaş, 2015). Madde bağımlılığı gibi sapma davranışları için bu ilk engellerin yetersiz kaldığı durumlarda ise daha hızlı ancak nispeten genel bir müdahale niteliği taşıyan yerel kurumlar devreye girmektedir. Yerel güvenlik birimleri, tıpkı doğuştan gelen bağışıklık sisteminin verdiği hızlı tepki gibi, toplumsal düzensizliklere yönelik doğrudan müdahalelerde bulunmaktadır. Buna karşın, sapkın ya da suç davranışının süreklilik kazanması durumunda, toplumsal kontrolün daha örgütlü ve hukuki boyutunu temsil eden resmi adalet sistemi devreye girmektedir. Bu sistem, kazanılmış bağışıklık

sisteminde olduğu gibi hem daha özgül hem de geçmiş deneyimleri dikkate alan bir bellek mekanizmasına dayanmaktadır. Böylece, tekrar eden sapma davranışları karşısında daha güçlü ve hedefe yönelik yaptırımların üretilmesiyle caydırıcılığın sağlanması ve düzenin yeniden tesis edilmesi amaçlanmaktadır (Vito ve Maahs, 2017).

Öte yandan biyolojik bağışıklık sistemi, tehditleri ortadan kaldırmak için patojenleri doğrudan öldürme, bağışıklık hücrelerinin patojeni içine alarak sindirmesi (fagositoz) ya da tamamen yok edilemeyen etkenleri hücrel bir yapı içinde çevreleyerek izole etme (granülom oluşumu) gibi farklı mekanizmalar kullanmaktadır (Doan vd., 2013). Doğuştan gelen bağışıklık sisteminde yer alan reseptörlerin patojenlere özgü ortak yapıları tanıması gibi, toplumda da belirli sapma biçimlerini tanımaya yönelik kültürel ve tarihsel olarak yerleşmiş normlar bulunmaktadır (Burke, 2009; Schmallegger, 2014). Toplum, hangi davranışların kabul edilebilir ya da kabul edilemez olduğuna dair genel, geniş kapsamlı ve kuşaklar boyunca aktarılan ortak normlara ve değerlere sahiptir (Becker, 2013). Bu normlar ve değerler sapma davranışı ilk ortaya çıktığında verilen hızlı fakat ayrıntılandırılmamış tepkilerin temelini oluşturmaktadır.

Buna karşılık, adaptif bağışıklık sisteminde reseptörlerin her bireyde benzersiz biçimde üretildiği ve tehditlere özgü yanıt geliştirdiği gibi, toplumda da hukuki, kurumsal ve profesyonel kontrol mekanizmaları bağımlılık davranışının niteliğine göre özelleştirilmiş müdahaleler geliştirmektedir (Brown vd., 2010; Schmallegger, 2014; Siegel, 2010). Ceza hukuku, terapi programları, rehabilitasyon ve denetimli serbestlik gibi araçlar, sapma davranışının türüne, geçmişine ve tekrarına göre farklılaştırılmış tepkiler üretmektedir. Biyolojik bağışıklık sisteminin tehditleri yok etmek, yutmak ya da izole etmek üzere kullandığı mekanizmalara benzer biçimde, toplum da sapma davranışlarını düzenleme, engelleme ve sınırlama yollarına başvurmaktadır. Sosyal normlara uyumun güçlendirilmesi, sapma gruplarının etkisinin azaltılması, rehabilitasyon programlarıyla (denetimli serbestlik) davranışların yeniden toplumsal bağlama entegre edilmesi veya belirli sapkın grupların toplumsal yaşamdan belirli derecelerde ayrıştırılması (cezaevi), bu mekanizmalara karşılık gelmektedir. Burada da görüldüğü üzere sosyal bağışıklık sisteminin de tıpkı biyolojik bağışıklık sistemi gibi tanıma, tepki verme, uyum sağlama ve bellek geliştirme süreçleriyle işlediğini göstermektedir. Bu çerçevede madde bağımlılığı davranışı, yalnızca bireysel bir eylem değil; toplumsal savunma katmanlarının güçlülüğü ya da zayıflığıyla yakından ilişkili bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Carrabine vd., 2009; Newburn, 2017).

Biyolojik bağışıklık sisteminin temel işleyişi, tehdit ile tolerans arasındaki hassas dengeye dayanmaktadır (Murphy ve Weaver, 2017). Bu dengenin zayıflaması durumunda bağışıklık sistemi yeterince güçlü tepki veremez ve enfeksiyonlar daha kolay yayılır (immün yetmezlik). Buna karşılık sistemin aşırı ya da hatalı çalışması ise vücudun kendi dokularına zarar vermesine (otoimmün hastalıklar), gereksiz alerjik tepkilere ya da uzun süreli iltihaplanmalara (kronik inflamasyon) yol açabilmektedir (Doan vd., 2013). Toplumsal yapı da benzer biçimde davranış çeşitliliği ile normatif

sınırların korunması arasında bir dengeye ihtiyaç duymaktadır (Parsons, 1991; Ritzer, 2011; Turner, 2014). Bu dengenin zayıflaması durumunda, toplumsal kontrol mekanizmaları yetersiz kaldığında, sapkın davranışlar kolayca yayılma ve süreklilik kazanma eğilimi göstermektedir (TenHouten, 2016). Bu durum, toplumsal düzeyde normların zarar görmesi (Durkheim, 1952), topluluk bağlarının zayıflaması (Gottfredson ve Hirschi, 1990) ve suç davranışlarının meşrulaşması şeklinde gözlemlenmektedir (Anderson, 1999). Öte yandan, toplumsal kontrol mekanizmalarının aşırı ya da yanlış işlemesi durumunda ise toplumsal baskı, dışlama, aşırı gözetim veya etiketleme (stigmatizasyon) ortaya çıkabilmektedir (Becker, 2013; Tannenbaum, 1938). Bu aşırı reaksiyonlar, bireylerin uyum süreçlerini zorlaştırmakta ve bazen bağımlılık davranışını azaltmak yerine daha da pekiştirme riski taşımaktadır (Goffman, 2014).

Toplumun sosyal bağışıklık sistemi, madde kullanımı karşısında tepki veren normlar, kurumlar ve sosyal ağlar aracılığıyla işlemektedir. Bu açıdan madde bağımlılığı hem bireysel bir sapma hem de toplumsal savunma mekanizmalarındaki çözümlerin bir yansıması/sonucu olarak düşünülebilir. Sosyal bağışıklık sisteminde ortaya çıkan bu aksaklıklar, sosyal bütünleşmeyi zayıflatmakta ve bireyin sosyalleşme sürecinin herhangi bir aşamasında madde kullanımına yönelmesini kolaylaştırabilmektedir. Bu çerçevede sosyal bağışıklık sistemi, biyolojik bağışıklık sistemine benzer şekilde çok katmanlı bir savunma ağı olarak işlemektedir. Bağımlılık ise bu savunma ağının farklı düzeylerinde ortaya çıkan zayıflıkların bir sonucu olarak belirlemekte; bireyi madde kullanımına karşı daha kırılgan ve yatkın hale getirmektedir. Bu doğrultuda madde bağımlılığı başlama, devam etme ve bağımlılığın etkilerinin ortaya çıktığı bütünsel bir süreçtir (Bayhan ve Yasuntimur, 2023). Ne sadece yaş (Degenhardt vd., 2016), cinsiyet (Becker vd., 2017), psikolojik faktörler (Grant vd., 2016), kişilik özellikleri (Zeighami vd., 2021), duygusal yüklerle başa çıkma (Hughes vd., 2017) gibi bireysel faktörler ile ne de aile (Nawi vd., 2021), sosyal çevre (Avcı, 2025), akran etkisi (Shanahan vd., 2021), ekonomi (Dew vd., 2007), eğitim (Ford vd., 2020) gibi toplumsal faktörler ile açıklanabilir. Bu faktörler, bireyin madde bağımlısı olma sürecinde birbirleri ile ilişki içerisindedir. Dolayısı ile sosyalleşme sürecinin herhangi bir aşamasında meydana gelen bozulmalar sosyal temas yoluyla yayılan ve öğrenilen madde bağımlılığı davranışına karşı bireyleri savunmasız bırakabilmektedir. Bu bağlamda, bağımlılık olgusunun sosyolojik nedenlerini ve etkilerini anlamak için kullanılan sosyal bağışıklık sistemi analogisi farklı teorik yaklaşımlar ile desteklenmektedir. Bu yaklaşımlar, yapısal işlevselci teori ile toplumsal düzenin korunması ve işlev kaybı; sosyal kontrol teorisi ile bağ zayıflaması, anomi teorisi ile norm çözülmesi; alt kültür teorisi ile sapma gruplarının oluşumu; sosyal ekoloji ile mekânsal düzensizlik, sosyal sermaye teorisi ile güven ağlarının aşınması; sembolik etkileşim ve öğrenme teorileri ile sapmanın inşası ve aktarımı; etiketleme teorisi ile damgalanma süreçleri üzerinden desteklenmektedir.

2.3.1. Toplumsal Düzen ve Norm Çözülmesi

Toplumsal düzen ve normatif istikrar, sosyal bağlılık sisteminin yapısal temelini oluşturmaktadır. Toplumun sürekliliği; kurumların işlevlerini yerine getirmesi, değerler sisteminin kuşaklar boyunca aktarılması ve toplumsal rollerin uyum içinde işlemesiyle mümkündür. Yapısal işlevselci gelenek, toplumu birbirine bağımlı parçalardan oluşan bir bütün olarak ele alarak, düzenin bu karşılıklı işlevsellik üzerinden sürdürüldüğünü vurgulamaktadır (Durkheim, 1960; Parsons, 1991; Wallace ve Wolf, 2012). Parsons'ın AGIL şeması, bir sistemin varlığını sürdürebilmesi için uyum, hedefe ulaşma, bütünleşme ve kalıp sürdürme işlevlerinin dengeli biçimde işletilmesi gerektiğini göstermektedir (Parsons, 1991). Bu işlevlerden herhangi birinde meydana gelen aksama, yalnızca ilgili kurumu değil, bütün sistemin istikrarını etkilemektedir.

Merton'un işlevsel analiz yaklaşımı, bu noktada özellikle önemlidir. Merton'a göre kurumlar yalnızca açık işlevleriyle değil, gizli sonuçlarıyla da sistem üzerinde etkiye bulunur; ayrıca her kurumsal düzenleme toplumsal uyuma katkı sağlamak zorunda değildir, bazıları işlevsiz (dysfunctional) sonuçlar da üretebilir (Merton, 1968). Kurumların işlevlerini yerine getirememesi ya da işlevsiz sonuçlar üretmesi, toplumsal bütünleşmede gerilim yaratmakta ve normatif düzeni zayıflatmaktadır. Sosyal bağlılık sistemi yaklaşımı açısından bu durum, savunma mekanizmalarının direnç kaybetmesi anlamına gelmektedir.

Anomi kuramı, normatif çözülmenin birey üzerindeki etkisini açıklamaktadır. Durkheim, ani kriz dönemlerinde ortaya çıkan keskin (akut) kuralsızlık ile modern toplumların sürekli değişiminden kaynaklanan kronik kuralsızlık arasında ayırım yapmıştır (Durkheim, 1952; Wallace ve Wolf, 2012). Normların belirsizleştiği, sınırların silikleştiği ve beklentilerin tutarsızlaştığı durumlarda birey yönüzlük ve anlam kaybı yaşayabilmektedir. Bu yalnızca bilinçli norm ihlali değil, hangi normun geçerli olduğuna dair belirsizlik halidir.

Merton ise anomiyi, kültürel olarak yüceltilen hedefler ile bu hedeflere ulaşmayı sağlayan meşru araçlar arasındaki yapısal uyumsuzluk üzerinden açıklamıştır (Merton, 1938). Toplum başarıyı teşvik ederken, herkes için eşit fırsat üretmediğinde gerilim ortaya çıkmakta; bu gerilim farklı uyum biçimlerine yol açmaktadır. Bu uyum biçimlerinden "*geri çekilme*" hem hedeflerin hem de araçların reddedilmesiyle, bireyin sistemden uzaklaşmasını ifade etmektedir (Merton, 1938). Madde kullanımı bu bağlamda bir kaçış ya da geri çekilme stratejisi olarak ortaya çıkabilmektedir. Messner ve Rosenfeld'in kurumsal anomiyi yaklaşımı da ekonomik kurumların diğer kurumlar üzerindeki baskınlığının normatif dengeyi bozarak anomik bir ortam yarattığını göstermektedir (Messner ve Rosenfeld, 2009).

Agnew'nin Genel Gerilim Teorisi ise yapısal gerilimin bireyin öznel deneyiminde nasıl duygusal bir baskıya dönüştüğünü açıklamaktadır (Agnew, 1985; 2012). Hedeflere ulaşamama, değerli bir şeyi kaybetme ya da olumsuz yaşantılara maruz kalma gibi durumlar, öfke ve hayal kırıklığı üreterek sapkın

davranışlara zemin hazırlayabilmektedir. Böylece yapısal düzeydeki çözülme, bireysel düzeyde gerilim ve uyum arayışına dönüşmektedir.

Sosyal kontrol kuramı ise normatif düzenin birey üzerindeki bağlayıcı gücünü açıklamaktadır. Hirschi'ye göre bağlanma, adanmışlık, katılım ve inanç boyutlarında zayıflama olduğunda bireyin sapkın davranışlara yönelme ihtimali artmaktadır (Siegel, 2010). Toplumsal bağların çözülmesi, yalnızca kurumsal değil, aynı zamanda ilişkisel bir savunma kaybına işaret etmektedir. Gottfredson ve Hirschi'nin öz-kontrol yaklaşımı ise erken sosyalizasyon süreçlerinde ortaya çıkan yetersizliklerin bireyin uzun vadeli davranış düzenleme kapasitesini etkileyebileceğini göstermektedir (Gottfredson ve Hirschi, 1990).

Sosyal bağımsızlık sistemi yaklaşımı açısından bu kuramsal çerçeve birlikte değerlendirildiğinde; bağımlılık, toplumsal düzenin tek bir noktadaki zayıflamasından değil, kurumsal işlev kaybı, normatif belirsizlik, yapısal gerilim ve bağ çözülmesinin kesişiminden doğmaktadır. Kurumlar işlevsizleştğinde, normlar belirsizleştğinde ve birey ile toplum arasındaki bağlar zayıfladığında, toplumsal savunma mekanizmaları direnç kaybetmekte; sapkın davranışlar bu açıklıklardan sızarak kalıcı hale gelebilmektedir.

2.3.1.1. Yapısal İşlevselci Teori

Yapısal işlevselcilik, toplumsal yaşamı bir organizma gibi bütüncül bir sistem olarak ele alan temel bir sosyolojik yaklaşım olarak gelişmiştir (Bozkurt, 2014). Bu yaklaşım, toplumsal sistemlerin varlığını sürdürebilmesi için gerekli işlevsel gereksinimleri ve bu gereksinimleri karşılayan yapılar arasındaki ilişkileri incelemeye odaklanır (Wallace ve Wolf, 2012). Buna göre toplum, her bir yapısal unsurun belirli roller üstlendiği, bu unsurların karşılıklı etkileşimiyle düzenin ve sürekliliğin korunduğu bir sistemdir (Giddens, 2006: 26). İşlevselciler, toplumsal sistemi; ögeler arasındaki karşılıklı bağımlılığı, denge durumunu ve bozulduğunda yeniden düzenlenme eğilimini vurgulayarak; bu dengenin ortak değerler ve toplumsal normlar aracılığıyla sürdürüldüğü bir bütün olarak ele almaktadır (Wallace ve Wolf, 2012).

Teorinin tarihsel kökenleri Auguste Comte, Herbert Spencer ve Emile Durkheim'in çalışmalarına dayanmaktadır. Comte, sosyolojiyi kraliçe bilim olarak tanımlamış ve toplumu canlı bir organizmaya benzetmiştir (Turner, 2013). Ona göre toplumsal sistemin en temel birimi birey değil, aileydi; aileler toplumsal yapının "hücreleri" olarak toplumun bütünlüğünü ve sürekliliğini sağlamaktadır. Gruplar, kurumlar, örgütler ve topluluklar bu temel yapının gelişmiş biçimlerini oluşturmuşlardır (Turner, 2014). Bu doğrultuda Comte, sosyolojiyi iki alt alana ayırmıştır: toplumsal statik, toplumun düzenini sürdüren kurumlar arasındaki ilişkileri ve bu kurumların uyumu sağlayan işlevlerini incelerken; toplumsal dinamik, toplumların tarihsel süreçteki ilerleme ve dönüşüm biçimlerini açıklamayı amaçlamıştır (Adams ve Sydnie, 2001; Turner vd., 2013).

Comte'un organizmacı yaklaşımı Spencer tarafından geliştirilmiş ve toplumsal sistemler "süperorganizma" olarak tanımlanmıştır. Spencer'a göre bireysel organizmalar ile süperorganizmalar arasında benzerlikler bulunmaktadır; her ikisi de büyür, yapısal olarak karmaşıklaşır ve farklı işlevlere sahip birimlerden oluşmaktadır (Ritzer, 2011: 36-37). Ancak süperorganizmaların parçaları fiziksel olarak birbirine bağlı değildir; bunlar kültürel semboller ve dil aracılığıyla iletişim kurar, bilinç ve akıl yürütme kapasitesine sahiptir (Turner, 2013). Spencer, toplumsal sistemlerin sürekliliği için işleyiş, düzenleme ve dağıtım olmak üzere üç temel işlevsel gereksinimin karşılanması gerektiğini belirtmiştir. Nüfus artışıyla birlikte toplumsal yapılar ve kültürel sistemler farklılaşmış, yeni örgütlenmeler ortaya çıkmıştır (Turner vd., 2013).

Spencer'ın görüşlerinden etkilenen Durkheim, toplumsal farklılaşmanın nüfus artışıyla ilişkili olduğunu kabul etmiş; ancak sistemin sürekliliği için farklılaşmış aktörler arasında bütünleşmenin sağlanmasının zorunlu olduğunu vurgulamaktadır (Durkheim, 1960). Durkheim, bu bütünleşmeyi eski tip benzerliklere dayanan mekanik dayanışmadan, uzmanlaşma ve karşılıklı bağımlılığa dayalı organik dayanışmaya geçiş süreciyle açıklamıştır. Ona göre toplum, birbirine bağlı ve farklı işlevleri yerine getiren parçalardan oluşan bir organizmadır. Din, eğitim, aile ve siyaset gibi kurumlar bu organizmanın temel unsurlarını oluşturur (Zencirkıran, 2018: 36). Bu kurumların işlevlerini yerine getirmesi, toplumsal düzenin ve uyumun devamı açısından kritik öneme sahiptir. Kolektif bilinç ise bir kontrol mekanizması olarak düzeni ve uyumu güçlendirmektedir (Bozkurt, 2014). Ancak sistemin herhangi bir parçasında patolojik bir durum ortaya çıktığında, bu durum diğer parçalarda da değişimlere yol açmaktadır (Poloma, 2012: 51). Karmaşık toplumlarda kültürel sistemlerin birleştirici rolü ön plana çıkmaktadır. Özellikle hukukun kurumlaşması, farklı toplumsal birimler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve toplumsal uyumun sağlanmasında merkezi bir işlev üstlenmiştir. Toplumsal değer ve normların soyutlaşmasıyla birlikte, bu unsurların somut kültürel kurallar ve ritüeller aracılığıyla toplumsal alanlara aktarılması gereği vurgulanmıştır (Turner, 2014).

Yapısal işlevselcilik; Comte'un toplumu organizma olarak ele alan yaklaşımından, Spencer'ın süperorganizma kavramından ve Durkheim'in bütünleşme anlayışından beslenerek, toplumsal yapıları sistemin sürekliliğini sağlayan işlevleriyle birbirine bağlı bir bütün olarak değerlendirmiştir. Bu erken dönem işlevselci görüşler, toplumsal düzen ve entegrasyonu açıklarken modernleşme süreçlerinin yarattığı dinamikleri de dikkate almıştır. Bu düşünsel miras, Talcott Parsons ile birlikte kuramsal bir sistematik kazanmış ve yapısal işlevselciliğin modern biçiminin temelini oluşturmuştur (Ritzer, 2011).

Parsons, toplumu, bireylerin etkileşimlerinin tesadüfi bir toplamı olmaktan ziyade, belirli normlar ve değerlerle düzenlenen bir sosyal sistem olarak kavramsallaştırmaktadır (Parsons, 1991). Bu sistem, aktörlerin belirli toplumsal roller üstlendiği ve bu rollere ilişkin beklentilerin kültürel olarak belirlendiği yapısal bir bütünlük içerir. Toplumsal düzen, dışsal bir baskıdan değil, ortak değerlerin bireyler tarafından içselleştirilmesi yoluyla kendiliğinden işleyen bir uyumdan doğmaktadır (Ritzer,

2011). Parsons'a göre bir toplumsal sistemin sürekliliği, onun işlevsel gereksinimlerini karşılayabilmesine bağlıdır. İşlev, sistemin ihtiyaçlarını giderici nitelikteki karşılıklı düzenlenmiş etkinlikler olarak görülmektedir. Parsons bu işlevsel zorunlulukları AGIL (adaptation-uyum, goal attainment-amaca ulaşma, integration- bütünleşme, latency- gizli kalma veya değerlerin korunması) şeması ile formüle etmektedir (Parsons, 1991). Bu çerçevede uyum, toplumun dış çevre koşullarıyla baş edebilmesini ve çevreyi kendi gereksinimleri doğrultusunda düzenleyebilmesini ifade etmektedir. Hedefe ulaşma, toplumun temel amaçlarını belirlemesi ve bu amaçlara erişimi sağlayacak örgütlenmeyi kurmasıdır (Turner, 2013). Bütünleşme, toplumsal alt birimlerin birbirleriyle uyumlu biçimde ilişkilendirilmesini ve sistemin istikrarının korunmasını gerektirmektedir. Kalıp sürdürme ise motivasyonların ve onları destekleyen kültürel değerlerin kuşaklar boyunca aktarımını sağlayan mekanizmaları kapsamaktadır. Bu dört işlevin dengeli biçimde işletilmesi, toplumsal sistemin hem düzeninin hem de devamlılığının temel koşulu olarak görülmektedir (Wallace ve Wolf, 2012).

Parsons, kuramını geliştirirken toplumsal eylemi, bireyin öznel karar verme süreçleri çerçevesinde ele almış, fakat bu kararların normatif ve durumsal sınırlamalarla çevrelendiğini belirtmiştir. İstemli eylem, belirli amaçlara yönelen bireylerin, bu amaçlara ulaşmak için çeşitli araçlar arasından seçim yaptığı bir süreci ifade etmektedir. Bu seçimler biyolojik yapı, toplumsal çevre ve kültürel değerlerle sınırlandırılmaktadır (Parsons, 1991). Aktörler, amaç belirlerken ve araç seçerken yalnızca kişisel istekleriyle değil, aynı zamanda toplumun değer ve normlarıyla yönlendirilmektedir. Dolayısıyla eylem, özgür iradenin tümüyle bağımsız işleyişinden çok, bireyin kültürel ve toplumsal çerçeveler içinde yaptığı anlamlı bir tercih sürecidir (Parsons, 1991).

Parsons, toplumsal eylemi açıklarken üç temel sistemin birbirine nüfuz ettiğini ileri sürer: kültürel sistem, toplumsal sistem ve kişilik sistemi. Kültürel sistem, toplumsal yaşamı yönlendiren değer, inanç ve sembolik anlam bütünüdür. Kişilik sistemi, bu değerlerin bireyde içselleştirilmesiyle ortaya çıkan motivasyon ve yönelimleri içerir. Toplumsal sistem ise bu motivasyonların kurumsallaşmış roller ve etkileşim örüntüleri içinde düzenlendiği yapıdır (Parsons, 1991). Daha sonra Parsons, bu üçlü yapıya enerjiyi sağlayan bir davranışsal organizma sistemini de eklemiştir (Wallace ve Wolf, 2012). Parsons, bu sistemler arasındaki farklı yönelim biçimlerini açıklamak için kalıp değişkenleri kavramını geliştirmiştir. Kalıp değişkenleri, kişilerin eyleme yönelimini, kültürel örüntülerin baskın değer biçimlerini ve toplumsal sistemdeki normların yapısal düzenini sınıflandırmaya olanak tanımaktadır (Turner, 2013). Bu süreçte toplumsallaşma mekanizmaları bireylerin uygun motivasyon ve becerileri edinmesini sağlar; böylece kaygı ve gerilimler azaltılır, toplumsal katılım daha istikrarlı hale gelir. Toplumsal kontrol mekanizmaları ise sapma ve gerilimlerin sınırlandırılmasını amaçlamaktadır. Rol beklentilerinin açık şekilde kurumlaştırılması, kişiler arası etkileşimlerde karşılıklı uyumun jest ve tepkiler yoluyla sağlanması, gerilimi sembolik olarak ifade eden ritüellerin sürdürülmesi ve sapma

eğilimlerinin yeniden toplumsal düzenle uyumlu hale getirilmesi bu mekanizmalar arasında yer almaktadır (Turner, 2013).

Parsons'a göre toplumsal sistemin en temel düzeyi, iki aktör arasındaki karşılıklı etkileşimdir. Aktörlerin birbirine yönelik tutumları, kültürel olarak paylaşılan anlam sistemleri aracılığıyla tanımlanmakta ve yönlendirilmektedir (Parsons, 1991). Kültür, bu yönüyle toplumsal yaşamın bütününe birbirine bağlayan temel birleştirici gücü temsil etmektedir. Kişilik sistemi ise kültürün bireysel düzeydeki içselleşmiş yansımasıdır. Davranışsal organizma, biyolojik süreçleri içerir ve diğer sistemlere işlevsel enerjiyi sağlamaktadır (Ritzer, 2011). Parsons'ın yaklaşımı, toplumsal sistemleri temel olarak denge arayışında olan yapılar şeklinde ele almaktadır. Rol ilişkilerinin istikrar kazanması ve kalıp değişkenleri aracılığıyla değerlerin düzenlenmesi, bu dengeyi sürdüren başlıca unsurlardır (Adams ve Sydnie, 2001).

Robert K. Merton ise işlevsel çözümlemeyi daha esnek ve eleştirel bir çerçevede geliştirmiştir. Merton, fonksiyon kavramının sosyoloji dışındaki kullanım alanları nedeniyle anlamının bulanıklaştığını vurgular ve toplumsal işlevlerin bireylerin öznel niyetleriyle karıştırılmaması gerektiğini belirtmektedir (Merton, 1968). Ona göre bir kurumsal düzenlemenin veya kültürel unsurun toplumsal sistemdeki rolü, bireylerin o düzenlemeye yüklediği amaçlardan bağımsız olarak, ortaya çıkardığı nesnel sonuçlar temelinde değerlendirilebilir (Merton, 1968). Bu nedenle işlevsel analiz, bir toplumsal unsurun ne işe yaradığını açıklarken, onun hangi niyetle ortaya çıktığını incelemekle sınırlı değildir.

Merton, kavramsal netlik sağlamak amacıyla açık ve gizli işlevler ayrımını ileri sürmektedir (Turner, 2014). Açık işlevler, toplumsal aktörler tarafından bilinen ve niyet edilen sonuçları ifade ederken; gizli işlevler, fark edilmeyen ancak sistemin sürdürülmesine katkı sunan sonuçları ifade etmektedir (Merton, 1968). Bu bakış açısı, toplumsal yapıların yalnızca açık ve belirgin işlevler üzerinden değil, aynı zamanda fark edilmeyen ya da dolaylı sonuçlar aracılığıyla da toplumsal düzenin sürekliliğine katkı sağladığını göstermektedir. Merton, her toplumsal unsurun sisteme yalnızca olumlu katkılar yapmadığı; bazı durumlarda işlevsiz (dysfunctional) sonuçlar da doğurabileceği belirtilir (Adams ve Sydnie, 2001). Merton'a göre, işlevsel analiz, bir unsurun toplumsal uyuma katkısıyla birlikte, sisteme yüklediği gerilim ve uyumsuzlukları da dikkate alınması gerekmektedir (Merton, 1968).

Merton, ayrıca belirli toplumsal biçimlerin tek bir zorunlu işlevsel çözüm olmadığını öne sürerek, mevcut kurumların vazgeçilmez olduğu yönündeki varsayımları eleştirmektedir. Bir toplumsal ihtiyacın karşılanması için farklı kurumsal düzeneklerin de işlevsel olarak yerine geçebileceğini belirtmekte ve bu durumu işlevsel eşdeğerlik kavramıyla açıklamaktadır (Merton, 1968). Bu yaklaşım, toplumsal yapıları durağan ve kapalı sistemler olarak değil, alternatiflere açık ve değişime yakın örgütlenme alanları olarak değerlendiren daha dinamik bir bakış açısı sunmaktadır.

2.3.1.2. Anomi Teorisi

Anomi, bireylerin içinde bulundukları toplumun gelenek, görenek, norm ve değer sistemlerinden kopma ya da bu sistemlerle olan bağlarının zayıflama durumunu ifade etmektedir (Olsen, 1965). Toplumsal düzenin bozulmasıyla birlikte bireylerin sapkın davranışlara yönelme eğiliminin arttığı ileri sürülmektedir (TenHouten, 2016). Kriz dönemlerinde toplumun, üyelerinin davranışlarını düzenleme ve denetleme kapasitesini yitirdiği; bu durumun ise toplumsal çözülmeye yol açarak bireyleri kişisel çıkar arayışlarına ve çoğu zaman gerçekçi olmayan hedeflere yönelttiği belirtilmektedir (Durkheim, 1952). Bu bağlamda Durkheim, anomiyi iki farklı biçimde ele almaktadır. Bunlardan ilki, ekonomik krizler veya boşanma gibi ani değişimlerin yol açtığı keskin (akut) kuralsızlık durumudur. İkincisi ise, modern sanayi toplumlarında sürekli dönüşümün bir sonucu olarak ortaya çıkan, süregiden (kronik) kuralsızlık halidir (Wallace ve Wolf, 2012). Bu durum, toplumsal dünyanın doğası gereği sürekli değişim içinde olması nedeniyle, bireyin tutunabileceği sabit değer ve normlardan yoksun kalmasını ifade etmektedir. Durkheim'e göre bu ikinci tür anomi, geçici bir düzen yitiminden değil; modern kültürün özünde yer alan sürekli ilerleme ideali, sınırsız gelişme arzusu ve bireyin belirsiz bir hedefe doğru durmaksızın ilerleme zorunluluğundan kaynaklanmaktadır (Besnard, 1988). Bununla birlikte, Durkheim yalnızca normların kasıtlı olarak ihlal edildiği durumlarla ilgilenmemiş; aynı zamanda bireylerin hangi normlara uymaları gerektiği konusunda belirsizlik yaşadıkları, yani normların açık biçimde anlaşılmadığı durumları da vurgulamıştır. Toplumsal, ekonomik ya da kültürel değişimlerin yarattığı bu ahlaki belirsizlik, bireylerde şaşkınlık, yönsüzlük ve istikrarsızlık duygularına neden olurken, toplumsal çözümü de derinleştirmektedir (TenHouten, 2016).

Durkheim, genellikle anomi kuramının sosyolojik geleneğinin kurucusu olarak kabul edilmekle birlikte, onun anomi kavramı Amerikan sosyolojisinde farklı bir biçimde yorumlanmış ve önemli ölçüde yeniden şekillenmiştir (Bernburg, 2002). Amerikan anomi kuramcıları, anomiyi genelleşmiş biçimde toplumsal olarak değer verilen hedeflerin yokluğu üzerinden değil, bu hedeflere ulaşmada yaşanan yapısal engeller üzerinden açıklamışlardır. Bu bağlamda Robert K. Merton'un (1938) klasik eseri *Social Structure and Anomie* (Toplumsal Yapı ve Anomi), Durkheim'in yaklaşımından önemli bir ayrışma göstermektedir. Merton'un yaklaşımında, toplumun kültürel hedefleri veya eylemin normatif amaçları sorgulanmaz; aksine, bu hedefler toplumun eşitlikçi ideolojisi ve parasal başarıya verilen evrensel önem temelinde açıkça tanımlanmaktadır. Merton, kültürel düzeyde toplumsal olarak meşrulaştırılmış amaçlar ile bu amaçlara ulaşmak için onaylanan araçlar arasındaki dengesizliğe dikkat çekmektedir. Ona göre, anomi, bu iki unsur arasındaki yapısal uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır (Merton, 1938). Merton, sosyal süreçlerin bireyleri toplumsal davranış kurallarını ihlal etmeye yöneltten koşulları nasıl üretebildiğini açıklamaya çalışmıştır (Shoham vd., 2010). Bu perspektiften bakıldığında, bütünleşmiş bir toplumun, kültürel olarak onaylanmış hedefler ile bu hedeflere ulaşmayı sağlayan sosyal yapılar

arasında bir denge kurduğu kabul edilmektedir. Anomi, bu denge bozulduğunda, yani kültürel amaçlar ile bu amaçlara ulaşmanın meşru yolları arasında bir ayrışma meydana geldiğinde ortaya çıkan toplumsal çözülme biçimi olarak tanımlanmaktadır (Akers, 2012). Bu bağlamda Merton (1938), toplumun bireylere başarı, zenginlik ve statü gibi kültürel hedefleri benimsettiğini, ancak bu hedeflere ulaşmanın meşru yollarının tüm bireyler için eşit derecede erişilebilir olmadığını vurgulamaktadır. Amerikan rüyası herkese eşit başarı fırsatları sunduğu iddiasını taşıırken, gerçekte dezavantajlı azınlık grupları ve alt sınıflar bu meşru fırsatlardan büyük ölçüde yoksun bırakılmaktadır (Frailing ve Harper, 2016). Yüksek hedeflerle sosyalleştirilen bu bireyler, geleneksel eğitimsel ve mesleki imkanlara erişemediklerinde, ortaya çıkan anomik durum gelir ve başarıya ulaşmak için meşru olmayan ya da yasadışı yolları kullanmaya yönelen bir yapısal gerilim yaratmakta ve onları farklı uyum biçimlerine sevk etmektedir (Burke, 2009: 119). Merton’a göre bu uyum biçimleri beş şekilde ortaya çıkmaktadır. Uyum hem kültürel hedeflerin hem de meşru araçların kabul edildiği durumu ifade eder ve toplumsal düzenin sürekliliğini sağlar. Yenilikçilik, kültürel hedeflerin korunduğu, ancak bunlara ulaşmak için meşru olmayan yolların tercih edildiği bir uyum biçimidir. Ayınleştirme, bireyin hedefleri ulaşılmaz görerek reddetmesine rağmen, toplumsal normlara ve kurallara aşırı bağlılık göstermesini ifade eder (Merton, 1938). Geri çekilme hem hedeflerin hem de araçların reddedilmesiyle, bireyin toplumun beklentilerinden tamamen uzaklaşmasını (örneğin alkol veya madde kullanımına yönelmesini) içermektedir. Son olarak isyan, mevcut hedefleri ve araçları reddedip onların yerine yeni değer ve normlar önermeyi ifade etmektedir (Akers, 1999: 120-121). Böylece anomik, toplumsal değerlerin sürdürdüğü başarı baskısının, bu değerlere ulaşmanın kurumsal yollarıyla çatıştığı durumlarda, bireyleri bu farklı uyum biçimlerine yönelten bir çözülme biçimi haline gelmektedir.

Merton’un bu yapısal yaklaşımı, daha sonra Steven F. Messner ve Richard Rosenfeld tarafından geliştirilen Kurumsal-Anomik teori (Institutional Anomie Theory) ile genişletilmiştir (Messner ve Rosenfeld, 2009). Bu kuram, Amerikan Rüyası’nın kültürel değerleriyle ekonomik kurumların toplumsal yaşam üzerindeki baskınlığı arasındaki dengesizliğe odaklanmaktadır (Schmallegger, 2017: 167). Messner ve Rosenfeld’e göre, maddi başarıya aşırı vurgu yapan kültürel yönelim, ekonomik kurumların diğer toplumsal kurumlar (aile, eğitim, hukuk, din vb.) üzerindeki üstünlüğünü pekiştirerek anomik bir ortam yaratmakta ve suça yönelen yapısal baskıları artırmaktadır (Frailing ve Harper, 2016: 115-116). Bu bağlamda Messner ve Rosenfeld, ekonomik sistemin diğer kurumlar üzerindeki hakimiyetinin azaltılması gerektiğini savunmaktadır. Onlara göre çözüm, toplumsal kurumların kendi işlevlerini serbestçe yerine getirebileceği bir denge ortamı yaratmak, yani “*metalaşmadan arındırma*” sürecini hayata geçirmektir (Messner ve Rosenfeld, 2009). Böyle bir durumda aile, eğitim, din ve siyaset kurumları güçlenerek bireyleri suça karşı daha etkili biçimde koruyabilecektir.

Aynı zamanda Robert Agnew, Merton’un anomik kuramını genişleterek Genel Gerilim Teorisi’ni geliştirmiştir (Vito ve Maahs, 2017: 129). Agnew, gerilimin yalnızca yapısal eşitsizliklerden değil,

bireylerin yaşam deneyimleri ve psikolojik süreçlerinden de kaynaklandığını ileri sürmektedir (Brown vd., 2010: 249). Bu yaklaşıma göre, temel gerilim kaynakları şunlardır: olumlu hedeflere ulaşamama, olumlu uyarıların kaybı ve kaçınılmaz olumsuz uyarıların varlığı (Agnew, 1985). Agnew, bu gerilim kaynaklarını daha detaylı inceleyerek, suç ve suça eğilimin kaynağı ne olursa olsun strese karşı bir adaptasyon olduğunu savunmaktadır (Akers, 2012: 131-133). Olumlu hedeflere ulaşamama durumu; beklentiler ile başarılar arasındaki fark, adil görülen sonuç ile gerçek sonuç arasındaki tutarsızlık gibi alt türlere ayrılmaktadır. Olumlu uyarıların kaybı; bir yakının vefatı, okuldan uzaklaştırma gibi stresli yaşam olaylarını, olumsuz uyarılarla yüzleşme ise; çocuk istismarı, mağduriyet veya olumsuz okul deneyimleri gibi zararlı eylemlerle karşılaşmayı içermektedir (Agnew, 1985). Agnew, gerilimin, özellikle öfke başta olmak üzere olumsuz duygusal durumlar yaratarak farklı suç ve sapkın davranışlara yol açabileceğini açıklamaktadır. Gerilim hem yüksek hem de düşük sosyoekonomik gruplar için geçerlidir ve gerilime verilen tepkinin suç olup olmaması, bireyin içsel ve dışsal kısıtlamalarına (akran ilişkileri, öz yeterlik vb.) bağlıdır. (Agnew, 1989; Agnew, 2012). Sonuç olarak, Agnew'nin yaklaşımı, Merton'un yapısal anomi anlayışına psikososyal bir boyut kazandırarak, bireylerin öznel deneyimlerini ve duygusal tepkilerini suç davranışının açıklanmasına dahil etmiştir. Böylece anomi kuramı, toplumsal yapı ile bireysel psikoloji arasındaki etkileşimi birlikte ele alan daha kapsamlı bir çerçeveye kavuşmuştur.

2.3.1.3. Sosyal Kontrol Teorisi

Sosyal kontrol teorisinde, bireylerin davranışlarının toplumsal düzenle uyumlu hale getirilmesinde etkili olan denetim mekanizmaları ele alınmaktadır. Bu yaklaşıma göre, aile, okul, din, ahlaki değerler, arkadaş çevresi ve otoriteye yönelik inançlar aracılığıyla bireyler toplumsal kurallara yönlendirilmektedir (Adler vd., 2018). Geleneksel kurumlara ve değerlere olan bağlılığın artmasıyla birlikte, toplumun normlarının ihlal edilme ve sosyal ilişkilerin tehlikeye düşürülme olasılığının azaldığı kabul edilmektedir (Brown vd., 2010).

Bireyler, toplumsal bağlar aracılığıyla kontrol altında tutulur ve bu bağlar bireylerin toplumsal düzene uyum sağlamasında önemli bir rol oynamaktadır. Toplumla olan bağlarını kaybeden bireyler, potansiyel olarak suç işleme eğilimi taşıyabilmektedir (Siegel, 2010). Çünkü topluma entegre olmuş bireyler, suç davranışlarının aile, arkadaş ve diğer sosyal ilişkilerine zarar verebileceğinin farkındadır ve bu olumsuz sonuçlardan kaçınmayı tercih etmektedirler (Carrabine vd., 2009). Toplumsal bağların yokluğu, bireylerin suç işleme konusunda kendilerini daha özgür hissetmelerine olanak tanımaktadır (Newburn, 2017). Bu bağlamda, Hirschi'nin sosyal kontrol teorisine göre, bireylerin toplumsal düzenle ilişkisini dört temel değişken şekillendirmektedir. İlk olarak, bireylerin başkalarına olan duygusal bağlılığı, onların topluma olan entegrasyonunu desteklemektedir. İkinci değişken olan adanmışlık, bireylerin eğitim almak, kariyer hedefleri oluşturmak veya geleneksel hedefler doğrultusunda çaba sarf etmek için harcadıkları enerji ve zamanı ifade etmektedir (Williams III ve McShane, 2018). Üçüncü

değişken, bireylerin geleneksel faaliyetlere aktif katılımını içerir; bu katılım, suç işleme için gereken zamanı önemli ölçüde azaltmaktadır. Son olarak, inançlar, bireyin toplum tarafından paylaşılan ortak değerlere olan bağlılığını temsil etmektedir. Bu dört değişkenin zayıflaması, bireyin suç işleme eğilimini artırabilmektedir (Siegel, 2010).

Ancak Hirschi ve Gottfredson, 1990 yılında yayımladıkları Genel Suç Teorisi adlı eserlerinde, suçun nedenlerini dışsal bağlardan ziyade bireyin içsel özelliklerinde arayarak önceki yaklaşımlarından belirgin biçimde ayrılmışlardır (Gottfredson ve Hirschi, 1990). Bu teoriye göre suçluluğun temelinde düşük öz-kontrol yer almakta; ani haz arayışı, dürtüsellik, risk alma eğilimi, benmerkezcilik ve düşük engellenme eşiği gibi kişilik özellikleri suç davranışını açıklamada belirleyici olmaktadır (Akers, 1991; Williams III ve McShane, 2018). Dolandırıcılıktan cinayete kadar pek çok suç türü, düşük öz-kontrole sahip bireyler için anlık tatmin sağlayan, kolay ve uzun vadeli çaba gerektirmeyen fırsatlar olarak görülmektedir. Bu düşük öz-kontrol düzeyinin kökeni ise genellikle yaşamın erken dönemlerinde, özellikle sekiz yaşına kadar olan süreçte, ebeveynlerin tutarsız, ilgisiz ya da yetersiz denetim ve disiplin uygulamalarına dayanmaktadır (Gottfredson ve Hirschi, 1990). Böylece çocuklukta gelişen bu kalıcı özellik, bireyin yaşam boyu suç işleme potansiyelini belirleyen bir eğilim haline gelmekte; bu potansiyelin davranışa dönüşmesi için ise yalnızca uygun bir suç fırsatının varlığı yeterli olmaktadır (Gottfredson ve Hirschi, 1990).

Son olarak, Gottfredson ve Hirschi, düşük öz-kontrole sahip bireylerin mutlaka suç işleyecekleri yönünde bir varsayımda bulunmazlar. Onlara göre düşük öz-kontrol, yalnızca suç davranışına değil, genel olarak dürtüsellik temelli pek çok olumsuz eyleme zemin hazırlayan bir kişilik özelliğidir (Frailing ve Harper, 2016). Bu bakımdan, öz-kontrolün güçlendirilmesine yönelik çabalar sadece suç oranlarını değil, aynı zamanda okuldan ve evden kaçma, saldırganlık, trafik kazalarına karışma ve alkol kötüye kullanımı gibi diğer toplumsal açıdan sorunlu davranışların da azalmasına katkı sağlayacaktır (Burke, 2009).

2.3.2. Mekân, Çevre ve Alt Kültür

Madde bağımlılığı, yalnızca toplumsal düzenin genel işleyişindeki çözümlerle değil, bireyin içinde yer aldığı sosyal çevrenin niteliğiyle de yakından ilişkilidir. Bireyler, normları ve değerleri soyut biçimde değil; gündelik etkileşimler, akran ilişkileri ve yerel sosyal ağlar içinde öğrenmekte ve içselleştirmektedir. Bu nedenle bağımlılık olgusu, bireyin içinde konumlandığı sosyal çevrenin örgütlenme biçimi dikkate alınmadan anlaşılması zordur.

Alt kültür teorileri, hâkim kültürden farklı normatif yapıların belirli sosyal çevrelerde üretilebildiğini göstermektedir (Cloward ve Ohlin, 1960; Cohen, 1955). Özellikle yapısal eşitsizlik, statü yoksunluğu ve fırsat sınırlılığı koşullarında bazı gruplar kendi içinde alternatif statü ve saygınlık ölçütleri geliştirmektedir (Barkan, 2018; Burke, 2009). Bu bağlamda sapkın davranış, bireysel bir istisna olmaktan

çıkarak grup içinde anlam kazanan bir davranış biçimine dönüşebilmektedir. Madde kullanımı da bazı sosyal çevrelerde geri çekilme alt kültürü içinde yer almakta; meşru ve gayrimeşru başarı yollarına erişemeyen bireyler için alternatif bir aidiyet ve kimlik alanı sunabilmektedir (Newburn, 2017; Siegel, 2010).

Sosyal ekoloji yaklaşımı ise sapkın davranışların rastlantısal biçimde dağılmadığını; belirli sosyal organizasyon biçimleri içinde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır (Akers, 1999; Shaw ve McKay, 1942). Yoksulluk, nüfus hareketliliği, kurumsal zayıflık ve sosyal bütünleşmenin düşüklüğü gibi faktörler, yerel düzeyde kolektif kontrol kapasitesini azaltmaktadır (Anderson, 1999; Siegel, 2010). Bu durum, bireyin davranışlarını düzenleyen sosyal sınırların belirsizleşmesine ve riskli davranışların daha kolay öğrenilmesine zemin hazırlamaktadır.

Sosyal sermaye teorisi ise güven, karşılıklılık ve kolektif etkililik kavramları üzerinden bu süreci açıklamaktadır (Bourdieu, 1986; Coleman, 1988; Putnam, 2000). Güçlü sosyal ağların bulunduğu çevrelerde karşılıklı gözetim ve ortak normlar sapkın davranışlara karşı koruyucu bir işlev görmektedir. Buna karşılık güven ilişkilerinin aşındığı ve kolektif eylem kapasitesinin zayıfladığı ortamlarda, madde kullanımı daha görünür ve yaygın hale gelebilmektedir (Anderson, 1999; Wilson, 1987).

Sosyal bağışıklık sistemi yaklaşımı açısından bu düzey, toplumsal savunmanın yerel katmanına karşılık gelmektedir. Aile dışındaki sosyal çevrelerde üretilen normatif yapı ve güven ağları güçlü olduğunda, sapkın davranışların yayılımı sınırlanmakta; bu ağların zayıflaması durumunda ise madde kullanımı belirli sosyal alanlarda yoğunlaşarak yeniden üretilmektedir. Dolayısıyla bağımlılık, yalnızca bireysel bir kırılmanın değil; çevresel ve alt kültürel düzeyde işleyen sosyal bağışıklık mekanizmalarındaki aşınmanın da bir sonucudur.

2.3.2.1. Alt Kültür Teorileri

1950'lerin sonlarından 1960'ların başlarına kadar suç teorilerinin giderek çocuk suçluluğu olgusu üzerine yoğunlaştığı görülmektedir (Siegel, 2010). Bu dönemde birçok teorisyen, suçun en yaygın biçimlerinden biri olarak değerlendirilen çete olgusundan hareketle suçluluğu açıklamaya yönelmiştir (Newburn, 2017). Araştırmalar, çetelerin hangi toplumsal koşullar altında ortaya çıktığını ve nasıl farklı biçimlerde geliştiğini anlamayı amaçlamıştır. Şikago Okulu'nun katkılarıyla birlikte, bu dönemde kültür kavramının yerini alt kültür kavramı almıştır (Williams III ve McShane, 2018). Şikago Okulu tarafından gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında, şehirlerin farklı bölgelerinde yaşayan ve çocuk mahkemelerine yönlendirilen gençlerin ikamet yerleri incelenmiş; suçun mekânsal dağılımına ilişkin sistematik bir model geliştirilmiştir (Brown vd., 2010). Elde edilen bulgular, suç oranlarının şehir merkezine yakın, düşük gelirli mahallelerde yoğunlaştığını ortaya koymuştur (Burke, 2009). Bu mahallelerin kötü barınma koşulları, fiziksel çöküntü, parçalanmış aile yapıları, yüksek gayrimeşru doğum oranları, heterojen nüfus yapısı ve düşük eğitim düzeyi gibi unsurlarla karakterize edildiği

belirlenmiştir (Anderson, 1999; Siegel, 2010). Bu bölgelerde yaşayan bireylerin sosyoekonomik hiyerarşinin en alt tabakasını oluşturduğu, yetişkin suçluluğu ile alkol ve uyuşturucu bağımlılığı oranlarının da yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu tür sapkın ve yasa dışı davranışların, toplumsal düzensizliğin bir sonucu olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Akers, 2012).

Toplumsal bütünleşmenin sağlanamadığı bu tür çevrelerde grupların kendi değer sistemlerini üreterek alternatif bir alt kültür oluşturdukları görülmektedir. Bu alt kültürlerin genellikle şiddet üzerine inşa edildiği ve bireylerin kimlik ve statülerini şiddet eylemleri üzerinden kurdukları belirtilmektedir (Carrabine vd., 2009; Miller, 1958). Suçun ve şiddetin olağanlaştığı bu çevrelerde deneyimli suçluların gençler için rol model haline geldikleri; onlara sömürülecek kişileri seçmeyi, suç becerilerini geliştirmeyi ve sadakat ilişkilerinin önemini öğrettikleri ifade edilmektedir (Schmallegger, 2014). Bu koşullar altında suç, bir statü göstergesi niteliği kazanmaktadır. En başarılı suçluların grubun en saygın üyeleri olarak görüldüğü, şiddete başvurmeyen bireylerin ise dışlandığı bildirilmektedir (Adler vd., 2018).

Albert K. Cohen tarafından 1955 yılında yayımlanan *Delinquent Boys* (Suçlu Çocuklar) adlı çalışmada suçluluk alt kültürü kavramı ortaya konmuştur. Cohen'in, özellikle alt sınıf erkeklerin yüksek suç oranlarına sahip olduklarını ve bu suçların çoğunun ekonomik değil, heyecan ve saygınlık arayışına dayalı olduğunu ileri sürdüğü görülmektedir (Barkan, 2018). Alt kültür içinde elde edilen statü ve saygınlığın bireyler açısından bir gurur kaynağı olduğu, çete ve alt kültürlerin başka alanlarda reddedilen statü ve itibarı bireylere kazandırdığı vurgulanmaktadır (Burke, 2009). Cohen'e göre, alt sosyoekonomik sınıftan gelen gençler orta sınıf değerlerine ulaşmak için gerekli meşru olanaklardan yoksun bırakılmakta, bu durum statü kırıklığı yaratmaktadır. Bu statü kırıklığının sonucunda orta sınıf değerlerine karşı bir alt kültür geliştirilmektedir. Bu kültür, fiziksel saldırganlık, sertlik ve anlık haz arayışını yücelten bir yapıya sahiptir (Frailing ve Harper, 2016).

Cohen'in, gençlerin bu duruma üç farklı biçimde tepki verdiklerini öne sürdüğü görülmektedir. Kolej çocuğu modeli, orta sınıf değerlerini benimseyerek bu değerlere göre yaşamaya çalışmakta; suçlu çocuk modeli, orta ve üst sınıf değerlerini reddederek bunları yıkmayı hedeflemekte; sokak çocuğu modeli ise içinde bulunduğu alt sınıf değerlerini kabullenmektedir (Siegel ve McCormick, 2016). Bu süreçte gençlerin, maruz kaldıkları statü yoksunluğunu telafi etme çabasıyla şiddet ve suç davranışlarını benimseyip sürdürdükleri ifade edilmektedir (Williams III ve McShane, 2018).

Richard Cloward ve Lloyd Ohlin tarafından 1960 yılında yayımlanan *Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs* (Suçluluk ve Fırsat: Suçlu Çeteleri Kuramı) adlı çalışmada, Şikago Okulu'nun sosyal öğrenme geleneği ile Merton'ın anomi teorisinin birleştirilerek suçun yapısal ve kültürel boyutlarının bütünleştirmektedir (Tierney, 2006). Cloward ve Ohlin, suç alt kültürlerinin kendilerine özgü fırsat yapıları bulunduğunu ve bireylerin bu yapılara erişim düzeylerinin suç türlerini belirlediğini ifade etmektedir (Carrabine vd., 2009). Toplum içerisinde bağımsız suç alt kültürlerinin bulunduğu, bireylerin meşru başarı yollarına erişememeleri durumunda suç yoluyla başarı arayışına

yönelindikleri belirtilmektedir (Siegel, 2010). Toplumsal yapı içerisinde üç farklı alt kültür türü ayırt edilmektedir. Bu alt kültürler, ekonomik çıkar sağlama amacıyla şekillenen suç odaklı alt kültür, güç ve saldırganlığın belirleyici olduğu çatışma odaklı alt kültür ve madde kullanımının merkezde yer aldığı geri çekilme alt kültürü biçiminde sıralanmaktadır (Newburn, 2017).

Walter Miller tarafından 1958’de geliştirilen yaklaşımda ise alt sınıf kültürünün orta sınıf değerlerine bir tepki olarak değil, kendine özgü normatif bir yapı olarak tanımlandığı görülmektedir (Miller, 1958). Miller’a göre alt sınıf üyeleri, orta sınıfın çalışma disiplini ve istikrarına değer vermemekte; bunun yerine kendi kültürlerinin “bela”, “sertlik”, “kurnazlık”, “heyecan”, “kader” ve “özerklik” gibi odak ilgilerine göre yaşamaktadır (Miller, 1958; Siegel ve McCormick, 2016). Bu değerlerin birleşiminin suçu teşvik eden bir yaşam tarzı yarattığı, toplumsal kontrol mekanizmalarının zayıflamasının bireyleri suç çevrelerine daha bağımlı hale getirdiği ve bunun kronik suçluluğa yol açtığı ileri sürülmektedir (Brown vd., 2010; Frailing ve Harper, 2016).

Marvin Wolfgang ve Franco Ferracuti tarafından 1967’de geliştirilen “şiddet alt kültürü” yaklaşımında ise kentsel yoksul erkekler arasında gözlemlenen yüksek şiddet oranlarının açıklanmaya çalışılmaktadır (Brown vd., 2010). Bu alt kültürde şiddet, hakaret veya kişisel bir anlaşmazlığa verilen meşru bir karşılık olarak değerlendirilmektedir (Conklin, 2013). Kent yaşamının kaotik koşulları, ekonomik yoksunluk ve ayrımcılık, bireylerde onur savunusu ve saldırganlıkla özdeşleşen bir kültürün oluşmasına yol açmaktadır (Barkan, 2018). Şiddetin bu kültürde öğrenilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir davranış biçimi olduğu, grup üyelerinin sorunların çözümünü şiddet yoluyla gerçekleştirmeyi bir norm olarak benimsedikleri belirtilmektedir (Willams III ve McShane, 2018).

2.3.2.2. Sosyal Sermaye Teorisi

Pierre Bourdieu, toplumsal dünyanın işleyişini ve eşitsizliklerin sürekliliğini açıklamak amacıyla sermaye kavramının yalnızca ekonomik düzeyde ele alınmasının yetersiz olduğunu, bunun yerine geçmişte birikmiş deneyimlerin ve avantajların çeşitli biçimlerde toplumsal yaşama yansıyan bir toplamı olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir (Bourdieu, 1986). Geleneksel ekonomik yaklaşımın mübadele ilişkilerini tarihsel olarak kapitalizmin kâr odaklı değişim süreçleriyle sınırladığı ifade edilmekte ve Bourdieu tarafından bu sınırın ötesine geçilerek sermayenin toplumsal alanda iş gören üç temel biçimde kavramsallaştırıldığı görülmektedir (Turner, 2013: 597). Buna göre ekonomik sermaye, paraya doğrudan dönüştürülebilen ve mülkiyet hakları biçiminde kurumsallaşmış kaynakları kapsamaktadır. Kültürel sermaye ise belirli koşullarda ekonomik sermayeye çevrilebilir nitelikte olup, bireylerin habitusuna içkin bedensel eğilimler olarak bedenleşebilir, kitaplar ve sanat eserleri gibi nesnel taşıyıcılarda somutlaşabilir ya da eğitimsel yeterlilikler aracılığıyla kurumsallaşmış bir statü kazanabilir (Bourdieu, 1986). Kültürel sermayenin bedenleşmiş biçiminin zaman ve emek gerektirmesi nedeniyle kolayca devredilemediği, buna karşın kurumsallaşmış biçimlerinin (örneğin diploma) hukuki

tanınırlık sayesinde bireyin dışındaki alanlarda da geçerlilik kazanabildiği belirtilmektedir. Sosyal sermaye ise bireyin tanınmış ve kalıcı bir ilişki ağına üyeliğinden kaynaklanan fiilî ya da potansiyel kaynakların toplamı olarak tanımlanmakta; bu ağın, kolektif desteği sembolik bir kredi işlevi gördüğü ifade edilmektedir (Bourdieu, 1986). Söz konusu ilişkiler ağının kendiliğinden oluşmadığı, toplumsal bağların kurulması ve sürdürülmesi için sürekli bireysel veya kolektif yatırım yapılmasının gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Bir bireyin sahip olduğu sosyal sermayenin düzeyinin, yalnızca ilişki ağının genişliğine değil, aynı zamanda ağdaki diğer aktörlerin ekonomik, kültürel ve sembolik sermaye hacimlerine bağlı olarak şekillendiği görülmektedir. Böylelikle sermaye biçimlerinin birbirini destekleyen bir döngü içinde toplumsal alanlarda konum alma, rekabet ve üstünlük mücadelelerinde belirleyici araçlar haline geldiği ifade edilmektedir (Bourdieu, 1986).

James S. Coleman ise sosyal sermaye kavramını Bourdieu'den farklı olarak daha işlevsel bir çerçevede ele alarak, onu esasen beşeri sermayenin oluşumunu kolaylaştıran bir kaynak olarak kavramsallaştırmaktadır. Coleman'a göre sosyal sermaye, fiziksel ve beşeri sermayeye benzer biçimde, bireysel ya da kurumsal aktörlerin belirli eylemlerini mümkün kılan ve kolaylaştıran bir dizi kaynaktan oluşmaktadır (Coleman, 1988). Bu sermaye tek bir varlığa indirgenmemekte; sosyal yapının, aktörlerin eylem kapasitesini artıran farklı yönlerini içermektedir. Coleman'ın yaklaşımı, özellikle sosyal ilişkilerin çocukların bilişsel gelişimi ve eğitimsel başarısının desteklenmesinde oynadığı role odaklanmaktadır. Bu çerçevede sosyal sermaye; toplumsal yapı içindeki karşılıklı yükümlülükler ve güven ilişkileri, bilgi akışını sağlayan iletişim kanalları ve topluluk içinde paylaşılan normlar ile bu normları uygulayan yaptırımlar olmak üzere üç temel bileşen üzerinden açıklanmaktadır (Coleman, 1988). Söz konusu normların ve yaptırımların özellikle topluluk kapalılığını ve çocukların gözetimini güvence altına alması durumunda, sosyal sermayenin güçlü bir kolektif eylem kaynağı haline geldiği belirtilmektedir. Böylece Coleman'ın yaklaşımı, sosyal sermayeyi rekabet ve avantaj sağlayan bir birikim biçimi olarak ele alan Bourdieu'nun perspektifinden farklılaşarak, onu toplumsal düzenin sürdürülebilirliğini kolaylaştıran ve kamusal yararı artıran bir mekanizma olarak konumlandırmaktadır.

Sosyal sermayenin bireysel ve toplumsal yaşamın temel belirleyicilerinden biri olduğu vurgusu Robert Putnam tarafından geliştirilerek, sosyal sermayenin yalnızca ilişkilerin niceliğine değil, aynı zamanda güven üretme ve ortak amaçlara yönelik kolektif eylemi mümkün kılma kapasitesine dayandığı ifade edilmektedir (Putnam, 2000). Putnam, sosyal sermayeyi bağlayıcı (bonding) ve köprüleyici (bridging) olmak üzere iki boyutta kavramsallaştırmaktadır. Bağlayıcı sosyal sermayenin, benzer özelliklere sahip gruplar arasında güçlü dayanışma sağladığı, ancak dış gruplara karşı kapalılığı artırarak toplumsal ayrılmaya yol açabildiği; buna karşılık köprüleyici sosyal sermayenin farklı toplumsal gruplar arasında bağlar kurarak bilgi akışını ve toplumsal kapsayıcılığı güçlendirdiği belirtilmektedir (Putnam, 2000). Bununla birlikte ekonomik eşitsizlikler, kentsel yaşamda komşuluk bağlarının çözülmesi ve yerel kurumların zayıflaması gibi süreçler nedeniyle sosyal sermayenin birçok toplumda azalma eğilimi

gösterdiği ifade edilmektedir (Wilson, 1987). Bu çözülmenin, normların dağılmasına, güven ilişkilerinin zayıflamasına ve bireylerin daha kırılgan sosyal çevrelerde konumlanmasına yol açtığı görülmektedir (Anderson, 1999). Durkheim'in (1952) sosyal bütünleşmenin zayıflamasına bağlı olarak ortaya koyduğu anomi olgusunun, Putnam'ın sosyal sermaye erozyonuna ilişkin tespitleriyle birleştiğinde, sosyal sermayenin azalmasının suç, madde kullanımı, toplumsal dışlanma ve yoksulluk döngülerini destekleyen temel bir yapısal dinamik olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Putnam'ın yaklaşımında sosyal sermaye, toplumsal düzenin, demokratik katılımın ve kolektif yaşam kalitesinin sürdürülebilirliğini sağlayan merkezi bir toplumsal kaynak olarak değerlendirilmektedir.

2.3.2.3. Sosyal Ekoloji Yaklaşımı

Chicago Okulu'nun erken dönem kentsel ekoloji araştırmaları, çocuk mahkemelerine sevk edilen gençlerin ikamet ettikleri bölgeleri inceleyerek suçluluğun kent içindeki mekânsal dağılımını sistematik biçimde ortaya koymuştur (Akers, 1999: 116). Bu çalışmalar, suç oranlarının kentte rastlantısal şekilde dağılmadığını; sosyoekonomik yapı ile yakın ilişki içinde belirli mekânsal örüntüler izlediğini göstermiştir (Anderson, 1999; Siegel, 2010; Whyte, 1983). Buna göre alt sınıf mahallelerinde ve kentin merkezine yakın dönüşüm bölgelerinde suç oranlarının daha yüksek düzeyde seyrettiği, kent çeperine ve varlıklı kesimlerin yaşadığı alanlara doğru gidildikçe belirgin biçimde azaldığı saptanmıştır (Newburn, 2017).

Shaw ve McKay'nin (1942) Chicago'da yürüttükleri kapsamlı analizler, suç ve çocuk suçluluğunun sosyal ve coğrafi dağılımına ilişkin iki temel örüntüyü ortaya koymuştur. İlk olarak, belirli mahallelerin yıllar boyunca yüksek, orta veya düşük suç bölgeleri olarak görece sabit kaldığı görülmüştür. Bu istikrar, mahallelerin etnik ve kültürel yapıları zamanla değişse bile devam etmiştir. İkinci örüntü ise sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bölgelerde suç oranlarının yüksek, ekonomik ve sosyal kaynakları güçlü bölgelerde ise düşük düzeyde seyretmesidir (Newburn, 2017). Bu durum, suçun sadece bireysel özelliklerle değil, mahalle düzeyindeki sosyal ve ekonomik koşullarla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Chicago Okulu'nun kent ekolojisine dair kavramsallaştırması Park ve Burgess'in (1925) kenti beş eşmerkezli kuşak halinde betimleyen modeli üzerinden somutlaşmıştır. Ticari merkezden dışa doğru genişleyen bu yapı içerisinde suç oranlarının özellikle ikinci kuşakta, yani hızlı nüfus hareketliliğinin, yoksulluğun ve kurumsal çözülmenin yoğun olduğu dönüşüm bölgelerinde arttığı belirlenmiştir. Shaw ve McKay'nin farklı dönemlere ilişkin tutuklama kayıtları üzerinde yaptığı incelemeler de bu bölgelerde nüfus tamamen değişse bile suç oranlarının yüksekliğini koruduğunu göstermiştir (Schmallegger, 2017).

Bu yaklaşım, yoksulluk, göç, nüfus hareketliliği ve etnik heterojenlik gibi faktörlerin toplumsal bağları zayıflatarak kolektif eylem kapasitesini düşürdüğünü ve yerel sosyal kontrol mekanizmalarının etkinliğini azalttığını ileri sürmektedir (Siegel, 2010). Toplumsal bağların zayıflaması, aile, okul ve sosyal

hizmet kurumları gibi bireyi topluma bağlayan düzenleyici yapıların işlevlerini yitirmesine ve mahallenin suç karşısında direnç kapasitesinin azalmasına yol açmaktadır.

Daha sonraki çalışmalar da çevresel faktörlerin suçun sürekliliğindeki belirleyici rolünü desteklemiştir. Stark'ın geliştirdiği “*suç üreten mahalle*” modeli, yoksul ve yoğun bölgelerde gözetim ve çocuk denetiminin zayıfladığını, bunun ise düşük okul başarısı ve artan sapma davranışlarıyla sonuçlandığını ileri sürmüştür (Schmallegger, 2017; Vito ve Maahs, 2015). Bu çerçevede suç, yalnızca bireysel tercihlerin sonucu olarak değil; öğrenme fırsatlarının, denetim düzeyinin ve sosyal destek mekanizmalarının çevresel koşullara bağlı biçimde şekillendiği bir süreç olarak değerlendirilmiştir.

Sonraki dönemlerde sosyal ekoloji yaklaşımı, suçun tüm kentte eşit düzeyde ortaya çıkmadığını; aksine belirli mahalle ve sokak kesişimlerinde yoğunlaştığını göstermiştir. Bu nedenle araştırmalar, suçun yoğunlaştığı “*sıcak noktaların*” belirlenmesine yönelmiş ve suçun mekânsal analizinde mikro ölçekli bir bakış geliştirilmiştir (Vito ve Maahs, 2015). Böylece suçun kaynağının kent bütünü değil, belirli yerel çevrelerin yapısal ve örgütsel nitelikleri olduğu daha açık biçimde ortaya konmuştur.

2.3.3. Anlam, Kimlik ve Etkileşim

Toplumsal düzeni, yerel çevreyi ve kurumsal yapıları açıklayan yaklaşımlar sosyal bağımsızlık sisteminin yapısal ve çevresel boyutlarını ortaya koyarken; anlam, kimlik ve etkileşime odaklanan yaklaşımlar bu sistemin bireyin gündelik yaşamında nasıl işlediğini açıklamaktadır. Sosyal bağımsızlık yalnızca kurumların direnci ya da topluluk dokusunun gücüyle değil, bireyin yaşadıklarını nasıl anlamlandığı, hangi davranışları normalleştirdiği ve kimliğini hangi etkileşimler içinde kurduğu ile de şekillenmektedir.

Sembolik etkileşimci perspektife göre anlam, sosyal etkileşim sürecinde üretilmekte ve yeniden yorumlanmaktadır (Blumer, 1969; Mead, 1934). Bu çerçevede madde kullanımı, bireyin deneyimlerine yüklediği anlamlar aracılığıyla sıradanlaştırılabilir, meşrulaştırılabilir ya da kimliğin bir parçası haline gelebilir. Benliğin toplumsal geri bildirimler yoluyla şekillenmesi (Cooley, 1902) ve genelleştirilmiş diğeriyle kurulan ilişki, bireyin kendisini nasıl gördüğünü ve hangi davranışları kabul edilebilir bulduğunu belirlemektedir.

Öğrenme teorileri, sapkın davranışın sosyal ilişkiler içinde edinildiğini göstermektedir (Akers, 2012; Sutherland ve Cressey, 1978). Madde kullanımına ilişkin teknik bilgi, rasyonelleştirme biçimleri ve tutumlar; yakın ilişkiler aracılığıyla öğrenilmekte ve farklılaşmış pekiştirme süreçleriyle sürdürülmektedir (Burgess ve Akers, 1966). Taklit, model alma ve ödüllendirme mekanizmaları, madde kullanımının bireyin davranış repertuarı içinde yerleşmesine katkı sağlamaktadır (Tarde, 1903).

Etiketleme teorisi ise toplumsal tepkinin bireyin kimliği üzerindeki dönüştürücü etkisini vurgulamaktadır (Becker, 2013; Tannenbaum, 1938). Bireyin “*bağımlı*” olarak tanımlanması, onun sosyal konumunu ve kendilik algısını yeniden şekillendirebilmekte; Lemert'in ifade ettiği biçimiyle

birincil sapmanın ikincil sapmaya dönüşmesine, yani etikeri içselleştirerek davranışın kimliğe yerleşmesine yol açabilmektedir. Bu süreç, sosyal bağışıklık sisteminin bireysel düzeyde zayıflamasına ve sapkın davranışın kalıcılaşmasına neden olabilmektedir.

Sosyal bağışıklık sistemi yaklaşımı açısından bu teoriler, bağımlılığın yalnızca yapısal çözülmenin ya da çevresel risklerin değil; aynı zamanda anlam üretimi, öğrenme ve toplumsal tepki süreçlerinin iç içe geçmesiyle ortaya çıktığını göstermektedir. Böylece çevresel ve bireysel düzeyler birbirini tamamlayan bir bütün oluşturmakta; bağımlılık, bu bütünün farklı noktalarında meydana gelen zayıflamaların kesişiminde şekillenmektedir.

2.3.3.1. Sembolik Etkileşimcilik

Sembolik etkileşimcilik, insan eyleminin ve toplumsal yaşamın, bireyler arasındaki sembolik etkileşimler sırasında üretilen anlamlar üzerinden anlaşılabilirliğini ileri süren sosyolojik ve sosyal psikolojik bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Wallace ve Wolf, 2012). Kuramsal temeller, zihnin, benliğin ve toplumun gelişimini sosyal davranışçı bir çerçevede ele alan George Herbert Mead'ın çalışmalarına dayandırılmaktadır (Mead, 1934). Bu düşünsel miras, Herbert Blumer tarafından sistemleştirilmiş; yaklaşımın adı konmuş ve üç temel öncül formüle edilmiştir (Blumer, 1969). Buna göre, nesnelere yönelik davranışların, onların birey için taşıdığı anlamlara göre belirlendiği; bu anlamların sosyal etkileşim yoluyla ortaya çıktığı; anlamların ise, birey tarafından yorumlama süreci aracılığıyla ele alınıp gerektiğinde dönüştürüldüğü kabul edilmektedir (Blumer, 1969). Bu çerçevede insan davranışının mekanik bir tepki olarak değil, aktör tarafından sürekli yeniden kurulan dinamik bir süreç olarak şekillendiği vurgulanmaktadır.

Sembolik etkileşimcilikte anlamın ve dilin merkezi bir role sahip olduğu belirtilmektedir. Kuramda, nesnelere atfedilen anlamların sabit ve özsel niteliklerden ziyade etkileşim sırasında oluşturulduğu ve sürdürüldüğü ileri sürülmektedir (Blumer, 1969). Mead'ın analizinde anlamın ortaya çıkışı, jestlerin önemli sembollere dönüşmesiyle açıklanmaktadır. Önemli sembollerin, jesti yapan kişide olduğu gibi muhatabında da aynı tepkiyi uyandırabilme niteliğine sahip olduğu ifade edilmektedir (Mead, 1934). Dilin, bu sembollerin en işlevsel aracı olduğu kabul edilmekte ve semboller aracılığıyla birey tarafından içsel bir iletişim sürecinin benimsendiği, zihnin de bu içselleştirilmiş iletişimin bir ürünü olarak görüldüğü belirtilmektedir. Bu süreç sayesinde bireyin kendisiyle iletişim kurduğu, düşünce olasılıklarını test ettiği ve eylemlerini bilinçli biçimde yönlendirdiği varsayılmaktadır. Sosyal benliğin gelişimine ilişkin bu yaklaşım, Charles Horton Cooley'in ayna-benlik kavramı tarafından da desteklenmektedir. Cooley'e göre bireyin kendisini başkalarının gözünden algılaması ve bu algıya yönelik duygusal tepkisi, benliğin oluşumunda belirleyici bir rol oynamaktadır (Cooley, 1902).

Benliğin oluşumu, sembolik etkileşimcilik çerçevesinde toplumsal düzenin anlaşılmasında temel bir süreç olarak ele alınmaktadır. Mead tarafından geliştirilen “Ben” (I) ve “Bana” (Me) ayrımı,

benliğin hem yaratıcı hem de toplumsal açıdan düzenlenmiş yönünü açıklamak için kullanılmaktadır (Mead, 1934). “Ben”in spontane ve yaratıcı bir boyutu temsil ettiği; “Bana”nın ise birey tarafından içselleştirilmiş toplumsal tutum ve beklentilerden oluştuğu ifade edilmektedir. Bireyin eylemlerinin, bu iki unsur arasındaki sürekli içsel diyalog yoluyla şekillendiği belirtilmektedir. Benliğin nihai gelişiminin, birey tarafından kendi değerlendirmesinin yalnızca belirli kişilerin değil, topluluğun bütününe organize olmuş tutumlarına dayandırılabilirdiği durumda, yani Genelleştirilmiş Diğeri’nin benimsendiği noktada gerçekleştiği kabul edilmektedir (Mead, 1934).

Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda toplumsal yapının, sabit ve dışsal bir gerçeklik olarak değil; bireylerin yorumlama süreçleri ve etkileşimleri aracılığıyla sürekli olarak inşa edilen dinamik bir olgu olduğu öne sürülmektedir (Turner, 2013). Bu mikro düzeyli odaklanmanın, sosyal dünyayı aktörlerin bakış açısından anlamayı amaçlayan nitel ve yorumsal yöntemlere temel teşkil ettiği belirtilmektedir (Blumer, 1969).

2.3.3.2. Öğrenme Teorisi

Öğrenme teorisinde, suç davranışı doğuştan gelen bir özellik olarak değil, toplumsal etkileşim süreci içerisinde edinilen bir olgu olarak ele alınmaktadır (Demirbaş, 2016; Newburn, 2017). Bu yaklaşımda, yasa dışı değerlere, normlara ve güdülere başkalarıyla kurulan ilişkiler aracılığıyla sahip olunmakta; suçun işlenmesi için gerekli beceri ve teknikler de aynı süreçte öğrenilmektedir (Akers, 2012; Sutherland ve Cressey, 1978). Suç davranışı, gündelik yaşamda öğrenilen diğer davranışlar gibi toplumsal öğrenme mekanizmalarının bir sonucu olarak görülmekte; dolayısıyla “anormal” veya “patolojik” bir sapma olarak değil, sosyal öğrenme süreçlerinin doğal bir ürünü olarak değerlendirilmektedir (Brown vd., 2010; Sutherland ve Cressey, 1978).

Bu yaklaşımda, bireylerin suç eğilimlerinin hangi sosyal etkileşim ve öğrenme süreçleri aracılığıyla şekillendiğinin açıklanması amaçlanmaktadır (Akers, 2012). Suç ve sapma davranışları, yanlış sosyalleşmenin bir sonucu olarak yorumlanmakta; bireylerin aile ilişkileri, akran çevresi ve eğitim deneyimleri gibi sosyal etkenlerden etkilendikleri kabul edilmektedir. Bu süreçte, toplumsal normlara ilişkin olumlu ya da olumsuz tutumların öğrenildiği varsayılmaktadır (Akers, 2012). Sosyal öğrenme teorisine göre suç, suçla ilişkili değerlerin, normların ve tutumların içselleştirilmesi yoluyla ortaya çıkmaktadır (Burgess ve Akers, 1966; Siegel, 2010).

Gabriel Tarde (1903) tarafından bu süreç, diğer insanlarla etkileşim ve taklit yoluyla öğrenilen bir alışkanlık olarak tanımlanmıştır. Tarde’nin yaklaşımında madde kullanımı da tıpkı suç davranışı gibi “taklit yasaları” çerçevesinde açıklanmıştır. İlk yasa kapsamında bireylerin, en çok yakın temas kurdukları kişileri taklit ettikleri belirtilmiştir (Tarde, 1903). İkinci yasa, bağımlılık gibi davranışların genellikle daha yüksek düzeydeki bireylerden daha düşük düzeydekilere yayıldığını; üçüncü yasa ise

aynı düzeydeki bireyler arasında karşılıklı taklidin gerçekleştiğini ileri sürmektedir (Burke, 2009; Vito ve Maahs, 2017).

Suç, diğer sosyal davranış biçimleri gibi belirli bir etkileşim süreci içerisinde edinilmekte; bu süreç, bireyin içinde bulunduğu çevreyle kurulan iletişim ve paylaşılan anlamlar üzerinden gerçekleşmektedir (Sutherland ve Cressey, 1978). Öğrenme sürecinin kişilerarası etkileşim yoluyla ortaya çıktığı ve genellikle sözel iletişim biçiminde gerçekleştiği, ancak jest, mimik ve davranışsal örüntüler gibi dolaylı iletişim biçimlerini de kapsadığı belirtilmektedir (Sutherland ve Cressey, 1978).

Bu süreçte en belirleyici rolün, bireyin yakın ilişkide bulunduğu gruplara ait olduğu kabul edilmektedir. Aile, arkadaş çevresi veya küçük toplumsal gruplar, suçun öğrenildiği temel sosyal ortamlardır. Suç davranışının öğrenilmesi sürecinde iki tür bilginin edinildiği ileri sürülmektedir. Bunlar suçun işlenmesine dair teknik bilgiler ve suçun ahlaki ve bilişsel yönüne ilişkin tutumlar, güdüler ve rasyonelleştirmeler (Sutherland ve Cressey, 1978). Bireylerin güdü ve değer yönelimlerinin, yasaların tanımlarına ilişkin toplumsal tutumlardan öğrenildiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, toplum içerisinde yasalara karşı olumlu veya olumsuz tutumlar sergileyen bireylerle kurulan etkileşimlerin, suç eğiliminin yönünü belirlediği vurgulanmaktadır (Akers, 2012).

Suç eğiliminin, yasa ihlalini olumlayan tanımların olumsuz tanımlardan baskın hale gelmesiyle oluştuğu belirtilmektedir. Bu ilke, Sutherland'ın Ayırıcı Birliktelikler Teorisi'nin temelini oluşturmaktadır. Suç davranışının, suç yanlısı ve suç karşıtı örüntülerle kurulan temaslar sonucu öğrenildiği; ancak suç eğiliminin, suç yanlısı tanımların ağırlık kazanmasıyla geliştiği ifade edilmektedir (Sutherland ve Cressey, 1978). Farklılaşmış ilişkilerin sıklık, süre, öncelik ve yoğunluk açısından değiştiği; en güçlü etkinin ise erken yaşta kurulan, uzun süren, sık tekrarlanan ve duygusal olarak yoğun ilişkilerden kaynaklandığı öne sürülmektedir.

Suçun öğrenilmesinin, diğer tüm öğrenme biçimleriyle aynı psikolojik mekanizmalara dayandığı kabul edilmektedir. Bu süreç yalnızca taklitle sınırlı görülmemekte; gözlem, pekiştirme ve model alma gibi öğrenme ilkelerinin de geçerli olduğu belirtilmektedir (Akers, 2012). Suç davranışının, genel insani ihtiyaçların bir dışavurumu olduğu, ancak bu ihtiyaçların suç işlemeyen bireylerde de bulunduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla suçun belirleyici nedeni, ihtiyaçların kendisi değil; bu ihtiyaçların toplumsal tanımlar aracılığıyla nasıl yönlendirildiğidir (Siegel, 2010). Bu bağlamda Sutherland ve Cressey (1978) tarafından geliştirilen öğrenme yaklaşımında suç davranışı, bireysel özelliklerle değil, öğrenilmiş toplumsal ilişkiler ağıyla açıklanmaktadır. Suçun, bireyin içinde bulunduğu sosyal çevredeki normatif sistemin bir ürünü olduğu ve bireyin suçlu doğmadığı, ancak toplumsal süreçler aracılığıyla suçlu hale geldiği ileri sürülmektedir (Wortley, 2011).

Ronald Akers, Sutherland'ın farklılaşmış ilişki yaklaşımını geliştirerek öğrenme sürecine psikolojik bir boyut kazandırmış ve bu yaklaşımı sosyal öğrenme çerçevesine taşımıştır (Akers, 2012). Bireyin suç davranışını öğrenmesinde hem istemli (edimsel koşullanma) hem de istemsiz (tepkisel

koşullanma) süreçlerin etkili olduğu vurgulanmıştır. Öğrenme, bireyin hem toplumsal normlara uygun hem de suç içerikli davranışlara maruz kalmasıyla gerçekleşen bir süreç olarak değerlendirilmiştir (Brown vd., 2010). Bu yaklaşımda suç davranışı, normal sosyal davranışlardan niteliksel olarak farklı görülmemekte; her iki davranış biçimi de aynı öğrenme ilkeleriyle açıklanmaktadır.

Akers, bireyin davranışlarını şekillendiren süreci dört temel kavram üzerinden açıklamaktadır: farklılaşmış ilişkiler, tanımlar, farklılaşmış pekiştirme ve taklit (Akers, 2012). Farklılaşmış ilişkiler, bireyin etkileşimde bulunduğu kişilerle kurduğu bağların niteliğini ifade eder ve öğrenme sürecinin temel sosyal bağlamını oluşturmaktadır. Birey, içinde bulunduğu gruplar aracılığıyla yasaya uygun ya da aykırı tanımlarla karşılaşmaktadır. Bu tanımlar bireyin tutum, yönelim ve rasyonelleştirmeleri üzerinde belirleyici bir etki yaratmaktadır (Vito ve Maahs, 2017). Söz konusu gruplar yalnızca aile ve arkadaş çevresiyle sınırlı olmayıp, öğretmenler, din kurumları, otorite figürleri, komşular ve kitle iletişim araçları gibi ikincil ve dolaylı kaynakları da kapsamaktadır. Bu ilişkilerin öncelik, süre, sıklık ve yoğunluk düzeyleri ise öğrenmenin etkisini belirlemektedir (Akers, 2012).

Tanımlar, bireyin belirli davranışlara atfettiği anlamları, yani bir davranışın doğru-yanlış, haklı-haksız veya istenir-istenmez olduğuna ilişkin değerlendirmelerini ifade etmektedir. Bu tanımlar hem genel hem de özel biçimlerde ortaya çıkmaktadır (Newburn, 2017). Genel tanımlar, dinsel, ahlaki ve geleneksel değerleri kapsayarak uyumlu davranışları desteklerken; özel tanımlar, belirli eylemlerin gerçekleştirilmesine yön vermektedir. Sosyal öğrenme sürecinde “nötrleştirici tanımlar” da önemli bir yer tutmaktadır. Bu tanımlar, bireyin suç davranışını haklı çıkaran veya mazur gösteren bilişsel rasyonelleştirmelerdir. “Herkes bir şekilde çıkar peşinde”, “Ben suçlu değilim”, “Sarhoştum, ne yaptığımı bilmiyordum” gibi ifadeler, bireyin sapkın davranışa yönelik içsel meşrulaştırmalarını örneklemektedir (Akers, 2012).

Farklılaşmış pekiştirme, davranışın ardından gelen veya gelecekte beklenen ödül ve cezaların dengesine işaret etmektedir. Bir eylemin tekrarlanma olasılığı, bireyin geçmişte yaşadığı veya gelecekte beklediği ödül ve ceza deneyimlerine bağlı olarak artmakta ya da azalmaktadır (Frailing ve Harper, 2016). Ödüller, onay, para veya haz verici duygular şeklinde ortaya çıkabilirken; cezalar sosyal dışlanma, suçluluk ya da pişmanlık biçiminde hissedilmektedir. Bu süreçte pekiştiriciler yalnızca sosyal kaynaklardan değil, bireyin içsel deneyimlerinden de doğabilmektedir. Örneğin, uyuşturucunun verdiği fiziksel haz ya da suç davranışının yarattığı gerilimden kurtulma hissi, öğrenmeyi pekiştiren unsurlar hâline gelebilmektedir (Akers, 2012).

Taklit ise bireyin, başkalarında gözlemlediği davranışları tekrar etmesiyle ilgilidir. Gözlemlenen modelin özellikleri, davranışın sonuçları ve çevresel koşullar, takliden gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini belirlemektedir (Burke, 2009). Birey, çevresinde gözlemlediği suç davranışlarının ödüllendirildiğini veya cezalandırılmadığını gördüğünde, benzer davranışları öğrenmeye ve uygulamaya daha yatkın hale gelmektedir.

Akers'e göre sosyal öğrenme süreci, bireyin öğrenme geçmişi ve anlık çevresel koşullar arasında karşılıklı bir etkileşim içermektedir. Bu süreçte yalnızca davranışlar değil, aynı zamanda bu davranışlara ilişkin tanımlar da zamanla değişmekte ve pekişmektedir. Suç davranışının öğrenilmesinin, sürdürülmesinin ya da terk edilmesinin, toplumsal çevreden edinilen ödüller, cezalar, modeller ve tanımlar aracılığıyla gerçekleştiği ifade edilmektedir (Akers, 2012). Böylelikle suç, bireyin toplumsal ilişkiler ağı içinde öğrenilen, pekiştirilen ve rasyonelleştirilen bir olgu haline gelmektedir.

2.3.3.3. Etiketleme Teorisi

Sapkınlığa ilişkin toplumsal tepkilerin ilk sistematik açıklamaları 1930'lu yıllara dayanmaktadır. Frank Tannenbaum'un *Crime and the Community* (Suç ve Toplum) adlı eserinde, bireyin suçluya dönüştürülme süreci erken bir biçimde ele alınmıştır (Tannenbaum, 1938). Tannenbaum, bireylerin tutuklanma, yargılanma ve cezalandırılma süreçlerinde toplum tarafından etiketlendiklerini vurgulamış ve suçun, toplum ile suçlunun farklı değer yargılarından kaynaklanan bir çatışmanın sonucunda ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Newburn, 2017). Bu süreçte başlangıçta yalnızca belirli davranışlar olumsuz görülürken, zamanla bireyin kendisi de *"kötü"* olarak tanımlanmaktadır. Toplum tarafından olumsuz bir şekilde etiketlenen birey, meşru fırsatlardan dışlanmakta ve yalnızca benzer biçimde dışlanan kişilerle ilişki kurabilmektedir. Bu dışlanma durumu, bireyin suç davranışını sürdürmesine neden olmakta ve Tannenbaum bu süreci *"suçluyu yaratma süreci"* olarak tanımlamaktadır (Tannenbaum, 1938).

1950'lere gelindiğinde etiketleme kavramı, toplumsal sorunları açıklamada daha sistematik bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, Amerika Birleşik Devletleri ekonomik refah içinde olmasına rağmen, insan haklarının uygulanmasında ciddi yetersizlikler bulunmaktaydı. Siyahilerin eşit vatandaşlık haklarına sahip olmalarına karşın ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördükleri ve bu eşitsizliğin ceza adalet sisteminde açık biçimde gözlemlendiği belirtilmiştir (Adler vd., 2018). Bu toplumsal bağlam içinde, etiketleme teorisi suçun ve sapkınlığın tanımlanma biçimlerini sorgulamak üzere geliştirilmiştir. Teoride, suç ve sapkınlığın davranışın doğasından değil, toplumsal tepkilerden kaynaklandığı; bireylerin kendilik algılarının ise çevrelerinden aldıkları geri bildirimlerle şekillendiği savunulmuştur (Burke, 2009).

Etiketleme teorisi, sembolik etkileşimcilik yaklaşımıyla ilişkilendirilmiş ve George Herbert Mead ile Charles Horton Cooley'nin düşüncelerinden yararlanmıştır. Cooley, bireylerin kendilerini başkalarının tepkilerine göre tanımladıklarını ileri sürerek *"ayna-benlik"* kavramını geliştirmiştir (Giddens vd., 2018). Mead ise birey ile toplum arasındaki etkileşimin benlik oluşumundaki belirleyici rolüne dikkat çekmiş ve bu etkileşimin bireyin gelecekteki davranışlarını şekillendirdiğini savunmuştur (Mead, 1934). Etiketleme teorisyenlerine göre birey, başkalarının tepkilerine yanıt veren ve sürekli olarak toplumsal etkileşim içinde değişen bir varlıktır. Ceza adalet sisteminin resmi tepkisi, bireyin kimliğini yeniden değerlendirmesine neden olmaktadır. Ayrıca, bireyin yakalanması veya cezalandırılması, çevresindeki

diğer kişilerce yapılan değerlendirmeleri de etkilemektedir (Brown vd., 2010). Bu bağlamda her toplumsal grup, üyelerinin uyması beklenen belirli kuralları koymakta ve bu kuralların ihlali durumunda bireyi “*harici*” olarak değerlendirmektedir. Bu kuralların ihlali, bireyin sapkın olarak etiketlenmesine yol açmaktadır (Becker, 2013). Bu süreçte etiketleme teorisyenlerinin odaklandığı nokta, eylemin neden yapıldığından çok, eylem sonrasında ne olduğudur. Sapkınlık, eylemin doğasında bulunan bir özellik değil; toplum tarafından dışarıdan yüklenen bir nitelik olarak görülmektedir. Etiketleme, sapkın ile diğer kişiler arasında sembolik bir etkileşim süreci olarak ortaya çıkmakta; bu süreç, etiketi yapanın toplumsal konumu ve etiketlenen bireyin bu duruma tepkisiyle şekillenmektedir (Schmallegger, 2017).

Bu yaklaşımın gelişiminde Lemert’te katkı sağlamıştır. Lemert, birincil sapma kavramını, fail üzerinde çok az etki bırakan ve kısa sürede unutulabilen norm ihlalleri olarak tanımlamıştır. Örneğin, bir öğrencinin kampüs kitapçısından küçük bir hırsızlık yapması, bu tür bir sapmaya örnek teşkil etmektedir (Siegel, 2010). Buna karşılık, ikincil sapma, bireyin toplumun kendisine atfettiği sapmış etiketi içselleştirmesiyle ortaya çıkmaktadır. Etiketlenen birey, zamanla bu kimliği benimsemekte ve davranışlarını buna göre biçimlendirmektedir (Schmallegger, 2014).

Etiketleme teorisinin en tanınan isimlerinden biri olan Howard Becker, caz müzisyenleri gibi marjinal grupların altkültürlerini incelemiş ve bireylerin marihuana kullanıcısı kimliğini nasıl edindiklerini açıklamıştır (Becker, 2013). Becker, hangi kuralların yasalaştığını ve hangilerinin yalnızca belirli altkültürlerde geçerli olduğunu anlamaya çalışmış ve bu durumu “*ahlaki girişim*” kavramıyla açıklamıştır. Bu kavram, belirli çıkar gruplarının kendi değer yargılarını yasalar aracılığıyla topluma dayatma çabalarını ifade etmektedir. Bu gruplar, ahlaki girişimciler olarak adlandırılmıştır (Schmallegger, 2014). Becker, toplumun çoğunluğunun görüşünü temsil etmeyen bu grupların, yasal süreçlerdeki etkinlikleri sayesinde kendi değerlerini kurumsallaştırdıklarını belirtmiştir.

Becker ayrıca sapma kariyerleri kavramını kullanarak bireylerin zamanla sapkın altkültürlerin üyeleri haline gelme süreçlerini açıklamıştır. Etiketlenmiş bireylerin toplumsal fırsat alanlarının daralması, onları sapkın davranış biçimlerini sürdürmeye yöneltmektedir (Becker, 2013). Sapma, bu şekilde bireyin davranış repertuarının kalıcı bir parçası haline gelmektedir. Sapkın birey, toplumun olumsuz etiketini içselleştirerek sapmış benlik geliştirir ve nihayetinde bu durum, bir kendi kendini gerçekleştiren kehanet haline dönüşmektedir (Becker, 2013).

Etiketleme süreci, bireyin geçmiş davranışlarının da yeniden yorumlanmasına neden olabilmektedir. Suçlu veya uyuşturucu kullanıcısı gibi etiketler, diğer tüm kişisel özelliklerin önüne geçerek belirleyici bir kimlik haline gelmektedir (Brown vd., 2010). Bu sürecin olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik olarak John Braithwaite ve Heather Strang tarafından bütünleştirici utandırma kavramı geliştirilmiştir. Bu yaklaşım, suçun kınanmasını sürdürürken suçlunun topluma yeniden kazandırılmasını hedeflemektedir. Buna karşılık, damgalayıcı utandırma suçluyu toplumdan dışlayarak onu kalıcı bir biçimde marjinalleştirmektedir (Braithwaite, 1989).

Bu çerçevede etiketleme teorisi, suçun ve sapkının toplumsal süreçlerin bir ürünü olduğunu vurgulamaktadır. Sapkınlık, bireyin doğasında var olan bir özellikten ziyade, toplumun tanımlama ve tepki biçimlerinin sonucunda oluşmaktadır. Toplumun sapkın davranışlara verdiği tepkiler, suçun tanımlanmasında belirleyici bir rol oynamakta; ancak bu tepkiler çoğu zaman suç ve sapkını azaltmak yerine sürdürmektedir (Burke, 2009; Newburn, 2017; Schmallegger, 2014; Siegel, 2010).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Tasarımı

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanıldı. Nitel araştırma, insanların deneyimlerini ve olaylara yükledikleri anlamları doğal ortamında inceleyen araştırma yaklaşımıdır. Bu yöntemde, araştırmanın her aşamasında koşullara bağlı olarak yeni stratejiler geliştirmek ve araştırma yapısında değişiklikler yapmak mümkündür. Nitel araştırmaların bir diğer ayırt edici özelliği, keşif odaklı olmalarıdır. Bu keşif yönü, daha az incelenmiş konuların derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlayarak bu tür konuların aydınlatılmasında etkili ve faydalı bir yaklaşım sunmaktadır (Neuman, 2012). Araştırmacıya sağladığı esneklik ve madde bağımlılarının ulaşılması zor kırılabilir gruplar olmasından dolayı nitel araştırma yöntemi seçildi. Nitel olarak tasarlanan araştırmada, olgu bilim deseni kullanıldı. Fenomenolojik yaklaşım olarak ta bilinen olgu bilim deseni, bilincinde olduğumuz ancak derinlemesine ve detaylı bilgi sahibi olmadığımız olgulara odaklanmaktadır (Patton, 2002). Bu araştırmada fenomenolojik desen, madde bağımlısı bireylerin bağımlılık sürecine ilişkin yaşantılarını, deneyimlerini ve bu deneyimlere yükledikleri anlamları derinlemesine anlamak amacıyla araştırmanın ana deseni olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte araştırma, yalnızca bireysel deneyim anlatılarıyla sınırlı tutulmadı; İnönü Üniversitesi Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi'nde (AMATEM), Yeşilay Danışmanlık Merkezi'nde (YEDAM) ve Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nde çalışan alan uzmanlarının mesleki gözlem ve değerlendirmeleriyle desteklendi. Bu nedenle alan uzmanı görüşleri fenomenolojik analizin öznesi olarak değil, bağımlı bireylerin anlatılarını bağlamsallaştıran ve sosyal bağışıklık sistemi analojisi çerçevesinde yorumlamayı güçlendiren destekleyici veri kaynağı olarak değerlendirildi. Veri toplama süreci, İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan gerekli onayın alınmasının ardından başlatıldı (Oturum Tarihi: 10.10.2024, Oturum Sayısı: 17, Karar Sayısı: 15).

3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, AMATEM'de ve YEDAM'da tedavi gören madde bağımlıları ve Malatya Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nde denetimde bulunan madde bağımlısı yükümlüler oluşturdu. Bunun yanında madde bağımlılığı alanında uzmanlaşmış alan uzmanları oluşturdu. Araştırmanın çalışma grubu tesadüfı olmayan örnekleme tekniklerinden amaçlı örnekleme kullanılarak belirlendi. Amaçlı örnekleme, araştırmacının belirli kriterler doğrultusunda örnekleri bilinçli olarak seçtiği bir tekniktir. Bu teknikte, araştırmanın konusuyla en ilgili olan bireyler ya da gruplar tercih edilmektedir. Araştırmacı, araştırmanın amacına uygun bilgi sağlayabilecek kişilere odaklanmakta ve örnekler belirli özelliklere göre seçilmektedir. Özellikle, kapsamlı bilgi elde edilmesi gereken durumlarda bu teknik kullanılmaktadır (Patton, 2002). Bu bağlamda, araştırmaya dahil edilme kriterleri;

katılımcıların 18 yaş ve üzerinde olmaları, son 12 ay içinde uyuşturucu madde kullanmış olmaları, kendilerini madde bağımlısı olarak tanımlamaları ve araştırmaya gönüllü olarak katılmaları şeklinde belirlendi. Araştırmaya dahil edilen uzmanların ise madde bağımlılığı alanında en az 3 yıllık deneyime sahip olmaları ve araştırmaya gönüllü olarak katılmaları dahil edilme kriterleri olarak belirlendi. YEDAM'da ve AMATEM'de bulunan katılımcılar madde bağımlılığı tedavisi görmektedir. Denetimli Serbestlikteki katılımcılarda Türk Ceza Kanunu 191/3'den madde kullanımına bağlı olarak denetime tabi yükümlülerden oluşmaktadır. Bunlar arasından seçilecek katılımcı sayısı ise nitel araştırmalarda kullanılan yaklaşımlardan yararlanılarak belirlendi. Nitel araştırmalarda katılımcı sayısını belirlerken literatürde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünden çok, toplanan verilerin içerik açısından tekrarlanmaya başlaması yani bilgi doygunluğuna ulaşılması esas alınmaktadır (Creswell ve Creswell, 2018). Bu bağlamda, derinlemesine mülakat yapılacak katılımcı sayısı önceden kesin olarak belirlenmek yerine, veri toplama süreci boyunca ulaşılan bilgilerin yenilik içermemeye başlaması durumuna göre şekillenmektedir. Dolayısıyla örneklem sayısı bir kişiden ibaret olabileceği gibi, elli ya da yüz kişiye kadar da çıkabilmektedir. Önemli olan, yeni görüşmelerin araştırmaya anlamlı katkı sunmaktan ziyade, önceki bilgilerle benzerlik göstermeye başlamasıdır. Elde edilen veriler tekrara düşmeye başladığında, veri toplama süreci sonlandırılabilir (Neuman ve Robson, 2014). Bu açıdan Rubin ve Babbie (2016) bazı durumlarda 3 ila 10 katılımcının anlamlı sonuçlar elde etmek için yeterli olabileceğini ifade etmektedir. Bu çerçevede araştırmanın çalışma grubunu, YEDAM ile AMATEM'de tedavi gören ve Denetimli Serbestlikte yükümlü olan toplam 60 madde bağımlısı ve 9 alan uzmanı oluşturdu. Bu katılımcıların 41'i erkek madde bağımlısı ve 19'unu kadın madde bağımlısıdır. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 3.1'de gösterilmektedir.

Tablo 3.1. Katılımcıların demografik özellikleri.

Kod	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Kardeş Sayısı	Meslek	Eğitim Seviyesi
E1	Erkek	22	Bekâr	2	Yok, geçici işler	Lise terk
E2	Erkek	37	Evli, 2 çocuk var	5	Havalandırmacı	Ortaokul
E3	Erkek	29	Evli	3	İnşaatta çalışıyor	Lise terk
E4	Erkek	44	Evli, 2 çocuk var	8	Çay bahçesi var	Ortaokul terk
E5	Erkek	31	Evli, 1 çocuk var	3	Kaymakamlıkta geçici işçi	Lise mezunu
E6	Erkek	54	Evli, 3 çocuk var, 2 torunu var	Yok	Çalışmıyor	Lise mezunu
E7	Erkek	28	Bekâr	3	Küçük esnaf	Üniversite Mezunu
E8	Erkek	33	Evli, 2 çocuk var	8	İnşaatta taşeronluk yapıyor	Lise terk
E9	Erkek	27	Bekâr	1	Parke ustası	Lise terk
E10	Erkek	24	Evli, bir çocuk var	4	Tır şoförü	Lise terk
E11	Erkek	34	Evli, dört çocuk var	7	Çalışmıyor	İlkokul mezunu

E12	Erkek	34	Evli	3	Bakım onarım şefi	Lise mezunu
E13	Erkek	26	Bekâr	4	Tekstilde çalışıyor	Lise terk
E14	Erkek	28	Bekâr	3	Çalışmıyor	Lise terk
E15	Erkek	21	Bekâr	3	Şokta çalışıyor	Lise terk
E16	Erkek	29	Evli, 1 çocuk var	Yok	İnşaat işleri	Lise terk
E17	Erkek	24	Evli, 1 çocuk var	3	İş makinesi operatörü	Lise terk
E18	Erkek	22	Bekâr	4	Çalışmıyor	Lise mezunu
E19	Erkek	26	Evli, 2 çocuk var	3	Hurda topluyor	İlkokul mezunu
E20	Erkek	22	Evli	4	Demir doğramacı	Lise mezunu
E21	Erkek	19	Bekâr	7	Kulüp işletmecisi	Lise terk
E22	Erkek	21	Bekâr	5	Memur	Lise mezunu
E23	Erkek	25	Bekâr	4	Güvenlik	Lise mezunu
E24	Erkek	22	Evli	2	Motor kurye	Lise terk
E25	Erkek	30	Bekâr	9	İnşaat kalıpcı	Ortaokul mezunu
E26	Erkek	24	Bekâr	3	Çalışmıyor	Lise mezunu
E27	Erkek	31	Bekâr	4	Çiftçi	Ortaokul mezunu
E28	Erkek	45	Evli, 2 çocuk var	5	Müteahhit	Lise terk
E29	Erkek	27	Bekâr	7	Çalışmıyor	Lise terk
E30	Erkek	28	Bekâr	4	Sebze halinde çalışıyor	Lise mezunu
E31	Erkek	29	Bekâr	10	Berber	Lise terk
E32	Erkek	35	Evli	4	Kargocu	Lise mezunu
E33	Erkek	25	Evli	2	Alçı ustası	Lise terk
E34	Erkek	36	Evli, 2 çocuk var	4	Taksici	Lise terk
E35	Erkek	27	Evli	5	Şantiye de saha şefi	Lise terk
E36	Erkek	34	Bekâr	3	Pizza ustası	Lise terk
E37	Erkek	24	Bekâr	3	Berber	Ortaokul terk
E38	Erkek	30	Evli	4	Esnaf	Lise mezunu
E39	Erkek	42	Evli	2	Fırıncı	Lise mezunu
E40	Erkek	27	Bekâr	2	Memur	Üniversite mezunu
E41	Erkek	26	Bekâr	9	Hayvancılık ve tır şoförlüğü	Üniversite mezunu
K1	Kadın	28	Boşanmış	3	Bakım personeli	Lise mezunu
K2	Kadın	27	Boşanmış, 2 çocuk var	2	Çalışmıyor	Ortaokul terk
K3	Kadın	25	İkinci evliliği, 1 çocuk var	Yok	Konfeksiyon işçisi	Ortaokul mezunu
K4	Kadın	46	Evli	3	Çalışmıyor	Lise mezunu
K5	Kadın	21	Bekâr	4	Çalışmıyor	Liseye devam
K6	Kadın	21	Bekâr	2	Memur	Lise mezunu
K7	Kadın	38	Boşanmış	7	Çalışmıyor	İlkokul mezunu
K8	Kadın	30	Boşanmış	4	Çalışmıyor	Lise terk
K9	Kadın	39	Evli, 1 çocuk var	3	Çalışmıyor	Lise mezunu
K10	Kadın	34	Boşanmış	2	Muhasebeci	Lise mezunu
K11	Kadın	35	Evli, 2 çocuk var	8	Ev temizliğine gidiyor	Ortaokul mezunu
K12	Kadın	30	Evli, 2 çocuk var	Yok	Çalışmıyor	Üniversite mezunu

K13	Kadın	28	Boşanmış, 3 çocuğu var	9	Gündelik işler	Ortaokul mezunu
K14	Kadın	24	Bekâr	Yok	Konfeksiyon işçisi	Üniversite terk
K15	Kadın	35	Evli	2	Çalışmıyor	Lise mezunu
K16	Kadın	31	Evli, 3 çocuk var	8	Gündelik işler	Ortaokul
K17	Kadın	37	Evli	4	Çalışmıyor	Lise mezunu
K18	Kadın	40	Boşanmış, 3 çocuk var	9	Kadın sığınma evinde kalıyor	Ortaokul
K19	Kadın	36	Bekâr	2	Bayan kuaförü	Ortaokul mezunu

Tablo 3.1 incelendiğinde, erkek katılımcıların yaşları 19 ile 54 arasında değişmektedir ve katılımcıların çoğu 20'li yaşlardadır. Medeni durum açısından, katılımcıların yarısından fazlası evlidir ve evli olanların önemli bir kısmının en az bir çocuğu vardır; bazı katılımcıların çocuk sayısının dört ve üzerinde olduğu, hatta bir katılımcının iki torununun bulunduğu görülmektedir. Kardeş sayıları geniş bir aralık göstermektedir; kardeşi olmayan katılımcılar olduğu gibi, kardeş sayısı 9-10 olan katılımcılar da bulunmaktadır. Meslek bakımından katılımcıların önemli bir kısmı inşaat sektörü, kalıpcılık, parke ustalığı, demir doğrama, şantiye işleri ve taşeronluk gibi bedensel emek gerektiren işlerde çalışmaktadır; bunun yanında çalışmayan veya geçici işlerde çalışan katılımcılar da mevcuttur. Az sayıda katılımcı memur, güvenlik görevlisi, iş makinesi operatörü gibi düzenli ve görece daha istikrarlı işlerde çalışmaktadır; küçük esnafılık, müteahhitlik, kulüp işletmeciliği ve berberlik gibi kendi hesabına çalışma biçimleri de gözlenmektedir. Eğitim seviyesi genel olarak düşüktür; katılımcıların çoğu lise terk veya lise mezunudur, sadece üç katılımcının üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Ayrıca ilkökul mezunu veya ortaokul mezunu katılımcılar da vardır. Bu veriler, katılımcıların büyük çoğunluğunun düşük eğitim düzeyine sahip olduğunu, mesleki alanda ise ağırlıklı olarak bedensel emek, geçici işler veya kayıt dışı istihdam biçimlerinde yer aldıklarını göstermektedir. Tablo 3.1 incelendiğinde, çalışmaya katılan kadın katılımcıların yaşları 21 ile 46 arasında değişmektedir. Medeni durum açısından incelendiğinde, dikkat çekici biçimde boşanmış kadınların sayısının yüksek olduğu, bazı katılımcıların birden fazla çocukla birlikte tek ebeveyn olarak yaşamlarını sürdürdüğü görülmektedir. Evli katılımcıların yanı sıra bekâr ve ikinci evliliğini yapan bireylerin de bulunması, kadınların ailevi yapılarında çeşitlilik olduğunu ve boşanma oranlarının dikkate değer düzeyde olduğunu göstermektedir. Kardeş sayısı bakımından incelendiğinde, bazı katılımcıların dokuz ve sekiz kardeşli çok çocuklu ailelerden geldiği; bazılarının ise kardeşsiz olduğu gözlemlenmiştir. Eğitim düzeyi açısından bakıldığında, büyük bir kısmının lise ve ortaokul düzeyinde kaldığı; sadece bir katılımcının üniversite mezunu olduğu, bir diğerinin ise üniversiteyi terk ettiği belirlenmiştir. Katılımcıların önemli bir bölümü çalışmamakta ya da gündelik ve kayıt dışı işlerde istihdam edilmektedir. Bunun yanında, yalnızca birkaç katılımcı formel iş gücünde yer aldığı görülmektedir (örneğin memur, muhasebeci, konfeksiyon işçisi). Alan uzmanlarının demografik özellikleri ise Tablo 3.2'de gösterilmektedir.

Tablo 3.2. Alan uzmanlarının demografik özellikleri.

Kod	Cinsiyet	Meslek	Yaş	Çalışma Deneyimi
U1	Erkek	Psikolog	30	7
U2	Erkek	Sosyolog	32	8
U3	Erkek	Dr. Öğretim Üyesi (Psikiyatrist)	44	13
U4	Erkek	Psikolog	40	16
U5	Kadın	Doç. Dr. Öğretim Üyesi (Psikiyatrist)	40	15
U6	Kadın	Dr. Öğretim Üyesi (Psikiyatrist)	40	9
U7	Erkek	Psikolog	30	8
U8	Kadın	Sosyal Çalışmacı	30	5
U9	Kadın	Sosyolog	35	12

Tablo 3.2 incelendiğinde, alan uzmanlarının 5'inin erkek, 4'ünün kadın olduğu; mesleki dağılım açısından 3'ünün psikolog, 2'sinin sosyolog, 3'ünün akademik unvana sahip psikiyatrist ve 1'inin sosyal çalışmacı olduğu görülmektedir. Uzmanların yaşları 30 ile 44 arasında değişirken, çalışma deneyimleri 5 yıl ile 16 yıl arasında farklılaşmaktadır.

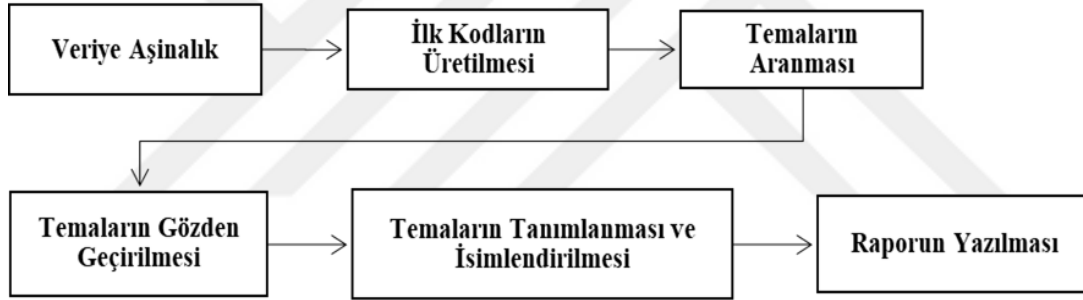
3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanıldı. Yarı yapılandırılmış görüşme formları, araştırmacılara belirli bir yapı çerçevesinde kalma olanağı sunarken, aynı zamanda katılımcıların verdikleri yanıtlar doğrultusunda derinlemesine sorular sorma esnekliği sağlayarak bireysel deneyimlerin keşfedilmesine, zengin ve karşılaştırılabilir verilerin toplanmasına, samimi bir iletişim ortamının oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır (Kallio vd., 2016; Lung ve Berg, 2017). Yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmanın amacına uygun olarak daha önce yapılan çalışmalardan faydalanarak oluşturuldu (Akers, 2012; Bayhan ve Yasuntimur, 2023; Becker, 2013). Oluşturulan görüşme sorularına 3 alan uzmanı, bir dil uzmanı ve bir ölçme değerlendirme uzmanı görüşü alındıktan sonra son hali verildi. Daha sonra pilot çalışma amacıyla 3 madde bağımlısı ile görüşmeler yapıldı. Yapılan görüşmeler sonrasında soruların anlaşılır ve açık olduğu değerlendirilmiş olup görüşme formunda herhangi bir değişiklik yapılmadan veri toplama süreci başlatıldı. Görüşmelere başlamadan önce her katılımcıya araştırmanın amacı hakkında bilgi verildi ve onayı alındı. Araştırmada yapılan görüşmeler katılımcının onayı alındıktan sonra araştırmacının telefonu ile kayıt altına alındı. Katılımcıların gizliliğinin korunması amacıyla, erkek katılımcılara E1, E2 ve E3 kodları; kadınlara K1, K2 ve K3 gibi kodlar ve alan uzmanlarına U1, U2 ve U3 gibi kodlar verilerek anonimleştirildi. YEDAM ve AMATEM'de yapılan görüşmelerde, kurum içinde bulunan ve bireysel görüşme yapmaya olanak sağlayan bireysel görüşme odası kullanıldı. Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nde ise görüşmeler, müdürlüğün işlerinin aksatılmaması ve katılımcının kendini rahat hissedeceği seminer salonunda yapıldı. Buradaki amaç katılımcının kendini rahat hissedeceği ve dış faktörlerden etkilenmeyeceği bir

ortam oluşturmaktı. Araştırmada, katılımcılar ile en az 75 dakika en fazla ise 1 saat 55 dakika görüşme yapıldı. Uzmanlar ile yapılan görüşmeler ise ortalama 40 dakika sürdü. Yapılan görüşmelerde elde edilen veriler kendini tekrar etmeye başladığında araştırma sonlandırıldı. Araştırma verileri 10 Mart 2025 ile 8 Eylül 2025 tarihleri arasında toplandı.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde nitel araştırmalarda kullanılan tematik analiz yöntemi kullanıldı. Tematik analizde temel amaç, incelenen konuyla ilgili toplanan verileri açıklayacak ilişki ve kavramlara ulaşmaktır (Neuman, 2014). Bu bağlamda ilk olarak yapılan görüşmeler sonlandırıldığında, elde edilen kayıtlar araştırmacı tarafından tek doküman haline getirildi. Daha sonra araştırmacı tarafından tekrar tekrar okunarak temalar belirlendi. Tematik analizde yorumları tanımak, kodlar oluşturmak, temaları aramak, temaları değerlendirmek, temaları tanımlamak ve etiketlemek ve son olarak sonuçları yazmak şeklindeki adımlar izlendi (Braun ve Clarke, 2006). Şekil 3.1'de tematik analizin aşamaları gösterilmektedir.

Şekil 3.1. Tematik analizin aşamaları.

Analiz sürecinde kodlar öncelikle katılımcı anlatılarından hareketle oluşturuldu. Daha sonra araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturan sosyal bağışıklık sistemi analogisi, kodların üst düzeyde gruplandırılması, alt temaların ilişkilendirilmesi ve ana temaların adlandırılması sürecinde analitik bir çerçeve olarak kullanıldı. Bu kodlar katılımcı ifadelerine en yakın düzeyi, alt temalar bu ifadelerden türetilen ortak deneyim alanlarını, ana temalar ise bağımlılık sürecinin sosyal bağışıklığın zayıflaması, bağımlılık alt kültürüne yönelme ve sosyal bağışıklık sisteminin işlev kaybı biçimindeki süreçsel boyutlarını ifade etmektedir. Bunlara ek olarak araştırma deseninin güven duyulabilirliği ve geçerliliğin sağlanması amacıyla çeşitli stratejilerden yararlanıldı. Araştırmada verilerin nasıl toplandığına ve nasıl analiz edildiğine ilişkin bilgilere ayrıntılı olarak yer verildi. Bazı durumlarda belirsiz ifadeler açıklığa kavuşturulması için aynı sorular farklı şekillerde sorularak elde edilen verilerin tutarlılığı sağlandı. Aynı zamanda alanda çalışan deneyimli uzmanların görüşlerinden yararlanıldı. Bu sayede elde edilen veriler karşılaştırıldı ve elde edilen verilerin bir sağlanması yapıldı.

4. BULGULAR

Araştırmanın bulguları, öncelikle katılımcıların madde kullanımına ilişkin deneyimlerini ve aile yapılarını ortaya koymak amacıyla betimsel bulgular aracılığıyla sunulmuştur. Ardından, katılımcıların madde bağımlılığına dair yaşantıları ve uzmanların deneyimleri tematik analiz yöntemiyle incelenmiş ve bu doğrultuda bağımlılığın sosyolojik nedenleri ile etkileri sistematik biçimde ortaya konulmuştur.

4.1. Betimsel Bulgular

Araştırmada, katılımcıların madde kullanımına ilişkin deneyimleri ve aile yapıları betimsel olarak sunulmuştur. Bu doğrultuda, erkek ve kadın katılımcıların madde kullanmaya başlama yaşları, kullandıkları madde türleri ve suç kayıtlarına ilişkin dağılımlar tablolar aracılığıyla gösterilmiştir. Ayrıca katılımcıların aile yapıları, aile içi ilişkileri, şiddet deneyimleri ve gelir durumlarına ilişkin veriler ayrı tablolar halinde verilmiştir. Erkek katılımcıların madde kullanım deneyimleri ve suç kayıtları Tablo 4.1’de gösterilmektedir.

Tablo 4.1. Erkek katılımcıların madde kullanımına ilişkin deneyimleri ve suç kaydı.

Kod	Kullanıcı/ Satıcı	Maddeye Başlama Yaşı	Kullandığı Madde	Suç Kaydı
E1	Kullanıcı	13	Esrar, Alkol, Lyrica, Zanax, Met	Var
E2	Kullanıcı	17	Esrar, Alkol, Lyrica, Met	Var
E3	Kullanıcı	18	Esrar, Extacy, Zanax, Lyrica, Katkılı Kubar, Met	Var
E4	Kullanıcı	18	Esrar, Alkol	Var
E5	Kullanıcı	17	Esrar	Var
E6	Kullanıcı	14	Esrar, Alkol, Rivotril, Kokain, Eroin, Akineton, Extacy, Bonzai, Jameika, Captogon, Met, Lyrica	Var
E7	Kullanıcı	16	Esrar	Yok
E8	Kullanıcı Satıcı	19	Alkol, Esrar, Met	Var
E9	Kullanıcı	17	Lyrica, Met, Extacy	Var
E10	Kullanıcı	13	Esrar, Lyrica, Alkol	Var
E11	Kullanıcı Satıcı	14	Esrar, Lyrica, Alkol	Var
E12	Kullanıcı	20	Esrar	Yok
E13	Kullanıcı	17	Esrar, Lyrica,	Yok
E14	Kullanıcı	14	Esrar, Extacy, Met, Eroin, Bonzai, Katkılı Kubar	Var
E15	Kullanıcı	10	Katkılı Kubar, Extacy, Met, Çakmak Gazı, Lyrica	Var
E16	Kullanıcı	14	Esrar, Lyrica, Extacy, Alkol, Met	Var
E17	Kullanıcı	22	Esrar, Lyrica, Met	Yok
E18	Kullanıcı	17	Esrar, Alkol, Met	Var

E19	Kullanıcı	12	Katkılı Kubar, Extacy Lyrica, Bonzai, Met	Var
E20	Kullanıcı Satıcı	15	Esrar, Lyrica, Extacy, Met, Alkol	Var
E21	Kullanıcı	16	Esrar, Lyrica, Extacy, Met, Alkol	Yok
E22	Kullanıcı	13	Met, Lyrica, Bonzai, Peçete, Zanax, Conserta, Nokren	Var
E23	Kullanıcı	19	Lyrica, Esrar, Kubar Esrar, Met	Yok
E24	Kullanıcı	14	Esrar, Lyrica, Met, Alkol	Var
E25	Kullanıcı	22	Esrar, Lyrica, Alkol	Var
E26	Kullanıcı	21	Alkol, Lyrica, Zanax,	Yok
E27	Kullanıcı	25	Alkol, Lyrica, Esrar	Yok
E28	Kullanıcı	19	Alkol, Lyrica, Esrar, Kubar Esrar	Yok
E29	Kullanıcı Satıcı	15	Esrar, Katkılı Kubar, Extacy, Skunk, Met	Yok
E30	Kullanıcı Satıcı	16	Esrar, Neurontin, Lyrica, Kokain, Met, Alkol	Var
E31	Kullanıcı	18	Met	Yok
E32	Kullanıcı	16	Esrar, Lyrica, Met	Yok
E33	Kullanıcı	17	Met	Yok
E34	Kullanıcı	14	Esrar	Var
E35	Kullanıcı	17	Alkol, Esrar, Kubar Esrar, Met	Var
E36	Kullanıcı	16	Esrar, Extacy, Lyrica, Met	Var
E37	Kullanıcı	12	Esrar, Lyrica, Met	Var
E38	Kullanıcı Satıcı	15	Alkol, Esrar, Neurontin, Lyrica, Kokain, Eroin, Met,	Var
E39	Kullanıcı	16	Alkol, Esrar, Lyrica, Met	Var
E40	Kullanıcı	17	Alkol, Kubar Esrar, Esrar, Extacy, Lyrica, Met	Var
E41	Kullanıcı	14	Alkol, Bali, Rivotril, Zanax, Extacy, Lyrica, Bonzai, Met	Var

Tablo 4.1'e göre, erkek katılımcıların madde kullanmaya başlama yaşları 10 ile 25 arasında değişmektedir ve erken yaşta başlama yaygındır; 41 katılımcının büyük çoğunluğu 18 yaşından önce madde kullanmaya başlamıştır. Kullanılan maddeler çeşitlilik göstermektedir; esrar, Lyrica ve metamfetamin en sık kullanılan maddeler olup, bunların yanında alkol, extacy, zanax, bonzai, katkılı kubar, kokain, eroin ve çakmak gazı gibi hem yasal hem yasa dışı birçok madde yer almaktadır. Bazı katılımcılar, peçete, bali ve conserta gibi uçucu veya reçeteli ilaçları da kullanmaktadır. Katılımcılar arasında kullanıcı-satıcı olanlar da bulunmaktadır; özellikle E8, E11, E20, E29, E30 ve E38 hem madde kullanmakta hem satmaktadır. Bu durum, madde kullanımı ile satıcılık arasındaki geçişkenliği ve kullanıcıların bir kısmının madde temin etmek veya gelir elde etmek amacıyla satışa yöneldiğini göstermektedir. Suç kaydı bakımından, katılımcıların çoğunun sabıkası vardır; satıcı olanların tamamına yakını suç kaydı bildirmiştir. Suç kaydı olmayan kullanıcılar da mevcuttur, ancak genel olarak madde bağımlılarının aynı zamanda suçlu da oldukları görülmektedir. Erkek katılımcıların erken yaşta çoklu madde kullanmaya başladıkları, madde kullanımı, satıcılık ve suç kaydının çoğunlukla bir arada görüldüğü; kullanım örüntülerinin ise hem yasal hem de yasa dışı maddeleri kapsayacak biçimde geniş

bir yelpazeye yayıldığı belirlenmiştir. Kadın katılımcıların ise madde kullanım deneyimleri ve suç kayıtları Tablo 4.2'de gösterilmektedir.

Tablo 4.2. Kadın katılımcıların madde kullanımına ilişkin deneyimleri ve suç kaydı.

Kod	Kullanıcı/ Satıcı	Maddeye Başlama Yaşı	Kullandığı Madde	Suç Kaydı
K1	Kullanıcı	24	Met, Lyrica	Var
K2	Kullanıcı	14	Esrar, Extacy, Met	Var
K3	Kullanıcı	18	Met, Lyrica	Yok
K4	Kullanıcı	12	Eroin, Kokain, Alkol, Esrar, Met	Var
K5	Kullanıcı	12	Esrar, Extacy, Lyrica, Met	Yok
K6	Kullanıcı	14	Extacy, Met	Yok
K7	Kullanıcı	23	Met, Extacy, Kubar Esrar, Esrar, Lyrica, Jelly, Limonex	Var
K8	Kullanıcı	17	Alkol, Neurontin, Esrar, Kubar Esrar, Lyrica, Met,	Var
K9	Kullanıcı	35	Alkol, Lyrica	Yok
K10	Kullanıcı	19	Alkol, Lyrica, Esrar, Jameika, Met	Var
K11	Kullanıcı	33	Esrar, Lyrica, Alkol, Met	Yok
K12	Kullanıcı	28	Alkol, Lyrica	Yok
K13	Kullanıcı	26	Met, Lyrica	Yok
K14	Kullanıcı	17	Esrar, Alkol, Met, Lyrica, Extacy	Yok
K15	Kullanıcı	15	Esrar, Alkol, Lyrica	Yok
K16	Kullanıcı	25	Lyrica	Yok
K17	Kullanıcı	32	Lyrica, Met	Yok
K18	Kullanıcı	30	Met, Alkol	Yok
K19	Kullanıcı	33	Lyrica, Alkol	Yok

Tablo 4.2'ye göre, kadın katılımcıların madde kullanmaya başlama yaşı 12 ile 35 arasında değişmektedir. 19 katılımcıdan 10'u 18 yaşından önce madde kullanmaya başlamıştır. Tüm katılımcılar kullanıcıdır; satıcı kadın bulunmamaktadır. En yaygın maddeler Lyrica (n=17) ve metamfetamin (n=15) olarak görülmektedir. Alkol 12, esrar 10, extacy ise 7 katılımcı tarafından kullanılmaktadır. Diğer maddeler (Neurontin, Jelly, Limonex, katkı kubar, jameika) daha az sayıda katılımcı tarafından kullanılmıştır. Suç kaydı bulunan kadın sayısı 6'dır; 13 katılımcının ise suç kaydı yoktur. Katılımcıların çoğu birden fazla madde kullanmaktadır. Bu veriler, kadınlarda madde kullanımının erken yaşta başladığını, reçeteli ve sentetik maddelerin yaygın olduğunu, adli sistemle temasın sınırlı kaldığını ve satıcılık rolünün bulunmadığını göstermektedir. Erkek katılımcıların aile yapısı Tablo 4.3'te gösterilmektedir.

Tablo 4.3. Erkek katılımcıların aile yapısına ilişkin bilgiler.

Kod	Aile Tipi	Ebeveynlerin Birlikte Yaşama Durumu	Ailede Madde Kullanımı	Aile İçi Şiddet Deneyimi	Ailede Sabıkalı	Gelir Grubu
E1	Çekirdek	Evet	Baba	Fiziksel	Madde kullanımı (baba)	Düşük
E2	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Yüksek
E3	Çekirdek	Evet	Yok	Fiziksel	Yok	Orta
E4	Çekirdek	Evet	Yok	Fiziksel	Yok	Orta
E5	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Düşük
E6	Çekirdek	Evet	Yok	Fiziksel	Yok	Yüksek
E7	Çekirdek	Evet	Yok	Psikolojik	Yok	Düşük
E8	Çekirdek	Evet	Yok	Fiziksel	Siyasi suçlar (abi)	Orta
E9	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Düşük
E10	Çekirdek	Evet	Yok	Psikolojik	Yok	Düşük
E11	Çekirdek	Evet	Yok	Fiziksel	Hırsızlık, adam yaralama (abi)	Düşük
E12	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Düşük
E13	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Düşük
E14	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Orta
E15	Çekirdek	Evet	Yok	Fiziksel ve Psikolojik	Yok	Orta
E16	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Düşük
E17	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Düşük
E18	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Düşük
E19	Çekirdek	Evet	Yok	Fiziksel, psikolojik ve ekonomik	Yok	Düşük
E20	Çekirdek	Evet	Yok	Fiziksel	Yok	Orta
E21	Parçalanmış	Hayır	Üvey abi	Fiziksel ve psikolojik	Uyuşturucu satıcısı (üvey abi)	Yüksek
E22	Parçalanmış	Hayır	Yok	Fiziksel	Yok	Düşük
E23	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Düşük
E24	Parçalanmış	Hayır	Yok	Yok	Yok	Düşük
E25	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Düşük
E26	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Düşük
E27	Çekirdek	Evet	Yok	Psikolojik	Yok	Düşük
E28	Çekirdek	Evet	Yok	Fiziksel ve psikolojik	Yok	Orta
E29	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Düşük
E30	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Düşük
E31	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Orta

E32	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Düşük
E33	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Düşük
E34	Çekirdek	Evet	Var	Fiziksel	Adam öldürme, yaralama (baba ve amca)	Yüksek
E35	Çekirdek	Evet	Yok	Fiziksel ve psikolojik	Yok	Düşük
E36	Çekirdek	Evet	Yok	Fiziksel	Yok	Düşük
E37	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Düşük
E38	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Düşük
E39	Çekirdek	Evet	Yok	Fiziksel	Yok	Düşük
E40	Parçalanmış	Hayır	Abi	Psikolojik	Yok	Düşük
E41	Çekirdek	Evet	Yok	Fiziksel	Yok	Yüksek

Tablo 4.3'e göre, 41 erkek katılımcının çoğunun çekirdek aileden geldiği ve ebeveynlerinin birlikte yaşadığı, sadece E21, E22, E24 ve E40 kodlu katılımcıların parçalanmış aileye sahip olduğu ve ebeveynlerinin birlikte yaşamadığı görülmektedir. Ailede madde kullanımı çoğunlukla bulunmamakta; yalnızca E1'de babanın, E21'de üvey abinin, E34'te baba ve amcanın ve E40'ta abinin madde kullandığı veya sattığı belirtilmiştir. Aile içi şiddet açısından, katılımcıların önemli kısmı fiziksel, psikolojik ya da her ikisini birden yaşamıştır; E19'da fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddet bir arada bildirilmiştir. Sabıka durumu çoğu ailede yoktur; yalnızca E8'de abinin siyasi suç, E11'de abinin hırsızlık ve yaralama, E21'de üvey abinin uyuşturucu satıcılığı, E34'te ise baba ve amcanın adam öldürme ve yaralama suçları olduğu belirtilmiştir. Katılımcıların kendilerini gördükleri gelir grubu incelendiğinde, katılımcıların büyük kısmının kendini düşük gelir grubunda gördüğü, az sayıda katılımcı kendini orta ve yüksek gelir grubunda görmektedir. Kadın katılımcıların aile yapıları ise Tablo 4.4'te gösterilmektedir.

Tablo 4.4. Kadın katılımcıların aile yapısına ilişkin bilgiler.

Kod	Aile Tipi	Ebeveynlerinin Birlikte Yaşama Durumu	Ailede Başka Madde Kullanıcısı	Aile içi Şiddet Deneyimi	Ailede Başka Sabıkalı	Gelir Grubu
K1	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Orta
K2	Geniş	Evet	Erkek kardeş	Fiziksel ve psikolojik şiddet	Hırsızlık ve adam yaralama (erkek kardeş)	Düşük
K3	Parçalanmış	Hayır	Yok	Fiziksel	Yok	Düşük
K4	Çekirdek	Evet	Abi	Cinsel, fiziksel, psikolojik	Fuhuş, silah kaçakçılığı ve adam öldürme (baba,	Orta

					erkek kardeş ve amca)	
K5	Çekirdek	Evet	Yok	Fiziksel ve psikolojik	Yok	Düşük
K6	Çekirdek	Evet	Yok	Fiziksel	Yok	Orta
K7	Parçalanmış	Hayır	Erkek kardeş	Fiziksel, psikolojik ve ekonomik	Uyuşturucu satıcısı (erkek kardeş)	Düşük
K8	Tek ebeveynli	Hayır	Yok	Psikolojik	Yok	Düşük
K9	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Orta
K10	Parçalanmış	Hayır	Yok	Fiziksel ve psikolojik	Yok	Orta
K11	Çekirdek	Evet	Erkek kardeş	Yok	Uyuşturucu satıcısı (Erkek kardeş)	Düşük
K12	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Yüksek
K13	Tek ebeveynli	Hayır	Abi	Fiziksel, psikolojik ve ekonomik	Adam yaralama, uyuşturucu kullanımı ve hırsızlık (abi)	Düşük
K14	Parçalanmış	Hayır	Yok	Fiziksel ve psikolojik	Yok	Düşük
K15	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Orta
K16	Çekirdek	Evet	Yok	Psikolojik	Yok	Orta
K17	Çekirdek	Evet	Baba	Fiziksel ve psikolojik	Yok	Düşük
K18	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Orta
K19	Çekirdek	Evet	Yok	Yok	Yok	Düşük

Tablo 4.4 incelendiğinde, 19 kadın katılımcının çoğunun çekirdek aile yapısına sahip olduğu; yalnızca K2'nin geniş aileden, K3, K7, K10 ve K14'ün parçalanmış aileden, K8 ve K13'ün ise tek ebeveynli aileden geldikleri görülmektedir. Ebeveynlerin birlikte yaşama durumu incelendiğinde, parçalanmış ve tek ebeveynli ailelerde ebeveynlerin birlikte yaşamadığı, çekirdek ve geniş ailelerde ise genelde birlikte yaşadıkları belirtilmiştir. Ailede başka madde kullanıcısı çoğu katılımcıda bulunmazken, K2, K4, K7, K11, K13 ve K17'de erkek kardeş, abi veya baba tarafından madde kullanımı bildirilmiştir. Aile içi şiddet deneyimi açısından, K4'te cinsel, fiziksel ve psikolojik şiddet; K13 ve K7'de fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddet; diğer bazı katılımcılarda ise fiziksel ve psikolojik şiddet birlikte veya tek başına yaşanmıştır. Ailede başka sabıkalı bulunma durumu çoğu katılımcıda yoktur; ancak K2'de erkek kardeşin hırsızlık ve adam yaralama, K4'te baba, erkek kardeş ve amcanın fuhuş, silah kaçakçılığı ve adam öldürme, K7'de erkek kardeşin uyuşturucu satıcılığı, K11'de erkek kardeşin uyuşturucu satıcılığı, K13'te abinin adam yaralama, uyuşturucu kullanımı ve hırsızlık sabıkası olduğu bildirilmiştir. Gelir grubu

dağılımında ise katılımcıların çoğu kendini düşük veya orta gelir grubunda görmekte iken, sadece K12 kendini yüksek gelir grubunda görmektedir.

4.2. Araştırma Temaları

Araştırmada katılımcıların deneyimlerinden elde edilen bulgular üç ana tema üzerinden sunulmaktadır. Bu temalar Sosyal Bağışıklık Sisteminin Zayıflaması ile Maddeye Başlama, Bağımlılık Alt Kültürüne Yönelme ve Entegrasyon ve Sosyal Bağışıklık Sisteminin İşlev Kaybı ve Bağımlılığın Etkileri biçiminde sıralanmaktadır. Elde edilen temalar ve alt temalar Şekil 4.1’de gösterilmektedir.

Şekil 4.1. Sosyal bağışıklık sistemi yaklaşımında madde bağımlılığı süreci.

Şekil 4.1 incelendiğinde, katılımcıların madde kullanım sürecinin birbirini takip eden ancak aynı zamanda birbirini destekleyen aşamalardan oluştuğu görülmektedir. İlk aşamada aile içi bağların zayıflaması, riskli mahalle çevresi, akran etkisi, okul ile bağın kopması, psikososyal kırılganlık ve travmatik deneyimler gibi faktörler sosyal bağışıklığın koruyucu mekanizmalarını zayıflatmakta ve birey bu süreç içinde madde kullanımına yatkın hale gelmekte ve maddeye başlamaktadır. İkinci aşamada birey, madde kullanan çevrelerle kurduğu ilişkiler aracılığıyla bağımlılık alt kültürüne yönelmekte ve bu

kültüre entegre olmaktadır. Bu aşamada maddeye erişim ağları, kullanım ritüelleri, alt kültürel statü ilişkileri ve ekonomik/suç döngüsü belirgin hale gelmektedir. Sürecin ilerleyen aşamasında ise bağımlılığın derinleşmesiyle birlikte sosyal bağışıklık sisteminin işlev kaybı daha görünür hale gelmekte; maddenin yaşamsal bir ihtiyaç haline gelmesi, psikolojik ve fiziksel etkiler, damgalanma ve sosyal sermaye kaybı ile aile hayatında ve sosyal hayatta bozulma gibi etkiler ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda katılımcı deneyimleri, madde bağımlılığının yalnızca bireysel bir davranış değil; sosyal bağların zayıflaması, alt kültürel etkileşimler ve yapısal koşulların birlikte etkilediği bütünsel ve dinamik bir süreç içinde şekillendiğini göstermektedir.

4.2.1. Sosyal Bağışıklık Sisteminin Zayıflaması ile Maddeye Başlama

Bireylerin madde kullanımına başlamaları birbiri ile ilişkili olan sosyal çevre, aile ilişkileri, akran etkileşimleri ve bireyi olumsuz yönde etkileyen deneyimlerin sonucunda gelişen çok boyutlu bir süreç olduğu görülmektedir. Sosyal bağışıklık sistemi yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde, bireyi madde kullanımına karşı koruyan aile, okul ve sosyal çevre gibi koruyucu mekanizmaların zayıflaması, bireyin madde kullanımına daha açık ve yatkın hale gelmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların anlatılarında madde kullanımına başlama sürecinin çoğu zaman sosyal bağların zayıflaması, çevresel risklerin ve bireysel kırılganlıkların artması ile birlikte ortaya çıktığı görülmektedir. Katılımcıların anlatılarından elde edilen bu bulgular doğrultusunda oluşturulan tema, alt temalar ve kodlar Tablo 4.5'te sunulmaktadır.

Tablo 4.5. Sosyal bağışıklık sisteminin zayıflaması ile maddeye başlama teması, alt temalar ve kodlar.

Temalar	Alt Temalar	Kodlar
	Ailede Koruyucu Bağların Zayıflaması	Düşük ebeveyn gözetimi, sevgisizlik, tutarsız ebeveynlik, erkek çocuğa müdahalesizlik, babanın dışarıda çalışması, çocuğun görmezden gelinmesi, boşanma, evden kovma, reddedilme, ebeveyn kaybı, anne/baba hastalığı, çok eşli/parçalanmış aile, üvey kardeş zorbalığı, çok çocuklu aile, aile içi şiddet, aile içinde madde kullanımı, düşük ebeveyn eğitimi
	Mekânsal Risk ve Mahalle Etkisi	Dezavantajlı mahalleler, mahalle kimliği ve aidiyet, suça yatkın çevre, madde kullanımının normalleşmesi, mahallede suçun prestij sağlaması, boş zamanın yapılandırılmaması, dışarıda uzun süre geçirme

Sosyal Sistem	Bağışıklık Zayıflaması ile Maddeye Başlama	Akran Etkisi ve Abilere Özenme	Erkek ya da kız arkadaşın madde kullanması, arkadaş ortamına uyum sağlama, abilere özenme, benzer arkadaş kümelenmesi, maddenin büyüklük vereceğini düşünme
		Okul ile Bağın Kopması	Okuldan kaçma, disiplin ihlalleri, akranlarına zorbalık, başarısızlık, okulda gruplaşma, okulu bırakma, okuldan atılma
		Psikososyal Deneyimler	Cinsel istismar, yakın kaybı, deprem sonrası belirsizlik, deprem travması, belirsizlik ve gelecek kaygısı, panik atak, özgüven eksikliği, ayrılık/ihanet, işten çıkarılma, duygusal boşluk
		İlk Madde Deneyimleri ve Başlangıç Maddeleri	Korku, pişmanlık, mutluluk rahatlama Esrar, sentetik ezca, extacy, uçucu maddeler, met, alkol

Tablo 4.5'te görüldüğü üzere, Sosyal Bağışıklık Sisteminin Zayıflaması ile Maddeye Başlama temasından altı alt tema elde edilmiştir. Bunlar ailede koruyucu bağların zayıflaması, mekânsal risk ve mahalle etkisi, akran etkisi ve abilere özenme, okul ile bağın kopması, psikososyal kırılma ve travmatik deneyimler ile ilk madde deneyimleri ve başlangıç maddeleri olarak belirlenmiştir. Katılımcıların deneyimleri incelendiğinde, madde kullanımına başlama sürecinin çoğu zaman aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlar, ebeveyn gözetiminin zayıflaması ve aile içinde madde kullanımının bulunması gibi faktörlerle ilişkili olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra dezavantajlı mahalle koşulları, suç ve madde kullanımının normalleştiği çevresel ortamlar ile akran gruplarının etkisi de bireylerin madde ile tanışmasında önemli bir rol oynamaktadır. Araştırma bulguları ayrıca, okul ile bağın zayıflaması, disiplin sorunları ve okuldan kopuş gibi süreçlerin bireylerin sosyal çevresini giderek madde kullanan gruplarla sınırladığını göstermektedir. Bunun yanında cinsel istismar, yakın kaybı, deprem travması, iş kaybı ve duygusal boşluk gibi travmatik yaşam deneyimlerinin de bireylerin madde kullanımına yönelmesinde etkili olduğu görülmektedir. Katılımcı ifadeleri, madde kullanımına ilk başlama deneyiminin çoğu zaman korku, pişmanlık, merak veya rahatlama gibi karmaşık duygular eşliğinde gerçekleştiğini ve başlangıç maddelerinin çoğunlukla esrar, sentetik eczalar, ekstazi, uçucu maddeler, alkol ve nadiren de olsa met olduğunu ortaya koymaktadır.

4.2.1.1. Ailede Koruyucu Bağların Zayıflaması

Katılımcı deneyimleri, aile içinde bireyi koruyan ve yönlendiren bağların zayıflamasının; ebeveyn ilgisizliği, parçalanmış aile yapısı, aile içi şiddet, tutarsız ebeveynlik, yetersiz gözetim ve aile çevresinde madde kullanımının varlığı gibi farklı deneyimler üzerinden ortaya çıktığını göstermektedir. Bu süreçte aile içindeki duygusal destek ve denetim mekanizmalarının zayıflaması, bireylerin erken

yaşlardan itibaren riskli sosyal çevrelerle daha fazla temas kurmasına ve madde kullanımına yönelme açısından daha yatkın hale gelmelerine zemin hazırlayabilmektedir.

Katılımcı deneyimleri incelendiğinde, ebeveyn ilgisinin sınırlı olduğu ve aile içi iletişimin zayıf olduğu bazı aile ortamlarında bireylerin kendilerini duygusal olarak yalnız hissettikleri görülmektedir. Özellikle ebeveynlerin çocukların duygusal ihtiyaçlarına yeterince karşılık verememesi, bireylerin aile dışında farklı sosyal çevrelere yönelmelerine neden olabilmektedir. Bir katılımcı, ailesinin maddi imkanlarının iyi olmasına rağmen duygusal açıdan ilgisiz bir ortamda büyüdüğünü ve bu durumun zamanla riskli arkadaş çevrelerine yönelmesine neden olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Benim annem babamın eğitim seviyesi düşüktü... Ben ekonomik durumu çok iyi olan bir ailenin çocuğuydum... İlgisiz ana baba, maddiyat ile ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan bir cocuktum ben... Ben zıprılık peşine düştüm... Babam bunların önüne geçmek için dayacağı bir terbiye aracı olarak kullanıyordu... Aile ilgisizliği ile madde ile tanıştım. Mahallede zıprı olan kim var dikkat çekmeyen ben gidip onun ile takılıyordum. Eve geldiğinde evdeki tek varlığım, yatağa girmemdi. Çünkü evden içeri girdiğimde ailem ile ortak bir payda yoktu” (E6).

Benzer şekilde bazı katılımcılar, ailelerinden yeterli destek ve ilgi görmediklerini, bu nedenle çocukluk ve ergenlik dönemlerinde büyük ölçüde kendi başlarına büyüdüklerini ifade etmektedir. Bir katılımcı bu durumu şu sözlerle dile getirmektedir:

(Katılımcı maddeye bırakmak için psikiyatrik ilaç kullanmaya başlamıştı. Met bağımlısıydı. Kendini ifade etmekte güçlük çekiyordu.) *“Ben bir gün yüzü görmedim. Yarı ortada kaldım. Öyle büyüdüm. Sonra küçük yaşta maddeye düştüm. Bana sahip çıkan olmadı. Ben çok fazla dışarıda zaman geçiyordum... Benim annem ve babamda bir hayır yok” (E19).*

Diğer katılımcılar ise ailelerinin düşük eğitim düzeyi ve sınırlı bilgi birikimi nedeniyle çocuklarını yönlendirme konusunda zorlandıklarını ifade etmektedir. Özellikle psikolojik sorunlar veya bağımlılık gibi durumlarda ailelerin yeterli farkındalığa sahip olmaması, bireylerin sorunlarına profesyonel destek aramak yerine farklı yollarla çözüm bulmaya çalışmalarına neden olabilmektedir. Bir katılımcı, yaşadığı psikolojik sorunlar nedeniyle internet üzerinden araştırma yaparak yasa dışı yollarla ilaç temin ettiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Aileler biraz cahiller, büyüklerimiz bizi nasıl yönlendireceklerini bilmiyorlar. Biz yoksulluk da çektik. Kimseye de muhtaç olmadık. Bize okumazsan hiçbir yere gelemezsin diye öğrettiler. Bana bu yüzden hep baskı yaptılar. Onlarda bilseler olayların bu duruma geleceğini böyle davranmazlar... Ben ilk annemgillere benim panik atağım var dediğim de bana ne olduğunu sordular. Ne hastalığı filan dediler... Ben eskiden de bir yere gittiğimde insanlar beni nasıl görüyor, ben acaba nasıl görünüyorum diye düşünüyordum. Ben de böyle düşünceler ile kendimi sürekli kasiyordum. Ben internette bu konu ile ilgili araştırma yapıyordum... Sonra internetten Lyrica olduğunu öğrendim, reçete ile yazdırmadım. Yasa dışı yollardan ulaşım sağladım” (E26).

Katılımcı ifadeleri, çocukluk döneminde yaşanan önemli kayıpların bireylerin yaşam deneyimleri üzerinde belirleyici etkiler bırakabildiğini göstermektedir. Özellikle ebeveyn kaybı veya erken yaşlarda aileden ayrılma gibi durumlar, bireylerin duygusal destek kaynaklarının zayıflamasına ve farklı sosyal çevrelerle daha erken yaşta temas etmelerine neden olabilmektedir. Bir katılımcı, küçük yaşta annesini kaybettiğini ve çocuk esirgeme kurumunda büyüdüğünü ifade etmektedir:

“Ben çocuk esirgeme çıkışlıyım. Ailem ile aram iyi değildi. Çok küçük yaşlarda çocuk esirgemeye verdiler beni... Ben 7 yaşında annemi kaybettim. Yurda geldiğimde sigara ile tanıştım, sonra arkadaş ortamında alkol ile tanıştım. Sonra atandım, cebimde para vardı. Ne yapalım diye düşünüyorduk. Daha sonra esrara nasıl geçtik bilmiyorum çok hızlı bir geçiş yaptık” (E22).

Katılımcı ifadelerinden parçalanmış aile yapısının bireylerin yaşam deneyimlerinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Anne ve babanın ayrılması, aile içi şiddet, ebeveynlerden birinin evde bulunmaması veya aile içi çatışmalar gibi durumların bireylerin çocukluk ve ergenlik dönemlerinde önemli etkiler bıraktığı anlaşılmaktadır. Bu durum, bireylerin kendilerini korunmasız hissetmelerine ve aile içindeki duygusal bağların zayıflamasına yol açabilmektedir. Bir katılımcı, ebeveynleri arasındaki şiddet ve sonrasında yaşanan ayrılığın kendisi üzerinde bıraktığı etkiyi şöyle ifade etmektedir:

“Benim annem babam da sıkıntılı. Benim annem babam boşandı, babam annemi bıçakladı ben de bundan çok etkilendim... Ben hayatımda babamın yokluğunu çok fazla hissettim. Korumasız kaldım” (K10).

Aynı zamanda katılımcılar, ebeveyn ayrılığı sonrasında özellikle baba figürünün yokluğunun çocukluk ve ergenlik dönemlerinde önemli bir boşluk yarattığını dile getirmektedir. Bir katılımcı, babasız büyümenin hem okul hayatını hem de sosyal çevresini etkilediğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Bizim de anne baba ayrı bir hayatımız oldu. Sadece annemiz yanıımızda oldu. Babamız yoktu başımızda. Lisede okul hayatım bitti. İlk okulda diğer ailelere özeniyordum. Çünkü babam hiç olmadı hayatımda. 9 yaşında sigaraya başladım. Tabi büyüklerden görüp başladık. Benim yetiştiğim mahallede kötüydü. Bizde küçükken dışarı çıkardık, büyüklerimizi filan görürdük, onlar ne yapıyorsa bizde onları yapmak isterdik” (E24).

Benzer şekilde bazı katılımcılar, ebeveyn ayrılığı sonrasında yaşanan aile içi sorunların bireyleri farklı yaşam stratejilerine yönlendirdiğini ifade etmektedir. Bir katılımcı, aile içinde yaşadığı sorunlar nedeniyle erken yaşta evlenerek bu ortamdan uzaklaşmaya çalıştığını belirtmektedir:

“Annem babam ayrıldı... Annem dayımgiller ile birlikte kalıyordu. Dayımgiller çalışmıyordu, dayak filan vardı. Ben zaten bu problemlerden dolayı çok erken yaşta kaçarak evlendim” (K3).

Katılımcı anlatıları, parçalanmış aile yapısının yalnızca ebeveyn ayrılığıyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda yeniden kurulan aile ilişkilerinde yaşanan çatışmaların da bireylerin yaşam deneyimlerini etkilediğini göstermektedir. Özellikle üvey kardeşler ve eşler arasındaki çatışmalar, bireylerin aile içinde kendilerini dışlanmış hissetmelerine yol açabilmektedir:

“Benim babam iki evli, birinci eşinin çocukları ile sürekli kavga ediyoruz. Benim bu işlere başlamamın temel nedeni de bu aslında... Benim babam o tarafa çok fazla sevgi gösterince ben dışta kalıyorum... Beni ortada bıraktılar. Üvey abilerim, beni günlük olarak dövüyorlardı... Ezilmemek için bende kavgacı ve kriminal özellikler geliştirdim” (E18).

Alan uzmanlarının değerlendirmeleri de benzer şekilde parçalanmış aile yapısının ve aile içi sorunların bireylerin madde kullanımı açısından önemli bir risk faktörü oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bir uzman, çocukluk döneminde yaşanan stres, aile içi şiddet ve ebeveyn ayrılığının bireyleri madde kullanımına daha yatkın hale getirebildiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Çocukluk döneminde yaşadıkları stres, ailede şiddet olabilir, anne baba boşanmış olabilir, baba cezaevinde olabiliyor, aileye bağlanma sorunu olabiliyor. Sosyo ekonomik düzeyi kötü olduğunda daha yatkın hale geliyorlar” (U6).

Aynı zamanda aile içinde fiziksel veya psikolojik şiddetin varlığı, bireylerin aile ortamını güvenli bir alan olarak algılamalarını zorlaştırabilmekte ve aile içi ilişkilerin zayıflamasına neden olabilmektedir. Bir katılımcı, çocukluk döneminde hem babası hem de abileri tarafından şiddete maruz kaldığını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Ben ailede çok şiddet gördüm. Hem babam hem de abilerim bana çok fazla şiddet uyguluyorlardı. Beni dinlemiyorlardı. Ben kendi imkanlarım ile lise 1'e kadar devam edebildim” (E28).

Bazı katılımcı anlatıları ise aile içi şiddetin yalnızca bireyin kendisine yönelik olmadığını, ebeveynler arasındaki şiddetin de çocuklar üzerinde derin etkiler bırakabildiğini göstermektedir. Bir katılımcı, babasının annesine uyguladığı şiddetin kendisini aile ortamından uzaklaşmaya ittiğini ve bu durumun zamanla madde kullanımına yönelmesine zemin hazırladığını belirtmektedir:

“Ben evin içinde anneme düşkün biriydim, babam anneme şiddet uyguluyordu. Ben de bunlardan kurtulmak için kaçıyordum. Ben evdeki ortamı düşünüyordum ne zamana kadar böyle olacak, evdeki bu karışıklıktan dolayı bir çıkış yolu vardı madde” (K2).

Katılımcı deneyimleri incelendiğinde, bazı bireylerin aile ortamında farklı ebeveyn tutumlarıyla karşılaştıkları görülmektedir. Ebeveynlerden birinin daha şefkatli ve destekleyici bir yaklaşım sergilerken diğersinin daha baskıcı veya cezalandırıcı bir tutum benimsemesi, çocukların aile içindeki deneyimlerinde çelişkili durumlar yaşamasına neden olabilmektedir. Bu tür tutarsız ebeveynlik pratikleri, bireylerin aile içinde kendilerini anlaşılmamış veya baskı altında hissetmelerine yol açabilmektedir. Katılımcılar bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Bizim hayatımız çileli geçti. Biz tozun toprağı içinde büyüdük. Baba baskısı vardı. Annem hep şevkat ile yaklaşırdı babam çok baskı uygulardı... 16-17 yaşında ben kendi kararlarımı vermek istiyordum, bir şekilde bu baskıdan kurtulmak istedim” (E35).

“Ailemin bana baskısı çok, benim sürekli bir odada hapis olmamı istiyorlar. Ailem bana hiç güvenmiyor. Ben de hiçbir şey yapmak istemiyorum. Ben ailem yüzünden kendimi çok başarısız

hissediyorum. Ben bu hayatta yaşamak istediğim şeyleri yapamıyorum... Sürekli kendinin söylediklerini yapmamı istiyorlar. Ben 31 yaşındayım, beni yeri geliyor azarlıyorlar. Sürekli beni kontrol etmeye çalışıyorlar. Sonra diyorlar sen neden bunu yaptın, bunları diyorlar. Hiç demiyorlar bu sıkıntılar bizim yüzümüzden mi acaba bizden dolayı mı bu çocuk madde kullandı” (E27).

Katılımcı anlatıları aynı zamanda bazı bireylerin ebeveynleriyle kurdukları ilişkilerin zayıf veya çatışmalı olduğunu göstermektedir. Aile içinde fiziksel olarak aynı ortamda bulunulmasına rağmen duygusal bağın zayıf olması ya da ebeveynlerle yaşanan iletişim sorunları, bireylerin aile içindeki aidiyet duygusunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bir katılımcı ailesiyle olan ilişkisini şöyle ifade etmektedir:

“Biz dört kardeşlik ve ben babaannem ile birlikte büyüdüm. 3 kardeşim ve anne babam yukarı katta kalıyordu, bizde aşağı katta kalıyorduk. Evimiz iki katlıydı. Ben hep babam annem ile büyüdüm babam ile pek anlaşamazdık, babam ile aram hep kötüydü” (E40).

Bazı katılımcı anlatıları ise ebeveyn davranışlarının zaman zaman sert veya değişken olabildiğini ve bunun aile içi ilişkilerde gerilim yaratabildiğini ortaya koymaktadır. Bir katılımcı, babasının sağlık sorunları nedeniyle zaman zaman daha sert tepkiler verdiğini ve bunun aile içi çatışmalara yol açtığını şu sözlerle dile getirmektedir:

“Annemin davranışları iyiydi ama babamın davranışları orta şekerliydi. Babam kanser hastasıydı ister istemez sert tepkileri oluyordu. Bu nedenle anlaşamıyorduk. Bazen tartışıyorduk, beni evden kovuyordu” (E3).

Öte yandan, çocukların gözetim ve denetim süreçlerinde toplumsal cinsiyet rollerinin belirleyici olduğu görülmektedir. Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde erkek çocuklarının davranışlarının daha az denetlendiği, kamusal alanda daha fazla zaman geçirmelerine izin verildiği ve aile tarafından daha fazla özgürlük tanındığı ifade edilmektedir. Bu durum, özellikle madde kullanımının yaygın olduğu mahallelerde erkek çocuklarının erken yaşta riskli sosyal çevrelerle temas etmesini kolaylaştırabilmektedir. Bir katılımcı, erkek çocuklarının aile içinde daha geniş bir hareket alanına sahip olduğunu ve bu durumun toplumsal olarak normalleştirildiğini ifade etmektedir:

“Bizde geleneksel bir yapı olduğu için erkek çocuklarına pek karışmıyorlardı. Erkek çocukları daha geniş yaşıyorlardı. Erkek çocukları ailesini bir güvence olarak görüyordu. Çünkü o semtte (Hanımınçiftliği mahallesi) biz bilirdik babamız zamanı geldiğinde bizi evlendirecek. Onun güvencesi vardı. Erkek çocuğudur bir şey olmaz askere gidince düzelir, diyorlardı” (E10).

Bazı katılımcılar ise aile içi denetimin zayıf olması ve ebeveynlerin fiziksel olarak çocukların yanında bulunmaması nedeniyle erken yaşlarda kontrolsüz bir sosyal çevre içinde büyüdüklerini ifade etmektedir. Özellikle ebeveynlerden birinin yurtdışında çalışması veya aile içindeki ilginin sınırlı olması, çocukların görece daha serbest bir yaşam sürmelerine ve riskli çevrelere yönelmelerine zemin hazırlayabilmektedir. Bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Benim babam Almanyadaydı. Ben 16 yaşında başladım. Biz 3 kardeşlik anne kız ile ilgilenir bizde çok başıboş kaldık. Benim çevrem hep gayrimeşru bir çevreydi. Ben İzollutepede 15 yıl boyunca oturdum. Sonra 10 yıl yukarı Çöşnükte oturdum. Bizim orada mahalle kültürü vardı, benim amcamın çocukları hem satıcı hem içiciydi her ayak vardı” (E39).

Benzer şekilde bazı katılımcılar, ebeveynlerin iş koşulları veya aile içindeki yaş farkı nedeniyle çocukların yeterli ebeveyn gözetimi olmadan büyüdüklerini ifade etmektedir. Özellikle ebeveynlerin uzun süre ev dışında çalışması veya çocukların ebeveyn otoritesinden uzak bir şekilde büyümesi, bireylerin erken yaşlarda farklı sosyal çevrelere yönelmesine neden olabilmektedir:

“Biz çok kardeşiz dediğim gibi, annem babam yaş itibariyle benden çok büyüklerdi... Bizim evimiz merkeze uzaktı, abim giller merkezdeydi biz de merkeze giderdik. Yani annem ve babamdan uzak büyüdüm... Babamızın gölgesini üzerimizde hissetmedik... bizimkiler uzun yol şoförü olduğu için abim de başımızda durmuyordu” (E41).

Alan uzmanları da benzer şekilde ailelerin madde kullanımı konusunda çoğu zaman yeterli bilgi ve farkındalığa sahip olmadıklarını, bu nedenle çocukların madde kullanımına başladıklarını geç fark edebildiklerini ifade etmektedir. Bu durum, bağımlılık sürecinin erken aşamalarda müdahale edilemeden ilerlemesine neden olabilmektedir:

“Çocuk madde kullanmaya başlıyor, ailelerde çok bilinçsiz ve deneyimsiz oldukları için çocuğun maddeye başladığını çok geç fark ediyorlar. Bunun bağımlılığı ilerliyor aile fark etmiyor ya çocuk evde içmeye ya yakalanınca bir suça karışınca ya da ailesine kendisi bahsedince aile farkına varıyor” (U8).

Ayrıca, katılımcı ifadeleri incelendiğinde, aile yapısının ve aile içi ilişkilerin bireylerin madde kullanımına başlama süreçlerinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Özellikle aile bireyleri arasında madde veya alkol kullanımının bulunması, bireylerin maddeyle daha erken yaşlarda tanışmasını kolaylaştırabilmektedir. Alan uzmanlarından biri de bu duruma dikkat çekerek, aile içinde madde veya alkol kullanan bireylerin bulunmasının bağımlılık riskini artırdığını ve ebeveyn denetiminin yetersiz olduğu durumlarda bireylerin madde kullanımına daha kolay yöneldiğini ifade etmektedir:

“Ailede alkol ve madde kullanan biri varsa kişinin bağımlı olma ihtimalide artıyor. Ailede ebeveynlerin ayrı yaşaması, yeterli ebeveyn gözetiminin olmaması maddeye başlama da kolaylaştırıcı unsur olarak karşımıza çıkıyor. Çünkü anne baba olmayınca bir sevgi doyumsuzluğu oluyor” (U5).

Benzer şekilde bazı katılımcılar, aile ve akraba çevresinde madde kullanımına tanıklık etmenin merak duygusunu artırdığını ve zamanla madde kullanımına yönelmelerine neden olduğunu belirtmektedir. Bir katılımcı, özellikle akran ve akraba çevresinde esrar kullanımının konuşulmasının kendisinde merak uyandırdığını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Babam çok agresif bir insandı. Benim 11-12 yaşların da sigara içtiğimi öğrendi. Tabakayı kafamda kırmıştı... Sonra ortaokula geldiğimizde, benim kuzenlerin filan vardı. Baktım esrar muhabbeti

filan dönmeye başladı. Biz şunu yapıyoruz. Biz böyle içiyoruz gibisinden. Ben hiç içmezdim. Şu içti bayıldı, şu ona öyle güldü diye konuşuluyordu. Ben de merak ettim” (E20).

Bunun yanı sıra bazı katılımcı anlatıları, aile ortamında suç, şiddet ve istismar gibi ağır travmatik deneyimlerin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bir kadın katılımcı, ailesinin suç faaliyetlerinin yoğun olduğu bir ortamda büyüdüğünü ve küçük yaşlardan itibaren istismar, zorla madde kullandırma ve fuhuş gibi ağır travmatik deneyimlere maruz kaldığını belirtmektedir:

“Ben açık bir biçimde konuşayım, benim ailem düzgün bir aile değildi. Beyaz kadın ticaretinden silah kaçakçılığına uyuşturucu satmadan adam öldürmeye kadar aklına gelmeyecek birçok suç türü var. Öyle bir ailede benim düzgün kalmam mümkün değil. Ben kendimi korumaya çalıştıkça, onlar beni maddeye yönlendirdiler. Ya çayıma kattılar ya kolama kattılar ya kahveme kattılar ve bir şekilde bana maddeyi verdiler... Ben 9 yaşında abimin cinsel saldırılarına maruz kaldım. En son abim bana tecavüz etti. Ben 12 yaşını doldurdum X kişi vardı, o geldi bu yerinde durmuyor dedi. Abi dedi ver benim kızım olsun. Babamda al kız senin ister kızın yap ister gelinin yap eti senin kemiği benim dedi. Satarsan da yarı yarıya dedi... Beni 12 yaşında ortama sürüp pazarladılar” (K4).

Alan uzmanlarının gözlemleri de benzer şekilde madde bağımlılığı ile parçalanmış aile yapısı, düşük sosyoekonomik koşullar ve aile içinde madde kullanımının varlığı arasında güçlü bir ilişki olduğunu desteklemektedir:

“Madde kullanan kişilere baktığımızda genelde parçalanmış aileler, sosyo ekonomik düzeyleri düşük oluyor. Bu kişilerin ailelerinde de madde kullanımı çok yüksek oranda olduğunu görüyoruz” (U3).

Bazı katılımcılar ise doğrudan aile bireyleri tarafından madde kullanımına yönlendirildiklerini ifade etmektedir. Özellikle kardeşler veya ebeveynler aracılığıyla maddeyle tanışma, bireyin madde kullanımını aile ortamı içinde deneyimlemesine neden olabilmektedir. Bir katılımcı babasının madde kullandığını ve aile içi ilişkilerin zayıf olması nedeniyle zamanının büyük bölümünü dışarıda geçirdiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Normal bir ailede büyümedim...Babamda uyuşturucu kullanıyordu. Annem kanser hastasıydı. Aile ile ilişkiler çok iyi değildi. Dışarıda çok fazla zaman geçiyorduk” (E1).

Benzer şekilde bir başka katılımcı, madde kullanımına abisinin etkisiyle başladığını ve ilk deneyimini ev ortamında yaşadığını belirtmektedir:

“İlk maddeyi 34 yaşında kullandım abim yanımda içiyordu bana da verdi ben içtim. Ben abim yüzünden başladım. Sonradan esrar kullandım. Benim yanımda kova yapıyordu bende yaptım güzel oluyordu. İlk maddeyi evimde kullandım. Sonra abim cezaevinden çıkmıştı. Mete başladık” (K11).

Özellikle kadın kullanıcıların madde kullanımına başlama süreçlerinde eş veya partner etkisinin belirgin olduğu görülmektedir. Kadınların bir kısmı, eşlerinin madde kullanması ya da madde ticareti yapması nedeniyle maddeyle tanıştıklarını ve zamanla kullanım davranışı geliştirdiklerini ifade

etmektedir. Bu durum, kadınların madde kullanımına başlamasında yakın ilişkilerin ve partner ilişkilerinin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bir kadın kullanıcı bu süreci şöyle özetlemektedir:

“Ben yetimdim. Ben elin arasında kalıyorum diye ezilmesin dediler ve beni ilk eşim ile evlendirdiler. Benim ilk eşim gözümün önünde öldürülürdü. İlk eşimden iki tane kızım var. Ben 18 yaşında dul kaldım... Sonra 5 yıl geçti, benim babamın asker arkadaşının oğlu vardı, onun ile zorla evlendirdiler... Şu anda 3 tane kızım var. Ben içmiyordum. Benim ikinci eşim uyuşturucu satıcısıydı. Beni kobay ya da deney hayvanı gibi kullanarak maddelerin etkisini benim üstümde deniyordu. Ben kafamı kaldıramıyordum” (K7).

Bağımlılık alanında beş yıllık deneyime sahip bir alan uzmanı da kadınların madde kullanımına başlama süreçlerinde partner etkisinin yaygın olduğuna dikkat çekmektedir. Uzman, gözlemlediği vakalarda kadınların çoğunlukla eşleri veya sevgilileri aracılığıyla madde kullanmaya başladıklarını ifade etmektedir:

“Benim madde bağımlısı olarak gördüğüm kadınların çoğu ya sevgilileri ya da eşleri tarafından başlatılıyor. Ben hiç kız arkadaşları tarafından başlatılan kadın görmedim. Bir met bağımlısı kadın vardı, eşi yüzünden başlamıştı, sebebi de eşinin günlerce uyumaması, uyumadığı için eşinin de uymamasını istediği için başladığını belirtmişti. Bir diğeri de erkek arkadaşı onu daha fazla sevsin onun ile onun ortamına girsin diye başladığını belirtmişti” (U8).

Bazı kadın katılımcıların anlatıları, madde kullanımına başlama sürecinde romantik ilişkilerin ve ergenlik dönemine özgü aile içi çatışmaların etkili olabildiğini göstermektedir. Özellikle ergenlik döneminde bireylerin özgürlük arayışı ile ailelerin koyduğu sınırlar arasında yaşanan gerilim, gençlerin evden uzaklaşmasına ve farklı sosyal çevrelere yönelmesine zemin hazırlayabilmektedir. Bu süreçte kurulan romantik ilişkiler ise maddeyle tanışma açısından önemli bir risk faktörü haline gelebilmektedir. Bir katılımcı bunu şöyle ifade etmektedir:

“Ailem çok kötü bir aile değildi. Şimdi liseye yeni geçtiğimiz için duygularımız ve isteklerimiz farklıydı. Ben açık giyinmek istiyordum, arkadaşşıma gitmek istiyordum, dışarı çıkmak istiyordum bunların hiçbirine izin vermiyorlardı. Ben de gitmek istiyordum ama iş şiddete dönüyordu. Ben de evden kaçıyordum. İlk kullandığımda 14 yaşındaydım liseye yeni başlamıştım. Beni erkek arkadaşım bulaştırdı. Erkek arkadaşım ilk defa bana ağrı kesici diye şeker (Extacy) gibi bir şey verdi... Aradan birkaç gün geçti, canım bir şey istiyor ama ben ne istediğimi anlamlandıramıyordum. Erkek arkadaşım ona bunun için tekrar gideceğimi biliyordu. Beni ona bağımlı hale getirdi, bunu bilerek yaptı...Sonra birkaç kere derken her şey büyüyerek devam etti” (K6).

Başka bir katılımcı ise, madde kullanmaya başlamasının tamamen eşinin etkisiyle gerçekleştiğini ve başlangıçta kullandığı maddenin ne olduğunun farkında dahi olmadığını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Ben güzel bir ailede büyüdüm. Ailemde başka madde kullanan yoktu. Ben eşimden dolayı met kullandım. Eşim benim alkolikti bana da meti zorla içirmişti. Zaten eşimden de bu yüzden ayrıldım. Eşim

bana zorla alkol içiriyordu. Sonra ben alkol içmeyi sevmediğim için meti gördüm dedim oda sigara gibi bir şey bunu içeyim belki daha iyi olur dedim. İlk kullandığımda 30 yaşındaydım. Kolanın içine atmıştı. Ondan sonrada pipe ile içirdi. Hiç tadı tuzu yoktu. Bunun madde olduğunu bile bilmiyordum. Biz ayrıldıktan sonra ben bunun madde olduğunu öğrendim” (K18).

Katılımcı deneyimleri ailede koruyucu bağların zayıflamasının tek boyutlu değil; ilgisizlik, duygusal ihmal, düşük ebeveyn farkındalığı, parçalanmış aile yapısı, aile içi şiddet, tutarsız ebeveynlik, yakın kaybı, yetersiz gözetim, ailede ve yakınlarda madde kullanımının varlığı gibi iç içe geçmiş süreçler üzerinden şekillendiği göstermektedir.

4.2.1.2. Mekânsal Risk ve Mahalle Etkisi

Maddeye başlama ve kullanımın sürdürülmesi süreçlerinde bireylerin yaşadıkları mahalle çevresinin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Böyle bir sosyal çevrede büyüyen bireyler, madde kullanımı ve suç davranışlarının daha görünür ve erişilebilir olduğu bir ortamla karşılaşabilmektedir. Katılımcı anlatıları da özellikle dezavantajlı mahallelerde büyümenin, bireylerin erken yaşlarda madde kullanılan sosyal çevrelerle temas etmesine zemin hazırladığını göstermektedir.

Bu bağlamda, alan uzmanlarından biri, madde kullanımına başlama sürecinde bireylerin büyüdüleri çevrenin belirleyici bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Özellikle belirli mahallelerde madde kullanımının daha görünür olması ve mahalle içindeki sosyal ilişkilerin bireyler üzerinde güçlü bir etki yaratması, bireylerin bu davranışla erken yaşlarda karşılaşmasına zemin hazırlayabilmektedir. Uzmanın anlatımı, mahalle içindeki hiyerarşik ilişkilerin ve mahalle abileri olarak tanımlanan kişilerin gençler üzerindeki etkisini de ortaya koymaktadır:

“Benim deneyimlerim bağlamında maddeye başlamanın %60 %70 nedenlerinin başında doğdukları ortam gelmektedir. Bunların mahalleri çok etkili oluyor, bizim buraya gelen madde kullanıcılarının çoğu Yavuz Selim Mahallesi, Kernek ve Taştepe mahallelerinden geliyorlar. Bunların doğdukları mahallede bunların madde kullanımının etkiliyor. Bunlar ilk olarak doğdukları mahallede bir kabul görmek istiyorlar. Mahallenin abileri var büyükleri var onların arasına girmek istiyorlar bu da madde kullanmaktan geçiyor. Çünkü bakıyor, kendi yaşlıları arasında madde kullananları o abiler yanına alıyor, koruyor, kolluyor. Abinin himayesinin altına giriyorlar” (U8).

Benzer şekilde bazı katılımcılar, yaşadıkları mahallelerde madde kullanımının oldukça yaygın olduğunu ve bu durumun zamanla mahallelerin sosyal yapısını da dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Özellikle madde kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte bazı ailelerin mahalleyi terk ettiği, bunun sonucunda ise sosyal denetimin daha da zayıfladığı bir çevre oluştuğu görülmektedir. Bu tür dönüşümler, mahalle içindeki riskli davranışların daha görünür ve erişilebilir hale gelmesine yol açabilmektedir:

“2014 yılında oraya taşındık. Orada ortam çok kötüydü. Yavuz Selim Mahallesi’nde 9-10 yaşındaki çocuklar Lyrica kullanıyor. Bu mahallede girdiğin her bina da kullanan ve satanlar var. İlk başlarda burada oturan aileler normal ailelerdi ama daha sonra uyuşturucunun yaygın olması ve bunların çocuklarının kavga, yaralama ve hırsızlık gibi suçlara karışmasından dolayı göç etmek zorunda kaldılar. Bu normal ailelerin buraya terk etmesinde sonra ise hep problemli aileler buraya da oturmaya başladılar... Benim çok yakın bir arkadaşım vardı. Ona başlatmışlardı. O kullanıyordu. O arkadaşım sigara bile kullanmıyordu. Bana kötü bir şey olsa hiç ben Met kullanır mıyım dedi. Ben de met kullanmaya başladım” (E33).

Bu mahallede madde kullanımının yaygınlığı başka bir kullanıcı tarafından da vurgulanmaktadır:

“Yavuz Selim Mahallesi’nde bulunan TOKİ’lerde (Toplu konutlar) 1+1’lerde çok fazla uyuşturucu kullanımı, çok yaygın” (E39).

Katılımcı anlatılarında mahalle çevresinin yalnızca fiziksel bir mekân değil, aynı zamanda güçlü bir sosyal kimlik ve imaj üreten bir alan olduğu da görülmektedir. Özellikle bazı mahallelerin şehir içinde olumsuz bir imajla anılması, hem mahalle sakinleri üzerinde bir damgalama etkisi yaratmakta hem de bu mahallelerde yaşayan bireylerin kendilerini belirli bir sosyal kimlik içinde konumlandırmalarına yol açabilmektedir. Bu durum, mahalle kimliğinin bireylerin davranışlarını ve sosyal ilişkilerini şekillendiren önemli bir unsur haline geldiğini göstermektedir:

“İçinde büyüdüğüm mahalle içinde büyüdüğün arkadaşlar sıkıntılıydı. Bir yere çekirdek kola yapmaya gitsen sana Lyrica ile verirlerdi kolaydı. Bizim mahallede (Boztepe mahallesi) elini nereye atsan... madde ile karşılaşıyordun... Ben arkadaş ortamında baktım, Lyrica yutuyorlar. Bu ne dedim ağır kesici filan dediler. Bende dedim verin bir bakayım. Yuttum gerçekten de ağır kesiciymiş” (E9). Katılımcı aynı zamanda şunları da eklemektedir: “Boztepede insanlar çok problemliydi. Benim başka dosyamın olmaması benim için büyük başarı... Bu mahallede her pislik dönüyor. Normal insanlar oradan kaçıyor. Adamın orada evi var satıp başka yere gidiyor. Orda kalmayı tercih edenler çocuklarını da bir anlamda suça sürüklemiş oluyorlar.... Boztepe, Melekbaba, Çarmuzu aynı özelliklere sahip... Bir gün Facebook ta biri ile tartışıyorum, sen nerede oturuyorsun dedi Boztepe deyince hemen beni engelleyip çıktı” (E9).

Bu mahallede oturan kişiler dışarıda biz Boztepeliyiz deyip diğer mahallelerden gelen kişilere baskı kurmakta ve mahallenin kimliğini kullanmaktadırlar. Bu durum mahallenin olumsuz imajından dolayı aynı zamanda bir korku da üretmektedir. Orada oturanların da kriminal özellikler taşıdıkları algısı oluşturduğu söylenebilir. Bu açıdan her ne kadar mahalleler mekânsal özellikler ile meydana gelse de mahallelerin insanlar tarafından oluşturulmuş bir kimliklerinin, toplumsal alanda bir imajlarının olduğunu göstermektedir. Mahallede yaşayan insanların özelliklerine göre şehirde mahalle kimlik kazanmaktadır. Aynı zamanda normal insanların mahalleyi terk etmesinin problemli insanlara daha geniş alanlar oluşturduğu söylenebilir.

Bazı katılımcılar ise doğup büyüdüğü mahallelerde suç ve madde kullanımının gündelik yaşamın bir parçası haline geldiğini ifade etmektedir. Özellikle çocukluk döneminden itibaren bu tür davranışlara tanıklık etmek, madde kullanımının sıradanlaşmasına ve bireylerin bu davranışı daha kolay benimsemesine yol açabilmektedir:

“Malatya Taştepe denilen mahallede doğdum, babamgiller yaklaşık 60 yıldır Taştepe mahallesinde oturuyorlar... İlkokulu başladık. Okulumuzun etrafı mezarlıkların oluşturduğu تنها alanlar ile doluydu. Daha sonra mezarlıkların bir kısmı yıkıldı. Kenar bir mahalleydi, girişi çıkışı belli olmayan bir mahalleydi. Sıkıntılı bir mahalleydi. Bizde gözümüzü açtığımızda adam yaralama olayları oluyordu, hırsızlık yaygındı, uyuşturucu normal bir faaliyet olarak görülüyordu. Kavgalar oluyordu... Benim babam ve amcam kullanıyordu, ben onlardan görüyordum. Bana normal bir sigara olarak geliyordu. Bizde böyle bir ortamda olduğumuz için bazı şeylere başlamakta çok kolay gerçekleşiyordu” (E34).

“Benim oturduğum mahallede Taştepe, mahallemizin ortamı çok kötüydü. Okulun ve arkadaşlarım iyiydi ama içinden bir arkadaşım çıktı bana böyle bir şey var şunu yapalım bunu yapalım dedi. Bizde devam ettik... Ben uyuşturucuya özentilik ile başladım. Baktım yanımda içiyorlar sonra bende düştüm” (E11).

“Ben Taştepede büyüdüm. Taştepede uyuşturucu ve silah çok boldu. Ben de büyüdüğüm yere ayak uydurdum” (E30).

“Benim çevrem bozuktur ben Melekbaba’da büyüdüm. Bence uyuşturucu kullanmak aile ilgili bir durum değil. Dışarda ne görüyorsan o, belli bir yaştan sonra arkadaş grubun ne ise ona dönüşüyorsun” (E16).

Ayrıca, E14’ün anlatımında mahallenin yalnızca sosyal yapısı değil, aynı zamanda fiziksel özellikleri de dikkat çekmektedir.

“Biz uyuşturucunun içinde büyüdük. Ben Çöşnük mahallesinde büyüdüm. Önceden belli abiler vardı onlar yapıyordu. Bu işi yapanlar gelir için yapıyordu. Çöşnük yukarı ve aşağı olarak ikiye ayrılıyordu biz yukarı Çöşnükte oturuyorduk. Dağ yamacına kurulmuştu, bizim mahalle” (E14).

Mahallenin dağ yamacına kurulmuş olması ve yerleşim dokusunun parçalı yapısı, denetimin görece zayıf kaldığı ve bazı faaliyetlerin daha kolay sürdürülebileceği mekânsal alanlar oluşturabilmektedir. Bu durum, mahallede madde kullanımının ve buna bağlı ilişkilerin yalnızca sosyal çevreyle değil, aynı zamanda fiziksel olarak uygun mekânların varlığıyla da desteklenebildiğini göstermektedir.

Öte yandan bazı katılımcılar, yaşadıkları çevrede sosyal faaliyetlerin sınırlı olmasının da madde kullanımını teşvik edebildiğini ifade etmektedir. Özellikle bireylerin zamanlarını değerlendirebilecek alternatif sosyal ve kültürel etkinliklerin bulunmaması, bireylerin riskli sosyal çevrelerle daha fazla vakit geçirmesine yol açabilmektedir:

“Birde bizim oralarda sosyal bir faaliyet yok, insanın kafasını dağıtacağı bir aktivitede yok. Köylük yer. Madde kullanmak bir aktivite oluyor buradakiler için... Adamlar da takılıyor. Biri geliyor abi diyor iç, köylük yer zaten” (E4).

Bulgular mekânsal risklerin ve bireylerin oturdukları mahallelerin bireylerin madde başlamasında etkili olduğunu göstermektedir. Yaşadıkları mahallenin bireye bir aidiyet kazandırdığı ve mahallenin bireyi kimliklendirebildiği; madde kullanımının ise bu kimliğin bir parçası haline gelebildiği görülmektedir.

4.2.1.3. Akran Etkisi ve Abilere Özenme

Katılımcı anlatıları, bireylerin madde kullanımıyla tanışma süreçlerinin büyük ölçüde sosyal çevre içinde şekillendiğini göstermektedir. Özellikle arkadaş grupları, mahalle içi ilişkiler ve yakın sosyal bağlar, bireylerin bu davranışla karşılaşmasında ve zamanla benimsemesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Ergenlik dönemine özgü aidiyet arayışı, kendini kanıtlama isteği ve grup içinde kabul görme ihtiyacı, madde kullanımını bireysel bir merakın ötesine taşıyarak sosyal bir aktivite haline getirebilmektedir. Bununla birlikte mahalle içindeki “abilik” gibi gayriresmî yapılar, rol modeller ve yakın ilişkiler de bu süreci pekiştirerek bireylerin madde kullanımına yönelmesini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda bireylerin madde ile tanışma süreçlerinde akran çevresinin ve yakın sosyal ilişkilerin belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Özellikle arkadaş grupları içinde geçirilen zaman, bireylerin maddeyle ilk temas ettikleri temel bağlamlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bu süreçte madde kullanımı çoğu zaman merak, uyum sağlama isteği ve grup içinde yer edinme çabasıyla ortaya çıkmaktadır:

“İlk olarak 15-16 yaşında esrar kullandım, arkadaş ortamında deneme amaçlı kullandım. Okulun dışında bir kafe vardı, orada zaten kalabalık bir gruptuk. Orada kullanmıştım. Tamamen arkadaş ortamında gördüm ve bütün arkadaşlarım içiyordu ben de ortama uyum sağlamak ve merak ettiğim içtim” (K15).

Bu anlatı, bireyin davranışının büyük ölçüde içinde bulunduğu sosyal çevrenin yapısıyla şekillendiğini göstermektedir. Benzer biçimde, akranlar arası etkileşimde ortaya çıkan meydan okuma ve kendini kanıtlama dinamikleri de madde kullanımına yönelimi güçlendirmektedir:

“Mersin’den gelen bir kişi benim yakın arkadaşlarım ile takılıyordu. Arkadaşı onun ile takılmaya başlamıştı. Ben sigara dahi içmiyordum. Çok yakın arkadaşım içmeye başlamıştı. Ben ne içtiklerini sordum bana dedi sen içemezsin ben de bunu kafamda çok büyüttüm, kendimce sen bunu içiyorsan ben bunu nasıl içemem diye düşündüm. Ben 16 yaşındaydım. Yap dedim içerim dedim o zaman, yaptı içtik” (E32).

Öte yandan bazı katılımcı deneyimleri, madde kullanımının her zaman bilinçli bir tercih olarak başlamadığını da göstermektedir. Gündelik ilişkiler içinde kurulan güven, bireylerin sunulan maddeleri sorgulamadan kullanmasına yol açabilmektedir:

“Arkadaşımın evinde oturuyorduk, ben de trafik kazası geçirmiştım. Bana lyrica verdi, iyi geleceğini söyledi. Bende ilk defa orada kullandım. Ben ilk kullandığımda bunun uyuşturucu madde olduğunu bilmiyordum. Maddeyi arkadaşım ile birlikte kullandık” (K19).

Alan uzmanı da benzer şekilde akran çevresinin bu süreçteki etkisini vurgulamakta ve madde kullanımının ergenlik döneminde sembolik bir anlam kazandığını ifade etmektedir:

“Arkadaş çevresi de çok önemli, çünkü arkadaşlardan olumsuz davranışları doğrudan alıyorlar. Kötü olan davranışlar çok çabuk bulaşıyor... Kötü davranış daha fazla yayılıyor. Bu çocuklarda madde kullanımı, büyümenin diğer çocuklardan ayrılmanın bir anlamına geliyor. Ergen madde kullanarak büyüdüğünü diğer arkadaşlarına kanıtlıyor. Akademik başarının hiçbir önemi yok. Küçük çocuklar büyüdüğünü sigara içerek gösteriyor... Büyüklerin davranışlarına karışılmadığını düşünüyorlar” (U1).

Özellikle ergenlik döneminde bu davranış, büyüme, farklılaşma ve statü elde etme aracı olarak yorumlanabilir. Bununla birlikte, katılımcı anlatıları yakın ve duygusal ilişkilerin de madde kullanımına başlama sürecinde etkili olduğunu göstermektedir:

“Kız veya erkek arkadaşından biri kullanıyor ise diğerinin kullanması çok kolay. Kendi kullanmasa bile kız arkadaşı için bu işlere bulaşıyorlar” (K3).

“Benim kız arkadaşım vardı. Onun nişanlanacağı bir erkek arkadaşı vardı onun ile esrar yapip içiyorlardı. Ben onlar ile beraber iken merak ettim ve içtim. İlk dağdaydık arabanın içinde manzaralı bir yerdeydik orada içtik. Bazı arkadaşlarımdan görüyordum ama kullanmıyordum o günde öncesinde alkol almıştık sonrasında bana uzatınca bende denemek istedim... Onun sevgilisi onu maddeye başlattı. Bende onlar ile zaman geçirmekten başladım. Yani onun sevgilisi yüzünden ikimiz başladık” (K14).

Katılımcı anlatıları, mahalle içinde abilik olarak ifade edilen yapının, madde kullanımı ve suç davranışlarının yayılmasında yalnızca bireysel değil, örgütlü ve hiyerarşik bir mekanizma olarak işlediğini göstermektedir. Bu yapı, bir yandan maddelerin temin ve dağıtımını organize ederken, diğer yandan gençler için bir referans noktası, bir koruma alanı ve çoğu zaman da ulaşılması arzulanan bir statü üretmektedir. Alan uzmanının anlatımı, bu yapının nasıl kurulduğunu ve sürdürüldüğünü açık biçimde ortaya koymaktadır:

“Bu kişiler o mahallede doğmuş ve büyümüş kişiler oluyorlar, çok erken yaşlarda maddeye başlamış oluyorlar. Bunlar aynı zamanda mahalleye de maddeyi sokan kişiler oluyorlar. Onun içine ticareti de girmiş oluyor. Bu abiler bu maddeyi de kullanıcılara sağlıyor, şehrin diğer bölgelerinde ki abiler ile de ilişkisi oluyor... Ve genelde tehlikeli dediğimiz, suç işleme potansiyeli yüksek, zaten suçlu olan kişiler oluyorlar. Bundan dolayı genç madde kullanıcıları bu abinin himayesine girmekte ve onun

isminden yararlanmaktadır... Onun yanında olmakta ona bir güven veriyor, bu çocukların hayalide ileri de bir abi olmak, korkulan biri olmak, gayrimeşru koşturmak oluyor” (U8).

Bu durumu E9 şöyle ifade etmektedir: “Malatya’da isim yapmış mahallesinin abisi olan kişilerin isimleri çok kullanılmaktadır. Bir sorun çıktığında şu benim dayım, ben şunu tanıyorum deyip arkasının sağlam olduğunu göstermeye çalışmaktadır.”

Aile desteğinin zayıf olduğu ya da bireylerin yönlendirilmediği durumlarda, gençlerin bu tür yapılara yöneliminin daha da kolaylaştığı görülmektedir:

“Bunların aileleri de destek vermiyor, aileleri bunu bir işe veririm ya da kendisi ben bir işe girerim demiyor. Bunlarda gidip bir çay ocağına takılıyorlar, ondan sonra mahalleden ya da dışardan bir yerden bir ismi olan, gayrı meşru bir abinin yanına veya onların yanında takılan daha küçük abilerin yanına takılıyorlar” (U2).

Bazı katılımcıların anlatıları, bu yapıların bireyleri zamanla daha derin suç ilişkilerine çekebildiğini göstermektedir. E8 bunu şöyle ifade etmektedir:

“Çevremdekilerin ayağına bulaştım, sonra baktım işler biraz daha ilerledi. Kendimi tahsilat işlerini yaparken buldum. 2011 yılında, Abim dediğim ve özendiğim abilerden bana bulaştı” (E8).

Bazı katılımcılar madde kullanımına başlamayı doğrudan sosyal çevre ve özellikle kendilerinden büyük bireyleri gözlemleme süreciyle ilişkilendirmektedir:

“Maddeye başlamam aileden ziyade çevreden kaynaklanmaktadır. Arkadaş çevresinden kaynaklanmaktadır. Şimdi küçük kalkar büyüğe bakar derler ya yaşadığımız ilçe (Pütürge) genelde esrar kullanılan bir yerdi. İşte büyükler alkol içer esrar içer. Bizde göre göre başladık zaten ilk esrar ile başladım, çevrem de o yönde değişti zaten” (E2).

“Ben esrar ile başladım. 10-11 yaşındaydım esrarı ağızıma sürdüğümde, büyüklerden gördüm, gittim büyüklerden habersiz içtim. Belki onlar bilseydi içmeme izin vermezlerdi” (E12).

Diğer taraftan abiliğin sembolik bir çekiciliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle güç, tanınma ve korkulan biri olma arzusunun, bireylerin bu yapılara yönelmesinde etkili olduğu görülmektedir. Bunun yanında katılımcılar uyuşturucu kullanımının normalleştirilerek yaygın bir biçimde sunulduğu filmlerinde kendisini gayrı meşru yaşam biçimine özendirdiğini belirtmektedir:

“Mahalle abilerine özenme bu adını böyle bende adımlı duyuracağım, ben ondan daha fazla duyuracağım diyorsun. Tabi filmlerinde etkisi var bunun üzerinde, filmlerde uyuşturucu satma kullanma vb. çok gösteriliyor. Senin de gayrı meşru yaşam biçimine özenmede neden oluyor” (E18).

“Sosyal medyada gördükleri şeylere özeniyorlar. Özellikle 01 dizisine bakıyorum. Uyuşturucu dönüyor, adam öldürme olayları yaygın... gençler bunları izleyip, özeniyor” (E23).

“Gayrı meşru ortamlara özeniyorsun, sosyal medya da görüp bunlara özeniyorsun. Özellikle gençler bu yaşam biçimine özeniyorlar” (E25).

Bu bağlamda abilik yapısı, sosyal kontrol boşluğunda ortaya çıkan, gençler için statü, kimlik ve arzulanan bir yaşam biçimi sunan bir yapıyı ifade ettiği söylenebilir.

4.2.1.4. Okul ile Bağın Kopması

Okul ile kurulan bağın zayıflaması ve zamanla tamamen kopması, katılımcı anlatılarında hem madde kullanımının bir sonucu hem de bu süreci derinleştiren bir kırılma noktası olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan alan uzmanının değerlendirmesi, bu dönüşümün erken yaşlarda başladığını ve okulun işlevinin giderek aşıldığını göstermektedir.

U2 bu süreci şu şekilde özetlemektedir: *“Sıkıntılı kişiler gittikleri okullarda da sorun çıkarıyorlar küçük yaşta okuldan atılıyorlar. Okula doğru düzgün gitmezler, okul etrafında takılırlar, okul çıkışlarına giderler. Kendileri gibi sorunlu kişiler de o okulun etrafına toplanırlar. Okulda kabadayılık yapmaya çalışırlar, hocalar ile diğer mahalleden gelenler ile kavga ederler”.*

Bu anlatı, madde kullanımından dolayı okul ile kurulan ilişkinin giderek zayıfladığını; öğrencilerin okulu bir eğitim alanı olarak değil, mahalledeki ilişkilerin devam ettiği bir sosyal alan olarak deneyimlediklerini göstermektedir. Okul etrafında zaman geçirme, gruplaşma ve benzer özellikte bireylerin bir araya gelmesi, bu kopuş sürecini daha da hızlandırmaktadır.

Ayrıca, katılımcı ifadeleri madde kullanımının bireylerde yalnızca davranışsal bir değişim yaratmadığını; aynı zamanda kendilerini korkutan, üstte ve otoriteye karşı konumlanan bir kimlik içinde görmelerine neden olduğunu göstermektedir. Bu algı, öğretmen otoritesinin reddedilmesine ve okul içi çatışmaların artmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak okuldan uzaklaştırma ve atılma gibi süreçler ortaya çıkmaktadır. Bu durumu katılımcılar şöyle açıklamaktadır:

“Lisede ben çok sıkıntılı bir insandım hem öğretmenler hem çevremdekiler benden çok çekinirdi” (E30).

“Biz okula giderken madde kullandığımız için diğer kişiler hem bizden korkarlardı hem de biz onları küçük görürdük... Sonra tabi biz kendimizi arkadaşlar arasında korkutan, biraz gayri meşru koşturan biri olarak ta gördüğümüz için bize söylenen şeyler çok ağır gelirdi... Hayırdır yani hoca sen gelip bana gider yapamazsın dedim hoca ile kavga ettik sonra beni okuldan attılar” (E1).

“Ben liseye giderken bir rollere girmiştım, işte biz kullanıyoruz. Biz yaparız biz ederiz kafasındaydım. Bana bir büyüklük veriyordu. Biz madde kullanırken kendimizi bir gömlek üstte görüyorduk... Madde kullanımı bize herşeyi yapabileceğimiz bir algı oluşturmaktaydı. Bizde kendimizi öyle görüyorduk. İşte ben cezaevine de girerim, istersem şunu da döverim gibi bir algı vardı” (E10).

“Lise dönemlerimde ilk defa arkadaş ortamında madde ile tanıştım. İlk esrar denedim, sonra Extacy denedim... Liseye başladım ama madde kullanmaktan sınıfta kaldım. Bizim arkadaş ortamında sürekli arkadaşlar bizi başka şeyler yapmaya teşvik ediyorlardı. İlk okulumdan atılınca, bende sanat lisesine gittim burası erkek lisesiydi... Orada bir kabadayılık kültürü vardı ben de buraya geldiğim için

kendimi öyle görmeye başladım. Biz o okulda kabalaşmayı, sert görünmeyi, abilik yapmayı öğrendik” (E38).

Aynı zamanda okulun bireyin gündelik yaşamını düzenleyen temel bir yapı olduğu görülmektedir. Bu bağın kopmasıyla birlikte bireyin zaman kullanımının kontrolsüzleştiğini ve daha fazla sokak ve mahalle çevresine yöneldiğini göstermektedir:

“Ben 6’ncı sınıfa giderken maddeye başladım, ortaokul 7’de zaten okulu bıraktım. Benim film okul bitince koptu... Okul bitince düzenli yapacak bir şey de kalmadı. Ondan sonra düzenim bozuldu geç kalkmaya başladım, gece eve gitmemeye ve dışarıda daha fazla zaman geçirmeye başladım. Ailemde zaten çok ilgilenmiyordu. Büyüdüğümüz semtten dolayı kimse çocuğunu sormuyordu. Çocuğunu dışarı bırakıyordu ama ne yaptıklarından bir haberlerdi” (E34).

“Ben lise 2. sınıfa giderken okulu bıraktım. Maddeye başlamak beni okuldan kopardı. Gittim hırsızlık yapmaya başladım” (E19).

“Lise 3’te okuldan atıldım, öğretmenini dövdüm madde kullanıyordum” (E16).

Diğer bir katılımcı okul ile bağı koptuktan sonraki süreci şöyle ifade etmektedir: (Katılımcı çok donuk bakıyordu, met kullanımından dolayı hafızasının zarar gördüğünü bazı şeyleri hatırlamakta zorluk çektiğini belirtti)

“Güzel bir okul hayatım yoktu. Okuldan sürekli kaçıyorduk. Sigara içiyordum. Artık eve gidince babam ile kavga ediyorduk. Giderek okuldan soğudum ve bıraktım. Mahalledeki arkadaşlarım kötüydü. Okulu bıraktıktan sonra onlar ile daha fazla zaman geçirmeye başladım. Onlarda uyuşturucu kullanımı yaygındı. Ben okulu bırakmasaydım, daha iyi arkadaşlarım olurdu” (E15).

Başka bir katılımcıda okuldan kopma durumu şöyle ifade ediyor: *“Ortamdan dolayı okula çok gitmedim, çevren çok genişliyor. O diyor şuraya gidelim, biri geliyor şunu yapalım diyordu gidiyorduk. Okula gitmiyorduk okul önlerinde takılıyorduk” (E13).*

Ekonomik yetersizliklerin de okul ile bağın kopmasında önemli bir rol oynadığını ve bu durumun bireyi daha kırılgan hale getirdiğini göstermektedir.

“Maddi durumlardan okula gidemedik. Ben bu gençler ile takılmaya başlayınca, işim ve ekonomik durumum daha kötü oldu. Küçükken de ekonomik durumumuz hiç iyi değildi. Belki iyi olsaydı bu durumda olmazdım. Biz hep çaresizliği onun ile atmaya çalışıyorduk ama o bizi daha fazla bataklığa sürükledi” (E25).

Bunlara ek olarak alan uzmanlarından biri satıcıların okul ile güçlü bağı olmayan, düzensiz bir yaşam biçimi olan bireylerin risk altında olduğunu vurgulamaktadır:

“Satıcılar, okulları hedef alıyorlar, çocuklar daha savunmasızlar. Okullarda yaygın bir şekilde kullanılıyor. Okul ile bağı olmayan ve düzenli bir hayatı olmayan bireyleri hedefliyorlar” (U3).

Bulgular, okul ile bağın kopmasının yalnızca eğitimden uzaklaşma anlamına gelmediği; aynı zamanda bireyin kendini konumlandırma biçiminin, sosyal ilişkilerinin ve gündelik yaşam pratiklerinin

köklü biçimde dönüşmesiyle ilişkili olduğu göstermektedir. Madde kullanımıyla birlikte şekillenen üstünlük, korkulan biri olma ve abilik yapma gibi algılar, okulun normatif yapısıyla çatışmaktadır. Bu çatışma da çoğu zaman okuldan uzaklaşma, atılma ve okul dışı riskli sosyal çevrelere yönelme ile sonuçlanmaktadır.

4.2.1.5. Psikososyal Kırılganlık ve Travmatik Deneyimler

Psikososyal kırılganlıklar ve travmatik deneyimler, katılımcı anlatılarında madde kullanımına başlama ve kullanımın sürdürülmesi etkili olduğu etkili olmaktadır. Bu süreçte bireyler, yaşadıkları duygusal boşlukları, psikolojik sorunları ve travmatik yaşantıları anlamlandırmak ve baş etmek için maddeyi bir araç olarak kullanmaktadır. Özellikle madde, kısa süreli rahatlama sağlayan ancak uzun vadede bağımlılığı derinleştiren bir çözüm olarak deneyimlenmektedir. Bu durumu katılımcılar ve alan uzmanları şu şekilde ifade etmektedir:

“Ben ilk olarak camda met kullandım. Yakın bir arkadaşımın evinde kullandım. Onun ile beraber kullandık. Benim sıkıntılarımda vardı, arkadaşım da met kullanırsam sıkıntılarımda geçeceğini söyledi” (K13).

“Psikolojik sıkıntılar ile ilgisi var, ben o dönemde bir boşlukta idim. Boşluktaki bir insanı yakalamasınlar. Bir kez iyi olur iki kez iyi olur sonra bakıyorsun bağımlı olmuşsun. Bende de öyle oldu, ben basit bir şey ile başladım sonra çok farklı noktalara ilerledi. Bende birçok kez bırakacağım deyip birçok kez yeniden başladım. İçmesi başlaması çok kolay. Maddeyi bırakması çok zor” (K8).

“Ben üniversiteye giderken, psikolojik haplar kullandığım için sentetik uyuşturuculara hep olumsuz olarak baktım. Kafaya taktığım için güncel problemler psikolojimi bozdu. Ben gün ağardığı zaman yatamıyorum... Böyle olunca bunu problem olarak görmeye ve kafama takmaya başladım. Ben sabah kalkınca akşam uyuyabilecek miyim diye düşünmeye başladım... Arkadaş ortamında esrar ile tanıştım” (E7).

“Hoşuma gitti, aradığım huzuru onda buldum, bana sorumluları birkaç saatliğine unutturdu, aile boşluğum vardı onun ile tamamladım, arkadaş çevremde sorunlar vardı onun ile rahatlardım. Yani onun sorunlarının karşısına bir çözüm olarak koyuyorlar” (U8).

Benzer şekilde bazı anlatılar, özgüven eksikliği, utangaçlık, kendini yetersiz hissetme ve kontrol duygusunu yeniden kazanma isteğinin de madde kullanımına yönelmede etkili olduğunu göstermektedir. Bu noktada madde, bireyin kendisini daha rahat, daha güçlü ya da daha yeterli hissetmesini sağlayan bir araç olarak deneyimlenmektedir. Ancak bu iyi oluş hali kalıcı değil, geçicidir; buna rağmen bireyin tekrar tekrar maddeye yönelmesini kolaylaştırmaktadır. Bu durum şöyle ifade edilmektedir:

“Ben 19-20 yaşında dışarı çıkarken korkuyordum, utangaçlık vardı. Ben de bunu aşmak için alkol kullanmaya başladım ve kullanım sıklığım zamanla artarak devam etti” (K10).

“Borderline kişilik bozukluğu olan kadınlarda daha fazla madde kullanıldığını görüyoruz. Bu kişilerin dakikası dakikasını tutmuyor. Dengesiz oluyorlar, ne yapacakları belli olmuyor. Genelde etraflarında da madde kullanan arkadaşları oluyor” (U4).

“Madde bireylerde bir öz güven oluşturuyor, kişinin kendini kontrol etme mekanizması ortadan kalkıyor, kişi bunlar ile her şeyi yapabileceğini düşünüyor. Yaptığı eylemin sonucunu düşünmüyor... Silahı var seni öldürebilir algısı yok sadece eyleme yönelik oluyorlar. Bu da yalancı bir iyi oluş hali ama o da kişinin daha önce yapmadığı şeyleri yapmasına imkan sağladığı için yapmaya devam ediyor” (U4).

Katılımcı anlatılarında travmatik deneyimler, ilişki kırılmaları ve yoğun duygusal yıkımlar da madde kullanımına yönelimi kolaylaştıran önemli faktörler olarak öne çıkmaktadır. Özellikle ölüm, ayrılık, ihanet, suçlanma ve değersizlik hissi gibi yaşantılar sonrasında bireylerin maddeyi bir teselli, unutma ya da boşluğu doldurma aracı olarak kullandıkları görülmektedir. Bu tür anlatılarda madde, yaşanan duygusal yükü ortadan kaldırmaya da bireyin kısa süreliğine ondan uzaklaşmasını sağlayan bir araç gibi işlev görmektedir. Katılımcılar bunu şu şekilde anlatmaktadır:

“Babam benim şöforlük yapıyordu. Ben maddi olarak geri kalıyordum. Lise çağında arkadaşlarım ile alkol içiyordum.... Sonra ben evlendim. İlk çocuğum doğru 15 gün sonra vefat etti. Eşim ile aram bozuldu... Böyle olunca eşim çocuğumun ölmesinden beni sorumlu tuttu. Kendimden bir eksiklik hissettim... Kendimi teselli edecek ortamlar aradım, uyuşturucu kullanımı çok yaygın olduğu için düşmem kolay oldu” (E17).

“6 sene ben kuryelik yaptım, yaklaşık 5 senelik bir kız arkadaşım vardı. Bana ihanet etti ve kötü ayrıldık bende uyuşturucuya başladım... Bu ayrılık hayatımda çok büyük bir boşluk meydana geldi bende bu boşluğu uyuşturucu ile doldurdum” (E23).

“Bizim sorunlarımız vardı ama umursamıyorduk, uyuşturucuya bir bahane ile başladık. Biz sandık dertlerimizi unutturacak ama bizi iyice sorunun içine düşürdü... Ben liseye başlamıştım, o zaman başladım. Benim bir kız arkadaşım vardı. O gitti okumaya. Benim 9 senelik kız arkadaşım. Sonra o da beni etkiledi. Ben de kullanmaya başladım” (E31).

“Benim dört yıllık bir ilişkim var, o bitmiş ve sürekli alkol içiyorum ama artık oda o kişiyi kafamdan atmaya yetmiyor. Benim bir arkadaşım vardı. Ben senin onu nasıl sileceğini biliyorum dedi. Böylece ilk defa mete başladım” (K1).

Bazı anlatılar ise travmatik deneyimlerin çok daha erken yaşlarda başladığını ve bireyin yaşamında daha derin, uzun süreli etkiler bıraktığını göstermektedir. Özellikle ifade edilemeyen, bastırılan ya da aileyle paylaşılamayan travmatik yaşantılar, bireyi farklı baş etme yolları aramaya itebilmektedir. Madde kullanımı da bu yolların biri haline gelebilmektedir. Bu durumu bir katılımcı şu şekilde ifade etmektedir:

(Katılımcı başından küçükken farklı olaylar geçtiğini, bunların hiçbir şekilde kendisini teşhir edilecek biçimde paylaşılmaması şartı ile görüşmeyi kabul etti.) *“Ben küçük yaşlarda cinsel istismara*

uğradım. İlişki olarak değil ama temasla cinsel istismara uğradım. Yaş büyüdü onun ile karşılaştım ona zarar verdim ceza evine girdim, biz çocuk akli ile bunu ailemize anlatmaktan korkuyoruz. Erkek olduğumuz için büyüdükçe böyle durumlar başımıza dert oluyor. Bunu anlatamadığım zamanlarda 13 yaşında iken esrar ile tanıştım” (E10). Katılımcı ergenlik ile beraber daha fazla erkeklik kimliğinin ortaya çıkması ile bu davranışsal istismarın üzerinde daha fazla etki oluşturduğunu belirtmektedir. Bunun ile başa çıkmak için farklı arayışlar içine girmiş ve madde kullanarak buna zarar verebileceğini düşündüğü için maddeye başlamıştır.

Öte yandan, deprem gibi büyük ölçekli toplumsal travmaların da madde kullanımına başlama ve mevcut kullanımı artırma süreçlerinde etkili olduğu görülmektedir. Katılımcılar ve alan uzmanları, deprem sonrasında korku, kayıp, belirsizlik, stres, göç, ekonomik baskı ve yaşam alanlarının değişmesi gibi çok sayıda etkenin bir araya geldiğini; bu durumun bireyleri madde kullanımına daha yatkın hale getirdiğini ifade etmektedir. Deprem sonrasında yalnızca kullanımın artmadığı, aynı zamanda başlama yaşının düştüğü ve bazı maddelerin daha yaygın hale geldiği de belirtilmektedir. U8 depremin etkisini şu şekilde ifade etmektedir:

“Bırakanların başladığı, yeni başlayanların sayısının arttığı bir durum ortaya çıktı. Birçok kişiden duyuyorum, ben deprem sonrasında başladım diyorlar. Zaten ben çok stresliydim, çadırın önünde içiyorlardı bende içmeye başladım diyorlar. Evimi kaybetmişim bir çıkar yol arıyordum baktım içiyorlar ben de içtim diyor.”

Diğer bir katılımcı bu durumu şöyle açıklamaktadır: *“Deprem benim arttırmama neden oldu hemen depremden sonra evlerin yıkılması, yakınlarımdan kayıpların olması beni derinden etkiledi. Ortaya çıkan belirsizlik, daha fazla esrar kullanmama neden oldu” (E8).*

Benzer biçimde deprem sonrası ortaya çıkan yoğun korku, kayıp ve duygusal yıkımın bireyleri madde kullanımına yöneltebildiği görülmektedir:

“Benim ilk kullandığım madde lyricaydı, ben 32 yaşında kullanmaya başladım. Depremden sonra çok korkmuştum. Bu korkuyu yenerim diye başladım madde kullanmaya. İlk olarak eşim bana maddeyi verdi. Eşimin daha önceden kullandığını ve bunun onun rahatlattığını biliyorum ama benimde çok stresli olduğumu görünce bana da verdi” (K17).

“Benim bu süreçlerime düşmemde en önemli şey depremden sonra abimi kaybettim. Bu beni çok etkiledi. Benim abim de hiç gün görmedi. Eşi yüksek tansiyondan öldü, çocuğu da öldü. Sonra abimde deprem de öldü” (E27).

Öte yandan alan uzmanlarının gözlemleri, depremin yalnızca bireysel deneyimlerle sınırlı kalmadığını; aynı zamanda kentin sosyal yapısını dönüştüren bir sürece yol açtığını göstermektedir. Deprem sonrası artan göç, sosyo-ekonomik dengenin değişmesi ve mahalle yapılarının dönüşmesi, madde kullanımını destekleyen yeni bir sosyal çevre üretmiştir. Bu durum şu ifadelerde açıkça görülmektedir:

“Deprem sonrasında Malatya çok ciddi göç aldı gelenlerin çoğu, sosyo kültürel seviyesi düşük kişiler olduğu için burada sorun çıkarmaya başladılar. Deprem sonrasında maddeye başlama yaşı çok küçüldü. Lyrica kullanıyorlar. İnsanlar bir arayış içindeler. Ekonomik durumları da çok iyi değil. Gençler kısa yoldan para kazanmanın peşindeler” (U2).

“Deprem sonrasında ortaya çıkan olumsuzluklarda stresörler olarak eklendi ve bireylerin maddeye başlamasında ve devam etmesinde etkili oldular. Borçları kapatma, eskiye hızlı dönme amacından dolayı kubar bağımlılığı da arttı” (U6).

Benzer şekilde, kentsel yapının değişmesi ve sosyo-demografik dönüşümün etkileri de vurgulanmaktadır. Özellikle nüfus hareketliliği, mahalle yapısının değişmesi ve sosyal denetimin zayıflaması, madde kullanımının yaygınlaşmasını kolaylaştıran bir ortam oluşturmaktadır:

“Deprem bunu çok olumsuz yönde etkiledi, ciddi bir göç yaşandı, insanların yaşam alanları değişti. Her zaman doğru komşu seçemediniz, insanlar seçemedi yaşam alanlarında oturmak zorunda kaldılar. Ekonomik strese girdiler, hayatta kalma stresine girdiler. Stres bağımlılığa bireyi yatkın hale getirir. Malatya çok göç aldı ve verdi. Özellikle sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan bireyler göç ettiler. Ve daha düşük sosyo-ekonomik seviyeye sahip olan bireyler gelmeye başladılar. Bizim hastalarda bunu fark ediyoruz, benim gözlemlerim şehrin asıl yerlileri bağına bahçesine göç ettiler. Şehirde oluşan boşluğu ise sosyo-ekonomik seviyesi düşük bireyler işgal ettiler” (U5).

Son olarak, deprem sonrası dönemde madde kullanımının yaygınlaşması ve çeşitlenmesi de dikkat çekmektedir:

“Deprem etkiledi, maddeye başlayan bireylerin sayısı arttı. Hem antidepresan kullanımı arttı, bu tür ilaçları kullanmayanlarda çeşitli maddelere yöneldiler. Deprem sonrasında bireyler yaşadıkları sorunları bir şekilde azaltmak amacıyla maddeye yöneldiler. Lyrica kullanımı da çok yaygınlaştı bizim kullanıcılar başlangıç maddesi olarak kullanmaktadır” (U7).

Depremi yalnızca bireysel olarak kişide bir etki oluşturmadığı aynı zamanda sosyal yapıyı, ekonomik koşulları ve mahalle dinamiklerini dönüştürerek bireyleri madde kullanımına daha yatkın hale getiren çok boyutlu bir kırılma yarattığı görülmektedir. Bu süreçte madde, bir yandan bireysel düzeyde korku, kayıp ve stresle baş etme aracı olarak ortaya çıkarken; diğer yandan değişen sosyal çevre ve zayıflayan denetim mekanizmaları nedeniyle daha erişilebilir ve yaygın bir pratik haline geldiği ifade edilebilir.

4.2.1.6. İlk Madde Deneyimleri ve Başlangıç Maddeleri

İlk madde deneyimleri ve başlangıç maddeleri incelendiğinde, katılımcı anlatılarında madde kullanımının çoğunlukla erken yaşlarda başladığı ve zamanla aşamalı bir ilerleme izlediği görülmektedir. Bu süreçte bireyler genellikle ucuca maddeler, sigara, alkol ya da esrar gibi daha yaygın ve erişilebilir maddelerle başlamaktadır. İlerleyen süreçte ise daha güçlü ve bağımlılık potansiyeli yüksek maddelere

yönelmektedir. Anlatılarda dikkat çeken nokta, bu geçişin ani değil; deneyim, alışma ve arayış üzerinden kademeli biçimde gerçekleşmesidir. Bu durumu katılımcılar şu şekilde ifade etmektedir:

“14 yaşındaydım, uçucu maddeler ile başladım, ondan sonra devam ettim. Sıradaki madde esrar oldu, sonra extacy oldu. Onu kullandıktan sonra psikiyatri hapları kullandım rivotril, zanax gibi. Ondan sonra bunların hepsi devam etti. Bonzai piyasaya düştü onu kullandım ondan sonra metamfetamin bu şekilde devam etti” (E41).

“Ben 12 yaşından beri bütün bu maddeler ile tanıştım. 10 sene eroin kullandım. Ondan sonra kokain, alkol, esrar ve en sonunda mete düştüm. Şimdide ne çıkacak ne kullanacağım bilmiyorum” (K4).

“Ben sigaraya ortaokulda başladım. Ne olduysa lisede oldu, ilk esrar içmeye başladım, sonra nevrotrin ve lyrica yutmaya başladım. Aşama aşama kokaine kadar ulaştım” (E30).

“Bizim dönemde Malatya’da ilk başta esrar vardı. Sonra extacy sokağa düştü, bizde buna başladık. En sonda Mete düştüm. Ben Met'e düştükten sonra hiç kullanmadığım gün olmadı” (E14).

“Ortaokulda bir tayfamız vardı onlar ile okuldan kaçıyoruz. Gidip çakmak gazı çekiyorduk. Sonra başka şeyler aradık. 6. sınıfta katkılı kubar ile tanıştım. İlk içtiğimde kendimi çok kötü, ölecekmiş gibi hissettim. Sonra lisede extacy ile tanıştım. Bir kişi kullanıyor, senin yanına geliyor çok güzel anlatıyor. İçelim mi diyor sen de yok demiyorsun. Liseyi bıraktıktan sonra da met ile tanıştım” (E15).

Bu anlatılar, madde kullanımının çoğu zaman tek bir maddeyle sınırlı kalmadığını; aksine bireyin zamanla farklı maddelere yöneldiği, kullanımın çeşitlendiği ve giderek ağırlaştığı bir süreç dönüşüğünü göstermektedir. Özellikle başlangıçta kullanılan maddelerin zamanla tolerans gelişmesinden dolayı aynı etkiyi vermemesiyle, kullanıcıların farklı maddelere yöneldikleri görülmektedir. İlk kullanım deneyimlerine ilişkin anlatılar ise bu sürecin her zaman olumlu başlamadığını; bazı durumlarda korku, bedensel rahatsızlık ve olumsuz deneyimlerle birlikte ortaya çıktığını göstermektedir. Buna rağmen kullanımın devam etmesi, merak, deneyimleme ve yeniden deneme isteğinin bu süreçte etkili olduğunu ortaya koymaktadır:

“Çok tuhaf hissettim, hatta ilk maddeyi kullandıktan sonra korkmuştum. Elim filan titremiştii, kendi kendime böyle bir şeye gerek var mı dedim. Ama sonra öğrenmiş oldum en azından bunu deneyimlemiş oldum dedim. Daha sonra ise yine kullanmaya devam ettim” (K15).

“Ben ilk alkol ile başladım. Alkoled 14 yaşında başladım. İki arkadaşım vardı. Onlar ile bira alıp bisikletler ile Yeşilyurt’a gittik. Büyüklerden gördüğümüz olay buydu. Biz içtik biri kustu ben biraz keyif aldım. Sonra böylece boş zamanlarımızda arkadaşlar ile alkol almaya başladık... Belli bir süre sonra alkol bana istediklerimi vermemeye başladı. E madde o zaman, esrar ve epilepsi ilaçları vardı, onlara başladım, ondan bonzai vardı ona başladım, sonra kakain kullandım en sonda mete düştüm” (E6).

Buna karşılık bazı anlatılar, ilk kullanım deneyiminin bireyde doğrudan rahatlama, unutkanlık ve iyi hissetme gibi etkiler yarattığını ve bu durumun kullanımın sürdürülmesinde belirleyici olduğunu göstermektedir:

“Çok farklı hissettim, kafamda beni sıkıntıya sokan her şey gitti. Bir süre ailevi sorunları her şeyi unutuyorsun, sonra kafan yerine geliyor. Ve yine aynı oldu. Ben sonradan extacy kullandım. Ondan sonra ise mete bulaştım” (K2).

“İlk kullandığımda Lyrica bana mutluluk verdi. Ben onu kullandığımda mutlu oluyorum... İlk yarım gr met içiyorsam 1 hafta sonra 1 gr içmeye başladım. 1 lyrica atıyorsam 1 hafta sonra 4 lyrica yutmaya başladım” (K11).

Ancak bu etkilerin zamanla azalması, katılımcıların ifadelerinde açıkça görüldüğü üzere, bireyleri yeni maddelere yönelmeye ve kullanım miktarını artırmaya itmektedir. Bu durum aynı etkiyi yakalayamama ve daha fazlasını arama şeklinde ifade edilmektedir:

“İlk kullandığımda 17 yaşındaydım. Ben esrar ile başladım. İlk başlarda güzel geliyor kafaya ama belli bir süre sonra aradığın kafayı bulamıyorsun. Başka şeylerin arayışına düşüyorsun” (E13).

“İlk olarak extacy kullandım, ondan sonra kıyamet koptu, dünya sallanmaya başladı. Ben şu an buradayım, kendimi sanki dağın başındaymışım gibi hissediyordum. Extacy atıyorsun o bir süre sonra sana yetmiyor, sonra otomatik olarak mete düşüyorsun. Bir süre sonra doyumsuz hale geliyorsun. Sonra hep daha büyüğünü arıyorsunuz” (K6).

“Ben ilk 17 yaşında esrar ile başladım, ben esrardan sonra met, şeker, lyrica, extacy, alkol içerdim. Ben met hariç diğerlerini çok nadiren ayda bir kullanırdım... Zamanla kullanım miktarı arttı çünkü o eski hissi vermiyordu. Ben önceki gün yakaladığım o etkiyi bir sonraki gün yakalayamadım. Ben de kullandığım maddede bu etkiyi yakalayamadığım için, hadi başka bir şey deneyelim diye düşünüp diğer maddelere yöneliyordum. Lyricadan mete yöneldim. Ama meti sabah başlayıp akşama kadar gece boyunca 1 saat aralıklarla içiyordum... Meti bir sene boyunca hergün kullanıyordum” (K14).

Bu süreç yalnızca madde türünün değişmesiyle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda kullanım sıklığı ve miktarında da belirgin bir artışa yol açmaktadır. Katılımcı anlatıları, kullanımın zamanla daha sık, daha yoğun ve kontrol edilmesi zor bir hale geldiğini göstermektedir:

“Kişi ilk olarak ayda bir özel günlerde kullanıyor. Sonra farkında olmadan haftaya daha sonra ise saate düşüyor. Sonra bütün hayatını maddeye göre planlamaya başlıyorsun” (E18).

“Ben ilk başta bir tane iki tane Lyrica atıyordum, daha sonra günde 10 adet kullanmaya başladım. Kafam düştükçe ben de atıyordum. Belli bir süre sonra vücut artık tolerans geliştiriyor. Sonra 3 tane tek seferde atmaya başladım, her geçen sürede kullanım miktarını attırdım” (E23).

“Ben 12-13 yaşında esrar kullandım. Daha sonra ectacy, lyrica felanda kullandım. En sonda met kullandım... Ben ilk kullandığımda çok kötü oldum. Başım çok kötü ağrıdı sonra kafası geçince artık bazı şeyleri umursamamaya başlıyordun. Ben dedim hayatımdaki bazı olumsuzlukları atlatırım diye düşündüm. Ama aslında benim sorunlarımı çözümüymüş... İlk başlarda zaten iki haftada bir ya da haftada bir oluyor. Sonra iki hafta da 4-5 defa oluyordu. Ben daha sonra öyle bir duruma geldim ki her gün kullanmaya başladım” (K5).

Ayrıca bazı katılımcılar, maddenin yarattığı etkinin gerçekte olduğundan farklı algılandığını vurgulamaktadır:

“İlk kullandığında senin sanki zihnini açıyormuş gibi hissettiriyor, halbuki daha beter yapıyor. Seni uykusuz bırakıyor, hızlandırıyor gibi yapıyor ama aslında çok basit işleri bile çok ağır yapıyorsun. Mesala telefonun kılıfını 10 saniyede çıkarıyorsan sen met kullandığında bunu 1 dk da yapıyorsun ama sen onu daha hızlı yaptığını sanıyorsun. Sahte bir zekilik algısı veriyor” (E33).

Bulgular, ilk madde kullanımının genellikle erken yaşlarda başladığı, kullanımın aşamalı olarak daha ağır maddelere doğru ilerlediği, zamanla hem madde çeşitliliğinin hem de kullanım yoğunluğunun arttığı ve bireylerin giderek daha güçlü etki arayışına yöneldiği görülmektedir. Bu süreç, deneyim, alışma ve tolerans gelişimi üzerinden ilerleyen, kontrolün giderek zayıfladığı ve bağımlılığın derinleştiği bir kullanım örüntüsüne işaret etmektedir.

4.2.2. Bağımlılık Alt Kültürüne Yönelme ve Entegrasyon

Bu temada elde edilen bulgular, madde kullanımına başlayan bireylerin bağımlılık sürecinde yalnızca madde kullanan bireyler ile etkileşim içine girmediklerini göstermektedir. Aynı zamanda kendine özgü normları, ilişkileri ve pratikleri olan bir bağımlılık alt kültürü içinde konumlandıklarını göstermektedir. Katılımcı ifadeleri incelendiğinde, madde kullanımının bireylerin sosyal çevresini, gündelik yaşam pratiklerini ve sosyal ilişkilerini yeniden şekillendirdiği görülmektedir. Bu süreçte bireyler, madde kullanan gruplarla daha yoğun etkileşim kurmakta ve zamanla bu çevrelerin değerleri, davranış kalıpları ve ilişki biçimleriyle uyumlu hale gelmektedir. Böylece madde kullanımı yalnızca bireysel bir davranış olmaktan çıkarak, bireyin sosyal ilişkilerinin ve kimliğinin önemli bir parçası haline gelmektedir. Bu açıdan katılımcıların anlatılarından elde edilen bulgular doğrultusunda oluşturulan tema, alt temalar ve kodlar Tablo 4.6’da sunulmaktadır.

Tablo 4.6. Bağımlılık alt kültürüne yönelme ve entegrasyon teması, alt temalar ve kodlar.

Temalar	Alt Temalar	Kodlar
Bağımlılık Alt Kültürüne Yönelme ve Entegrasyon	Alt Kültürel Aidiyet ve Statü	Arkadaş çevresinin tamamen madde kullananlardan oluşması, madde alt kültürüne özgü jargonun öğrenilmesi, dövme yapma, görünüm ve davranışların değişmesi, tüm sosyal ilişkilerin madde odaklı planlanması
		Piyasa dinamikleri, araçlar, güven temelli satış
	Kullanım Ritüelleri, Grup Normları ve Ortamlar	Üçlü sarma, kova/pipe, madde kullanmanın inceliklerinin öğrenilmesi, ortama göre madde değiştirme, parklar, kendi evleri, bekar evleri, arabalar, inşaat şantiyeleri, ağır hasarlı binalar

	Abilik müessesesi, himaye ilişkileri, içici-satıcı geçişkenliği, kod isim kullanımı, hırsızlık, kumar bağımlılığı, şiddet, silah taşıma, cezaevi deneyimleri, suç ağlarının genişlemesi
Ekonomik Döngü ve Suç Döngüsü	
	Erkeklerin himayesine girme, kadın kullanıcının istismar edilmesi, kaçarak/kaçırarak evlenme
Toplumsal Cinsiyet Dinamikleri	

Tablo 4.6 incelendiğinde, bağımlılık alt kültürüne yönelme sürecinin farklı sosyal mekanizmalar aracılığıyla gerçekleştiği görülmektedir. Bu süreçte bireylerin arkadaş çevresinin giderek madde kullanan kişilerden oluşması, alt kültüre özgü jargonun öğrenilmesi ve bireylerin görünüm ile davranışlarında değişimler meydana gelmesi, alt kültürel aidiyet ve statü ilişkilerinin oluştuğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra maddeye erişim süreçlerinin çoğu zaman güven ilişkilerine dayalı ağlar üzerinden gerçekleştiği; araçlar, kod isimler ve piyasa dinamiklerinin bu süreçte belirleyici olduğu ifade edilmektedir. Katılımcı anlatıları ayrıca madde kullanımının belirli ritüeller ve grup normları çerçevesinde gerçekleştiğini, parklar, kendi evleri, arabalar, bekar evleri, inşaat şantiyeleri ve ağır hasarlı binalar gibi belirli mekânların madde kullanım ortamları olarak öne çıktığını göstermektedir. Araştırma bulguları, bağımlılık alt kültürünün aynı zamanda ekonomik ve suç ilişkileriyle iç içe geçtiğini de ortaya koymaktadır. Bu süreçte abilik müessesesi ve himaye ilişkileri gibi hiyerarşik yapılar belirginleşmekte, bazı kullanıcılar zamanla madde satışına yönelerek içici-satıcı geçişkenliği yaşamaktadır. Bunun yanında hırsızlık, kumar bağımlılığı, şiddet ve silah taşıma gibi suç davranışlarının da bu çevrelerde daha görünür hale geldiği ifade edilmektedir. Katılımcı anlatıları ayrıca bağımlılık alt kültürünün cinsiyet ilişkileri üzerinde de etkili olduğunu; bazı kadın kullanıcıların erkek kullanıcıların himayesine girdiğini, istismar riskinin arttığını ve bazı ilişkilerin madde kullanımı etrafında şekillendiğini göstermektedir. Aynı zamanda bağımlılık alt kültüründeki kadınların eşlerine kaçarak erkeklerin ise eşlerini kaçırarak evlendikleri dikkat çekmektedir. Bu bulgular, madde kullanımının bireyleri yalnızca fizyolojik ve psikolojik bağımlılık sürecine değil, aynı zamanda kendine özgü normlara, ilişki ağlarına ve güç ilişkilerine sahip bir alt kültürel yapıya entegrasyon sürecine dahil ettiğini ortaya koymaktadır.

4.2.2.1. Alt Kültürel Aidiyet ve Statü

Alt kültürel aidiyet ve statü, katılımcı anlatılarında madde kullanımının yalnızca bireysel bir davranış olmadığını; aynı zamanda bireyin sosyal çevresini, ilişkilerini ve kendini konumlandırma biçimini köklü biçimde dönüştüren bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte bireyler, madde kullanımı etrafında şekillenen yeni bir sosyal çevreye dahil olmakta ve zamanla bu çevreyi normal olarak deneyimlemeye başlamaktadır. Bu durumu katılımcılar şu şekilde ifade etmektedir:

“Kullanmaya başladıktan sonra hiç normal arkadaşın olmuyor, hep o ortamlara düşmüş kişiler ile işin oluyor ve onlar ile selamlaşıyorsun” (E25).

Alan uzmanlarından U8 şöyle açıklamaktadır: *“Bir kişi madde kullanmaya devam ettiğinde artık bütün arkadaşları da madde kullanan kişilerden oluşuyor. Madde kullanmayı arkadaş ortamı ile arkadaş ortamını da madde ile bağlantılandırıyor. Sonra girdiği bütün ortamların maddeden ibaret olduğunu düşünüyor. Okulda, aile bireyleri arasında yani toplumsal alanın her aşamasında madde kullananları buluyor. Sonra tamamen madde ile yaşadığı bir yaşam inşa ediyorlar.”*

Başka bir katılımcı ise bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: *“Kısa sürede arkadaşlarımın neredeyse hepsi madde kullanmaya başlamıştı. Ben diyorum şu arkadaşım madde kullanmaz yanına gideyim bakıyorum o da madde kullanıyor. Diğer bir arkadaşımın yanına gidiyorum bakıyorum o da madde kullanıyor. Bir süre sonra arkadaş çevrem hepsi içmeye başladı” (K14).*

“Arkadaş ortamın normelde iyiydi. Madde başladıktan sonra bütün arkadaşlarımda madde kullanan kişilerden oluşmaya başladı” (E13).

“İçicinin çevresi hep içicilerden oluşur. Sen bir kişi ile içiyorsun ya o arkadaşını getiriyor onun ile ahbab oluyorsun. Sonra onun arkadaşları ile tanışıyorsun bir bakıyorsun bir Malatya'yı tanıyorsun” (E14).

Bu anlatılar, bireyin sosyal ağlarının giderek homojenleştiğini ve madde kullanımının bu ağların kurucu unsuru haline geldiğini göstermektedir. Bu durum yalnızca arkadaş çevresinin değişmesiyle sınırlı kalmamaktadır. Ayrıca, bireyin gündelik yaşam pratiklerini, zaman kullanımını ve sosyal etkileşim biçimlerini de yeniden şekillendirmektedir:

“Mete ilk başladığımda rahatlatıyordu, met çok kötü sadece kokusunu dahi alsan, onu ne yapar eder bulur kullanırsın. Bundan kurtulmak için onun isminin olduğu yerde dahi duymayacaksın... İsterse 10 yıl geçsin sadece bir sefer o ortamda bulunun yeniden kullanırsınız” (E17).

“Ben kullandıktan sonra hayatım çok değişti. Gerçek dostlarımın yerine sade uyuşturucu içen kişilerden oluşan bir sosyal çevrem oluştu. Normal bir arkadaşım ile zaman geçiremiyordum. Sadece uyuşturucu kullanırken keyif alıyordum. Evden çıkmıyorum, ailemin yanına gitmiyorum, arkadaşlarımın yanına gitmiyorum” (E23).

“Ben lyricaya başladıktan sonra bütün ortamım değişti. Normal insanların yanına gidince sanki hayatı slow motion ile yaşıyorsun. Ama ben kullanmaya başladıktan sonra bütün arkadaşlarım değişti. Normalde benim arkadaşlarımdan hiçbiri kullanmıyordu. Ben sonra kuzenim ile takılmaya başladım. Onun bütün çevresi kullanıcıydı” (E26).

“Ben madde kullanırken beynin sadece maddeye odaklanıyor, beyin başka herhangi bir şeyi düşünmene izin vermiyor. Her şeyi onun ile planlıyorsun” (K8).

Bağımlılık alt kültürüne dahil olan bireylerin, bu kültüre özgü bir dil ve anlam dünyası geliştirdikleri de görülmektedir. Bu bağlamda jargon, yalnızca bir iletişim aracı değil; aynı zamanda alt

kültüre aidiyetin ve bu dünyanın içinden olma halinin bir göstergesi olarak işlev görmektedir. Bu açıdan bağımlılık alt kültüründe madde kullanıcıları kendilerine ait bir jargon kullanmaktadır. Bu jargon Tablo 4.7’de gösterilmektedir.

Tablo 4.7. Bağımlılık alt kültüründe madde kullanımına ilişkin jargon.

Sokakta Kullanılan Jargon	Açıklaması
Yarım kaldım	Met kullanan kişinin istediği etkiyi yakalayamaması
Kafamın güzel olması	İstediği kafayı yakalaması
Metçi	Met kullanan kişi
Ortaköy yapmak	Bağımlıların madde almak için ekonomik iş birliği yapması
Esra abla, ot, duman, cigara	Esrar
Malzeme	Madde
Yolunu bulmak	Maddi bir kazanç elde etmek
Yolunu vermek	Deneyimli kullanıcıların yeni başlayan bireylere madde temininde aracılık etmesi ve bu aracılık karşılığında kendilerine içimlik madde verilmesi
İş bulmak	Birine bulaşmak için veya sorun çıkarmak için bahane bulmak
Metin amca, mehtap yenye, dayı geldimi, dayı var mı, ateş buz	Metamfetamin
Güzellik yapmak	Kişiye kendi maddesinden içimlik malzeme vermek, kişinin madde ihtiyacını karşılamak.
Pipe	Kalem parfümden yapılan met kullanım aparatı
Kova	Esrarın kova, altı kesilmiş 5 kiloluk pet şişe, ayran folyosu ve kürdan kullanılarak hazırlanan düzenek ile içilmesi
Kapak almak	Kova içme biçimi ile her seferinde esrar maddesinin ağız yoluyla pet şişeden çekilme
Şaşal/gulu gulu	Esrar içmek için 500 milimlik pet şişeden yapılan aparat
Ex/Şeker	Extacy
Ayan nasıl yapak nasıl edek	Maddeyi nasıl bulalım
Bir şeye kurulmak	Met maddesinin etkisi ile herhangi davranışa, kişiye, ilişkiye aşırı derecede odaklanmak ve bunlar ile ilgili şüphecilik duymak
Canı pislik çekmek	Madde kullanmayı istemek

Tablo 4.7’deki alt kültüre ait jargonlar, madde kullanımının alt kültür içinde nasıl adlandırıldığını, anlamlandırıldığını ve paylaşılan bir deneyime dönüştürüldüğünü göstermektedir. Örneğin “*kafamın güzel olması*”, “*yarım kaldım*” gibi ifadeler, madde etkisini ortak bir ölçütü tarif ederek deneyimi standartlaştırmakta; “*metçi*”, “*malzeme*”, “*pipe/kova*” gibi terimler ise hem kullanıcı kimliğini hem de pratik repertuarını işaret ederek “*bu dünyanın içinden olma*” halini pekiştirmektedir. “*Ortaköy yapmak*”, “*yolunu vermek*”, “*güzellik yapmak*” gibi ifadeler alt kültür içindeki aracılık, karşılıklık ve dayanışma pratiklerini sembolik olarak kodlamakta; böylece maddeden bağımsız değil, madde etrafında örülen

sosyal ilişkileri görünür kılmaktadır. Bu yönüyle jargon, alt kültürün üyeliğini, normlarını ve etkileşim düzenini kuran; madde kullanımını gündelik yaşamın olağan bir parçası gibi yeniden üreten sembolik bir düzen işlevi görmektedir. Bu durumu katılımcılar şu şekilde ifade etmektedir:

“Ben her zaman söylerim madde kullanan insanlar birbirine aşınadır. Onların alnında madde kullandıkları yazar... Madde kullananlar genelde ayrıştırıcı kıyafetler giymekte, kullanmakta oldukları jargonları bulunmaktadır” (E6). *“İçen adam mutlaka kendini belli eder, bu adamların gecesi gündüzü olmuyor”* (E31). *“Genelde kuş dili filan kullanıyorlar ya da şifreli konuşmaya çalışıyorlar”* (E22). *“Bizim aramazda maddeyi canın çekmesine biz pislik diyorduk, mesela canım pislik çekiyor”* (E26).

Aynı zamanda bireyler, madde kullanımına ilişkin pratik bilgileri ve teknikleri de bu alt kültür içinde öğrenmektedirler. Kullanım biçimleri, aparatlar ve yöntemler sosyal öğrenme yoluyla aktarılmaktadır. Bu durum bireyin alt kültür içindeki konumunu da pekiştirmektedir:

“Pipe ile met içiyorduk, ben yapmayı bilmiyordum, bu nedenle bilen arkadaşlar ile içiyordum. Sonra yapmayı öğrendim ve o arkadaşlarımdan kopmaya başladım” (E29).

“13 yaşındayım, tabi abilerden filan da duyuyorduk, bir gün arkadaşlar ile otururken bir arkadaş ben esrar içiyorum, yanımda var hadi içelim dedi bende denedim, ilk başta etkisini çok anlamadım. Diğer arkadaşlar içince bir moda girdiler, bende ilk defa kullandığım için onlar gibi davranmaya çalıştım. Aslında yapmak istediğim şey onun kafasını yakalamaktı” (E1).

“Ben Özal köyünde oturuyorum. İlk sene liseye gittim. Orada çakmak gazı çekmeyi öğrendim. Ben de köydekilere öğrettim. Sonra bunlar bali getirdiler bali çektik. Daha sonra dedik kova yapalım, bir gün dedik gulu gulu (pet şişe ile esrar içme) yapalım. Ondan sonra biri dedi şeker var onu yutmayalım mı, sonra biri dedi lyrica var onu yutalım. Lyrica daha güzeldi” (E20).

“Benim kullandığım limon tuzu gibiydi. Onu folyoda içiyordum. Sonradan kalem parfüm ile içmeye başladık. Ben pipe yapmayı bilmiyordum bir de malzeme aldığım kişiye 20 TL verip bana pipe yapmasını söylüyordum. Kız dedi gidip bir tane daha pipe alalım aynı pipe ile içince ağızda yara çıkıyor. Aparatı aldık eve çıktık. Ben ne yaparsam sen de onu yap dedi, bende yaptım” (K1).

“Alahaddin diye bir lamba vardı ilk onun ile içtim, oyuncaklar olur, bir oyuncak olur içinde gelin ve damat var, açarsın müzik çalar. Bunun camından yapmışlardı. Dönen tasarruf lambalarından yapmışlardı. Biz folyo da içmeye başladık, o zamanlar çok bir bağımlılığımız yoktu ama cam aparatlarda içmeye başlayınca bağımlılığımız iyice arttı. Sonra Pipe denen aparatı yapmaya başladık, ondan sonra bu işlerde tam profesyonel olduk” (E38).

Bu alt kültürel aidiyet, yalnızca dil ve pratiklerle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda beden üzerinden de görünür hale gelmektedir. Dövme ve kendine zarar verme gibi pratikler, bireyin hem kendini ifade etme biçimi hem de bu kültüre aidiyetinin bir göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır:

Kollarınızda kesikler var (façalar) onlar nasıl oldu? *“Beni ailem ciddiye alsın diye atmıştım”* (K3). *“Katılımcının boynunda büyük bir yılan dövmesi vardı”* (K5). *“Boynumda gül dövmesi var, kullarda da*

dövmeler var. Dövme yapmakta bağımlılık gibi bir şey, sürekli yeni dövme yapmak istiyorsun” (E21). “Benim kollarımın ikisinde de dövmeler var. Kaplan, yüz, yılan, polenler var. Dövme yaptığım da kafam çok güzeldi. Taç yapmak içim dövmeciye girdim, baktım sabah koluma yılan dövmesi yaptırmışım” (E23). “Benim kollarımda façalar var ben de onları kapatmak için dövme yaptım” (K2). “Kolumda kesikler ve dövmeler var. Ben bir konu da kendimi çok haksız gördüm, kendimi cezalandırdım” (E24).

Bu bağlamda alt kültürel aidiyetin en kritik boyutlarından biri de bireyin bu çevreden kopmasının güçleşmesidir. Katılımcı anlatıları, bağımlılığın sadece maddeye olmadığını aynı zamanda bağımlılık alt kültüründeki sosyal ilişkilerin de bağımlılık davranışlarını yönlendirici bir rolü olduğu göstermektedir. Bu aşamada bireyler bırakmak isteselerde bırakmalarının zor olduğunu belirtmektedirler:

“Birkaç yıl kullandıktan sonra kişi de hem sosyal hem de psikolojik etkiler oluşturmakta ama kullanan kişi bunu farkında varamamaktadır. Vardığında ise geri dönmenin zor olduğu bir aşamada olduğu için geriye dönemiyor. Belli bir zaman sonra kendini gözlemlemeye başlıyor ama geri dönemiyor. Çünkü çevrede hep bu tür arkadaşları var, bu arkadaşlarından da kimi görse ben de bu var hadi gidip içelim diyor. Kurtulmak için başka illere giden arkadaşlarımda oldu ama gittikleri illerde yine maddeye bulaştılar” (E18).

“Bırakmayı çok denedim ama zor, çarşıya geliyorsun birini görüyorsun ya da mahallede birini görüyorsun gel içelim diyor” (E13).

“Madde bağımlılığında maddenin azı çoğu yok, kişi tekrar tek sefer kullanılsa da yine aynı döngüye girmektedir. Çevreni değiştirmede süreci maddeyi bırakmak zor. Erkek kullanıcılar da genelde çevresini değiştirmesini söylememize rağmen ben nasıl 20 yıllık arkadaşımı satayım bu hiç erkeklığe sığar mı? Sonra bize ne derler? Yani sokakta da birtakım kodlar ve kurallar var” (U7).

“Ben madde kullanımı hep bırakmak istedim. Arkadaş çevrem beni arayınca benim aklıma met düştü” (K13).

“Ben 14 yaşından beri içiyorum. Ben ara verdiğim dönemlerde eski içici bir arkadaşımı gördüğümde yine başlıyordum... Met yaşıntını etkiliyor, met kullanırken diyorsun bir odadaydım. Ve sürekli bunu içmek istiyordum. Odanın çıktığım da ise tek amacın gidip tekrar madde alıp eve dönmektir” (E16).

“Arkadaşlarımdan içenler var, ben onlar ile karşılaştığımda hadi içelim diyorlar. Şu anda herkeste uyuşturucu görüyorum. Ben onu görebiliyorum. Millet müptezel olmuş. Ben 20 kişi tanırıyorsa 19'u uyuşturucu kullanılıyor” (K7).

Katılımcı ifadeleri, madde kullanımının yalnızca sosyal yaşamı etkilemediğini; aynı zamanda bireylerin karşılaştıkları sosyal ve duygusal sorunlara verdikleri tepkilerde merkezi bir başa çıkma aracı haline geldiğini göstermektedir. Özellikle romantik ilişkilerde yaşanan çatışmalar, ayrılıklar ve aile içi sorunlar, bireyleri yeniden madde kullanımına yönlendirmekte ya da mevcut kullanımın artmasına

neden olmaktadır. Bu durum, bireylerin her sosyal problem karşısında madde kullanımına yöneldiğini ve zamanla bunun otomatik bir başa çıkma biçimine dönüştüğünü göstermektedir:

“Kız arkadaşım ile tartıştıktan sonra tekrar kullanmak istedim. Sonra ne zaman bir problem olsa hep ona yöneldim” (E22). “Kız sevme morel bozukluğu filan oldu. Yine başladım” (E12). “Halsiz olduğumda filan içmek istiyordum” (E15). “Sevgili ile ayrılma, aile tartışmaları vb. sonucunda gidip daha fazla kullanıyorlardı” (E17). “Kendimi çok sıkıntı da hissettiğim zamanlarda daha sık kullanıyorum” (K5).

Bulgular, alt kültürel aidiyetin madde kullanımını yalnızca sürdüren değil; aynı zamanda yeniden üreten bir yapı olduğu görülmektedir. Bu yapı, sosyal çevre, dil, pratikler, beden ve ilişkiler üzerinden bireyi kuşatmakta; bireyin bu çevreden kopmasını zorlaştırarak bağımlılığın sürekliliğini sağlamaktadır.

4.2.2.2. Maddeye Erişim ve Güven Ağları

Maddeye erişim ve güven ağları, katılımcı anlatılarında madde kullanımının yalnızca bireysel bir talep meselesi olmadığını; bunun yanında belirli sosyal ilişkiler, araçlar, güven temelli ağlar ve piyasa dinamikleri üzerinden işleyen bir yapı içinde gerçekleştiğini göstermektedir. Piyasada yaygın olarak bulunan maddeler, kullanıcıların kullanacakları maddeleri belirlemektedir. Her ne kadar madde kullanımının yaygınlaştığı ifade edilse de özellikle yeni kullanıcılar açısından maddeye doğrudan erişim kolay olmamakta; bu durum bireyleri sosyal sermaye üretmeye ve mevcut ağlara dahil olmaya zorlamaktadır. Bu bağlamda piyasada satıcılık ile içicilik arasında konumlanan kullanıcıların hem kendi kullanımını finanse ettiği hem de aracılık yaptığı bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu durumu katılımcılar şu şekilde ifade etmektedir:

“Malatya piyasası yüксеle yüксеle devam etti. Esrar, extacy, lyrica, bonzai, katkılı kubar ve en son da met Malatya'da yaygınlaştı” (E14). “Şimdi Malatya'nın yüzde 90'ını met kullanıyor” (E31). “Şu an da Met ve Lyrica kullanımı çok yaygın” (E33).

“Ben çocukluğumda ilk esrara başladım. 11-12 yaşlarında idim. Sonra katkılı kubar, şeker, lyrica, bonzai ve met çıktı. Bunların hepsini sırayla kullandım. Bunlar aşamalı olarak piyasaya çıktı. Bende sırayla kullandım. Malatya'da en son met piyasaya düştü. Yatırmıyor, yedirmiyor. Ben 6-7 senedir met kullanıyorum. Abi lanet olsun met çok kötü bir madde. Met yüzünden adamın başına her şey gelir” (E19).

“Piyasada hangi malzeme var bize o maddeyi veriyorlardı... Eroini damardan da aldım burundan da çektim, kullanmadığım biçimi kalmadı” (K4).

Sizce neden met Malatya'da yaygınlaştı?

“Bana göre esrarı bulamayan, mete düştü. Biz piyasada ne bulursak hangi maddeye kolay ulaşabiliyorsak ona düşüyorduk” (E20).

(Katılımcı burada sitem ederek ve suçlayıcı bir tutum ile konuşmasını sürdürmeye devam etti)

“Devlet bizi sentetiğe düşürdü, biz ne güzel esrarımızı ekip içiyorduk. Malatya'da 10 yıl öncesine kadar

met veya benzeri maddeler yangın değildi. Biz esrarımızı içer sohbet ederdik. Şimdi herkeste met var. Esrarın faydaları çok neden yasaklıyorlar?” (E30).

Katılımcı burada uygulanan politikaların esrar kullanımını sınırlandığına bununda piyasa dinamiklerini etkileyerek bu 10 yıllık sürede met gibi sentetik maddelerin yaygınlaşmasına uygun koşullar oluşturduğunu söylemektedir. Bu anlatılar, madde tercihlerinin çoğu zaman bireysel tercihlerden ziyade piyasadaki erişilebilirlik ve arz koşulları tarafından belirlendiğini göstermektedir. Ekonomik faktörler, mahalleler arası fiyat farklılıkları ve piyasa dinamikleri de bu sürecin önemli belirleyicileri arasında yer almaktadır:

“Lyrica kutusu 2500, 3000 TL, met gramı 1500 TL. Bu fiyatlar semtlere göre değişmektedir. İstasyon caddesinde 4000 TL aldığınız malzemeyi, Çöşnükte daha uyguna alırsınız. Emeksiz caddesinde alım satım çoktur fiyatlar daha uygun olabilir. Kimisi 100 gr. getirir, kendi içtiği 50 gr. parasını oradan çıkarır. Genelde piyasaya tek malzeme sürerek satışı yapılmaktadır. Biri gider ise onun yerini hemen başkası doldurur” (E6). “Metin şu anda gramına 3500-4000 TL diyorlar” (E3). “Meti Gaziantep üzerinden getiriyorlardı” (K9). “Bir adet Lyrica 60-70 tl filandı. Bunu herkes satıyor” (E26).

Maddeye erişim sürecinin en belirgin özelliklerinden biri, güven ilişkisine dayalı olmasıdır. Katılımcı anlatıları, satıcıya doğrudan ulaşmanın çoğu zaman mümkün olmadığını; aracılardan ve referansların bu süreçte belirleyici olduğunu göstermektedir:

“Herkes gidip alır ama oradan birinin tanıttığı olduğunu söylemesi gerekir. İşte beni şu yönlendirdi ben şunun tanıdığımı gibi” (E33).

“Bizim çevremiz olduğu için kolay bir şekilde madde bulabiliyorduk. Madde bulmayı kolaylaştıran diğer unsur neydi, isimdi. Malatya’da ismin varsa her şeyi bulabiliyorsun. Uyuşturucu bulabildiğinde herkes zaten sana geliyor. İsim nasıl kazanılıyor? İsim vurarak, kırarak kazanılıyor” (E39).

“Satıcıları arkadaş ortamından buluyorsun. Herkes birbirini tanıyor bu camia da. Belli kişiler oluyor... Kullanımının yaygın olduğu mahallelerde zaten kime sorsan, sana iş veriyor” (E7).

“Biraz satış işleri de değişti. Mesela size esrar lazım bizim mahalleye gelseniz de siz esrar alamazsınız. Çünkü siz yabancısınız, ama mesela siz geldiniz benim arkadaşımınız, ben giderim sizin işinizi çözerim... Satışlar güven üzerine kurulu” (E5).

“Bu kızı aradım dedim bana met getir. Sonra beni WhatsApp ile aradı dedi biz bunları normal telefondan konuşmuyoruz dedi” (K1).

Bu yapı içerisinde araçlar önemli bir konuma sahip olup hem kullanıcıyı satıcıya bağlamakta hem de bu süreçten ekonomik kazanç elde etmektedir:

“Eskiden dürüstlük vardı... Şimdi birinin yanına gittinmi hemen bir şeyler yok mu diye sorar sonra bakar para varsa seni mutlaka bir çıkmaza çeker. Bir şekilde paran varsa parayı kullanmaya malzemen varsa malzemeni kullanmaya çalışırlar. Sen ona parayı verdin, eksik başladın zaten... Burada sana limon tuzu, bal mumu filan getirenler bile oluyor. Malatya’da bunlar bunun orijinalini içmiyorlar.

Met 2500 TL filan. Millet kulaktan dolma bir yerlere gidiyorlar ama bu işler araçlar ile oluyor. Sağlam aracın yoksa malzeme almanda zor. Malatya'da araçlar genelde gidip kendileri alıyorlar, seni satıcı ile tanıştırmıyorlar. Çünkü o da senin malzemenden yolunu alıyor” (E32).

Maddeye erişim aynı zamanda bireyin sosyal ağlarının genişlemesiyle doğrudan ilişkilidir. Katılımcı anlatıları, bu ağların genişledikçe erişimin kolaylaştığını ve maliyetin düşebildiğini göstermektedir:

“Uyuşturucu kullanıcılarının ilişkileri bir puzzle gibi genişliyor. Bu genişledikçe daha az para veriyorsun” (E14). Başka bir katılımcı bunu şöyle açıklıyor: “Bu malzemeyi (Met) kullanan kişi çevresi genişse para vermeden de içebiliyor. Arkadaşın parası olmuyor sen veriyorsun, seninki olmuyor onlar veriyor. Herkesin bir ismi var madde birine vermeniz size bir üstünlük veriyor. Aslında kendiniz tatmin ediyorsunuz. Bir yandan kardeşliğini gösteriyor. Uyuşturucusu olan uyuşturucuyu tedarik eden adamı uyuşturucu kullanan adam sever. Popüler filan olursun” (E15). “Ben genelde Lyrica ve met kullanıyordum. Ama arkadaşlarımla yanına gidiyordum onların yanından ne varsa bende onu içiyordum. Genelde onlarda da lyrica ve met oluyordu ben de onları içiyordum” (K14). “İlk kullanıcılar biraz daha korkarak met arayışında oluyorlar ama yoğun olarak kullananların çevresi genişliyor daha cesur oluyorlar” (E17).

“Ben gidip bulabilecek ve ekonomik olarak alacak bir güçte değildim. Denk geldikçe arkadaşlarımdan otlanarak içiyordum. Ben düzenli olarak kullanmaya 14-15 yaşında başladım. 3-4 günde bir buldukça içiyordum. Maddenin verdiği rahatlığı sürekli arıyordum. Bu nedenler arkadaşımın yanına gidiyordum, o nasıl olsa bulur ben de içerim diye düşünüyordum... Arkadaşımdan kolay madde buluyordum, maddeye para harcamıyordum. Kız arkadaşımın erkek arkadaşı bu işler ile uğraştığı için kız arkadaşım rahatlıkla madde buluyordu” (K2).

“Ortamlarda mahalle mahalleye taşıyordu. Bir mahalleye gidiyordum, orada yoktu bende diğer mahalleye orada yok ise başka mahalleye gidiyordum. Böylece uyuşturucu kullanan birçok kişi ile de tanıştım, bu da madde bulmamı çok kolaylaştırdı” (E30).

Aynı zamanda kullanıcı yoksunluk döneminde daha önce güzellik yapıp madde verdiği kişiden madde bulamadığında bu kişiye zarar vermeye çalışmaktadır. E15 bunu şöyle ifade etmektedir:

“Etkisi bitmeye doğru düşüşe geçiyorum. Hemen yeniden arayışına düşüyorum. Diyorum ben şuna vermiştim. Onda malzeme olduğunu da biliyorum. Arıyorum yok diyor ona kin besliyorum. Birkaç gün onun ile uğraşıyorum. Zarar vermeye çalışıyorum” (E15)

Piyasa yapısının zamanla değiştiği, sentetik maddelerin yaygınlaşmasıyla birlikte güven ilişkilerinin zayıfladığı ve riskin arttığı da ifade edilmektedir:

“Uyuşturucu açısından bakarsak, sentetik uyuşturucu kullanımı başlayınca, kimse kimse güvenmemeye başladı” (E34).

Ayrıca piyasa içinde rekabet, tekel oluşturma çabaları ve fiyat manipölasyonları da dikkat çekmektedir:

“Piyasa da başka malzeme satan kişiler var ise onlar üzerinde de baskı kurarak piyasayı tek elden idare etmeye çalışıyor. Diğer satıcı örn lycicayı 50 liradan veriyor kendisi 100 TL'den veriyor. Arıyor buna diyor ben bu malzemeyi 100 TL'den satıyorum sen 50 TL'den satmaya devam edersen kötü oluruz. Sen bunları bana 75 TL'den sat diyor. Sonra piyasa üzerinde tekel kuruyorlar” (U2).

“Burada fiyat istikrarı yok gidip birine soruyorsun esrara 500 diyor diğerine soruyorsun 400 diyor. Piyası biraz karışık. Çiftçi olarak tabir ettiğimiz. Kişilerden ucuza alıyorsun ama malzeme satıcıya geldiğinde yüksek fiyattan satıyorlar” (E7).

Deprem sonrası dönemde ise hem talep hem de erişim biçimlerinin değiştiği; göç, ekonomik belirsizlik ve sosyal çözölme ile birlikte madde piyasasının daha görünür ve yaygın hale geldiği anlaşılmaktadır:

“Depremde gençler daha fazla arayışına düştü. Gençler deprem sonrasında yaptıkları yağmalar ile para yapıp, uyuşturucu aldılar. Kimse depreme bakmadı. Deprem sonrasında daha kolay bulunuyordu. Bu da talep ile alakalı, para çok olduğunda Malatya'da bulunan kanallar daha fazla malzeme getiriyorlar” (E31).

“Met kullanımı çok yaygın ama artık imalatını yapıyorlar. Katkılı kubar yapıyorlar. Adıyaman'dan AM alıp onu sigara tütününe sıkıyorlar. Artık katkıyı tütüne sıkıyorlar” (E30).

“Benim gözümde Malatya'da büyükler kalmadı, kimisi cezaevine girdi, kimi yurtdışına kaçtı. X abi cezaevine girdi, bir yıl sonra çıktı yurtdışına kaçtı... Yeni yetmeler çok kullanıyor, piyasadaki çocuklar hep 18 yaş altında çocuklar” (E24).

“Yaş sınırı çok düşmüş. 15-16 yaşında çocuklar arasında yaygın. Satanlarda da yüz kalmamış, şimdi 15-16 yaşındaki çocuklara sattırıyorlar. Eskiden bu çocuklar gidip malzeme alamazlardı. Gittiği kişi bunlara malzeme vermez, üstüne dövüp paralarını da elinden alırdı. Bizim zamanımızda saygı vardı, şimdi hiç saygı kalmamış” (E23).

“Malatya'da genelde çocuklar üzerinden dönüyor madde satış işleri. Birileri bunlara torba tutturuyor” (E22).

Bu bağlamda, maddeye erişim süreçlerinin yalnızca arz-talep dengesi ile açıklanamayacağı; güven, sosyal ağlar, aracılık ilişkileri, ekonomik koşullar ve sosyo-demografik dönüşümlerle birlikte şekillenen çok katmanlı bir yapı olduğu görölmektedir. Özellikle deprem sonrası dönemde yaşanan göç, sosyal yapıdaki değişim ve ekonomik belirsizlikler, bu ağların yeniden örgütlenmesine ve maddeye erişimin farklı biçimlerde yaygınlaşmasına zemin hazırladığı söylenebilir.

4.2.2.3. Kullanım Ritüelleri, Grup Normları ve Ortamlar

Katılımcı deneyimleri, madde kullanımının yalnızca bireysel bir davranış olmadığını, kullanım ritüelleri, grup normları ve içinde bulunulan ortamların karşılıklı etkileşimiyle şekillenen bir süreç olduğunu göstermektedir. Bulgular, kullanım biçimlerinin madde türüne göre farklılaştığını, bu biçimlerin sosyal etkileşim içinde öğrenildiğini ve zamanla değiştiğini ortaya koymaktadır. Kullanıcılar maddeleri çok farklı biçimlerde kullanmaktadır. Kullanım biçimleri sürekli olarak maddeye göre değişmektedir. Esrar maddesini tütün kağıtlarını 2'li, 3'lü sararak içmektedirler. Aynı zamanda şaşal/gulu gulu dedikleri pet şişe ile yapılan bir aparat ile de kullanılmaktadırlar. Son olarak kova yaparak esrar maddesini kullanılmaktadırlar. En fazla duman kova yapıldığında kullanıcı tarafından çekilebildiği için en etkili yöntem bu olarak görülmektedir. Met maddesinin ise ilk başlarda alaaddin lambası, sonra tasarruf ampulleri, folyoda ve en sonda kalem parfümden yapılan ve pipe olarak adlandırılan bir aparat ile kullanımı yaygınlaşmıştır. Kullanıcılar arasında peçete olarak isimlendirilen maddenin ise bonzai maddesinin peçeteye emdirilmesi ile elde edildiği ve sigaranın ucunu takılarak kullanıldığı belirtilmektedir. Bu durumu katılımcılar şöyle açıklamaktadır:

“Ben sarımlık esrar içiyordum. Mesela arkadaşlar ile gidiyorduk, birkaç üçlü sarıyorduk... Sonra herkes sırayla bir çekim alıyordu. Orada kova'da içenlerde oluyordu. Rezil oluyorlardı. Kusuyorlar üstüne yatıyorlardı” (E5).

“Alahaddin diye bir lamba vardı ilk onun ile içtim, oyuncaklar olur, bir oyuncak olur içinde gelin ve damat var, açarsın müzik çalar. Bunun camından yapmışlardı. Dönen tasarruf lambalarından yapmışlardı. Biz folyo da içmeye başladık. Sonra Pipe denen aparatı yapmaya başladık” (E38).

“Metten sonra hiçbir şey aynı olmadı, metten sonra bonzai, peçete, extacy ile tanıştım. Bunları birlikte kullandım. Peçete dediğimiz şey aslında bonzai temel maddesinin bir peçeteye emdirilmesi sonrasında sigaranın ucuna takılarak çekilmesidir. Kendini zombi sanan, meyve suyu gibi ortada gezen kişiler bunları kullanıyor” (E22).

Ortamda yalnızca madde kullanılmadığı aynı zamanda farklı maddelere de bu ortamlarda başlandığı dikkat çekmektedir. Bu durum, farklı maddelere geçişin çoğu zaman bireysel bir karardan ziyade, içinde bulunulan sosyal çevrenin etkisiyle gerçekleştiğini işaret etmektedir. Böylece madde kullanım ortamları dinamik bir yapıyı ifade etmektedir:

“O ortama girdiğinizde herkes ortama farkı şeyler getiriyor. Sonra başka şeylere de başlıyorsunuz. Dumanı (esrarı) bıraktım, lyricaya başladım. Ben hep gizledim. Beni çok etkilemiyordu. Neresi olurda orada kullanıyorduk. Genellikle belirli adamalar ile içiyorduk” (E13).

“Her şeyin bir ortamı var, uyuşturucunun da bir ortamı var. Her şey ortam ile gidiyor. Keşinin girdiği ortamlar arkadaş çevresini de ortama göre düzenliyor. Uyuşturucu ortamından başka ortamlara da kayma kolay oluyor” (E8).

“Kullanıcılar ortamda hangi malzeme varsa onu kullanıyorlar. Kimse bana zararı olur mu olmaz mı diye düşünmüyorlar” (E33).

Öte yandan madde kullanım ortamlarının da önemli ölçüde farklılık gösterdiği; genel olarak parklarda, okul bahçelerinde, inşaatlarda, bekar evlerinde, kırsal alanlarda ve hatta araç içinde dahi kullanımın gerçekleştiği görülmektedir.

“Biz eve gitmiyorduk. Hava çok soğuk olsa bile gitmiyorduk. Genelde parklarda, okul bahçelerinde ve inşaatlarda zaman geçiyorduk” (E15).

Sizce madde kullanımında parkların rolü neydi?

“Parklar, bize tanıdıklarımızın görmeyeceği güvenli bir alan sunuyordu. Zaten başka uygun bir yerde yoktu” (K2).

Bununla birlikte, kullanım ortamlarının zamanla değiştiği ve daha kapalı, kontrolün sınırlı olduğu özel alanlara kaydığı da dikkat çekmektedir.

“Biz ilk başlarda okul bahçeleri müsait olduğu için oralarda uyuşturucu kullanıyorduk. Sonra üniversiteye yakın öğrenci evlerinde kullanıyorduk, kızların ve erkeklerin evleri vardı. Biz malzeme ile oraya gidiyorduk. Orada beraber içiyorduk ve ondan sonra herkes kendi yoluna gidiyordu” (E39).

Özellikle bekar evleri ve geçici olarak boş olan konutlar, kullanımın daha rahat ve süreklilik kazanabildiği mekânlar olarak öne çıkmaktadır. Bu ortamlarda kullanım, çoğu zaman sosyal etkileşimle iç içe geçmekte ve düzenli buluşmalar şeklinde organize olmaktadır:

“Bir arkadaşınız sizi o ortama davet ediyor, tabi kızlar da var bu ortamda, bu ortamda sana bir şey uzatıldı mı sende alıyorsun, sonra zaten o kafayı yakaladım mı sürekli o kafayı yakalamayı istiyorsun. Her iki günde bir başka bir evde toplanıyorduk. Genelde farklı kişiler oluyordu. Bir gün bir eve gittim, içeride birçok kişi yatıyordu. Gece gidiyorduk, gittiğimiz evlere. Herkese işte gidip malzeme alacağız para verin diyorlardı, ben de her seferinde 1000-1500 TL filan veriyordum. Şehrin farklı bölgelerinde takılıyorduk. Bu evler genelde bekar evi oluyordu. Ya da birinin ailesi ile kaldığı bir ev oluyordu. Ama o an ailesi evde olmuyordu. Bizde takılıyorduk, gelen kızların yaşları genelde 20'li yaşlardı. Erkekler ise karışık. Hasanbeyde, Eski İnderesi TOKİ'lerde, Kernekte, Bostanbaşında filan madde kullandık. Bu kişilerin yaşam biçimi madde kullanmak, her gün madde kullanıyorlar. Gece 11-12 gibi gidiyorlar, sabaha kadar takılıyorlar. Çoğunun işe gittiğini de görmedim” (E38).

İlçelerde ve kırsal alanlarda daha çok gözden uzak ve denetimin zayıf olduğu mekânların tercih edildiği anlaşılmaktadır:

“Eşimle sıkıntı olduğu için gündüz yatıyordum, gece dışarı çıkıyordum. Uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanılan ortamlara gidiyordum. Ben Akçadağ'da oturuyorum. Orada gençler çok fazla uyuşturucu kullanımına düşmüşler. Uyuşturucu kullanan kişiler toplumdan kopuyorlar. En kuytu, en ücra köşelere gidiyorsun. Ben kafeye çarşıya gitmezdim... Ücra köşelerde uyuşturucu kullanıyorduk” (E17).

“Ben Özal köyünde oturuyorum. Köyümde olan gençler ile içiyorduk. Biz köyün biraz dışında ateşimizi yakardık. Ondan sonra içerdik... Ben tek param yetmediği için onlar ile takılıyordum, beraber orta köy yapıp malzeme alıyorduk” (E20).

Aynı zamanda kiralık arabalarda kullanım ortamı olarak ön plana çıkmaktadır:

“Ara sıra araba kiraliyordum. (Hafif bir gülümseme) Bir akşam arabada çok fazla ex ve lyrice attım, sabaha kadar arabada böyle durmuşum” (E3).

“Birkaç arkadaş araba kiralayıp, madde kullanımı yaygınlık gösteriyor. Met kullanan kişi takılmayı sever, kafe bar, karı kız ortamlarını severler” (E24).

Bu ifade ile eğlenceye dayalı olarak met kullanımında olduğu ve kullanıcıların madde kullanarak sosyal ortamlara takıldığı söylenebilir. Aynı zamanda başka bir katılımcı, kullanım mekânı olarak toplu konutların (TOKİ’lerin) kapıcı dairelerinin ve bodrum katlarının madde kullanıcıları tarafından madde kullanım ortamı haline getirildiğini belirtmektedir:

“TOKİ’de kapıcı dairesi var normal de buranı kapısı kilitli, bunu kapısını fark edilmeyecek bir şekilde açıp, oraya mekân yapanlarda vardı, diğer TOKİ’lerde kullanıcı arkadaşlarım apartmandakiler fark etmeden buraları kullandıklarını söylerdi” (E33).

Diğer taraftan met ortamının en problemli uyuşturucu ortamı olduğu belirtilmektedir. Bu ortamda katılımcıların maddenin etkisi ile sürekli bir şüphecilik içinde olduğu, herkesin herkes ile ilgili kurgular ürettiği, şiddet ve suç davranışlarının yaygın olduğu görülmektedir. Bu açıdan met maddesinin ortamın dinamiklerini değiştirdiği, bireyi kontrol eden norm değer sistemlerini aşındırdığı ve ortamlarda güvensizliğe neden olduğu söylenebilir. Katılımcı E30 ortamlardaki bu değişimi şöyle ifade etmektedir:

“2017 yılında ben met getirip içiyordum. Biz eskiden büyüklerimizin yanında sigara içmeye çekinirdik ama şimdi çocuk geliyor bana Pipe uzatıyor. Eskiden edep vardı, şimdi yok... 2019 yılında met piyasaya düştü. Edep kalmadı, saygı kalmadı her şey zarar gördü” (E30).

“Met Malatya piyasasına düşene kadar, arkadaşlıklar çok iyiydi, çok sıkıydı. Met düştükten sonra herkes birbirine kurulmaya başladı, hırsızlıklar artmaya başladı. Dostum dediğim kişilere güvenmemeye başladım... İnsanlar ile görüşmedin mi çok kurmuyorsun. Mesela 3 kişi oturuyorsunuz ya herkes birbiri hakkında kuruyor. Başka bir şey düşünmüyorlar. Acaba içinden aldımı, pipe’a benden daha fazlamı vurdu. Bu ikisi bir olmuş bana kurnazlık mı yapıyorlar. Malzeme mi çalıyorlar. Ben tek içtiğimde kurmam. Bir defa kullanmak bağımlı olmaya yetiyor” (E14).

Ortamlarda her erkek hem de kadın kullanıcıların bir arada olmasının yanında ileri yaşlarda kullanıcıların ve boşanmış kişilerin olduğu belirtilmektedir. Ancak bu grupların madde kullanınca benzer davranışlar sergilediği görülmektedir:

“Arkadaşlarımın evinde kullanıyordum. Onlar evlenmiş boşanmış oluyordu. Yalnız yaşıyorlardı. Sonra o kadar normalleşti ki evde kullanmaya başladım... Madde kullanımı ve şiddet arasında bir ilişki var. Madde kullananlar çok agresif oluyorlar. Bizim arkadaş grubumuzda adam öldürüp firar olanlar bile

vardı. Sonra yakalandı. Cesaret versin diye met kullananda vardı... Ortamımızda kızda erkekte vardı, karıştı. Evlenmiş boşanmış kişilerde vardı. 70 yaşındaki adam bile vardı. Ama içince hepsi aynıydı, küfürlü, kavgacı, kendini büyük sanan özellikler gösteriyorlardı” (K5).

Başka katılımcılar ise met kullanmanın ortaya çıkardığı etkilerin bireylere göre değiştiğini ve her kullanıcıyı ortamlarda farklı bir kişiye dönüştürdüğünü belirtmektedirler:

“Ben birçok ortam gördüm. Lyrica, met ortamı gördüm. Fevri davranıyor met kullanıcıları kimin özelliği neyse onun ortaya çıkardığını gördüm. Kişi iyi ise o işiyle ilgili planlar yapıyor, kötüyle şiddete ve suça yatkınsa onu kesecem şunu öldüreceğim diye davranışlar içine girmektedir. Eğer biriyle husumeti varsa, ona yönelik saldırganlık duygusu geliştiriyor” (E7).

“Bu ortamlarda herkes ben şu icraatları yaptım, şu kadar uyuşturucu getirdim. Ben şunu dövdüm. Hep sahte ortamlar” (E16).

Kullanıcıların zamanla yalnızca madde kullanımı amacıyla bir araya geldikleri ve bu durumun onları çeşitli risklerle karşı karşıya bıraktığı görülmektedir.

“Belli bir süre sonra meti hiç tanımadığın kişiler ile içmeye başlıyorsun içiyorsun herkes kalkıp gidiyor. Madde ile ilgili bir bağ kuruyorsun diğer kişiler ile. Bu kişilerinde kim olduğunu bilmediğin için her şey ile karşılaşabiliyorsun. Bu ortamlarda madde beni 4 defa ölüm ile burun buruna getirdi. Bazı yerlerde baskınlar oluyordu, orada herkes baskının nedenini birbirini suçlamaktalar. Beni suçlamışlardı... Herkes bir hedef seçiyordu. Zaten bu met kafası herkes durduğu yerde birbirine iş buluyor... Madde kullanan insanların Allah korkusu yok. Dört defa beni öldüreceklerdi. Bir defa ateşli silah ile bir defa bıçak ile bir defa boğarak ve bir defa da teke düşürölüp yine öldürülecektim” (K8).

“Düşmüş insanlar met ortamında oluyor, kimse kimsenin iyiliğini istemiyor. Ama kimse kimseye belli etmiyor. Çünkü sokata hainlik kahpelik gibi kavramlar var. Böyle kişileri barındırmazlar. Birde seni başkalarına kurdurtuyorlar. Maddenin etkisinde ne söyleseler bilinç altına yerleşiyor. Sonra seni etkiliyor. Onu öyle biliyorsun başka ortamlarda da laf çıkınca bu kavgaya dönüşüyor. Sen kimsin ben kimin filan diye” (E15).

“Bu ortamda sevgili olduğum kişiden çok fazla şiddet gördüm. Param çalındı, benden habersiz kartımdan para çekildi. Böyle ortamlarda sürekli başınıza bir şeyler gelmesi mümkün çünkü kimin ne olduğunu bilmiyorsunuz, kişinin maddenin etkisi ile kime dönüşeceğini de bilmiyorsunuz. Bu ortamlar çok tehlikeli ortamlar” (K14).

Kadın bir katılımcı ise genelde benzer hayat hikayelerine sahip olan kullanıcılar ile duygusal bir bağ kurarak bir madde kullanım ortamı oluşturduklarını ifade etmektedir:

“Ortamımız genelde suça meyilli madde bağımlılarından oluşuyordu. Aileden kaynaklanıyordu. Ailede huzur yok, sevgi görmüyor, ailede sürekli şiddet var. Arkadaş çevremde yer alan kişilerin buna benzer sorunlara sahip kişilerden oluşuyordu. Bu da bizim aramızda bir bağ oluşmasına neden oluyordu. Bizimde babamız böyle diyorduk” (K2).

Öte yandan şehrin mekânsal yapısında değişiklikler meydana getiren 6 Şubat depremleri sonrasında belli mahallelere odaklanan uyuşturucu kullanımı şehrin geneline yayılmış ve şehirde yıkılmayı bekleyen her ağır hasarlı bina, aynı zamanda madde kullanıcıları için uygun mekanlar haline gelmiştir.

“Depremden sonra daha fazla bozuldu. Biz konteynerde kalıyoruz. Hasarlı evleri kullanmaya başladılar” (E9).

“Depremden sonra da bazıları başka yerlere göç etti. Yıkılan evler oldu. Depremden sonra kullanım yerler değişti. Eskiden kullanım yerleri belliydi. Depremden sonra bu yerlerde kayma oldu” (E10).

Bunun yanında inşaat sektöründeki iş olanakları farklı bölgelerden bireylerin Malatya’ya çalışmak için göç etmesine neden olmuştur. Bu da hem yerel madde kullanıcılarının hem de göçle çalışmak için gelen madde kullanıcılarının inşaat şantiyelerinde bir araya gelmesine olanak tanımıştır. Bu bağlamda deprem sonrasında inşaat şantiyelerinin maddenin yoğun bir şekilde kullanıldığı mabetler haline geldiği belirtilmektedir. Madde kullanımı açısından inşaat şantiyelerindeki gündelik yaşam şöyle ifade edilmektedir:

“Sabahları herkes işine bakıyor ama akşam her koğuştta esrar, kubar, met dönüyordu. Met aşırı derecede yaygın. Kimi dışarda içer, kimi orada içiyordu. Şantiye ortamında acayip madde dönüyor, adam çantasında 1,5 kilo met getirdi. Burada çalışmak için gelen Diyarbakırlı biri satıyordu. Bu doğudan gelenler hem satıcı hem de içiciler. Genelde inşaatta çalışan kişileri bazı şantiyeler kontrol ediyor ama birçoğu etmiyor. Kontrolün olduğu yerlerde inşaatta şefler, aranmayan kişiler madde koyuyorlar” (E35).

“Biz inşaatta çalışıyoruz, diğer tarafa gidiyorum. Bakıyorum seramikçiler met kullanıyorlar. Başka tarafa gidiyorum bakıyorum kalıpçı met kullanıyor. Genelde pipe ile kullanıyorlar” (E8).

Ayrıca deprem sonrasında bazı mahallelerde ciddi tahribatın oluşması ve bu nüfusun konteyner kentlere göç etmesiyle birlikte, bireylerin kullanım davranışlarını buralarda sürdürdükleri dikkat çekmektedir.

“Konteyner kentler ve çadırların kurulması ile madde daha kolay erişimin olduğu, enkazlar ile insanlar uğraştığı ve denetimin olmamasından dolayı onların işlerini daha kolay yaptıkları bir ortam meydana geldi. Özellikle gelen işçiler ile madde kullanımı daha da arttı. Doğudan gelen işçiler esrarı normal bir sigara olarak görüyorlar, bundan dolayı kullanımı şehirde arttı. Konteyner hayatı derinden etkiledi. Doğal olarak denetimler zayıfladı” (U8).

“Malatya'da Yeşiltepe ve Taştepe meşhur, deprem sonrasında da burada oturanlar konteyner kentlere geçtiler. Doğal olarak bu işleri oralarda yapmaya başladılar” (E19).

Son olarak deprem sonrasında deprem riskinin devam etmesinden dolayı ailelerin kırsal alana göç etmesinin kentteki evlerini uygun hale getirdiği ve kullanıcıların deprem sonrasında bu yerleri de kullandıkları görülmektedir:

“Deprem sonrasında bizimkiler köye gitmişlerdi, bizim ev boştu 1,5 sene filan bizim evde kullandım. Bizim evde herkes biliyordu, arkadaşlar geliyorlardı beraber içiyorduk. Mutlaka bir ev buluyorduk” (E15).

4.2.2.4. Ekonomik Döngü ve Suç Döngüsü

Bağımlılık alt kültüründe madde kullanımı, ekonomik ve suç döngüsü içinde sürekli yeniden üretilen bir yapı olarak ortaya çıkmaktadır. Kullanıcılar, artan madde ihtiyacını karşılayabilmek için zamanla satışa yönelmekte ve bu süreçte madde piyasasının devamlılığında rol almaktadır. Ekonomik yetersizlik, hızlı kazanç beklentisi ve kurulan sosyal ilişkiler, bireyleri bu sürecin içine çekmektedir. Bununla birlikte, şiddet, baskı ve hiyerarşik ilişkiler bu yapının sürdürülmesinde belirleyici olmakta; madde kullanımı ile suç davranışları arasında belirgin bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, madde kullanım bozukluğu olan bireylerin uyuşturucu satıcısına dönüşme sürecinin farklı nedenler ile ortaya çıkmaktadır. Bazı bireyler, yasal yollarla gelir elde ederek zenginleşmenin mümkün olmadığına inandıkları için madde satışına yönelmekte; bazıları zorla bu sürece dahil edilmekte, sosyoekonomik düzeyi düşük olanlar ise kendi madde kullanımını sürdürülebilmek amacıyla satış yapmaya başlamaktadır. E30 satıcıya dönüşme sürecini şöyle ifade etmektedir:

“Ben paraya saldırdım, ben zengin olmanın peşindeydim. Ben gidiyordum, sürekli malzeme almak için para veriyordum. Dedim ben para veriyorsan herkes veriyordur. Ben Malatya'da lyricı koydum. Ben ilk Mersin kanadı ile başladım. Ben Malatya'ya en iyi Lyricayı verdim. 3000 kutu lyricı getirmeye kadar çıktım... Benim adım E30 ama bir memleket beni İsmet olarak tanır. Ben bu işe başladığımda kendimi İsmet olarak tanıttım. Emniyette beni İsmet olarak tanır. Uyuşturucudan güzel paralar kazandım evimi arabamı aldım ama daha sonra kumarda bunların hepsini kaybettim” (E30).

E30'un anlatımı, satıcılığın yalnızca ekonomik kazanç elde etme biçimi olmadığını; bunun yanında alt kültür içinde isim yapma, tanınma ve itibar kazanma aracı olarak da işlediğini göstermektedir. Katılımcının kendisine bir kod isim kullanması, bu alanda yeni bir kimlik inşa ettiğine ve bu kimlik üzerinden görünürlük kazanmaya çalıştığına işaret etmektedir. Benzer şekilde, kaliteli ve bol miktarda madde temin edebilmek, satıcılar arasında bir itibar kaynağına dönüşmekte; bireyin çevresi üzerindeki etkisini ve tanınırlığını artırmaktadır. Buna göre satıcı isim kazandıktan sonra kendini ihbar eden kullanıcıları cezalandırmak zorundadır. Bunu yapmadığında madde satışında itibar kaybedeceğini ve satış yapamayacağını belirtmektedir:

“Benim çok yaralama olayım oldu ama bunların hepsi faali meçhul olarak kaldı. (Katılımcı burada hocam ses kaydı alıyor musunuz diye sordu gülerek, hocam bunlar aramızda mesajını verdi. Ben de kendisini sen yoksun diyerek rahatlattım.) Uyuşturucudan satışından yakalandım. Tabi daha sonra ismimizi verenleri hallettik. Bacaklarına mermi attım. Ben bu kişilere zorla satmadım. Bu alemde eğer bunu yapmazsan işte yapamazsın” (E30).

“Kimse satıcının ismini vermiyor. Çünkü başının belaya girmesini istemiyor. Satıcılar aynı zamanda suçlu ve belalı kişilerden oluşuyor” (E26).

“Bunların kafasın namus veya ekmek kavgasından ateşli silahla yaralamak değil, bunlar ben kendimi bir sefer bozdurursam yani biri bana sıkarsa ismime zarar gelirse benim millet kötü bilir ve herkes bana çökmeye beni koparmaya çalışır. Bunlarda bu olayı yapmak zorundalar sırf yanındaki arkadaşlarının gözünde yani tanıdıklarının gözünde itibar kaybetmemek için yapmak zorunda hissediyor. Milletin gözünde bir kez isim yaptığında artık basit bir şeyde bile diğer kişiye zarar vermesi gerektiğini düşünüyor. Bende böyle düşünüyordum” (E24).

Öte yandan, “isimli” kullanıcıların bazı bireyleri zorla madde satışına dahil ettiği ve şiddet üzerinden bir denetim mekanizması kurduğu görülmektedir:

“Bana bile lyrica sattırdılar, ben zaten kullancıydım. Güçlü kişilerdi ben de sattım, onların dediğini yapmadığında sana sıkıyorlar. Bu konuda afları yok. Ben lyrica sattım... Paket paket bunları gömüyorlardı, diyorlar paketler şurada alıyordum ve satıyordum. Ben korkudan yaptım. Benim evimi biliyorlardı, bizim komşulardı, ailemi biliyorlardı... Benimde işime geliyordu... Benimde kafam yerinde değildi. Ben yutuyordum, gelene veriyordum. Benim içiciliğimi veriyorlardı, sonra kubar da vardı, onuda kullanıyordum. Bu adamların isimleri vardı, başka adamlara filan sıkmışlardı... Tenha yerlerde satıyorlar, bizde öyle satıyorduk. Genelde tanıdığa veriyorduk” (E29).

Başka bir katılımcı, madde satışına başlangıçta ekonomik zorunluluk nedeniyle yöneldiğini; ancak süreç içinde elde ettiği kazanç nedeniyle bu faaliyeti sürdürdüğünü ifade etmektedir:

“Tabi iş yok güç yok ben uyuşturucu satmaya başladım. Uyuşturucunun parası çıksın diye başladım ama baktım güzel para var bende devam ettim. Sonra bir araba vermiştim, o kişiler paramı vermeyince ben de uyuşturucu sattıklarını öğrendim karşılığında bana esrar verdiler... Daha çok torbacılık yapmaya başladım, benim yanımda bir genç vardı onun arkadaşlarına verdik. Tanıdık ve güvendiklerimizin dışındaki kişilere satmıyorduk. Çağa çoluğa da satmıyorduk, bizim işimizi verirler yakalanırsız diye” (E38).

Katılımcı, madde ticaretinin yalnızca belirli sosyal gruplarla sınırlı olmadığını; aksine yüksek gelir grubuna mensup bireyleri de kapsayan geniş bir müşteri ağına ulaştığını ifade etmektedir. Bu süreçte, ekonomik olarak güçlü ve sosyal statüsü yüksek bireylerle temas kurduğu ve hatta bu kişilerle ortaklık ilişkisi geliştirdiği anlaşılmaktadır:

“Belli bir süre sonra ben zenginler ile takılmaya başladım, doktorlar içiyorlar ben onlara satış yapmak için götürüyorum. Benim müşterilerim doktor, mühendis gibi yüksek gelir grubunda yer alan insanlardı. Ben daha sonra zengin bir iş adamı ile tanıştım. O da bu işi yapıyordu, adam çok zengindi fabrikaları, otelleri, daireleri vardı. Ben sen çok zenginsin bu nasıl iş diyordum? Oda bana benim para ile ayağıma getiremeyeceğim insanlar bunun ile ayağıma geliyorlar. Ben onun yüzünden yakalandım” (E38).

Dikkat çekici bir diğer bulgu, eşi madde satıcısı olan bir kadın kullanıcının zorla madde kullanımına sürüklendiği süreci anlatan ifadelerinde ortaya çıkmaktadır:

“Bu bana ilk başta dedi ki ben bunu içmiyorum benim yerine içermisin... Yatsı namazından sonra satışta. Hep böyleydi. Bana cigara (esrar) verdi. Ben bunu içemem dedim, o silahı başıma dayadı içeceksin dedi. Tamam içecem dedim, önce sarmalık cigara verdi sonra kova yaptı. Benim kustuğumu görünce, çok sevindi bana o çok güzel malzemeymiş dedi. Sonra ex getirdi” (K7).

Nasıl bu süreç devam etti? (Katılımcı burada ağlamaya başlıyor, bir süre ara verdikten sonra tekrar görüşmeye devam ediyoruz.)

“Her gün yeni bir şeyler denetiyordu. Sonra bana flashör flashör lyrica yutturuyordu. Yanında silah vardı, bana zorla kullanıyordu, ailesi de korktuğu için hiçbir şey yapamıyordu. Adana'dan beş farklı türde ex getirmişti. İsimleri israil yıldızı, woswagen, papatya, casper ve maymundu. Bunlara böyle isimler neden takılmıştı? Çünkü üzerlerinde böyle resimler vardı” (K7).

Katılımcı anlatıları, madde kullanım süreçlerinde içicilik ile satıcılık arasında güçlü bir geçişkenlik olduğunu göstermektedir. Artan madde fiyatları, maddenin kalitesinin düşmesi ve kullanım sıklığının artması, kullanıcıların kendi tüketimlerini karşılayabilmek için satışa yönelmelerine neden olmaktadır. Bu süreç çoğu zaman aracılık ile başlamakta; kullanıcılar önce çevrelerine madde temin ederek küçük kazançlar elde etmekte, ardından doğrudan satış yapmaya başlamaktadır. Böylece “her içici potansiyel bir satıcıdır” anlayışı yaygınlaşmaktadır. Kullanıcılar, aldıkları maddeden kırpma, başkalarına temin etme ya da bağlantı sağlama gibi pratiklerle hem kendi tüketimlerini finanse etmekte hem de madde dolaşımının sürekliliğine katkı sunmaktadır. Katılımcı ifadeleri bu süreci şöyle özetlemektedir:

“Her içici satıyor aynı zamanda kendi içimini de çıkarıyor bu satışlar sayesinde. Çünkü gramı 1500 TL, malzemede eskisi gibi değil, katkılı geliyor. Bir gün gitmiyor. Bu nedenle her genç hem kullanıcı ve satıcı” (E31).

“Kendi içeceğini çıkarmak için başkalarına pazarlamaya başlar. Her içici potansiyel satıcıdır mantığı buradan gelmektedir. Kullanıcı madde miktarını sürekli olarak attırdığı için, bir süre sonra bunu karşılamak çok zor hale gelmektedir. Önce sen alıyorsun benim burada bir tanıdığım var gel beraber alalım diyerek başlar... Arkasından bunlar çazip gelince ele satacağıma kendim satarım der. Benim gördüğüm bireysel satıcıların büyük çoğunluğu madde bağımlısı ve içiciliğini kurtarmak için uyuşturucu satmaktadır. Malatya'da bu işi bireysel satıcılar yapmaktadır. Büyük malzeme getirenler ise içici satıcılar üzerinden bu işleri yürütmektedirler” (E6).

“Şimdi gariban met kullanıcıları yeni kullanıcıların işini çözüyor ondan sonra aldığı malzemenin içinden biraz kırıp öyle malzemeyi yeni kullanıcıya getiriyor” (E18).

“Daha önce kullanmaya başlayanlar, yeni başlayan ve uyuşturucu alamayacak olanlara aracılık ediyor ve malzeme alıyor. Bu yüzden sürekli içiyorlar” (E31).

“Kişi bir başlangıç bir madde seçiyor ve onun ile başlıyor. Sonra sürekli olarak kullandığı madde miktarı ve türü değişiyor. İlk başta kendi ekonomik imkanları ile madde temin etme yoluna gidiyor sonra buna para yetiştiremeyince aileyi sömürmeye başlıyor, evden bir şeyler satıyor. Sonra bu işin içine giriyor, satıcı diyor bana adam getir ben sana indirim yapacağım diyor. Sonra kendi satıcı olmaya kadar devam ediyor” (U5).

“Paran olmadımı diğer kişilerin işlerini görüyorsun. Onlarda sana bir güzellik yapıyor. Parası olmayan, parası olan ama tanıdığı olmayana aracılık yapıyor. Bunu da yapamadı mı başkasının torbasını tutmaya başlıyor” (E13).

Bunların yanında başka ülkelerden göç ile gelen kişilerin de madde üretimi ve satışı yaptıkları belirtilmektedir. Katılımcılar bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Semtlerin hepsinde başka büyükler koyuyor. Bunların dışında Afganlar vardı. Onlar met üretimi yapıyorlardı. Afgan ve Suriyeli üretenler vardı... Tabi birinci kalite malzeme değil 2-3 kalite met üretiyorlardı. Bunlar kimyagerlerdi. Bizde ellerinde 1 kilo met olduğunu öğrendik. Arkadaşım ile bunların malına çökmek için bir sahte görüşme ayarladık. Biz çocuğu bir dövdük ama bize yerini söylemedi. Bir yere gömmüştü vermedi. Bir Suriyeli vardı dağa kaldırdık ama oda bize malzemeyi vermedi. Sana içeceğini veriyorlar ama tam malzemenin yerini söylemiyorlar. Bu malzeme içerden üretilmediği gibi, Van’dan Gaziantep’ten ve Mersin’den geliyor” (E39).

“Bizim oraya Suriye ve Afganistan’dan gelen kişiler geldikten sonra ortam iyice bozulmaya başladı. Afganlar, Afgan şekeri ve macunu satarlardı” (E34).

Diğer taraftan met bağımlılığının çevrimiçi kumar bağımlılığı ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle çevrimiçi slot oyunlarının met kullanıcıları arasında yaygınlaştığı ve bu oyunların kısa sürede bağımlılık düzeyinde bir davranışa dönüştüğü görülmektedir:

“Ben met içerken slot oyunlara düştüm. Ben telefon kullanmıyorum, slot oyunlarına düştüm. Sonra slot oyunlarından para kazandım, gittim yine mete düştüm” (E32).

“Met kullananlar slot uyununa kuruluyorlar. Tuvelete bile gitmiyordum. Kazanacağım gibi hissediyorsun. Bir kişi met ortamında oynuyor. Birden sen kendini o oyuna kitlenmiş olarak buluyorsun. Parayı borç ile ya da aileden alarak filan bulmaya çalışıyordum” (E15).

“Sahabet oyununu oynuyorum. Ben buraya gelmeden 500 TL vardı, şimdi 5000 TL olmuş. Bağımlılarda çok yaygın kumar oynama. Oyuna kuruluyorlar, adam oyun oynarken seni bile duymuyor” (E30).

“Kumar oynuyorsan ona düşüyorsun, ben iki gün kumar oynadığımı bilirim. Parada atmıyorsun T.C’ ni veriyorsun, 250 TL deneme bonusu var onları alıyorsun” (E3).

“Ben hayatımda kumar oynamazdım, slot kumar oyunları oynamaya başladım. Kullanıcıların çok büyük bir kısmında bu oyunları oynuyor. Arabasını basıp satanlar vardı. Gençler arasında kullanımı çok yaygın, senin T.C kimlik numaranı, iban numaranı alıyorlar. Suç örgütleri kara para aklamak için

kullanıyor. Bu oyunları oynarken hırs yapıyorsun. Paran arttıkça daha yüksek miktarlarda oynamaya başlıyorsun” (E23).

Ayrıca katılımcı anlatıları, madde kullanım bozukluğu olan bireylerin cezaevine girip çıkma deneyimlerinin yaşam öykülerinin önemli bir parçasını oluşturduğunu göstermektedir. Bu deneyimlerin, bireylerin madde kullanımı, sosyal ilişkileri ve içinde bulundukları çevrelerle olan etkileşimleri üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır. Katılımcılar, madde ile ilgili suçlardan ceza aldıklarında bağımlılık alışkanlıklarını cezaevinde de sürdürmek için farklı yollara başvurdıklarını belirtmektedirler. Bu bağlamda E38 bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Her koğuş farklı bir sisteme sahip olsada, cezaevinde kumar vardı, uyuşturucu getiriyorlardı her şey dönüyordu... Gelen tanıdıklar getiriyorlardı. Pantolon üstüne kubar esrar emdiriyorlardı. Met getirebiliyorlardı. Mümessil vardı o koğuşun her şeyinden sorumluydu. Her şey onların kontrolünde. Mahkumlar arasında kumar alışkanlıkları da yaygındı, sigarasına, telefon kartına gibi şeylere oynanıyor... Kapı sesi gelse hemen masaları toplayıp, kitap okuyor gibi normal bir şekle giriyoruz. Herkete bekleyen kişiler var onlar bizi uyandırıyor. Bizde hemen masaları topluyoruz. Aşağıdakiler ısıklık ile bize bilgi veriyorlardı. Muskopan diye bir böbrek ilacı var, onu hastanede yazdırıyorsun. Onu 4-5 tane biriktiriyorsun, ondan sonra ezip burnuna kokain gibi çekiyorsun. Çok acayip bir kafası vardı. Biz orada uyuşturucu bulmadığımız için bunlara yöneliyorduk. Ağrı kesiciler vardı bizde onlardan kafa yapmaya çalışıyorduk” (E38).

Alan uzmanı ise kullanıcıların madde ihtiyaçlarını cezaevinde karşılamak için buldukları çözümleri şöyle ifade etmektedir:

“Diş macununu somun ekmeğın içine sürerek güneşte kuruttuklarını, daha sonra uzun süre beklettikten sonra bunun bozulduğunu ve ekmeğın yumuşak kısmının çıkarıldığını, sonrasında ise bunu yiyerek kafa yaşamaya çalışmaktalar. Ayrıca üzümü sıkarak, ekmek ile mayalayıp şarap yapmaktalar. Birde muzun içindeki zarı peçete üzerinde kurutup, aspirin ile karıştırp kafa yaşamaya çalışıyorlar” (U8).

Başka bir katılımcı ise çeşitli suçlardan gelen ve aynı zamanda madde kullanımı olan suçluların cezaevi süreçlerinde tükettikleri içerikleri onlara madde kullanım alışkanlıklarını hatırlattığını belirtmektedir. Ayrıca K7, bu kişilerin cezaevi süreci sonrasında madde kullanımına devam etme konusunda daha aşırı eğilimler gösterdiklerini ifade etmektedir:

“Ben cezaevindeydim, yeni çıktım. Cezaevi çok kötüydü, kadınlar hep müptezel. Her suçtan gelenler vardı. Gelenlerin neredeyse hepsi uyuşturucu kullanıyordu. Orada ise televizyondan gördükleri maddelerin hayallerini kuruyorlardı. Dışarı çıkınca akıllanacağım diyen yoktu. Orada ki herkes içerde iken yapamadığı şeylerden dolayı daha aşırı oluyorlar” (K7).

Cezaevinde kalan katılımcıların birbirleri ile ilişkilerini cezaevi sonrasında da devam ettirdikleri görülmektedir. Bu açıdan aynı şehrin farklı mahallelerinden kişilerin aynı cezaevinde kalmaları bu

kişilerin başka suç işleyen bireyler ile ilişki kurmasına olanak tanıdığı söylenebilir. E36 bu süreci şöyle açıklamaktadır:

“Bizim alkolümüz bitti, gittik arkadaş ile tekel bayinden alkol alalım. Sonra kapalı olduğu için o giriyor ama ben girmiyorum. Sonra ben de ceza aldım çocuk koğuşunda kaldım. Oradakiler ile arkadaş oldum, sonra onlar ile dışarda beraber zaman geçirmeye başladık. Onlar uyuşturucu içiyor ben de uyuşturucu içiyorum, onlar alkol içiyor bende alkol içiyorum” (E36).

Bunlara ek olarak bağımlılık alt kültüründe bulunan bireylerin cezaevine girmesinin farklı anlamlarının da bulunduğu görülmektedir. Cezaevine girmenin bir büyüklük verdiği, bu alt kültürde gençlere bir itibar sağladığı söylenebilir. E23 bunu şöyle ifade etmektedir:

“Gençlerde bir özentilik var, abilik yapmaya çalışıyor. Gidiyor birkaç ay cezaevinde kalıyor, sonra tam abi olmuş gibi sokakta abilik yapmaya çalışıyor. Abiler başıboş gençlere bakıyor, sonra onlara işler yaptırıyor” (E23).

Madde kullanım ortamlarında himayeye dayalı hiyerarşik ilişkilerin de kurulduğu görülmektedir. Abi olarak konumlanan kişiler, genç ve kırılgan bireyleri koruma, para ve madde vaadiyle kendi çevrelerine dahil etmektedir. Bu süreçte gençler yalnızca kullanıcı değil, aynı zamanda suçun bir parçası haline gelmektedir. Bazı durumlarda bu kişiler, üst konumdaki bireylerin suçlarını üstlenerek doğrudan cezai risk alabilmektedir. Bu ilişki biçimi, gençler açısından aynı zamanda bir statü ve güç göstergesi olarak da algılanmaktadır:

“Ben 13-14 yaşında bir çocuk gördüm. Hem satıyor hem de içiyor. Daha büyük eski isimli kullanıcılar yüzünden başlıyorlar. Bir dolandırıcı olan, karapara aklayan bir kişi vardı. Bu çocuk met bağımlısı olmuştu, gitti bu kişinin suçunu üstlendi. Buna senin bütün malzemen bizden dedi. Sana malzeme vereceğim, sen de kendi paranı kazanacaksın, benim yanımda duracaksın dedi. Etrafına da bu benim kardeşim, canım ciğerim dedi... Bu çevrede tamamen suç döndüğü için bu abiyi tanımak bunun genci olmak ona diğerlerinin gözünde bir ayrıcalık veriyor. Çocuğu heveslendirdi, çocuk gidip bir yıl cezaevinde kaldı, çıktıktan sonra buna uyuşturucu ve para verdi. Bu çocuk uyuşturucu satmaya başladı” (K3).

Bu bağlamda şehrin genelinde isim yapmış suçlu abilerin genci olma motivasyonu bağımlılık alt kültüründeki genç erkekler arasında yaygınlık göstermektedir. Bu abiler, bu suç alt kültürün de yetişen bireyleri kendi kontrolünde olan iş yerlerinde (örneğin otoparklar) istihdam etmektedir. İstihdam etmeseler bile madde ihtiyaçlarını karşılamakta ve maddi olanaklar sağlamaktadır. Bu gençlerden de gözü kara olması, istenildiğinde veya kendi gruplarına yönelik bir tehdit oluştuğunda şiddet uygulayabilmesi veya suç işlemesi beklenmektedirler. Alan uzmanlarından U2 bunu şöyle ifade etmektedir:

“Alan araştırmalarımı yürütürken bir gencin abi olarak tabir ettiği kişi için adam yaraladığını ve bunun için ceza aldığını duymuştum. Aynı gencin yaptığı bir konuşmada abim için yaptım kimse benim

abim ile ilgili kötü konuşamaz. Bizde gerekeni yaptık gidip ayağından vurdum. Sonra gidip aslanlar gibi yattım. Yine abim git vur dese yine giderim vururum” (U2).

“Tabi bu kişilerin (abiler) gencide çok oluyor. Gençleri de koruyup kolluyorlar, onların avukat işleri cezaevinde bakımları; ailesine destek vermeye kadar yapıyorlar” (E39).

Diğer taraftan madde kullanıcıları arasında başka suç davranışlarının yaygınlığı dikkat çekmektedir. Madde kullanıcıları belli bir kullanımdan sonra madde kullanımını desteklemek için gerekli olan maddi olanakları sağlamak için hırsızlık suçunu yönelindiklerini ifade etmektedirler:

“Paramı pulunu her şeyini uyuşturucuya yatırıyorsun. Atık para yetiştiremeyince de hırsızlık yapıyorsun, uyuşturucu satıyorsun ve daha yapmayacağın şeyin içinde kendini buluyorsun” (E31).

“Uyuşturucu normal olan herşeyi öldürüyor. Bu ortamlarda her pislik dönüyor. Bunu içen düşüyordu ya birbirimizi kandırıyorduk ya hırsızlık yapıyorduk” (E29).

“Çalıp çırpıp maddeye veriyorduk. Ben uyuşturucu satışta yapıyordum. O dönemde başka gelir kaynağı yoktu” (E11).

“Param olmadığında insanlardan borç alıyordum. Hırsızlık yapıyordum” (E30).

Deprem sonrasında ise madde kullanıcılarının yıkılan evlerden yağma yaparak elde ettikleri gelirler ile bağımlılık alışkanlıklarını sürdürdükleri belirtilmektedir. Bir katılımcı bunu şöyle açıklamaktadır:

“Depremde gençler daha fazla arayışına düştü. Gençler deprem sonrasında yaptıkları yağmalar ile para yapıp, uyuşturucu aldılar. Kimse depreme bakmadı” (E31).

Benzer şekilde, katılımcı anlatımları madde kullanımının yalnızca ekonomik amaçlı suçlarla sınırlı kalmadığını; yaralama, tehdit, darp, mala zarar verme, kayıt dışı silah taşıma ve uyuşturucuya bağlı suçlar gibi farklı suç türleriyle birlikte seyredebilen daha geniş bir suç örüntüsü oluşturduğunu göstermektedir. Katılımcıların suç kayıtlarını şöyle ifade etmektedir:

“Suçlarıma gelince kasten öldürmeye teşebbüs, adam yaralama, tehdit, hırsızlık gibi suçlar” (E24). “Yaralama, darp, tehdit gibi suçlarım var” (E4). “Kavgadan suç kaydım var” (E14). “Hırsızlık, mala zarar verme suçlarım var” (E36). “Kavgadan, çek senet işlerinden ve silah yakalatmaktan suç kayıtlarım var” (E8). “Ceza evinde 1 sene kaldım. Yaralama olayı bir kız meselesinden dolayı ortaya çıktı. Bizim hakkımız da olumsuz şeyler konuştular ben de evlerini pompalı tüfek ile basmak zorunda kaldım” (E10). “Hırsızlık, yaralama, cinsel istismardan dosyam var (katılımcı bu olayın suçsuz yere başına kaldığını belirtti)” (E11). “Hırsızlıktan dosyam var” (E15). “Kavga etmekten dosyam var” (E18). “Basit yaralama, tehdit suç kayıtlarım var” (E20). “Uyuşturucu, çocuk yaşta hırsızlık, kavgadan dolayı sabıklarım var” (E25). “Satıcılıktan sabıkam var” (E38).

Ailesi tarafından fuhşa zorlanan başka bir katılımcı, suçla ilişkili farklı müşteriler aracılığıyla geniş bir ilişki ağı edindiğini ve bu sayede çeşitli kayıt dışı imkanlara erişim sağladığını şu şekilde açıklamaktadır:

“Ben artık öyle bir konuma geldim ki oturduğum yerde artık her şey bana gelmeye başladı. Sadece bir telefon ile her şeyi çözmeye başlamıştım. Ben maddeyi kullandım ama ben maddenin mübtelası değilim. Ben şimdi senin ile konuşuyorum, cigara kullandım öyle geldim. Şimdi kafam güzel senin ile konuşuyorum” (K4).

Aynı zamanda kullanıcılar arasında kurusıkıdan bozma silah, el yapımı (CNC) silah ve bıçak taşımada yaygınlık gösterdiği ifade edilmektedir. Ayrıca şehirdeki suç olaylarının artmasında met maddesinin etkisi olduğu belirtilmektedir:

“Ben hala bıçak taşıyorum. Madde kullananlar bıçak taşıyorlar” (E37).

“Şimdiki gençler 15-16 yaşında belinde bıçak, silah taşıyorlar. Genelde CNC silahlar buluyorlar” (E23).

“Malatya'da suç oranı çok yüksek, met piyasaya düştükten sonra herkesin belinde bir silah piyasada gezmeye başladılar. CNC silahlar yaygın olarak kullanılıyor. Metle beraber suç oranı arttı, silahlanmada arttı. Met ile beraber, hiç ismi olmayan çocukların adam vurduklarını gördük” (E30).

“Ucuz olduğu için kurusıkıdan bozma silahlar kullanılıyor. 10-15 bin TL'den bulunabiliyor.

Silah bulma işi Malatya'da nasıl oluyor?

“Eskiden beri kişilerin tanıdıklarından bulunur, kişinin tanıdıkları ne kadar iyiye o kadar kolay bulunur. Ateşli silahlarla ilgili günümüzdeki olaylarda met etkisi var, kişiler içip birbirine kuruluyorlar. Çok basit şeyler hızla sıkıntılı durumlara dönüşüyor. Genelde kişiler benim anam ağlayacağını onun anası ağlasın diyorlar, o onu vuruyor” (E24).

Bu anlatı, suç ağları geniş olan bireylerin kolaylıkla ateşli silah bulabildiklerini desteklemektedir. Ayrıca met kullanımının bireyler arasında şüphe ve olumsuz düşünceler üreterek şiddeti tetikleyebildiği ve basit olayların kolayca ciddi çatışmalara dönüşebileceği görülmektedir.

4.2.2.5. Toplumsal Cinsiyet Dinamikleri

Toplumsal cinsiyet dinamikleri, bağımlılık alt kültürü içinde etkili olduğu görülmektedir. Buna göre kadın katılımcıların madde ihtiyaçlarını çoğunlukla erkek kullanıcılar aracılığıyla karşıladıkları anlaşılmaktadır. Kadın kullanıcıların, maddenin bulunduğu kişiyle zaman geçirmeyi tercih ettikleri ifade edilmektedir. Bununla birlikte, eşleri ya da erkek arkadaşları madde kullanan kadınların risk grubu içinde yer aldığı; bu kişiler aracılığıyla madde kullanımına başladıkları ya da evlilik sonrasında kullanımın ev ortamında devam ettiği belirtilmektedir. Özellikle uyarıcı madde grubunda yer alan met maddesinin cinsel uyarılmayı artırdığı ve kullanıcıların bu amaçla madde kullandıkları ifade edilmektedir. Ayrıca katılımcılar, madde kullanımı ile fuhuş arasında bir ilişki olduğuna dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, cinsiyet rolleri çerçevesinde kadın kullanıcıların maddeye erişim süreçlerinde erkek kullanıcılarla kurdukları ilişkiler şu şekilde ifade edilmektedir:

“Kız çocukları met bağımlısı olmuşlar ve sokakta kimden bulacaklar ise onlar ile geziyorlar. Mesela beni arıyorlar neredesin yanına geleyim mi der ama asıl amacı met bulmaktır. Gelir seni biraz tartar var mı yok mu malzeme. Malzeme almak için sana cilde yapması gerektiğini düşünür. Bazıları erkeklere kurar, bu bana kötü bir şey mi yapacak der, sonra bakırsın kalkar gider” (E15).

“Kız çocukları ve kadınlara madde onlara erkekler tarafından getiriliyor” (U8).

“Maddeye düşen kızda madde bulacak çevrede bulunan kişiler ile takılıyor. Maddeye düştükten sonra yoksunluk çektiğinde her yola başvurmakta mübah olarak görülüyor. Zaten bu da met kullanıcılarında iradi yetenekler çok zayıfladığı için çok normal görülebilir. Kız o gün onun ile gezecek eğlenecek ise diyor ben alkol içmiyorum bana uyuşturucu bul diyor ve kişiyi maddeye düşürüyor” (K3).

Katılımcı anlatımları, madde kullanımının bazı durumlarda partner ilişkileri içinde teşvik edilerek yayılabildiğini göstermektedir. Özellikle eş ya da romantik partner aracılığıyla madde kullanımına başlama ya da mevcut kullanımın birlikte sürdürülmesi, bu sürecin kişilerarası ilişkiler içinde yeniden üretildiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, madde kullanımının bazı anlatımlarda cinsel yaşamla ilişkilendirildiği ve belirli işlevler çerçevesinde anlamlandırıldığı görülmektedir.

“Kadınlar arasında da yaygın. Şimdi zaten kadınları bilerek düşüyorlar, çoğu kendi karısını da alıştırıyor, beraber kullansınlar diye, beraber ilişkiye girmek için alıştırıyorlar” (E18).

“Bazıları da meti cinsel performans için içiyor. Öyle bir şey var mı? Evet var, Şimdi yaşlar 15-16 yaşına düştü, kızlar özellikle kullanıyorlar” (E30).

Aynı zamanda, madde kullanımının bireyin yaşam süreci boyunca farklı sosyal bağlamlarda devam edebildiğini göstermektedir. Kullanımın arkadaş çevresinden partner ile kullanımına taşınması, evlilik sonrası dönemde ise ev ortamına taşınmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, katılımcı ifadeleri madde kullanan bireylerin eş seçimlerini de benzer kullanım pratiklerine sahip kişiler arasından yapabildiklerini ve bu durumun kullanımın sürekliliğini destekleyen bir unsur olarak ortaya çıktığını göstermektedir:

“Esrardan sonra alkol kullanmaya devam ettim. Sonra lyrica kullanımlarım oldu. Ben görme engelliyim, yine bir depresyone girmiştım. Sonra bir arkadaşım bana verdi, ben de içtim. Ben ergenlik döneminde, ergenlik sonrasında çok kullandım. Ben evlendikten sonra hayatın koşturmasında dolayı kullanıyordum. Ben dönem dönem esrar kullandım. Önce arkadaşlarım ile içiyordum sonra eşimi tanıdıktan sonra sadece eşim ile evde içiyorduk” (K15).

“Benim eski eşim uyuşturucu bağımlısıydı, met kullanıyordu. Bana da süreli teklif ediyordu. Esrar içiyordu, jamiaka içiyordu. Bütün uyuşturucuları içiyordu. Ben hepsinin tadına baktım. Ama alkole bağımlı oldum” (K10).

Bu açıdan sosyal çevrenin büyük ölçüde madde kullanan kişilerden oluşması, partner tercihlerini de bu doğrultuda şekillendirmekte; böylece bağımlılık alt kültürü evlilik ilişkileri üzerinden yeniden üretilmektedir. Ancak, aile ile yaşanan çatışmalar ve dışlanma deneyimleri, özellikle kaçarak ya

da kaçırarak evlenme pratiklerini ortaya çıkarmaktadır. Erkeklerin madde kullanımı nedeniyle kız tarafının yaptığı araştırmalar sonucunda evliliğe onay verilmemesi ya da tarafların yaşlarının küçük olması nedeniyle ailelerin izin vermemesi, bu tür evliliklerin çoğunlukla aile denetimi dışında gerçekleşmesine olanak tanıdığı söylenebilir:

“Madde kullanıyorsan bütün çevren madde kullananlar oluyor ve madde kullanılan çevreden bir eş seçiyorsunuz. Madde bağımlısı bir kadın vardı, bu kişi daha önce madde bağımlısı erkek arkadaşı ile evlenmişti ondan boşanmıştı ve tekrar gidip başka bir madde bağımlısı ile evlenmişti” (U8). “Ailem madde kullandığımı öğrendiğinde beni kabul etmedi, beni yurda verdiler. 18 yaşımı doldurduktan sonra yurttan çıktım ama beni ailem yine kabul etmedi ben de bir arkadaşım vasıtası ile biriyle tanıştım. Kaçarak bir evlilik yaptım” (K2). “Biraz problemler var, kız kaçırdım. Birkaç hafta oldu” (E20). “Fahri Kayhan’da oturuyordum. Ben evlendikten sonra Özalper Mahallesi’ne taşındım. Ben kız kaçırarak evlendim. Kendi düğünümü kendim yaptım. İkinci el eşyalar ile evlendim” (E3). “Ben eşimi ben kaçırdım. Ailesi beni biraz araştırınca öğrendi sağda solda pislik yaptığımızı, evliliğimize karşı çıktılar. Ben kız kaçırdığımda bizim aile geleneksel olduğu için benim peşime düştüler beni vuracaklardı. Bir seneye kadar onlara görünmeden yaşadık” (E8). “Ben eşimi kaçırarak evlendim” (E11). “Eşimi 16 yaşına geldiğimde kaçırdım, evlendik” (E19). “Evlendim, kız kaçırdım” (E38). “Ben 18 yaş altında iken bu kişi ile kaçtım, yaşımda tutmadığı için resmi olarak evlenemedik” (K3). “Ben küçüklüğümde beri hep dayak yedim. Abilerim beni hep beni dövüyorlardı. Bende onlardan kaçmak için 14 yaşında evlendim. Ben onun ile kaçarak evlendim, sonradan benim eşim beni çok dövüyordu” (K11).

Katılımcı anlatımları, madde kullanımının bazı durumlarda yalnızca bireysel bir süreç olarak değil, aynı zamanda kontrol ve yönlendirme aracı olarak da kullanılabildiğini göstermektedir. Özellikle maddeye başlatma sürecinin ardından birey üzerinde baskı kurulduğu, bu baskının ise sosyal ilişkiler ve tehdit unsurları üzerinden sürdürülebildiği ifade edilmektedir:

“Bu met maddesine daha fazla kadınları düşüyorlar. Mesela düşürdükleri kadına diyorlar sen bana şu arkadaşını getir ya da ayarla senin içiciliğin benden. Ortamımıza düşür yeter diyor. Sonra madde kullandırıp cinsel ilişkiye girerken görüntülerini alıyorlar. Ya bizim istediğimiz şeyleri yaparsın ya da bu görüntülerini ailene ve yakın olduğun kişilere atarız diyorlar. Zaten tek nefeste met kendine bağımlı hale getirmeye yetiyor. Sonra kadında met bağımlısı olduktan sonra zaten o yola düşüyor. Sonra kız meti içmek için seve seve onlara geliyorlar” (E35).

“Şu anda kızlar daha fazla düşmüş. Bunları başlatıyorlar sonra istedikleri gibi kullanıyorlar” (E9).

“Kadın met bağımlısı için durum çok kötü; madde bulmak için her şeyi yaparsın her yere gidersin” (K11).

Başka bir katılımcı anlatımı ise, madde kullanılan sosyal çevrelerde bazı kadınların başkaları üzerinden maddi kazanç sağlama yönünde davranışlar geliştirebildiğini göstermektedir:

“Geçmişte arkadaşlarım hep evden kaçan aile bağları olmayan kişilerdi. Bende onlar ile zaman geçiriyordum. Onlar hiç eve gitmiyordu ama ben kullandığım maddenin kafası geçince tekrar eve gidiyorum. Çok kötü arkadaşlarımda vardı. Gidelim birilerini bulalım gezelim tozalım paralarını yiyelim diyordu” (K2).

Katılımcı anlatımları, madde kullanımının bazı sosyal ve ekonomik faaliyetlerle iç içe geçtiğini ve özellikle seks işçiliği bağlamında işlevsel bir araç olarak konumlanabildiğini göstermektedir:

“Hayatta yapmadığım şeyleri yapmaya başladım. Karı kız ortamına takılmaya başladım. Kızlar çok fazla uyuşturucu kullanıyorlar. Bağımlı kızlar malzeme kimdeyse ben onun ile takılırım kafası var. Kız bir defa mete düştükten sonra her şeyi yapar. Eskortların çoğu met ve Lyrica kullanıyorlar. Esrar kullanmazlar çünkü onların enerjiye ihtiyacı var. Sadece madde için birliktelik yaşayan kızlar var” (E23).

Ayrıca, cinsiyet rolleri açısından kadınların sosyal ve duygusal etkileşimleri kullanarak müşteri ilişkileri kurduğu ve bu ilişkiler üzerinden hem maddeye erişim sağladığı hem de ekonomik kazanç elde ettiği görülmektedir. Bu durumu aynı zamanda satıcı olan başka bir katılımcı şöyle açıklamaktadır:

“Aile hekimliğinde doktorluk yapan bir hekim vardı. Bazı hekimler hayat kadınları ile takılıyorlar, bunlar çeşitli otellerde bir araya geliyorlar, tabi bizde daha önceden bu hayat kadınları ile tanışıyoruz. Bunlar bizim telefon numaralarımızı alıyorlar, Sonra bizi madde için sürekli arıyorlar. Tabi bunlar bunu bizden alıyorlar sonra da kendilerine gelen müşterilere kendi kârını koyarak satıyorlar. Belli bir süre sonra bunların müşterileri de bağımlı oluyorlar. Escorta para kazanıyor, sende para kazan diyor ben de kazanayım diyor. Sen bu adam 500 TL ise 1000 TL’de bu adamlar zaten bağımlı olmuş, bu parayı vermek zorunda hem senden başkasını tanımıyor hem de kimsenin bilmemesini istiyor... Bu met maddesi bana göre en fazla cinselliğe yarıyor. Bizim ortamlarımızda içenlerin çoğu cinsellik için met kullanıyorlar. Met cinsel uyarılmayı artırıyor. Bizim zengin müşterilerde bu amaçla daha fazla met maddesini kullanıyorlardı” (E38).

Öte yandan, şehirler arası hareketlilik ve farklı müşteri ağları üzerinden kurulan ilişkiler, bu yapının yerel sınırları aşarak daha geniş bir dolaşım ağına sahip olduğunu göstermektedir. Katılımcı ifadesi, bazı durumlarda madde kullanımının çalışma pratiğinin bir parçası haline geldiğini ve işin sürdürülebilirliği açısından gerekli görülebildiğini ortaya koymaktadır:

“Üçgen parkın orada iki güzel kadın gördüm, baktım gülüyorlar, hemen yanaştım. Sonra biraz muhabbet ettikten sonra bana met aradıklarını söylediler. Kendilerinin escort olduklarını söylediler... Onlar met ihtiyaçlarını karşılamak için gelen müşterileri ağlarına düşürüyorlar. Eskortların yüzde yüzü met kullanıyor ya da madde bağımlısı. Kız bana ben met içmesem işe çıkarmıyorum. Kızlar Mersin’den Malatya’ya gelmişlerdi. Bunlar şehir şehir gezip para yapıyorlarmış” (E39).

Bu bulgular, bağımlılık alt kültürü içinde madde kullanımının toplumsal cinsiyet rolleri ve ilişkisel bağlamlar aracılığıyla şekillendiğini ve bu süreçlerin sosyal, ekonomik ve cinsel dinamiklerle iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır.

4.2.3. Sosyal Bağışıklık Sisteminin İşlev Kaybı ve Bağımlılığın Etkileri

Araştırma bulguları, madde kullanım sürecinin ilerleyen aşamalarında bireyin yalnızca madde kullanım bozukluğu olan bir kişi haline gelmediğini; aynı zamanda bağımlılığın çok yönlü etkileriyle yüzleştiğini göstermektedir. Sosyal bağışıklık sistemi yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde, bu aşamada bireyi koruyan sosyal bağların ve kontrol mekanizmalarının büyük ölçüde zayıfladığı ve bazı durumlarda işlevini kaybettiği görülmektedir. Böylece bağımlılık, bireyin yaşamının farklı alanlarını etkileyen bir süreç haline gelmekte; aile ilişkileri, sosyal çevre, ekonomik yaşam ve bireysel iyi oluş üzerinde belirgin sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların deneyimlerinden elde edilen bulgular doğrultusunda oluşturulan tema, alt temalar ve kodlar Tablo 4.8’de sunulmaktadır.

Tablo 4.8. Sosyal bağışıklık sisteminin işlev kaybı ve bağımlılığın etkileri teması, alt temalar ve kodlar.

Temalar	Alt Temalar	Kodlar
Sosyal Bağışıklık Sisteminin İşlev Kaybı ve Bağımlılığın Etkileri	Maddenin Yaşamsal Bir İhtiyaç Haline Gelmesi	Maddenin temel bir ihtiyaç olması, kullanmadan hiçbir şey yapamama, bıraksa bile kriz anlarında yeniden yönelme
	Psikolojik, Bilişsel ve Fiziksel Etkiler	Sosyal ilişkilerde güvensizlik ve şüphecilik; hasımlaşma, takip edildiğini düşünme; yoğun kaygı ve huzursuzluk, hafıza problemleri, uyuyamama, yemek yememe, diş kaybı, yüz/beden yaraları, intihar düşüncesi/girişimleri, kişisel bakımın ihmal edilmesi
	Damgalanma ve Sosyal Sermaye Kaybı	Kendi kendini damgalama, toplumun bireyi damgalaması, dışlanma, kurumsal dışlanma (sicil/sabıka), aile üyelerinin de damgalanması, fiziksel görünüm nedeniyle damgalanma, güvencesiz işlerde çalışma, güven ilişkilerine zarar gelmesi
	Aile Hayatına Etkiler	Aile içi çatışma, eşler arası güvensizlik, evliliklerin bozulması, aileden kopma
	Sosyal Hayata Etkiler	Sosyal çevrenin değişmesi, sosyal izolasyon, yalnızlaşma, sorumlulukların ihmal edilmesi, dini/ahlaki değerlerden uzaklaşma

Tablo 4.8 incelendiğinde, sosyal bağışıklık sisteminin işlev kaybının farklı boyutlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Katılımcı anlatıları, bağımlılık sürecinin ilerleyen aşamalarında maddenin birey için yaşamsal bir ihtiyaç haline geldiğini göstermektedir. Bu aşamada bireyler madde kullanmadan gündelik yaşamlarını sürdüremediklerini, maddeyi yalnızca keyif almak için değil, normal hissedebilmek ve günlük işlevlerini yerine getirebilmek için kullandıklarını ifade etmektedir. Bunun yanında bazı

katılımcılar, maddeyi bırakmış olsalar bile yaşadıkları stres veya kriz durumlarında yeniden madde kullanımına yöneldiklerini belirtmektedir.

Bulgular ayrıca bağımlılığın birey üzerinde önemli psikolojik, bilişsel ve fiziksel etkiler yarattığını göstermektedir. Katılımcıların anlatılarında sosyal ilişkilerde güvensizlik ve şüphecilik, takip edildiğini düşünme, yoğun kaygı ve huzursuzluk gibi psikolojik etkiler öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra hafıza problemleri, uyku ve beslenme bozuklukları, diş kaybı ve yüz veya beden yaraları gibi fiziksel sorunların ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Bazı katılımcılar ise bağımlılık sürecinde kişisel bakımlarını ihmal ettiklerini ve zaman zaman intihar düşünceleri ya da girişimleriyle karşı karşıya kaldıklarını belirtmektedir.

Araştırma bulguları, bağımlılığın bireylerin toplumsal ilişkileri ve sosyal konumları üzerinde de önemli etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Katılımcı anlatıları, bireylerin madde kullanımı nedeniyle hem kendileri tarafından hem de toplum tarafından damgalandıklarını göstermektedir. Bu süreçte bireylerin yalnızca toplum tarafından değil, bazı durumlarda aile üyeleri tarafından da damgalandıkları ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra sabıka kayıtları veya resmi kayıtlar nedeniyle kurumsal alanlardan dışlanma, düzenli iş bulamama ve güvencesiz işlerde çalışma gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum, bireylerin sosyal sermayelerinin zayıflamasına ve güven ilişkilerinin zarar görmesine yol açmaktadır.

Bağımlılığın aile yaşamı üzerindeki etkileri de katılımcı anlatılarında belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Madde kullanımı, aile içi çatışmaların artmasına, eşler arasında güvensizlik oluşmasına ve bazı durumlarda evliliklerin bozulmasına neden olabilmektedir. Bunun yanında bazı katılımcılar, bağımlılık süreci ilerledikçe ailelerinden uzaklaştıklarını ve aile bağlarının zayıfladığını ifade etmektedir.

Son olarak bağımlılığın bireylerin sosyal yaşamlarını da önemli ölçüde dönüştürdüğü görülmektedir. Katılımcılar zamanla madde kullanmayan sosyal çevrelerinden uzaklaştıklarını, sosyal ilişkilerinin madde kullanan kişilerle sınırlı hale geldiğini belirtmektedir. Bu süreçte bireylerin sosyal izolasyon yaşadıkları, yalnızlaştıkları ve gündelik sorumluluklarını ihmal ettikleri ifade edilmektedir. Bazı katılımcılar ayrıca bağımlılık sürecinin dini ve ahlaki değerlerden uzaklaşmaya da yol açtığını belirtmektedir. Tüm bu bulgular, bağımlılığın ilerleyen aşamalarında sosyal bağımsızlık sisteminin koruyucu mekanizmalarının önemli ölçüde işlev kaybına uğradığını ve bireyin bağımlılığın çok boyutlu etkileriyle yüzleştiğini göstermektedir.

4.2.3.1. Maddenin Yaşamsal Bir İhtiyaç Haline Gelmesi

Madde kullanımının zamanla bireyin yaşamının merkezine yerleştiğini ve eğlence ya da bir sorunla başa çıkma amaçlı kullanımdan çıkarak temel bir ihtiyaç haline geldiği görülmektedir. Bu süreçte madde, yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik ve gündelik işlevselliğin sürdürülmesi için gerekli bir ihtiyaç haline gelmektedir. Bireyin günlük yaşam pratikleri, kararları ve rutinleri madde etrafında

şekillenmektedir. Katılımcı ifadeleri, madde kullanımının bireyin önceliklerini yeniden düzenlediğini ve ekonomik kaynakların büyük ölçüde maddeye yönlendirildiğini göstermektedir:

“Bütün hayatının merkezine uyuşturucu geçiyor, sen içtikçe daha fazla içmek istiyorsun. Paranı pulunu her şeyini uyuşturucuya yatırıyorsun” (E30).

“Ben son 20 yıldır maddeyi eğleneyim diye kullanmıyorum... Vücut ihtiyaçların için kullanıyorum” (E6).

“Her gün bunu bir ihtiyaç olarak görüyorsun. Bağımlısı olduktan sonra almak zorundasın” (E13).

“Bir süre sonra ekmek su gibi oluyor, sen sabah onu içmeden dışarı bile çıkamıyorsun. İlk günler benim canım 2 günde bir pislik (madde) çekiyordu. Tabi sonra saate kadar düştü. Ben bağımlı olduğumu bulamadığım gün anladım” (E26).

Katılımcı anlatımları, madde kullanımının bir süre sonra haz arayışından çok yoksunluk belirtilerini gidermeye yönelik bir zorunluluğa dönüştüğünü göstermektedir. Bu süreçte madde kullanımı bu ağırları ortadan kaldırmanın bir yolu olarak görülmektedir. Aynı zamanda kullanımın bireyin gündelik yaşamını, kişisel bakımını ve sosyal ilişkilerini büyük ölçüde sınırlandırdığı belirtilmektedir:

“Artık belli bir noktaya geliyorsun ki vücuttaki ağırlar gibi yoksunluk belirtileri var, sen sadece ağırlarım var hadi madde kullanalım diyorsun. Bu madde kullanım yoksunluğu artık bir baş ağrısı, mide ağrısı gibi normal bir ağrı olarak görülüyor ve sen maddeyi kullanarak bunu ağrısını geçirmeye çalışıyorsun... Ben günde 8 gram içerdim. Leş gibi kokuyorsun, kalkıp duş almıyorsun, dışarı çıkmıyorsun, telefonlara bile bakmıyorsun. Hep elinde pipe ile onu (met) kullanmak istiyorsun. Her şeyin oluyor. Yemek bile yemiyorsun. Sadece met almak için dışarı çıkıyorsun” (E22).

Benzer şekilde, madde kullanımının birey için normal işlevselliği sürdürebilmenin bir koşulu haline geldiği görülmektedir. Katılımcılar, uyuyabilmek, ayağa kalkabilmek ve günlük işlerini yerine getirebilmek için madde kullanmak zorunda olduklarını belirtmektedir:

“Ben met içmediğimde uyuyamazdım, düzenim bozulurdu. Ben belli bir zaman sonra normale dönmek için met kullanıyordum. İşe gideceğim ama met içmeden gidemem diyordum. İçmeden ayağa kalkamıyordum” (E2).

Bu durum yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda bilişsel işlevler üzerinden de deneyimlenmektedir. Katılımcı, madde kullanmadığında zihinsel olarak işlevsiz hale geldiğini ve madde kullanımının kendisini toparlamasını sağladığını belirtmektedir:

“Ben içmediğim zaman benim kafam çalışmıyor. Ben çok aptal oluyorum. Evde oturuyorum, ne yapacağım diye düşünüyorum. Ama yapıyorum cigaramı sonra bir duman çekiyorum kendime geliyorum” (K4).

Bununla birlikte, katılımcı anlatımı madde bağımlılığının yalnızca bireysel bir süreç olmadığını, çevresel ve toplumsal koşullara rağmen sürdürüldüğünü göstermektedir. Özellikle deprem sonrası gibi olağanüstü durumlarda dahi bireyin maddeye ulaşmak için yoğun çaba gösterdiği ve bu durumun yoksunluğun şiddeti ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcı bunu şöyle ifade etmektedir:

“Evim ikinci depremde yıkıldı. Ben de Sakarya’ya gittim. Dayımın yanında kalırken orada çevrem olmadığı için ben orada madde bulamamaya başladım. Orada iki ay kaldık, ben oradan otobüse biniyorum Malatya’ya geliyorum 10-15 gram met alıyorum, tekrar aynı otobüs ile Sakarya dönüyorum. Ben sırf madde almak için o kadar yol alıp geliyorum, madde alıp tekrar dönüyorum. İnsanın kemiklerini birbirine birbirinden ayırıyor. Met yoksunluğu kabir azabı gibi bir şey” (E32).

Diğer taraftan katılımcı anlatımları, met kullanımının ortaya çıkardığı etkileri dengelemek ve özellikle yoksunluk belirtilerini hafifletmek amacıyla farklı maddelerin birlikte kullanıldığını göstermektedir. Bu bağlamda Lyrica ve esrarın, uyku düzenini sağlama, fiziksel ağrıları azaltma ve kullanımın yarattığı etkileri kontrol etme amacıyla tercih edildiği anlaşılmaktadır:

“Ben met kullandığım da Lyrica yutmadığımda yatamıyorum” (K11). “Met uyutmadığı için arkadaşlarımdan çoğu, uyumak için esrar kullanırlardı” (K6).

“Olursa 1 tane lyrica atıyordum. Ağrılarımda olursa bir tane atıyorum... Ben kullanmadığım zaman ben de halsizlik yaptım. Hiçbir şey yapamıyordum. Ben de kullanmaya devam ettim. Beni ilkinde rahatlatmıştı. Ama sonrasında normale dönmek için kullandım... Zaten 1 gram aldığımda 3-4 gün yatmıyordum. Vücudum istiyordu” (K13).

Son olarak katılımcı anlatımı, madde kullanımının bireyin algı dünyasında kalıcı izler bıraktığını ve gündelik yaşamın birçok unsurunun maddeyi hatırlatan uyaranlara dönüştüğünü göstermektedir:

“Benim aklıma gelmiyor mu dinlediğim her müzikte, yürüyüşüm de giydiğim kıyafette, aynaya baktığım zaman böyle aklıma geliyor. Mesela siz kola şişesi gördüğünüzde kola aklınıza geliyor, bana esrarı hatırlatıyor ben onda kova yapıyordum. Tasarruf ampülü mesela aydınlanmak için bir araç, benim için bir madde aparatı. Met içerken kullanıyorum” (E41).

4.2.3.2. Psikolojik, Bilişsel ve Fiziksel Etkiler

Madde bağımlılığının bireyler üzerinde yalnızca tek boyutlu değil, psikolojik, bilişsel ve fiziksel düzeylerde iç içe geçen çok katmanlı etkiler yarattığı görülmektedir. Bu etkiler, bireyin kendilik algısından düşünme biçimlerine, gündelik işlevlerinden beden bütünlüğüne kadar geniş bir alanda dönüşüme yol açmaktadır. Zamanla gerçeklik algısının bozulduğu, duygusal dengenin zarar gördüğü ve bedensel yıpranmanın belirginleştiği bir süreç ortaya çıkmaktadır. Katılımcı ifadeleri, madde kullanımının özellikle psikolojik düzeyde belirgin değişimlere neden olduğunu göstermektedir. Madde kullanımı sırasında kendini güçlü, özgüvenli ve üstün hissetme hali, maddenin olmadığı dönemlerde

yerini çökkünlük, umutsuzluk ve değersizlik duygularına bırakmaktadır. Katılımcı bunu şöyle ifade etmektedir:

“Aynaya bakarken kendimi daha dinç görüyordum. Ama çökmüştüm. Ben madde kullandığımda bana diğer insanlardan daha üstünüm, ben istediğim her şeyi yaparım algısı veriyordu... bana bir kralmışım hissi veriyordu” (E15).

Benzer şekilde, bazı maddelerin bireyde kontrol kaybına ve saldırgan davranışlara yol açtığı görülmektedir:

“Bana kendimi kaybettiren şey alkol, kavga ediyorsun, sinirleniyorsun, sağa sola saldırıyorsun” (E2).

Psikolojik etkiler sadece duygu durumdaki değişimlerle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda yoğun kaygı, panik ve ölüm korkusu gibi durumlar da ortaya çıkmaktadır.

“Panik atak hastalığım var sürekli olarak kalp krizi geçireceğim diye düşünüyorum” (K14).

Bu süreçte umutsuzluk ve yaşamdan kopuş hissinin arttığı, intihar davranışlarının ise oldukça belirgin hale geldiği görülmektedir. Katılımcılar bunu şöyle ifade etmektedir:

“Ben 27 kez intihar etmiş bir kişiyim. Benim kollarımdan hep damarlar koptu. Ben şimdi iki kilo bir şey kaldıramam” (K4).

“Ben birçok kez intihar girişiminde bulundum. Annem ile kavga ediyordum, arkadaş çevresi ile sorunlar yaşıyordum ve beni intihar etmeye yönlendiriyordu” (K10).

“Şunu da söylemek istiyorum hocam, madde kullandığın dönemde özgüvenin tavanda, ya ben süpermenin ben her şeyi yapabilir ama madde olmadığı zamanda yani böyle bir melankoli havası var. Ben yapamam, hayattan bıkkınlık var, intihara kadar gidiyor hocam. İki defa intihar ettim” (E41).

“9 kez intihar denedim. Umudunu yitiriyorsun, sevgini yitiriyorsun sonrada hayattan kopuyorsun” (E22).

Bununla birlikte, madde kullanımının bireyin düşünme süreçlerini ve gerçeklik algısını doğrudan etkilediği görülmektedir:

“Sürekli kullanmak istiyorum. 5-6 gün uyumamışım, hala diyorum benim uyumamam gerekiyor. Çok uzun süre uyumayınca beyinde çok iyi çalışmıyor ve mantıklı kararlarda alamıyorsun. Zaten bir süre sonra bayılıyordum. Yattığımda iki gün uyuduğum da oluyordu” (E15).

Bu bilişsel bozulma, bireyin çevresini algılama biçiminde de belirgin değişimlere yol açmaktadır. Şüphecilik, kurma ve başkalarının kendisine zarar vereceği düşüncesi yaygınlaşmaktadır:

“Met bağımlılarını dolduruşa getirmek, onların birilerine kurulması çok kolay. En son kim ile görüştüysen ona, onun söylediklerine kuruluyor” (K9).

“Met kullanan kişiler iyi giyinen birini gördüğünde bu polis mi diye düşünürken, bizim gibi birilerini gördüğünde bu benim hasmım mı hasmımın arkadaşı mı diye düşünüyorlar. Belli bir süre sonra çevrende hep suçlulardan oluşuyor” (E24).

“Kendimi sürekli bir asma kurgusu, yüksek bir yerden atlama kurgusu vardı. Artık bu hayat bana çok ağır geliyor diyordum. 10-15 gün uyumuyordum, sonra uyuduğumda ölü gibi oluyordum” (K7).

Zamanla bu durum daha ileri boyuta taşınarak halüsinasyonlar, sanrılar ve gerçeklikten kopuş şeklinde deneyimlenmektedir:

“3-5 gün uyumadıktan sonra kurmaya başlıyorsun. Bir sefer gece hiç kimse yok yanımdakine dedim, bak arabanın lastiğini söküyorlar. Sonra ben onun kafasına tribine girdim. Sürekli gergin oluyorsun. Çok basit bir şekilde biri telefonunu alıp başka bir yere koysa zarar görmesin diye cinayet bile işleyebilirsin. Çok büyük şeyler ortaya çıkması için çok basit bir kıvılcım yeter” (E16).

“Bildiği tek şey met kullanan insanların sadece kendi ürettikleri gerçeklere inandıkları ve başka hiçbir şeye inanamadıklarıdır. Kafasında kuruyor ve başka hiçbir şeye inanmıyor... Benim en derinlerde bir deprem travmam var. İlk depremde yataktaydım. Öğlen olanda yine evdeydim. Bu beni derinden etkiledi. Ben met içeyim sanıyorum her yerde deprem oluyor. Ben bakıyorum duvarlar yıkılıyor, ailem altında kalıyor. Onu yaşıyor gibiydim. Ben bunu gün içinde yaşadığım için diğer kişiler benim bir dümen peşinde olduğumu bunu bilerek yaptığımı filan düşünüyorlardı. Bu da beni güvensiz hale getiriyordu. Ben hayal ediyorum, kendimin cenazesini kaldırıyormuşum gibi hissettim. Ölüm tiribine iki defa girdim, birinde komalık oldum. Sen o duyguya kapıldığında o gerçekten seni etkilemeye başlıyor. Değerlerimin hepsini düşürdü, nefes alamamaya başladım. Yaptığım karışım met ve Akineton karışımı bir şeydi” (K8).

Bu süreçte bireyin zihinsel olarak sürekli bir çatışma ve arayış içinde olduğu da görülmektedir:

“3-4 gün yatamayanlar iki gün aralıksız yatıyorlar. Ben 4 gün yattım, en son sürünerek mutfığa gitmiştim. Sürekli kafanda içeyim ile içmeyeyim arasında kalıyorsun. İçtin mi de hep yarım kalıyorsun. Yani olsa da hep içsem diyorsun. Uyuşturucu konusunda insanı zorlayan şey, olmayışı aslında. Kişi hiç boşluğa düşmesin diye sürekli arayışında. Hep olsun içeyim diyorsun” (E31).

Bilişsel etkiler yalnızca bireysel düzeyde kalmamakta, aynı zamanda sosyal etkileşimler içinde de yeniden üretilmektedir. Katılımcı bunu şöyle ifade etmektedir:

“Bana göre Met dünyadaki en zararlı uyuşturucu maddedir. İnsan beyninde kurgular oluşturur. Sizin 10 yıldır tanıdığınız bir insanın yaptığı basit bir telefon konuşmasının dahi sizin aleyhinize bir konuşmamış gibi algılanmasına ve senaryo kurmasına neden olmaktadır. Met sosyal hayatta gizlediğiniz kişiliğinizi ortaya çıkaran bir uyarıcıdır. O tetikliyor. Maddenin etkisi ile senaryolar üretiyorsunuz ve bilinç altınızın ürettiği bu senaryolara farklı bağlantılar kurarak kendinizi ikna etmeye çalışıyorsunuz. Bir genç çocuk bizim mahallede beni aradı. Gittip abi dedi şurda şu var beni izliyor. Onun kurduğu senaryoya göre polisler onu takip ediyor. 2 saatir peşindeler. Onu uyarmanız onun size düşman olması demektir. Onu maddenin etkisi geçene kadar kendini daha güvende hissedeceği bir yere götürmek daha faydalı olacaktır. Kurgulayan insanın kafasına başka bir şey girene kadar etkisi devam etmektedir. Met kullanıcılarında kurgularda bulaşıcı olarak bir kullanıcıdan diğerine bulaşmaktadır. Eğer sizde onu destekleyecek şekilde konuşursanız sizde onun kurgusuna girmektesiniz. Ben İstanbul’da 8

katlı bir binanın teras katında oturuyordum. 4 kişi madde kullanıyorduk. Her türlü madde vardı. Met moda olduğu ilk onu kullandık ortam çok iyi, manzara güzel. Bir arkadaşım uzaktaki apartmanın teras katında iki tane zencinin konuştuğunu söyledi, sonra diğer arkadaşım da onun kurgularına dahil oldu. Ve bunu gün ağarana kadar yaklaşık 3 saat boyunca yaşadılar. Şu an ki mevcut durum metamfetamin insanların hayatını bitiriyor. Bunun temel nedeni kurgular. Biliç altı kurguları ile annesini yakan, babasını katleden, karısını öldüren bir sürü örnek var” (E6).

Madde kullanımının yalnızca duygusal değil, aynı zamanda bireyin kendisini ve çevresini algılama biçimini de etkilediği görülmektedir. Özellikle bireyin kendisini olayların içinde konumlandırması ve gördüğü içeriklerle özdeşleşmesi dikkat çekmektedir:

“Met çok kötü, seni uyutmuyor, yemek yemiyorsun, sürekli başkalarına kurulmana neden oluyor. Psikolojin bozuluyor. Daha önce yaptığım basit işleri bile çok düşünmeye başladım. Met seni çok sıkıntılı durumlara sokuyor, ben artık sosyal medyadan filan çok etkileniyorum, geçenlerde madde bağımlısı biri bir kızın kafasını kesmişti. Ben mesala o haberi gördüğümde kendimi o kişinin yerine koydum, sanki onu ben yapmışım gibi kafamda kurmaya başladım. Aileme ve arkadaşlarıma da öyle baktım bende böyle bir şey yapabilirim kafanda dönmeye başladı” (E1).

Öte yandan, katılımcı anlatımları madde kullanımının bedensel düzeyde de belirgin ve yıpratıcı etkiler yarattığını göstermektedir. Bu etkiler hem dış görünüşte hem de motor davranışlarda kendini göstermektedir. Katılımcılar bunu şöyle ifade etmektedir:

“Kimyasal madde kullananların renkleri bozuk, konuşması bozuk, maddenin düşüşünde çok fazla sinirli oluyorsun. Hareketleri çok değişiyor, sürekli ağzını şapur şapur eder, yutkunur, tedirgindir, kelimeleri yutar” (E32).

“Met içen biri sürekli diliyle dudaklarını yalar, tadı damağında kalmış gibi. Gözleri büyür, her courier, dobloyu polis sanıyorlar” (E24).

Bunun yanı sıra, titreme, konuşma bozukluğu ve diş kaybı gibi doğrudan fiziksel etkilerde ifade edilmektedir.

“Benim ellerim hala titriyor” (K6). (Kullanıcı da bir hafıza problemi de görülmekte, sürekli unutmakta ve bazen cümle kurmakta da zorlanmaktadır) “Metin bana zararı çok oldu. Ben konuşurken dilim dişime geliyor ister istemez bir konuşma zorluğu çekiyorum... Dişlerimin çoğu döküldü” (E3). Katılımcı aynı zamanda şunları da eklemektedir: “Bir met kullanıcısını baktığıda kendini kasar, çok zayıf olur, dişlerini kasar, gözleri far görmüş tavşan gibidir. Yüzü içine girmiştir, eli titrer, oturarak görürsen mutlaka ayaklarını sallar, yerinde duramaz” (E3).

Ayrıca, kimyasal maddelere geçiş ile birlikte fiziksel sorunların daha belirgin hale geldiği ve vücutta gözle görülür değişimlerin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

“Ottan (esrar) hiçbir zaman geri kalmadım, yedim, içtim, işime gittim. Ne zaman kimyasala (mete) başladım o zaman sorunlar yaşamaya başladım” (E32).

“Met kullanıcılarında derilerinin rengi değişiyor. Yüzünde veya vücudunun farklı yerlerinde yaralar çıkıyor” (U4).

“Benim dilim paramparça olmuştu, yemek yiyemiyordum. Ben rüzgâr gelse uçacak gibiydim... Bir yıl kullandıktan sonra dişlerin çıtır çıtır olmuştu düşmeye başladılar, tırnaklarım kırılıyordu. Uzayamıyordu. Dudaklarımın çevresi karardı, göz altlarım aşırı derecede karardı” (K7).

4.2.3.3. Damgalanma ve Sosyal Sermaye Kaybı

Katılımcı anlatımları, madde kullanımının yalnızca bireysel bir deneyim olarak kalmadığını; aynı zamanda bireyin toplumsal konumunu, ilişkilerini ve kendilik algısını derinden etkileyen bir damgalanma süreciyle birlikte ilerlediğini göstermektedir. Bu süreçte bireyler hem kendilerini olumsuz biçimde değerlendirmekte hem de aile, toplum ve resmi kurumlar tarafından etiketlenerek sosyal ağlarını ve fırsatlarını kaybetmektedir. Zamanla bu durum, yalnızlaşma, dışlanma ve yeniden madde kullanımına yönelme gibi döngüsel bir yapıya dönüşmektedir. Katılımcı ifadeleri, damgalanmanın ilk olarak bireyin kendi içinde başladığını ve kişinin kendisini değersiz, utanç verici bir konumda görmesine yol açtığını göstermektedir. Katılımcılar bunu şöyle ifade etmektedir:

“Ben kendimle ailem ile kötü oldum. Ben Denetimli Serbestliğe gelirken utanıyorum. Beni dışardan biri görse ne der, bu adamın burada ne işi var diye düşünür. Burada olmaktan utanıyorum... Ailen ile, eşin ile kötü oluyorsun. Sonra sen ilerde çocuğunu evlendireceğin zaman babası kim şu müptezel diyorlar” (E12).

Bu bağlamda uyuşturucu kullanımı ile toplumda ön plana çıkan bireyler, kendi çocuklarının da daha sonrasında toplumsal alanda olumsuz yönde etkilenmesine neden olabilmektedir. Buradan anlaşıldığı gibi uyuşturucu kullanımı ile toplumda ön plana çıkan bireyler, kendi çocuklarının da daha sonrasında toplumsal alanda olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır. Bu açıdan damganın bulaşıcı olduğu söylenebilir.

“Benim ailem dindar bir aile, babam sürekli Kur’an okur. Bu maddenin bana yakışmadığını sürekli olarak düşünüyordum. Kendime bakıp utanıyordum. Ben oturduğum arkadaşlara bakıyorum, kişiliğimiz bile uyuşmuyordu” (K8). “Polisler artık beni tanıyor, utanıyorum” (E25).

Bununla birlikte damgalanmanın yalnızca bireysel düzeyde kalmadığı, resmi kurumlar ve toplumsal yapılar aracılığıyla da yeniden üretildiği görülmektedir. Özellikle adli kayıtlar ve cezaevi geçmişinin bireyin yaşamına kalıcı bir etiket olarak yapıştığı anlaşılmaktadır:

“Birazda devlet bunu yapıyor biz bir hata yapıyoruz ama sonra sicilimizden dolayı bize iş vermiyorlar. Devlet bizi affetse, bize imkan verse daha çabuk toparlanırsınız. Adamın sicili bozuk adam iş bulamayınca ya pezevenlik yapacak ya uyuşturucu satacak ya silah kaçakçılığı yapacaktır. Çünkü bizim hayatımız zaten mahfolmuş” (E30).

“Ceza sistemi ile tanışıp ceza evine girdikten sonra gerçekten ben ne yaptımın farkına varıyorlar. Ben bu yıllarımı nasıl kaybettim, ben nasıl evleneceğim, ben nasıl gidip bir kızı gidip isteyeceğim. Bu kötü geçmiş artık senin üzerine yapışıyor. Siz cezaa infaz kurumunda cezanızı çeksenizde toplumun gözünde asla sizin imajı değişmiyor. Bazıları bu geçmişi değiştiremediği için bu yoldan devam ediyor” (U8).

Damgalanmanın bir diğer boyutu ise bireyin fiziksel görünümü üzerinden gerçekleşmektedir. Vücuttaki izler (façalar/jilet kesileri) ve dövmeleler, bireyin doğrudan etiketlenmesine ve sosyal mesafe ile karşılaşmasına neden olmaktadır. Katılımcılar bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Vücudumun her yerinde kesikler var, göğsümde kesikler var kollarımda kesikler var. Yanımda arkadaşlar yapıyordu bizde yapıyorduk. Ben eşim ile postaneye gitmişim. Üzerimde tişört vardı, ben sıraya girdim insanlar benim olduğum yerden uzaklaşmaya başladılar. Bunu doğrudan yaşadım sadece fiziksel görünümünden dolayı” (E11).

“Malatya insanı dövmeleleri görünce benim psikopat veya tehlikeli biri gibi algılıyorlar. Bu da beni sosyal açıdan etkiliyor, dış görünüş ile beni çok fazla yargılıyorlar” (E23).

Öte yandan, damgalanma sürecinin en belirgin sonuçlarından biri bireyin sosyal destek ağlarını kaybetmesidir. Aile içi ilişkilerin zayıfladığı, güvenin ortadan kalktığı ve bireyin yalnızlaştığı görülmektedir.

“Ailem son 3 yıldır biliyor, bırakmam için çok uğraştılar. Ama olmayınca seni artık takmıyorlar, o daha fazla seni etkiliyor” (E15).

“Ailem madde kullandığımı öğrendiğinde beni kabul etmedi, beni yurda verdiler... 18 yaşımı doldurduktan sonra yurttan çıktım ama beni ailem yine kabul etmedi ben de bir arkadaşım vasıtası ile biriyle tanıştım. Kaçarak bir evlilik yaptım” (K2).

“Benim sosyal ilişkilerim de çok iyi değil. Ailem madde kullandığım için benim ile konuşmuyor. Beni cezalandırmak için çok iletişim kurmuyorlar. Ama bu beni daha fazla yalnızlaştırıp, daha fazla madde kullanmaya itiyordu” (K11).

“Aile içinde eşim beni sürekli kontrol ediyor, eşim bana sarılırken beni kokluyor, toulete gidiyorum eşim benim arkamdan gidiyor idrarımda esrar kokusu bulmaya çalışıyor. Sürekli olarak bana karşı bir güvensizlik var... Akrabaları ona iş vermek istemiyor... Anne babada umudunu kırmış, onlar çocuklarından derin yaralar almış, madde kullanımından dolayı aile ilişkileriden dışlanıyorlar... Sabıka kaydından dolayı işlere alınmıyorlar” (U8).

“Bu maddeleri kullanan kimseyi kimse yanında barındırmak istemez, yeri gelir ailen de seni istemez” (E32).

“Dışlama en fazla etkiliyor. Sen bir adama sürekli kötü dersin o adam kötü olur. Etiketlemelerle beraber daha fazla problem ortaya çıktı. Ben boşanma aşamasına kadar geldim. Madde bahane ederek benim üstüme geldiler. Ben evlenmeden eşim esrar kullandığımı biliyordu” (E2).

“Babam dedi sen hapçısın bize de bulaştırırsın. Ben kendime çok zarar veriyordum” (K2).

Bu süreç, bireyin ekonomik yaşamını da doğrudan etkilemekte ve özellikle istihdam alanında ciddi engellerle karşılaşmasına neden olmaktadır.

“Bu adamların alınları kara, dışarda iş bulamıyorlar. Ben 8 yıl sonra düzenli bir iş buldum” (E12).

“Madde kullanıcılarını kimse yanın da çalıştırmak istemiyor çünkü eline para geçtiğinde ilk işi gidip uyuşturucu alıp içmek oluyor. Düzenli bir işte çalışmaya başlasa bile eski madde kullanan arkadaşları geliyor hadi şunu yapalım hadi elimizde şu var gidip onu içelim deyip tekrar onu o ortama çekiyorlar” (U2).

“Bireyler farklı sorunlar ile karşılaşılıyorlar. İşe alınmıyorlar, bu nedenle de kişi bıraksa bile, temel ihtiyaçlarını dahi karşılayacağı parası olmamasından dolayı yine aynı çevreye yönelebilmektedir. Bu bireylere de toplumsal alanda yer açmak gerekiyor” (U4).

Aynı zamanda katılımcı adli sicil kaydından dolayı yaşadığı istihdam problemini şöyle ifade etmektedir:

“Benim sabıkayı görünce kimse bana iş vermiyor” (E11).

“Benim sabıkam var diye çok zor durumda kaldım. Cezaevinden çıkınca iş bulmakta zorlandım” (E36).

“Bence bunların bir işe yerleştirilmesi gerekiyor, çünkü kimse buna isteyerek düşmüyor. İnsanda düşmeden bilmiyor, bunların ne olduğunu” (E26).

Bunun yanı sıra, damgalanmanın yalnızca bireyin yakın çevresiyle sınırlı kalmadığı; daha geniş toplumsal düzeyde de yeniden üretildiği görülmektedir. Bu süreçte bireyler, madde bağımlısı olan kişilerle birlikte görünmekten dahi kaçınmaktadır. Onlarla aynı ortamda bulunmanın kendilerinin de benzer şekilde etiketlenmesine yol açacağından endişe etmektedir. Katılımcılar bunu şöyle ifade etmektedir:

“Ben çok kavgacı biriydim, sokakta da öyle tanınıyordum. Diğer aileler çocuklarını uyarıyorlardı, bunlar ile gezmeyeceksiniz, bu uyuşturucu alkol kullanıyor. Bu da benim normal kişiler ile arkadaşlık kurmamı engelledi. Tabi ben de onlar ile gezmek istemiyordum. Çünkü ortak noktamız yoktu. Genelde zamanın büyük kısmını uyuşturucu kullanarak geçiriyordum... Ben normal bir işte çalışamadım. Birçok suçum var, kavga, yaralama, uyuşturucu gibi. Askerlik bile bana yaptırmadılar. Bizim çalışmamıza imkan vermeleri lazım. Yoksa biz bu bataklıktan kurtulamayız” (E19).

“Normal insanlar metçiler ile zaman geçirmiyorlar. Metçiler zayıf olur, çelimsiz olur, ne yapacağı belli olmaz. Bu nedenle normal arkadaşlarım benden uzak dururdu. Bir de herkesin tanıdığı var mahallede veya dışarda böyle biri ile görülmeleri onların kullanıyormuş gibi algılanmasına neden olabilmektedir” (E15).

“Ben hep tek takılırım, ben onun anasının babasının lafını yemekten bıktım. Oğlu madde kullanıyor, sonra diyorlar falancanın oğlu içirdi diyor. Bizde diyoruz bu genç zaten başlamış bir güzellik

yapalım... Şimdi senle geziyoruz, senle geziyoruz diye beni suçluyorlar. Sen bunu alıştırmışsındır diyorlar. Didikodu, laf, söz çok oluyor” (E4).

“Köyde yaşadığımız için bu kişiler ile dolaşmam da dolayı benim de onlar gibi uyuşturucu ve alkol kullandığımı düşünüyorlar. Kullanmasan bile onlar ile gezmen yetiyor köy yerinde senin de onlar gibi olduğunu algılamaları için. İçsem de içmesem de beni de öyle görüyorlar... Bizim yer köylük, bir de bizim ev köyün dışında, ben nereye gittiysem dediler sen madde içmeye gittim. Hep başıma gelen sıkıntılardan dolayı maddeyi sorumlu tuttular” (E27).

“Benim temiz arkadaşlarım da vardı. Beni iyi tarafa çekiyorlardı. Ama sonra aralarına almamaya, çağırmamaya başladılar. Bu süreçte gençleri çok fazla yalnızlaştırıyorlar. Toplum olarak dışlama olduğu için kullanıcı daha fazla bu batağa batıyor” (E17). Nasıl batağa batıyor? “Ben kullanıyorum, birisi bunu görüyor. Sonra gidip onu senin ailine söylüyor. Ailende senin üzerinde baskı kurduğu zaman sen iyice maddeye düşüyorsun. Milletin seni tanınması daha fazla etiketlenmene neden oluyor” (E17).

“Beni etiklediler, madde bağımlısı dediler, madde bağlantısını kuramayanlar deli dediler” (K8).

Son olarak, damgalanma sürecinin bireylerin yardım arama davranışlarını da olumsuz etkilediği görülmektedir. Katılımcı bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Ben hiç yardıma başvurmadım, benim sicilim kirlenir diye düşünüyordum. Ama şimdi kirlendi sicilim keşke kirlenmeseydi” (K14).

4.2.3.4. Aile Hayatına Etkiler

Madde kullanımının bireyin aile yaşamı üzerinde çok boyutlu ve yıkıcı etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler yalnızca aile içi iletişimin zayıflaması ile sınırlı kalmamakta; güven ilişkilerinin bozulduğu, şüphe ve çatışmaların arttığı, bakım sorumluluklarının ihmal edildiği ve zamanla aile bağlarının kopma noktasına geldiği bir süreci ortaya koymaktadır. Katılımcı ifadeleri, madde kullanımının ilk olarak aile ile kurulan bağları zayıflattığını ve bireyin aileden uzaklaşmasına neden olduğunu göstermektedir. Bu süreçte bireylerin aile yerine madde kullanan sosyal çevreyi daha fazla referans aldığı görülmektedir:

“Aile maddeye karşı bir aile ise hiç aileyi dinlemiyorlar, aile bağları zayıflıyor, madde kullanan arkadaşını abisini daha fazla dinliyorlar. Onlar neyi söyler ise onlar için doğru aile ne söylerse onlar için yanlış olduğunu düşünüyorlar. Zaten belli bir süre sonra aile ile bağları kopuyor” (U8).

Bununla birlikte, madde kullanımının aile üyelerine yönelik kurgu ve şüpheleri artırdığı, bireyin aile içindeki ilişkileri gerçeklikten kopuk biçimde yeniden yorumlamasına yol açtığı görülmektedir:

“Ben 7 gün uyumadığımı biliyorum. Uyumayınca halüsinasyonlar görüyordum ve aileme yönelik sürekli kurgularım vardı. Ben odada oturuyordum ailem salonda konuşuyordu ben kapıyı açıp konu benim ile ilgili olmamasına rağmen onlara bağırıp çağırıyordum” (K5).

Benzer şekilde, eş ilişkilerinde güvenin zedelendiği, şüphelik ve kontrol davranışlarının arttığı görülmektedir. Madde kullanım bozukluğu olan K1, eşinin madde kullanımının aile hayatına etkilerini şöyle ifade etmektedir:

“Eşim madde içtiğinde eve gelmiyordu. Sonra yalan söylüyordu. Her zaman iş yerindeyim derdi ama eş yerinde değilmiş ve her zaman iş yerinin başka bir yerinin fotoğraflarını çekermiş ve bana iş yerindeyim diye bu fotoğrafları atarmış. Arkadaşları ile sanayinde arabada met içermiş. O da met kullandıktan sonra farklı bir insana dönüştü. Sürekli olarak halüsinasyonlar görmeye başladı. Eşim sürekli sağa sola bir şeyler varmış gibi bakmaya başladı. Eşime dedim sen niye oraya bakıyorsun. Dedi orada biri bize bakıyor. Sonra birgün eşim geldi dediki bu eve birisi girdi. Gitti yatak odasına baktı. Bardağın altına bakıyor, kanepeleri yırttı. Eşim dışarı çıkıyorum derdi ama çatıya çıkarmış ve kapıyı dinlermiş eve kim girdi kim çıktı. Akşam küçük bir görüncem geldi. Sonra eşim birden geldi bana tokat attı küfürler etmeye başladı. Kardeşi dedi abi benden başka kimse yok. Bende ona bir tane vurdum ve defol git dedim. Oysa eşim 3 gün boyunca çatıda yatmış. Eşimi aradım, gel dedim gelmedi hala çatıda dolanıyormuş. Sonra aniden kapı çaldı, geldi babasından bile şüphe duydu. Sonra babası bir tokat attı. Çekmeciyi açmış ona bakıyor, ojenin içini açmış ona bakıyor, çorapların içine bakıyor. Kardeşi dedi sen ne arıyorsun, adam arıyorum dedi” (K1).

Eşi de madde bağımlısı olan Iyrica bağımlısı kadının met maddesinin aile hayatları üzerindeki etkilerini şöyle ifade etmektedir: *“İlk kullandığı zamanlarda eve gelip gitmiyordu, onu öldüreceğimi düşünüyordu. Belli bir süre geçtikten sonra da bir şüphelik başladı. Sürekli benim telefonumu alıp bakmaya başladı. Ben bir şeyler kullandığını bilmiyordum. Daha önce çok uzun süre ceza evinde kaldığı için ben ondan dolayı baktığını düşünüyordum. Daha sonra evin banyosuna bakıyor, evin farklı yerlerine bakıyor, geldiğinde bana sen kimle konuştun diyordu... Evin her yerine kameralar takmaya başladı. Daha sonra televizyonda sen birileri ile konuşuyorsun diye evin bütün televizyonlarını iptal etti. Bu seferde ben you tube tan şarkı dinliyorum kendisine yemek hazırlarken, geliyor şarkının sözlerini iki üç saat boyunca dinliyor acaba şarkı sözlerinde bir isim mi var ben bu isimden dolayı mı bunu dinliyorum diye. Zaten artık evde de içmeye başlamıştı hem met içiyordu hem de şarkıya kurulmuştu onu dinliyordu. Bana bu şarkıyı neden dinlediğime dair 10’larca sorular sorar. Genelde sorular onu aldattığımı öğrenmeye yönelik sorular. Bana sen bu şarkıyı dinliyorsun ilk aklına kim geliyor, eğer ben aklına gelseydim beni arardın diyor. Gelince bana sen beni niye aramadın derdi. Ben de evin işlerini yaptığımı ve çocuk ile ilgilendiğim için arayamadım derdim. Oda gider eline kâğıt kalem alır, zamanı hesaplardı. 5 ay boyunca evin etrafında dolanıyordu. Ben çocuğu parka indiriyorum sen niye çocuğu parka indirdin diyordu. Sen burada birini bekliyorsun ya da polisimi aradın diyordu Dışardan yemek söylüyorsunuz gelen kişiyi sen nerden tanıyorsun deyip onu takip etmeye başlıyor. Annem ile yürüyorduk bir defasında yüzakı bulvarında bir halıcı açılmıştı oradan bir halı aldık, siz bu adamı tanıyorsunuz bu nedenle bundan halı aldınız diyip bu adama zarar verdim diye çalıştı” (K9).*

Benzer şekilde, eşler arasında karşılıklı olarak madde kullanımının ve şüphelerin birbirini tetiklediği görülmektedir. Katılımcı bunu şöyle ifade etmektedir:

“Ben esrar da içtim ama hiçbir kafasını görmedim. Ben meti de kullandım beni daha ayık daha dinç yaptı. Ben aslında eşimin beni aldattığından şüphelendim sonra baktım eşim kullanıyor ben de kullandım. Ben de psikolojik tedavi görmeye başladım. Ben eşim ile tartıştığımda yeni madde kullanmaya başladım. Görüncem kanser hastası idi bu ilaçları ona veriyorlardı bende ondan alıp çantama saklayıp içtim. Benin eşim mette kullanıyordu pipe eve saklıyordu. Ben pipe buldum ve eşimden gizli met içmeye başladım. Çok kısa sürede beni etkilemeye başladı. Ben met kullanmaya başladıktan sonra eşimin aslında başka bir kadın ile de ilişkisi olduğunu ve ondan bir çocuğu olduğu kurgularına düştüm” (K17).

Öte yandan, katılımcı anlatımları madde kullanımının aile içi sorumlulukların ihmal edilmesine ve ev düzeninin bozulmasına yol açtığını göstermektedir. Ekonomik kaynakların maddeye yönlendirilmesi, çocuk bakımının aksaması ve ev içi rollerin yerine getirilememesi bu sürecin belirgin sonuçları arasında yer almaktadır:

“Ateş buz içenlerin hepsinin yuvası bozuldu. Bunu içenlerde hiçbir haya kalmıyor. Adam kendini taşıyamıyor. Maddeye para yetiştirmek için karısının altınına çalıyor, evdeki eşyaları satıyor, sonra da kadın çocuğu varsa alıp, gidiyor” (E4).

“Ben arkadaşımın evini parke yapıyordum. Baktım yukarı çıkıp kullanıyorlar... Evli barklı adam bunlar. Çebinde 100 TL olsa götürüp ona veriyor. İki çocuğu var, çocuğunun bez parasını, temel ihtiyaçlarını götürüp uyuşturucuya veriyor” (E9).

“Hanımı, anne babayı, kardeşi görme sadece metle yaşadığın bir dünya kurmuşsun. Yapay bir dünya” (E16).

“Belli bir süre geçtikten sonra kişi artık ciddi ekonomik kayıp ve aileyi kaybettikten sonra kişi ben nasıl olsa bırakırım diyor ama maalesef bırakamıyor. Büyük kayıplar yaşadıktan sonra kişi artık ben bağımlıyım ve bu işten kurtulmam gerekiyor diyor” (U4).

“Diğer maddelerde nefsine sahip çıkabilirsin, akli yerinde. Ama metten sonra bunların hiçbirini yapamazsın” (K3).

Bununla birlikte, aile içinde çatışmaların arttığı, öfke kontrolünün zayıfladığı ve iletişimin bozulduğu görülmektedir:

“Çok sinirli bir insan oluyorsun. Annem bana basit bir şekilde yemek hazır desin ona bile sinirlenirim. Ailem ile yaşamayı bıraktım” (E23).

“Met insana yapmayacağı her şeyi yaptırıyor, ailene bağıryorsun, hırsızlık yapıyorsun” (E30).

“Kimyasala bulaştım, eşim ile kötü oldum. Halüsinasyonlar görmeye başladım. Ben eşime çok fazla güvenirim ama eşime güvenmemeye başladım... Ben met kullanırken sanki eşim beni aldatır mı

diye düşünüyordum, zihnimde kendimi onun ile başkasını yan yana getiriyordum ve hemen eşimi arıyordum” (E32).

Madde kullanımının çocuklar ve ebeveyn rolleri üzerinde de olumsuz etkiler yarattığı görülmektedir.

“Madde kullandığım dönemlerde enfeksiyon oranım arttı. Madde kullanmak beni ekonomik olarak derinden etkiledi. Ben hurda topluyordum, temizlik işleri yapıyordum. İçmeyince bunun arayışına düşüyordum. Çocuklarım ile ilgilenmiyordum. Hiçbir şeye odaklanamıyordum” (K13).

“Eşim çocuklarıma da şiddet uyguluyordu. Bende kadın konuk evinde kalıyordum. Eşim eve farklı kadınlar getiriyordu. Eşim bir arkadaşım ile birbirlerini bıçaklamışlardı. Eşim bıçaklandıktan sonra mete başladı. Eşim bana dk ile yemek yaptıırıyordu. Bana her türlü işkenceyi yapıyordu” (K18).

“Kadını bağımlılık daha fazla etkiliyor, çocuğunu dahi görmeyecek kadar gözü kör oluyor” (U8).

“Benim çocuklarımla psikolojisi bozuldu, ben normalde çocuklarıma da düşkün biriyim ama çocuklarımla da ihmal etmeye başladım. Eşim inşaat işleri ile uğraşıyordu eve geliyordu sonra biz onun ile kavga ediyorduk. Çok küçük şeylerden bile kavga etmeye başlamıştık” (K17).

Son olarak, madde kullanımının aile içinde fiziksel ve duygusal zararların ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir.

“Annesi psikolojik olarak etkilendi şeker hastası oldu ve geçen de vefat etti” (K3).

“Babam ile bazen tartışıyorduk, beni evden kovuyordu. Bir gün beni abim hastaneye çağırırdı. Sonra gittim bana babana vurmuşsun dediler ama kafam iyi olduğu için ben vurduğumu hatırlamıyorum” (E3).

Aile içi ilişkilerdeki bu bozulma, gündelik etkileşimlere de yansımakta ve bireyin davranışlarını doğrudan etkileyebilmektedir:

“Bilmediğin insanlara söz veriyorsun, sonra hatırlamıyorsun. Kişiliğini bozuyor, sonra hanım ile tartışıyorsun. Eve zarar veriyorsun” (E3).

4.2.3.5. Sosyal Hayata Etkiler

Madde kullanımının sosyal hayata etkileri incelendiğinde, bireylerin ekonomik ilişkiler üzerinden kurdukları sosyal bağların ciddi biçimde zayıfladığı görülmektedir. Özellikle madde temini için borçlanma ve bu borçların ödenememesi, bireyin arkadaşlık ve sosyal destek ilişkilerini bozmaktadır. Zamanla bu durum sosyal dışlanmaya kadar uzanan bir sürece dönüşmektedir. Katılımcılar bunu şöyle ifade etmektedir:

“Sosyal hayatında bozulmalar meydana geliyor. İşe gidiyor ise onu aksatmaya başlıyor, aile ile sorunlar başlıyor. Arkadaşları ile sorunlar yaşıyor... Madde kullanmak için para gerektiği için madde ulaşmak için hırsızlık yapıyorlar, arkadaşlarından borç alıyorlar... Borçlarını vermeyince o kişiler ile ilişkileri bozuluyor. Belli bir süre sonra bireyin dışlanmasına neden oluyor” (U3).

“Sosyal desteği az olan, aile desteği zayıf olan, ekonomik sorunları olan, toplumsal alanda dezavantajlı olan bu bireyler zaten stresörler devam ettiği için madde kullanımına kişi devam etmektedir. Kişi maddeden dolayı bir sürü borcun altına girmiş, işinden olmuş oluyor” (U6).

“Aldığım paranın hepsini ona veriyorum. Param yoksa borç alıyorum, hala o dönemde aldığım borçları ödüyorum” (E23).

Katılımcı anlatımları bireyin sosyal yaşamının giderek madde etrafında şekillendiğini ve diğer tüm sosyal aktivitelerin geri plana itildiğini göstermektedir. Bu süreçte bireyin zamanının büyük kısmını madde arama, temin etme ve kullanma faaliyetleri oluşturmaktadır. Sosyal çevresi ise neredeyse tamamen madde kullanan kişilerden oluşmaktadır:

“Eski esrar için ağabeylerimiz kimyasaldan dolayı peçete olmuş, ağzı yüzü kaymış, yemiyor içmiyor, kimin ile konuştuğunu bilmiyor, sosyal aktivitesi yok” (E34).

“Genelde zamanın büyük kısmını uyuşturucu kullanarak geçiriyorum, sürekli uyuşturucu arama bulma ve kullanma ile geçiyor zamanım” (E19).

“Çevrem de zaten hep madde kullananlar vardı, maddeye başlamak çevremi hızla dönüştürdü” (K14).

“Kullanmaya başladıktan sonra hiç normal arkadaşın olmuyor, hep o ortamlara düşmüş kişiler ile işin oluyor ve onlar ile selamlaşıyorsun” (E25).

“Ben madde kullanırken beynin sadece maddeye odaklanıyor, beyin başka herhangi bir şeyi düşünmene izin vermiyor. Her şeyi onun ile planlıyorsun” (K8).

“Benim karakterimde de bir bozulmaya neden oldu. Ben normalde sinirli bir insan değildim, sinirli bir insan oldum. Diğer sosyal ilişkilerimde bozulmalar meydana geldi. Özgüvensiz bir insan oldum, kullanmadığımda hiçbir şey yapamaz hale geldim. Madde bana çok yüksek özgüven verdi, bu hayatta yapmayacağım birçok şeyi uyuşturucu kullanırken yapmaya başladım” (E23).

“Ben 20 kişi tanırıyorsa 19'u uyuşturucu kullanılıyor” (K7).

Bu durum aynı zamanda bireyin maddeyi bırakma girişimlerini de zorlaştırmaktadır. Özellikle eski kullanıcı çevresi ile karşılaşmalar, yeniden kullanımı tetikleyen önemli bir unsur haline gelmektedir. Sosyal çevrenin bu belirleyici etkisi, bağımlılığın sürdürülmesinde kritik bir rol oynamaktadır:

“Bırakmayı çok denedim ama zor çarşıya geliyorsun birini görüyorsun ya da mahallede birini görüyorsun gel içelim diyor” (E13).

“Ben ara verdiğim dönemlerde eski içici bir arkadaşımı gördüğümde yine başlıyordum” (E16).

“İlk başta iyi olan arkadaş çevren bozuluyor, herkes malzemenin peşine düşüyor. Sonra yaşında büyüdükçe bunun sıkıntısını daha fazla yaşıyorsun. Abi para kazanmam lazım, aileye bakmak lazım” (E1).

“Ben içmezsem temiz kalsam bile, sonradan eski bir arkadaşımı görsem içmemem mümkün mü? Değil” (E14).

Öte yandan, madde kullanımının bireyin sosyal aktivitelere katılımını azalttığı ve bireyin giderek daha içe kapanık bir yaşam sürmesine neden olduğu görülmektedir. Psikolojik sorunlar, özgüven kaybı ve duygusal yükler, bireyin sosyal ortamlardan uzaklaşmasına yol açmaktadır. Katılımcılar bunu şöyle ifade etmektedir:

“Şu anda bir yaşam hevesim yok. Öfkemi kontrol etmediğim için dışarıda çıkmak istemiyorum. Ben hala depresyundayım. Ben ne yaparsam yapayım kendimi yetersiz hissediyorum. Sen her aktiviteye katıldığında kendi problemlerinde senin ile geliyor. Onları kafandan atamıyorsun. Yaşantı olarak normal ama psikolojik olarak normalleşemiyorsun” (E22).

“Maddeden dolayı hiç sağlık sorunu yaşamadım. Ancak madde ile geçirdiğim zaman arttıkça harcadığım para arttı ve diğer sosyal aktivitelere daha az zaman ayırmaya başladım” (K15).

“Ben normalde sinirli bir insan değildim, sinirli bir insan oldum. Diğer sosyal ilişkilerim de bozulmalar meydana geldi. Özgüvensiz bir insan oldum, kullanmadığımda hiçbir şey yapamaz hale geldim” (E23).

Bununla birlikte, bazı katılımcılar madde kullanımının bireyin dini pratikleri ve inanç dünyası üzerinde de etkili olduğunu belirtmektedir. Bu durum, bireyin değerler sistemi ile olan bağının zayıfladığını göstermektedir:

“Kimyasal hayatıma girdikten sonra ben dinden uzaklaştım” (E32). “Ben gerçekten kurtulmak istiyorum. Dinden de uzaklaşıyorsun. Bu yollarda pişman olmayan adam yok” (E25).

Son olarak, katılımcı anlatımları madde kullanımının bireyin çalışma hayatı ve ekonomik düzeni üzerinde de belirleyici etkiler yarattığını göstermektedir. Düzenli bir işe devam edememe, iş performansında düşüş ve iş kaybı, bireyin sosyal yaşamını doğrudan etkilemektedir:

“Ben çalışırken, hiç işime odaklamıyordum. İş ortamında çalışıyorsun ama robotsun” (K8). “Ben testilde çalışıyordum, bir gün çalışıp diğer gün işe gidemiyordum” (K14). “İşe gideceğim ama met içmeden gidemem diyardım. İçmeden ayağa kalkamıyordum” (E2).

“Madde seni en fazla maddi olarak etkiliyor. En önemlisi maddiyat. Biz Allah’ı kitabı unutmuşuz, şimdi çalışıyorum eşime bir şeyler almak için, genelde fiziksel işlerde çalışıyorum, hesap kitap işleri zor benim için” (E3). “Madde kullandığım için düzenli işlerde çalışamıyorum” (E5). “Son dört yıldır bir iş yapmıyorum, temel ihtiyaçlarımı çocuklarım karşılıyor” (E6).

“İşe gitmedim aile ile bir bağlantım kalmadı. Sabaha kadar oturup, sabah yatıp. Gece tekrar çıkıyordum” (E17). “Askere gittim geldim. Parasızlıktan tekrar sokakta gezmeye başladım. Normal insanlar benim elimden tutmadı. Ama madde bağımlıları yine bana kuçak açtı. Yine düştüm” (E15).

“Bizim maddi durumumuz iyidi, çünkü babadan abilerden gelme kamyonlarımız tırlarımız vardı. Ben çalışamıyordum. Araba kullandığımda kaza yapıyordum sürekli ben alkol bağımlısıydım. Direksiyonda sürekli alkol alırdım. Tek madde kullanmadığım için 4-5 maddeyi karıştırıyordum” (E41).

“Madde bağımlısı olan kişileri kimse yanın da çalıştırmak istemiyor çünkü eline para geçtiğinde ilk işi gidip uyuşturucu alıp içmek oluyor. Düzenli bir işte çalışmaya başlasa bile eski madde kullanan arkadaşları geliyor hadi şunu yapalım hadi elimizde şu var gidip onu içelim deyip tekrar onu o ortama çekiyorlar” (U2).

5. TARTIŞMA

Madde bağımlılığının sosyolojik nedenleri ve etkilerini incelemek amacıyla yapılan bu araştırmadan elde edilen bulgular madde bağımlılığını sosyal bağışıklık sistemi analojisi perspektifinden ele alınmıştır. Bu bağlamda madde bağımlılığının birbiri ile bağlantılı ve aşamalı bir süreç içerisinde ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Bu doğrultuda bağımlılık, aniden ortaya çıkan bir davranış olmanın ötesinde, bireyin içinde bulunduğu sosyal bağların zayıflamasıyla başlayan, zamanla alt kültürel ilişkilerle derinleşen ve nihayetinde çok boyutlu dinamik bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısı ile araştırmada katılımcı deneyimlerinden elde edilen bulgular üç ana tema üzerinden sunulmaktadır. Bu temalar; sosyal bağışıklık sisteminin zayıflaması ile maddeye başlama süreci, bağımlılık alt kültürüne yönelme ve entegrasyon süreci ile sosyal bağışıklık sisteminin işlev kaybı ve bağımlılığın çok boyutlu etkileri olarak sıralanmaktadır. Bu yönüyle çalışma, madde bağımlılığını yalnızca tekil risk faktörleri üzerinden değil, sosyal bağların zayıflamasıyla başlayan ve süreç içerisinde derinleşen bütüncül bir yapı içinde ele alarak literatüre süreç temelli bir bakış açısı sunmaktadır. Bu çerçevede elde edilen bulgular, literatürle ilişkilendirilerek üç ana tema üzerinden tartışılmaktadır. Tartışmada ilk olarak, bireyin madde kullanımına yönelmesine zemin hazırlayan koşullar sosyal bağışıklık sisteminin zayıflaması bağlamında ele alınmaktadır. Ardından, bireyin bağımlılık alt kültüründe kurduğu ilişkiler ve bu yapılar içinde nasıl konumlandığı entegrasyon süreci üzerinden değerlendirilmektedir. Son olarak ise bağımlılığın birey üzerindeki çok boyutlu etkileri sosyal bağışıklık sisteminin işlev kaybı çerçevesinde tartışılmaktadır.

Sosyal Bağışıklığın Zayıflaması ile Maddeye Başlama

Katılımcı deneyimlerinden elde edilen bulgular, madde kullanımına başlama sürecinin bireysel bir tercih ya da anlık bir yönelimden ziyade, bireyin içinde bulunduğu sosyal bağların zayıflamasıyla ilişkili çok katmanlı bir süreç içerisinde şekillendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, aile, okul, mahalle ve akran ilişkileri gibi bireyin sosyal çevresini oluşturan temel yapılar, sosyal bağışıklık sisteminin önemli bileşenleri olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu yapıların işlevlerini yerine getirememesi ya da zayıflaması, bireyin riskli davranışlara karşı korunmasız hale gelmesine ve madde kullanımına yönelme olasılığının artmasına zemin hazırlamaktadır. Elde edilen bulgular, sosyal bağışıklık sistemindeki zayıflamanın tek boyutlu bir durumdan ibaret olmadığı; ailede koruyucu bağların zayıflaması, mekânsal riskler ve mahalle etkisi, akran ilişkileri, özentî davranışları ve abilik müessesesi (madde kullanılan çevrede saygın kişi), okul ile bağın kopması, psikososyal kırılganlıklar ve travmatik deneyimler ile ilk madde deneyimleri gibi birbirleriyle ilişkili süreçler üzerinden ortaya çıktığını göstermektedir.

Katılımcı deneyimleri, ailede koruyucu bağların zayıflamasının; ebeveyn ilgisizliği, duygusal ihmal, düşük ebeveyn farkındalığı, parçalanmış aile yapısı, aile içi şiddet, tutarsız ebeveynlik, ebeveyn

kaybı, yetersiz gözetim ve aile ile yakın çevrede madde kullanımının varlığı gibi çok boyutlu deneyimler üzerinden ortaya çıktığını göstermektedir. Bu durum, aile kurumunun bireyi koruyan, yönlendiren ve toplumsal normlarla bütünleştiren işlevlerinde ciddi bir aşınma yaşandığını ortaya koyan yapısal işlevselci yaklaşımla birlikte değerlendirilebilir. Bu doğrultuda, yapısal işlevselci yaklaşımlar (Durkheim, 1960; Parsons, 1991; Wallace ve Wolf, 2012) ailenin toplumsallaştırma, bütünleştirme ve kültürel örüntüleri aktarma işlevlerindeki bozulmanın, bireyin toplumsal sistemle kurduğu uyumu zayıflattığını ortaya koymakta ve bu bulguları desteklemektedir. Bu çerçevede bulgular, bağımlılık sürecinin yalnızca bireysel bir eğilim değil, aile kurumundaki işlev kaybıyla ilişkili bir toplumsal süreç olarak ele alınabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda, aile kurumunun işlevlerini yerine getirememesinden dolayı bireyin yaşamında işlevsiz sonuçların ortaya çıkabileceği Merton'un (1968) yaklaşımı tarafından desteklenmektedir. Bu durum, sosyal kontrol teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde (Siegel, 2010), aileyle kurulan bağlanma, denetim, katılım ve inanç boyutlarının zayıfladığı görülmektedir. Ailede koruyucu bağların zayıflamasının özdenetim ve davranış düzenleme kapasitesini de etkileyebildiği ifade edilmektedir (Gottfredson ve Hirschi, 1990). Bu açıdan, ailenin bireyi koruyan ve toplumsal uyumu destekleyen işlevlerine rağmen, bu işlevlerin yerine getirilemediği durumlarda bireylerin madde bağımlılığına daha yatkın hale gelebildiği görülmektedir.

Benzer şekilde bulgular, aile içinde duygusal bağların zayıf olduğu, iletişimin sınırlı kaldığı ve ebeveynlerin çocukların ihtiyaçlarına yeterince karşılık veremediği durumlarda bireylerin kendilerini yalnız ve korunmasız hissettiklerini ortaya koymaktadır. Bu durum, aile içindeki çözülmenin yalnızca denetim kaybına değil, aynı zamanda duygusal desteksizlik ve korunmasızlık hissine yol açtığını göstermektedir. Ebeveyn ilgisizliği, aile içi şiddet, baskı, kayıp ve dışlanma deneyimlerinin bireylerde öfke, kırgınlık ve değersizlik duyguları yarattığı ve madde kullanımının bazı durumlarda bir baş etme ya da uzaklaşma biçimi olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle bulgular, Agnew'nin (1985; 2012) ortaya koyduğu olumlu uyarıların kaybı, olumsuz uyarılara maruz kalma ve hedeflere ulaşamama biçimindeki gerilim kaynakları yaklaşımı tarafından desteklenmektedir. Bu durum, madde kullanımının yalnızca bir sapma davranışı değil, aynı zamanda duygusal gerilimlere verilen bir tepki olarak ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

Katılımcı anlatıları, ebeveyn kaybı, çocuk esirgeme deneyimi veya aileden erken kopuş gibi durumların bireylerin maddeyle daha erken yaşta tanışmasına zemin hazırladığını ve aile yapısındaki kırılmaların bağımlılık sürecinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Parçalanmış aile yapısı, ebeveyn ayrılığı, aile içi şiddet ve çatışmaların katılımcı anlatılarında öne çıkması, bu tür deneyimlerin madde kullanımına yatkınlığı artırdığını ortaya koyan çalışmalarla paralellik göstermektedir (Barrett ve Turner, 2006; Durna vd., 2024; Schäfer, 2011). Bu bulgular aynı zamanda aile yapısı, ebeveynlik tutumları ve aile içi etkileşimlerin madde kullanımına yönelim üzerinde belirleyici rol oynadığını ortaya koyan literatürle tarafından da desteklenmektedir (Çakır vd., 2022; Nawi vd., 2021). Bu durum, aile

yapısındaki kırılmaların yalnızca başlangıç aşamasında değil, bağımlılık sürecinin devamında da etkili olduğunu düşündürmektedir.

Öte yandan bulgular, baba figürünün yokluğu, aile içinde dışlanma ve üvey aile ilişkilerinde yaşanan çatışmaların bireylerin kendilerini korunmasız hissetmelerine ve aile bağlarının zayıflamasına neden olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca katılımcı anlatıları, aile içi şiddetin yalnızca bireye yönelik değil, ebeveynler arasındaki şiddet biçiminde de yaşandığını ve bu durumun bireyin aile ortamından uzaklaşmasını hızlandığını göstermektedir. Jędrzejczak'ın (2005) yaptığı araştırma da aile içindeki duygusal atmosferin niteliğinin belirleyici olduğunu; sevgi ve desteğin hakim olduğu ortamlarda riskin düşük seyrettiğini, buna karşılık çatışma, duygusal kopukluk ve iletişim sorunlarının yoğun olduğu ailelerde madde kullanımına yönelimin arttığını göstermekte ve bu bulguları desteklemektedir. Mevcut literatürde başka araştırmalar tarafından da dengeli denetim ve duygusal desteğin bulunduğu aile yapılarının koruyucu bir rol üstlendiği ifade edilmektedir (Becoña vd., 2012; Calafat vd., 2014; Stewart vd., 2022). Bu durum, aile içindeki duygusal ortamın bağımlılık riskini şekillendiren temel unsurlardan biri olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte bulgular, baskıcı, cezalandırıcı ya da tutarsız ebeveyn tutumlarının bireylerde anlaşılmamışlık ve baskı hissi yarattığını; zayıf duygusal bağlar ve iletişim sorunlarının ise aidiyet duygusunu olumsuz etkilediğini göstermektedir. Bu bulguları destekler biçimde, önceki araştırmalar ebeveyn denetiminin zayıf olması, aile içinde madde kullanımının bulunması ve çocukların kontrolsüz sosyal çevrelere maruz kalmasının madde kullanımına yönelimi artırdığını göstermektedir (Nawi vd., 2021; Swaim, 1991). Bu bağlamda aile, yalnızca bir sosyal kurum değil, aynı zamanda risk ve koruyucu mekanizmaların birlikte üretildiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aile içinde toplumsal cinsiyet rolleri açısından katılımcı anlatıları, erkek çocuklarının daha az denetlenmesi ve daha geniş hareket alanına sahip olmasının riskli sosyal çevrelerle erken yaşta temas etmelerini kolaylaştırdığını göstermektedir. Ayrıca katılımcılar, ebeveynlerin fiziksel olarak çocukların yanında bulunmaması, uzun süreli çalışma koşulları veya ilgisizlik nedeniyle kontrolsüz sosyal çevrelerde büyüdüklerini ifade etmekte; bu durum aile içi gözetimin zayıfladığını ortaya koymaktadır. Aynı şekilde bulgularda aile içinde madde veya alkol kullanımının bulunması da bireylerin maddeyle daha erken yaşta tanışmasını kolaylaştırdığı görülmektedir. Bazı katılımcıların madde kullanımına doğrudan aile üyeleri, kardeşler veya partnerleri aracılığıyla başladıklarını ifade etmeleri, madde kullanımının ilişkisel ve öğrenilmiş bir süreç olarak aktarılabildiğini göstermektedir. Bu bulgular, aile içi çatışmalar, suç geçmişi olan aile üyeleri ve zayıf ebeveyn denetiminin bireylerin riskli davranışlara yönelmesini kolaylaştırdığını ortaya koyan çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Bartollas ve Schmallegger, 2018; Bayhan ve Yasuntimur, 2023; Walters, 2022). Özellikle bulgularda kadın katılımcılar açısından eş ve partner etkisinin belirgin olması, bağımlılık sürecinde ilişkisel bağların yönlendirici rolünü ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra bazı katılımcı anlatılarında aile içinde suç, istismar ve zorla

madde kullanımına maruz kalma gibi deneyimlerin bulunması, bağımlılığın yapısal ve ilişkisel boyutlarını daha görünür hale getirmektedir. Araştırma bulgularını destekler biçimde, ailenin sosyoekonomik ve kültürel özellikleri, ebeveyn eğitimi ve aile içi şiddet gibi faktörlerin madde kullanım riskini artırdığı önceki araştırmalar tarafından ortaya konulmuştur (Acar vd., 2015; Erci, 1999; Yaman, 2014).

Araştırma bulguları, bireylerin yaşadıkları mahalle çevresinin maddeye başlama ve kullanımın sürdürülmesi süreçlerinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Özellikle dezavantajlı mahallelerde büyüyen bireylerin, madde kullanımının ve suç davranışlarının daha görünür ve erişilebilir olduğu çevrelerle erken yaşta temas kurduğu görülmektedir. Bu çerçevede elde edilen bulgular, sosyal ekoloji yaklaşımının suç ve sapkın davranışların kent içinde rastlantısal biçimde dağılmadığı; aksine sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bölgelerde yoğunlaştığı yönündeki görüşünü desteklemektedir (Newburn, 2017; Shaw ve McKay, 1942; Siegel, 2010). Bu tür mahallelerde yoksulluk, nüfus hareketliliği, göç ve kurumsal zayıflık gibi faktörlerin bir araya gelmesi, toplumsal bağları zayıflatmakta ve yerel sosyal kontrol mekanizmalarının etkinliğini azaltmaktadır (Schmallegger, 2017). Böyle bir sosyal çevrede büyüyen bireyler, madde kullanımı ve suç davranışlarının daha görünür ve erişilebilir olduğu bir ortamla karşılaşabilmektedir. Bu durum, mahalle çevresinin yalnızca fiziksel bir alan değil, aynı zamanda riskli davranışların üretildiği bir sosyal yapı olduğunu göstermektedir.

Bulgular, bazı mahallelerde madde kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte normal ailelerin mahalleyi terk ettiğini, bunun sonucunda sosyal denetimin zayıfladığı ve riskli davranışların yoğunlaştığı bir çevrenin oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bu süreç, sosyal ekoloji yaklaşımında vurgulanan (Shaw ve McKay, 1942; Schmallegger, 2017) yerel sosyal kontrolün zayıflaması ve toplumsal bağların çözülmesi ile birlikte değerlendirilebilir. Bu tür koşullar altında mahalle, bireylerin davranışlarını sınırlayan bir denetim alanı olmaktan uzaklaşarak, sapkın davranışların daha görünür ve kabul edilebilir hale geldiği bir yapıya dönüşebilmektedir.

Araştırma bulguları mahallenin yalnızca fiziksel bir mekân değil, aynı zamanda güçlü bir sosyal kimlik ve imaj üreten bir alan olduğunu göstermektedir. Olumsuz mahalle imajı bireyler üzerinde damgalayıcı bir etki yaratmakta ve bireylerin kendilerini bu kimlik üzerinden tanımlamalarına yol açmaktadır. Bu durum, mahalle kimliğinin bireylerin davranışlarını ve sosyal ilişkilerini şekillendirdiğini göstermektedir. Maruz kalınan toplumsal koşulların bireyin riskli davranışlarla karşılaşma ve bu davranışlara yönelme olasılığını artırdığı, önceki araştırmalarda da vurgulanmaktadır (Anderson, 1999; Bartollas ve Schmallegger, 2018). Bu çerçevede mahalle kimliği, yalnızca dışsal bir etiket değil, bireyin davranış repertuarını şekillendiren bir referans çerçevesi haline gelebilmektedir.

Ayrıca araştırma bulgularına göre, mahalle içinde kurulan hiyerarşik ilişkiler ve mahalle abileri, gençlerin kabul görme, korunma ve aidiyet arayışıyla madde kullanımına yönelmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Katılımcı anlatıları, suç ve madde kullanımının gündelik yaşamın bir parçası haline geldiği

mahallelerde büyümenin bu davranışları normalleştirdiğini ve erken yaşta madde kullanımına yönelmeyi kolaylaştırdığını göstermektedir. Bu bulgular, bireyin sosyal çevresinde madde kullanan kişilerin bulunmasının, kullanımın hem başlamasında hem de sürdürülmesinde etkili olduğunu ortaya koyan çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Bayhan ve Yasuntimur, 2023; Becker, 1953; Çevik ve Kızmaz, 2021). Bu durum, madde kullanımının bireysel bir tercih olmanın ötesinde, sosyal ilişkiler ve etkileşim ağları içinde öğrenilen ve sürdürülen bir pratik olduğunu göstermektedir.

Bunun yanı sıra bulgular, denetimin zayıf olduğu ve parçalı yerleşim yapısına sahip mahallelerin fiziksel özelliklerinin de madde kullanımını kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır. Böylece, sosyal ve kültürel faaliyetlerin sınırlı olduğu çevrelerde alternatiflerin yokluğu, madde kullanımının gündelik bir aktivite olarak görülmesine ve riskli çevrelerle daha fazla temas kurulmasına neden olduğu söylenebilir. Benzer şekilde Avcı'nın (2025) yaptığı araştırmada dezavantajlı mahallelerde sosyal yoksunluk ve sınırlı imkanların, madde kullanımının gündelik yaşam içinde normalleşmesine ve süreklilik kazanmasına zemin hazırladığını belirtmektedir. Bu durum, mahalle düzeyindeki yapısal ve sosyal koşulların bağımlılık sürecinin hem başlangıcında hem de devamında belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Katılımcı deneyimleri, bireylerin madde kullanımıyla tanışma süreçlerinin büyük ölçüde akran ilişkileri üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Arkadaş gruplarıyla geçirilen zaman, maddeyle ilk temasın gerçekleştiği başlıca zemin olarak öne çıkmaktadır. Bu süreç çoğunlukla merak, uyum sağlama isteği ve grup içinde kabul görme ihtiyacıyla ortaya çıkmaktadır. Bu bulguları destekler biçimde, önceki araştırmalarda bireyin sosyal çevresinde madde kullanan kişilerin bulunmasının kullanımın başlaması üzerinde güçlü bir etkisi olduğu vurgulanmaktadır (Bayhan ve Yasuntimur, 2023; Çevik ve Kızmaz, 2021). Becker'in (1953) araştırmasında belirttiği gibi bireyler, madde kullanımına ilişkin pratikleri ve bu deneyimi nasıl anlamlandıracaklarını çoğu zaman daha önce kullanan akranlarından öğrenmektedir. Bu durum, bulgularda görülen güven ilişkisi içinde sorgulamadan deneme ve kullanımın gündelik ilişkiler üzerinden yayılmasıyla örtüşmektedir.

Katılımcı anlatıları, ergenlik dönemine özgü aidiyet arayışı ve kendini kanıtlama isteğinin madde kullanımını bireysel bir tercihten çıkararak sosyal bir pratik haline getirdiğini göstermektedir. Akranlar arası rekabet ve kendini kanıtlama çabası da bu süreci güçlendirmektedir. Benzer şekilde, literatürde ergenlik dönemine özgü merak, risk alma eğilimi ve aidiyet arayışının gençlerin akran yönlendirmesine daha açık hale gelmesine neden olduğu belirtilmektedir (Alhyas vd., 2015; Kingston vd., 2017; Sevin ve Erbay, 2021). Araştırma bulgularında görülen kendini kanıtlama, rekabet ve grup içinde kabul görme çabası, bu sürecin sosyal boyutunu açık biçimde yansıtmaktadır.

Bulgular, madde kullanımının her zaman bilinçli bir tercih olarak başlamadığını da ortaya koymaktadır. Aynı zamanda romantik ilişkiler ve yakın arkadaşlık bağları da bu süreçte etkili olmaktadır. Bu durum, madde kullanımının yalnızca akran baskısıyla değil, ilişki temelli bağlar üzerinden de yayılabildiğini göstermektedir. Shanahan ve diğerlerinin (2021) yaptığı araştırmada sosyal ağların

yapısının kullanımın yoğunluğunu ve sürekliliğini etkilediği belirtilmektedir. Bu bağlamda gündelik sosyal ilişkiler içinde kurulan güven, bireylerin maddeleri sorgulamadan deneyimleyebilmesine yol açabilmektedir.

Katılımcı anlatıları, abilik olarak ifade edilen yapının belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu yapı yalnızca maddelerin temin edildiği bir ağ değildir. Aynı zamanda gençler için koruma, aidiyet ve statü sunan bir sosyal organizasyon olarak işlev görmektedir. Gençlerin bu yapı içinde yer alma isteği, kabul görme ve güç kazanma arzusuyla ilişkilidir. Bu bulguları destekler biçimde literatürde akranlar tarafından sunulan kabul, statü ve aidiyetin kullanım davranışını artırdığı belirtilmektedir (Strickland ve Acuff, 2023). Bu açıdan abilik yapısı, yalnızca işlevsel bir ağ değil, aynı zamanda bağımlılığa güçlü bir sosyal çekim alanı olarak değerlendirilebilir. Aile desteğinin zayıf olduğu durumlarda bu yapılara yönelimin daha kolay olduğu görülmektedir. Yang ve Kelly (2024) tarafından yapılan araştırma da sosyal destek mekanizmalarının zayıfladığı durumlarda akran ağlarının daha belirleyici hale geldiğini ve bu durumun madde kullanımını artırdığını belirtmektedir. Araştırma bulgularında da aile desteğinin zayıf olduğu bireylerin abilik yapıları içinde daha kolay yer bulduğu ve bu süreçte daha derin suç ilişkilerine çekildiği görülmektedir. Bu durum, bulgular ile literatürün birlikte değerlendirilmesiyle akran yapılarının alternatif bir sosyal destek ve yönlendirme mekanizması olarak işlediğini göstermektedir. Bunlara ek olarak bulgular, bireylerin kendilerinden büyük kişileri gözlemleyerek bu davranışları öğrendiğini ve bu durumun madde kullanımının erken yaşlarda başlamasını kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda erkek kullanıcılar arasında abilik yapısının yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda sembolik bir çekiciliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Güç, tanınma ve korkulan biri olma isteği bu yönelimi desteklemektedir.

Ayrıca bulgulara göre sosyal medya, diziler ve popüler kültür de bu yaşam biçimini normalleştirerek akranlar arasında madde kullanmaya yönelik özentî davranışları güçlendirmektedir. Bu bulguları destekler biçimde, önceki araştırmalar sosyal medya kullanımının bireyleri madde kullanımına özendirdiğini ve bağımlılık davranışlarını normalleştirdiğini göstermektedir (Liu vd., 2024; Jackson vd., 2018; Romer ve Moreno, 2017). Bu durum, madde kullanımının yalnızca yüz yüze ilişkilerle değil, aynı zamanda dijital alanlar üzerinden de yayılabildiğini ortaya koymaktadır.

Öte yandan araştırma bulguları, okul ile kurulan bağın zayıflamasının ve kopmasının, madde kullanım sürecinde hem bir sonuç hem de süreci derinleştiren kritik bir kırılma noktası olduğunu göstermektedir. Bulgulara göre madde kullanımı, bireylerin yalnızca davranışlarını değil, kendilerini algılama biçimlerini de dönüştürmektedir. Katılımcılar kendilerini güçlü, korkulan ve otoriteye karşı konumlanan bireyler olarak görmekte; bu durum öğretmen otoritesinin reddi, okul içi çatışmalar ve disiplin süreçleriyle sonuçlanmakta, çoğu zaman okuldaki uzaklaştırma ve atılmaya yol açmaktadır. Bu bulgular, sosyal kontrol teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, okul ile kurulan bağın zayıflamasının bireyin toplumsal normlarla olan ilişkisinin çözülmesine yol açtığını göstermektedir. Nitekim literatürde

bireylerin okul, aile ve diğer toplumsal kurumlarla kurduğu bağlar, onların toplumsal düzene uyum sağlamasında temel bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Adler vd., 2018; Siegel, 2010). Önceki araştırmalar, bu bağların zayıflamasının bireylerin toplumsal denetimden uzaklaşmasına ve sapkın davranışlara yönelme olasılığının artmasına neden olduğunu ortaya koymaktadır (Carrabine vd., 2009; Newburn, 2017). Bu durum, sosyal kontrol teorisi bağlamında (Newburn, 2017; Williams III ve McShane, 2018) ele alındığında, bağlanma, adanmışlık ve katılım boyutlarının katılımcı deneyimlerinde belirgin biçimde zayıfladığını ortaya koymaktadır. Okula yönelik bağlılığın azalması, eğitim hedeflerine yönelik adanmışlığın kaybolması ve okul temelli faaliyetlerden uzaklaşma, bireylerin gündelik yaşamlarını daha az denetlenen sosyal çevreler içinde sürdürmelerine yol açmaktadır.

Benzer şekilde bulgular, okulun erken yaşlardan itibaren eğitim alanından çok sosyal ilişkilerin sürdürüldüğü bir ortama dönüşmesiyle birlikte, okul çevresinde gruplaşma ve benzer bireylerle bir araya gelme süreçlerinin okuldan kopuşu hızlandırıldığını göstermektedir. Böylece okulun yalnızca bir öğrenme alanı olmadığını, aynı zamanda bireyin sosyal çevresini, ilişkilerini ve yaşam yönelimini belirleyen temel bir yapı olduğu söylenebilir. Bu durum, eğitimsel süreçlerin madde kullanımına karşı yalnızca koruyucu bir unsur değil, aynı zamanda bağımlılık riskinin şekillendiği temel bir sosyal alan olduğunu ortaya koyan çalışmalarla benzer doğrultudadır (Çevik ve Kızmaz, 2021; Strong vd., 2016; Ünal vd., 2021).

Araştırma bulguları, okul ile bağın kopmasıyla birlikte bireylerin zaman kullanımının kontrolsüzleştiğini, sokak ve mahalleye yönelimin arttığını ve riskli sosyal çevrelerle temasın yoğunlaştığını göstermektedir. Bu süreçte akran çevresinin değiştiği ve madde kullanımının yaygın olduğu gruplarla daha fazla ilişki kurulduğu görülmektedir. Buna ek olarak bulgular, okul ile bağı zayıf ve düzensiz bir yaşam süren bireylerin daha savunmasız olduğunu ve madde satıcıları tarafından daha kolay hedef haline geldiklerini ortaya koymaktadır. Bu durum, okul ile kurulan bağın yalnızca bireysel gelişim açısından değil, aynı zamanda bireyi riskli sosyal çevrelerden koruyan bir mekanizma olarak da işlev gördüğünü göstermektedir. Bu bulgular literatürdeki eğitimsel süreçler ile madde kullanımı arasındaki ilişkinin karşılıklı ve dinamik bir yapı sergilediğini ortaya koyan çalışmalarla uyumludur (Dahl, 2016; Ford vd., 2020; Fothergill vd., 2008). Önceki araştırmalarda düşük akademik başarı, devamsızlık ve disiplin sorunlarının madde kullanım riskini artırdığı; buna karşılık okul bağlılığı ve akademik başarının koruyucu bir rol üstlendiği belirtilmektedir (Gakh vd., 2020; Rose vd., 2024). Bu bağlamda araştırma bulgularında okuldan kopuşun hem madde kullanımına zemin hazırlayan bir risk faktörü hem de kullanım sürecini derinleştiren bir sonuç olarak ortaya çıkması, literatürde vurgulanan bu çift yönlü ilişkinin somut bir yansımasıdır. Ayrıca bulgular, madde kullanımının bireylerin okul ile kurduğu ilişkiyi zayıflatıldığını, içsel motivasyonu düşürdüğünü ve eğitim sürecinden uzaklaşmaya yol açtığını ortaya koymaktadır. Buna karşılık okuldan kopuşun bireyleri riskli sosyal çevrelere yönelterek madde kullanımının sürdürülmesini kolaylaştırdığı görülmektedir. Bu durum, önceki araştırmalarda madde

kullanımının eğitim sürecini zayıflatmış ve okuldan uzaklaşmayı artırdığı yönündeki bulgularla paralellik göstermektedir (Ellis vd., 2020; Fothergill vd., 2008). Ayrıca katılımcı deneyimleri, ekonomik yetersizlikler, düşük ebeveyn eğitim düzeyi ve zayıf öğretmen-öğrenci ilişkilerinin bu süreci derinleştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bulguları destekler biçimde, önceki araştırmalarda da bu faktörlerin madde kullanım riskini artıran önemli değişkenler arasında yer aldığı belirtilmektedir (Fletcher vd., 2008; Gerra vd., 2020; Kendler vd., 2018).

Öte yandan katılımcı deneyimleri, psikososyal kırılganlıklar ve travmatik yaşantıların madde kullanımına başlama ve kullanımın sürdürülmesinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Bireylerin yaşadıkları duygusal boşluklar, psikolojik sorunlar ve içsel sıkıntılar karşısında maddeyi bir baş etme aracı olarak kullandıkları görülmektedir. Madde, kısa süreli bir rahatlama ve uzaklaşma sağlasa da bu etkinin geçici olduğu ve zamanla bağımlılığı derinleştirdiği anlaşılmaktadır. Özgüven eksikliği, utangaçlık, yetersizlik hissi ve kontrol duygusunu yeniden kazanma isteği de bu süreci güçlendiren önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Katılımcılar, madde kullanımıyla kendilerini daha rahat, daha güçlü ve daha yeterli hissettiklerini ifade etmektedir. Ancak bu durum kalıcı bir iyileşme sağlamamakta, aksine tekrar kullanım eğilimini artıran geçici bir iyi oluş hali üretmektedir. Bu bulgular, bireylerin yaşadıkları psikososyal kırılganlıklar ve travmatik deneyimlerin madde kullanımına yönelimde belirleyici rol oynadığını ortaya koyan literatür tarafından desteklenmektedir (Ayres vd., 2021; Çetin Şeker vd., 2019; Hughes vd., 2017). Katılımcı anlatılarında görülen duygusal boşluk, içsel sıkıntı ve psikolojik zorlanmalar karşısında maddenin bir baş etme aracı olarak kullanılması, bu sürecin yalnızca bireysel bir tercih olmadığını, aynı zamanda duygusal yüklerle başa çıkma biçimi olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Bu bağlamda özellikle travmatik yaşantıların ve ilişki kırılmalarının madde kullanımına yönelimi artırdığı görülmektedir.

Katılımcı anlatıları, travmatik deneyimler ve duygusal ilişki sorunların madde kullanımına yönelimi kolaylaştıran önemli kırılma noktaları olduğunu ortaya koymaktadır. Ölüm, ayrılık, ihanet, suçlanma ve değersizlik hissi gibi yaşantılar sonrasında bireylerin maddeyi bir teselli, unutmaya ya da boşluğu doldurma aracı olarak kullandıkları görülmektedir. Bu bulguları destekler biçimde literatürde, bireylerin sosyal hayatta karşılaştıkları olumsuz deneyimlerin bireylerin ilerleyen yaşamlarında bağımlılık riskini artırdığı ve bireylerde duygusal düzensizlik, çaresizlik ve süresizlik duygularına yol açtığı belirtilmektedir (Dube vd., 2003; Fernández-Montalvo, 2014; Seyfeli ve Şener, 2022). Bulgularda yer alan erken yaşta karşılaşılan ve başka biriyle paylaşamayan (cinsel istismar vb.) travmatik deneyimlerin bağımlılık üzerindeki uzun vadeli etkileri de dikkat çekmektedir. Bu durum, erken dönem travmaların bağımlılık üzerindeki kalıcı etkilerini ortaya koyan çalışmalar tarafından desteklenmektedir (Fernández-Montalvo vd., 2012; Schneider vd., 2008; Yıldız vd., 2020). Katılımcıların madde kullanımıyla kendilerini daha rahat, daha güçlü ve daha yeterli hissettiklerini ifade etmeleri, bu geçici iyi oluş halinin bağımlılığı pekiştirdiğini göstermektedir. Bu durum, Khantzian'ın (1985) ortaya koyduğu kendi kendine

tedavi hipotezi ile açıklanmakta; bireylerin travmatik deneyimlerin yarattığı yoğun psikolojik sıkıntıyı azaltmak amacıyla madde kullanımına yönelebildiği belirtilmektedir.

Bulgularda yer alan ölüm, ayrılık, ihanet ve değersizlik gibi yaşantılar, bireylerde yoğun bir duygusal gerilim yaratmaktadır. Bu tür deneyimlerin ardından madde kullanımının artması, bireylerin olumsuz duygusal durumlarla başa çıkma biçimleriyle ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, olumlu uyarıların kaybı ve olumsuz yaşantılara maruz kalmanın bireylerde sapkın davranışlara zemin hazırlayabileceğini ileri süren yaklaşımlar tarafından desteklenmektedir (Agnew, 1985; 2012). Aynı zamanda katılımcı anlatıları, yas ve kayıp deneyimlerinin madde kullanımını artırabildiğini göstermektedir. Maddenin bir unutma ve boşluğu doldurma aracı olarak kullanılması dikkat çekmektedir. Bu bulgular, karmaşık yas ile madde kullanımı arasında güçlü bir ilişki olduğunu ve kayıp sonrası süreçte kullanımın artabildiğini ortaya koyan çalışmalarla paralellik göstermektedir (Andrade vd., 2023; Parisi vd., 2019).

Bulgularda, romantik ilişkilerde yaşanan çatışmalar ve ayrılıkların da madde kullanımını etkilediği görülmektedir. Katılımcı anlatılarında ilişki kırılmaları ve duygusal kopuşların ardından kullanımın arttığı ifade edilmektedir. Bu durum, ilişki içi gerilim ve duygusal zorlanmaların bireyleri madde kullanımına yönltebildiğini ve bu sürecin karşılıklı olarak ilişki sorunlarını derinleştirebildiğini ortaya koyan çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Meacham vd., 2013; Rodriguez ve Derrick, 2017).

Öte yandan bulgular, deprem gibi büyük ölçekli toplumsal travmaların da madde kullanım sürecini belirgin biçimde etkilediğini göstermektedir. Buna göre deprem sonrası ortaya çıkan korku, kayıp, belirsizlik, göç, ekonomik stres (Bayhan ve Yasuntimur, 2024) ve travma sonrası stres (Bayhan vd., 2025b) gibi çoklu etkiler bireyleri madde kullanımına daha yatkın hale getirdiği bilinmektedir (Yasuntimur vd., 2025). Önceki araştırmalarda, insanların doğal afetlerden sonra travma, stres ve duygusal sıkıntıyla başa çıkma yöntemi olarak madde kullanımına yönelebileceklerini desteklemektedir (Cénat vd., 2020; Sönmez, 2022; Zengin İspir vd., 2023). Katılımcılar tarafından bu süreçte hem madde kullanımının arttığı hem de başlama yaşının düştüğü ifade edilmektedir. Ayrıca depremle birlikte kentsel yapının değişmesi, mahalle ilişkilerinin zayıflaması ve sosyal denetimin azalması, madde kullanımını destekleyen yeni sosyal ortamların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Depremin etkisi yalnızca bireysel düzeyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda sosyal ve ekonomik yapıyı da dönüştürmektedir. Bulgulara göre, artan göç, değişen mahalle yapıları ve sosyoekonomik dengenin bozulması, bireylerin daha riskli sosyal çevrelerle karşılaşmasına neden olmakta; bu durum madde kullanımını hem daha erişilebilir hem de daha yaygın bir pratik haline getirdiği söylenebilir. Bu bulgular, ani ve yıkıcı toplumsal değişimlerin bireylerin normatif düzenle ilişkisini zayıflatarak belirsizlik ve yön­süzlük duygularını artırdığı ifade edilebilir. Bu bağlamda deprem gibi ani toplumsal kırılmalar, Durkheim'in (1952) tanımladığı akut anomi durumu ile açıklanabilmektedir. Ani toplumsal dönüşümler mevcut norm ve düzeni sarsmakta, bireylerin alışık oldukları yaşam pratiklerini kesintiye uğratmakta ve bu durum bireylerde istikrarsızlık

ve yön kaybı yaratabilmektedir (Wallace ve Wolf, 2012). Dolayısı ile bulgularda görülen göç, ekonomik stres, mahalle ilişkilerinin zayıflaması ve sosyal denetimin azalması, bu anomik ortamın somut yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan bulgularda, madde kullanımının çoğunlukla erken yaşlarda başladığı ve zamanla aşamalı bir ilerleme izlediği görülmektedir. Bireyler genellikle sigara, alkol, uçucu maddeler ve esrar gibi daha erişilebilir maddelerle başlamakta, süreç ilerledikçe daha güçlü ve bağımlılık potansiyeli yüksek maddelere yönelmektedir. Bu geçiş ani değil, deneyim, alışma ve arayış üzerinden kademeli biçimde gerçekleşmektedir. Kullanımın tek bir maddeyle sınırlı kalmadığı, zamanla çeşitlendiği ve farklı maddelere yönelimin arttığı görülmektedir. Bu bulgular, madde kullanımının çoğunlukla erken yaşlarda başlayarak zaman içinde kademeli bir ilerleme izlediğini ortaya koyan literatür tarafından desteklenmektedir (Bayhan ve Yasuntimur, 2023; Yasuntimur vd., 2025). Uçucu maddelere başlama yaşının oldukça düşük olması ve genç yaş gruplarında madde kullanımının yaygınlaşması (Ögel vd., 2005), bulgularda görülen erken başlangıç örüntüsüyle benzerlik göstermektedir. Bu çerçevede erken yaşta başlayan kullanımın zaman içinde daha etkili maddelere yönelmesi, bağımlılık sürecinin aşamalı ve birikimli yapısını ortaya koymaktadır.

Katılımcı anlatıları, başlangıçta kullanılan maddelerin aynı etkiyi vermemesiyle birlikte bireylerin yeni maddeler denemeye yöneldiğini göstermektedir. Bu süreçte kullanımın tekil olmaktan çıkarak çeşitlendiği ve farklı maddelere yönelimin arttığı görülmektedir. Bu durum, bir maddenin kullanımının diğer maddelere geçişi tetikleyebildiğini ve bireylerin çoklu madde kullanımına yöneldiğini ortaya koyan Bayhan ve Yasuntimur'un (2023) bulgularıyla paralellik göstermektedir. Ayrıca literatürde, madde çeşitliliğinin artması ve kullanım biçimlerinin giderek farklılaşması, çoklu madde kullanımını yaygın bir özellik haline getirdiği belirtilmektedir (UNODC, 2024).

Bulgular, ilk kullanım deneyimlerinin her zaman olumlu olmadığını da ortaya koymaktadır. Bazı durumlarda korku, bedensel rahatsızlık ve olumsuz deneyimler yaşanmasına rağmen, merak ve deneyimleme isteği kullanımın devam etmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte bazı katılımcılar, ilk kullanımın doğrudan rahatlama, unutma ve iyi hissetme gibi etkiler yarattığını ve bu durumun kullanımın sürdürülmesinde etkili olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada maddelerin fizyolojik etkilerinin de süreci şekillendirdiği görülmektedir. Bu tür maddelerin kullanımıyla birlikte nabız, tansiyon ve solunum hızında artış gözlenmekte (Hanson vd., 2009; Hennissen vd., 2017; Idrees vd., 2023), bireyler kendilerini daha enerjik, dikkatli ve uyanık hissedebilmektedir (Abadinsky, 2008; Calipari ve Ferris, 2013; Docherty ve Alsufyani, 2021). Katılımcıların ifade ettiği güçlenme ve hızlanma hissi, bu fizyolojik etkilerle açıklanabilir. Ancak bulgulara göre bu maddelerin etkilerinin zamanla azalması, bireyleri aynı etkiyi yeniden yakalama isteğiyle daha etkili maddelere yöneltmektedir. Bu süreç doyumsuzluk ve daha fazlasını arama şeklinde ilerlemektedir. Madde kullanımı yalnızca tür olarak değil, sıklık ve miktar açısından da artış göstermektedir. Kullanım aralıklarının zamanla aylar ve haftalardan

günlük hatta saatlik düzeye indiği, kullanım miktarının sürekli arttığı görülmektedir. Bu durum, farmakolojik süreçler çerçevesinde değerlendirildiğinde daha açıklayıcı hale gelmektedir. Farmakolojik etkiler tolerans gelişimi ve madde kesildiğinde ortaya çıkan yoksunluk belirtileri ile karakterize edilmektedir (APA, 2022). Katılımcı anlatılarında yer alan aynı etkiyi yeniden yakalama isteği ve giderek artan kullanım, bu sürecin davranışsal yansımaları olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bazı katılımcılar, maddenin etkisinin gerçekte olduğundan farklı algılandığını ifade etmektedir. Madde bireylere zihinsel olarak güçlenme ve hızlanma hissi verse de bu durumun bir yanılsama olduğu söylenebilir. Bu bulgu, maddelerin yarattığı öznel iyi oluş hissinin gerçek işlevsellikten bağımsız olabileceğini ve bağımlılık sürecinin algısal boyutunu etkileyebileceğini göstermektedir.

Bağımlılık Alt Kültürüne Yönelme ve Entegrasyon

Madde kullanımına başlayan bireylerin deneyimleri, sürecin yalnızca bireysel bir davranışla sınırlı kalmadığını göstermektedir. Zamanla bireylerin kendine özgü normlara, ilişki biçimlerine ve pratiklere sahip bir sosyal yapı içine yöneldiği görülmektedir. Bu durum, sosyal bağımsızlık sisteminin zayıflamasıyla başlayan sürecin, yeni sosyal çevreler ve ilişkiler aracılığıyla derinleştiğini göstermektedir. Bu aşamada bireyler yalnızca madde kullanan kişilerle temas kurmamakta, aynı zamanda bu çevrelerin değerlerini ve davranış kalıplarını benimsemektedir. Böylece madde kullanımı, bireysel bir davranış olmaktan çıkarak bireyin sosyal ilişkilerinin ve gündelik yaşamının merkezine yerleşmektedir. Bu süreç, sosyal bağımsızlık sisteminin koruyucu işlevlerini kaybetmesinin ardından bireyin alternatif bir sosyal yapı içinde konumlandığı bir entegrasyon aşamasına karşılık gelmektedir. Bireyin sosyal çevresi, ilişkileri ve yaşam pratikleri bu yapı doğrultusunda yeniden şekillenmektedir. Bu bağlamda elde edilen bulgular, bağımlılık alt kültürüne yönelme ve entegrasyon sürecinin; alt kültürel aidiyet ve statü, maddeye erişim ve güven ağları, kullanım ritüelleri ve grup normları, ekonomik ve suç ilişkileri ile toplumsal cinsiyet dinamikleri üzerinden gerçekleştiğini göstermektedir.

Araştırma bulguları bireylerin sosyal ağlarının giderek madde kullanan kişilerden oluştuğunu ve ilişkilerin bu doğrultuda homojenleştiğini göstermektedir. Arkadaşlık ilişkileri, gündelik yaşam pratikleri ve zaman kullanımı madde etrafında yeniden şekillenmekte; bireyler farklı sosyal alanlarda dahi maddeyle ilişkili çevreler içinde yer almaya başlamaktadır. Bu durum, bireyin yalnızca sosyal çevresini değil, aynı zamanda yaşam düzenini ve sosyal etkileşim biçimlerini de dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu bulgular, bireylerin içinde bulundukları sosyal ağların davranışları şekillendiren bir normatif alan oluşturduğunu ileri süren yaklaşımlar (Brown vd., 2010; Siegel, 2010) tarafından desteklenmektedir. Toplumsal bütünleşmenin zayıfladığı ortamlarda bireylerin alternatif değer sistemleri geliştirerek alt kültürel yapılar oluşturduğu ve bu yapıların davranış üzerinde belirleyici hale geldiği ifade edilmektedir (Akers, 2012). Bu çerçevede madde kullanımı, bireyin içinde bulunduğu sosyal çevrenin kurucu unsurlarından biri haline geldiği anlaşılmaktadır.

Bu süreç, yapısal gerilim perspektifiyle birlikte değerlendirildiğinde daha geniş bir bağlam kazanmaktadır. Toplumsal yapı içinde eşit fırsatlara erişimde yaşanan sınırlılıklar, bireylerde bir gerilim yaratmakta ve bu durum alternatif uyum biçimlerine yönelimi beraberinde getirmektedir (Frailing ve Harper, 2016; Burke, 2009). Merton'un (1938) ortaya koyduğu uyum biçimlerinden geri çekilme, bireyin hem toplumsal hedefleri hem de bu hedeflere ulaşma araçlarını reddederek toplumdan uzaklaşmasını ve madde kullanımına yönelmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda bulgulara görülen alt kültürel yapılara yönelim ve sosyal çevre içinde yeniden kurulan ilişkiler, bu geri çekilme biçimiyle birlikte ortaya çıktığı söylenebilir.

Bulgular bağımlılık alt kültürü içinde bireylerin kendine özgü bir dil geliştirdiğini ve bu dilin aidiyetin önemli bir göstergesi haline geldiğini ortaya koymaktadır. Maddeye, etkiye ve kullanım biçimlerine ilişkin kavramların ortak bir jargon içinde ifade edilmesi, deneyimin paylaşılmasını kolaylaştırmakta ve alt kültürel kimliği pekiştirmektedir. Aynı zamanda bu dil, bağımlılık alt kültürü içindeki aracılık, karşılıklılık ve dayanışma ilişkilerini de görünür kılmaktadır. Bu bulgular, sembolik etkileşimci yaklaşım çerçevesinde değerlendirildiğinde (Blumer, 1969; Mead, 1934; Wallace ve Wolf, 2012), bireylerin davranışlarının nesnelerin kendisinden ziyade onlara yükledikleri anlamlar doğrultusunda şekillendiğini göstermektedir. Bu bağlamda bağımlılık alt kültürü içinde üretilen dilin, yalnızca iletişimi sağlayan bir araç değil, aynı zamanda kimliği ve davranışı yönlendiren bir anlam sistemi olduğu anlaşılmaktadır.

Bulgular, madde kullanımına ilişkin teknik bilgi ve pratiklerin sosyal öğrenme yoluyla aktarıldığını göstermektedir. Kullanım biçimleri, aparatlar ve yöntemler diğer kullanıcılar aracılığıyla öğrenilmekte; bireyler zamanla bu pratiklere hakim hale gelmektedir. Bu süreçte bireyler yalnızca öğrenen değil, aynı zamanda başkalarına öğreten konumuna geçerek bağımlılık alt kültürü içindeki yerlerini pekiştirmektedir. Bu durum, suç ve sapma davranışlarının toplumsal etkileşim yoluyla öğrenildiğini vurgulayan öğrenme teorileri (Akers, 2012; Sutherland ve Cressey, 1978) ile uyum göstermektedir. Literatürde bireylerin yalnızca davranışı değil, aynı zamanda bu davranışı meşrulaştıran tanımları ve tutumları da sosyal çevre içinde öğrendiği belirtilmektedir (Akers, 2012; Siegel, 2010; Sutherland ve Cressey, 1978). Bu çerçevede madde kullanımı, bireysel bir tercih olmaktan çıkarak sosyal ilişkiler içinde öğrenilen ve yeniden üretilen bir davranış haline gelmektedir.

Bulgular bağımlılık alt kültürüne aidiyetin beden üzerinden de görünür hale geldiğini ortaya koymaktadır. Dövme yaptırma ve kendine zarar verme gibi davranışlar, bireyin kendini ifade etme biçimi olmanın yanı sıra bu kültüre ait olmanın sembolik göstergeleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, bireyin kimliğini yalnızca söylem ve davranış düzeyinde değil, beden üzerinden de kurduğunu göstermektedir. Bu bulgular, sembolik etkileşimci yaklaşımın (Blumer, 1969; Mead, 1934) bedenin de bir anlam taşıyıcısı olduğu ve bireyin aidiyetini bu anlamlar üzerinden görünür kıldığı yönündeki görüşleriyle desteklenmektedir. Bulgular aynı zamanda bireylerin bu çevreden kopmasının giderek

zorlaştığını göstermektedir. Madde kullanımının yalnızca maddeye değil, aynı zamanda bu çevre içindeki sosyal ilişkilere de bağlı hale geldiği; bırakma girişimlerinin çoğu zaman sosyal çevre ve ilişkiler nedeniyle başarısız olduğu anlaşılmaktadır. Ortam değişikliği ya da fiziksel uzaklaşma çoğu durumda kullanım döngüsünü kırmak için yeterli olmamaktadır. Bu durum, alt kültürlerin bireyi içine alan ve süreklilik kazanan sosyal yapılar olduğunu vurgulayan yaklaşımlarla birlikte değerlendirildiğinde daha anlamlı hale gelmektedir (Akers, 2012; Siegel, 2010). Bu yapılar yalnızca davranışı değil, aynı zamanda bireyin sosyal ilişkilerini ve kimliğini de yeniden üretmektedir.

Öte yandan araştırma bulguları, bireylerin bağımlılık alt kültürüne dahil olduktan sonra da yaşadıkları sosyal ve duygusal sorunlar karşısında maddeye yönelimin sistematik bir tepki haline geldiğini göstermektedir. Önceki çalışmalarda sosyal ilişkilerde meydana gelen sorunların bireyleri madde kullanımına yönlendirdiğini ifade etmektedir (Rodriguez ve Derrick, 2017; Seyfeli ve Şener, 2022).

Maddeye erişim süreçlerine ilişkin bulgular, bu sürecin doğrudan ve açık bir erişim biçiminden ziyade, belirli sosyal ilişkiler, güven temelli ağlar ve aracılık mekanizmaları üzerinden işlediğini göstermektedir. Katılımcı anlatılarında, özellikle yeni kullanıcılar açısından maddeye doğrudan ulaşmanın kolay olmadığı; bu nedenle bireylerin mevcut ağlara dahil olmak zorunda kaldıkları ifade edilmektedir. Bu süreçte, piyasada bulunan maddelerin kullanıcıların tercihlerini belirlediği ve dolayısı ile kullanımın büyük ölçüde arz koşullarına bağlı olarak şekillendiği görülmektedir. Maddeye erişimin en belirgin özelliklerinden biri, güven ilişkisine dayalı olmasıdır. Satıcıya doğrudan ulaşım çoğu zaman mümkün olmamakta; referans, tanıdık ya da aracı üzerinden erişim sağlanmaktadır. Bu yapı içerisinde araçlar önemli bir konuma sahip olup hem kullanıcı ile satıcı arasında bağlantı kurmakta hem de bu süreçten ekonomik kazanç elde etmektedir. Ayrıca bireylerin sosyal ağları genişledikçe maddeye erişimin kolaylaştığı, maliyetin azaldığı ve bazı durumlarda maddenin para ödenmeden dahi temin edilebildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, piyasada fiyat farklılıkları, rekabet, tekel oluşturma çabaları ve bölgesel değişkenliklerin etkili olduğu; sentetik maddelerin yaygınlaşmasıyla birlikte güven ilişkilerinin zayıfladığı ve riskin arttığı da ifade edilmektedir. Deprem sonrası dönemde ise göç, ekonomik belirsizlik ve sosyal çözülme ile birlikte hem talebin arttığı hem de erişim biçimlerinin değiştiği görülmektedir. Bu bulgular, Bourdieu'nun (1986) sosyal sermaye yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde daha açıklayıcı hale gelmektedir. Bu bağlamda sermaye yalnızca ekonomik kaynaklarla sınırlanmamakta; toplumsal ilişkiler aracılığıyla biriken ve bireyin eylem kapasitesini belirleyen çok boyutlu bir yapı olarak öne çıkmaktadır (Bourdieu, 1986; Turner, 2013). Bu çerçevede sosyal sermaye, bireyin kalıcı ilişki ağlarına üyeliği sayesinde elde ettiği fiili ve potansiyel kaynakları ifade etmektedir (Bourdieu, 1986). Araştırma bulguları, maddeye erişimin tam da bu tür bir sosyal sermaye üzerinden işlediğini göstermektedir. Bireylerin maddeye ulaşabilmesi, sahip oldukları ilişki ağlarının niteliğine, bu ağlar içindeki konumlarına ve kurdukları güven ilişkilerine bağlıdır. Referans olmadan

maddeye erişimin zor olması, aracılık ilişkilerinin yaygınlığı ve “*isim*” sahibi olmanın erişimi kolaylaştırması, sosyal sermayenin bu alandaki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bulgular, Bourdieu’nun (1986) kavramsallaştırmasına dayanarak bağımlılık sermayesi olarak ifade edilebilecek özgül bir sermaye türüne işaret etmektedir. Bağımlılık sermayesi, bireyin maddeye erişebilmek ve kullanımını sürdürebilmek için geliştirdiği sosyal ilişkiler, güven ağları ve aracılık kapasitesi üzerinden biriken kaynakları ifade etmektedir. Bu sermaye, yalnızca ağın varlığıyla değil, aynı zamanda bu ağın sürekliliği ve bireyin bu ağ içindeki tanınırlığı ile şekillenmektedir. Bourdieu’nun (1986) vurguladığı üzere sosyal sermaye kendiliğinden oluşmamakta; aksine sürekli olarak yeniden üretilmesi ve sürdürülmesi gereken bir ilişkiler bütünüdür. Bulgularda da görüldüğü gibi, bireylerin çevre edinme, ilişkileri sürdürme ve aracılık pratiklerine katılma biçimleri, bu sermayenin üretim süreçlerini oluşturmaktadır. Aynı zamanda bireylerin zamanla satıcılık ve aracılık gibi konumlara geçmesi, sosyal sermayenin ekonomik sermayeye dönüşebildiğini göstermektedir.

Maddeye erişim süreçlerine ilişkin bulguların ardından, kullanımın nasıl gerçekleştiğine odaklanan bu bulgular, madde kullanımının belirli kullanım ritüelleri, grup içi pratikler ve içinde bulunulan ortamların etkisiyle şekillendiğini göstermektedir. Kullanım biçimlerinin madde türüne göre farklılaştığı ve bu biçimlerin sosyal etkileşim içinde öğrenilerek zamanla değiştiği görülmektedir. Kullanıcılar maddeleri farklı yöntemlerle (sararak, aparatlar aracılığıyla ya da çeşitli düzenekler kullanarak) kullanmakta ve bu yöntemler kullanıcılar arasında yaygınlaşmaktadır. Aynı zamanda bulgular madde kullanımının çoğu zaman belirli sosyal ortamlarda gerçekleştiği ve bu ortamlarda farklı maddelere geçişin de mümkün olduğu ortaya koymaktadır. Bu durum, kullanım pratiklerinin ortamlarla birlikte değiştiğini göstermektedir. Literatürde de madde kullanımının sosyal bağlam içinde şekillendiği, kullanımın grup normları, etkileşimler ve ritüeller çerçevesinde gerçekleştiği vurgulanmaktadır (Nasir vd., 2011). Bununla birlikte sosyal çevrenin, bireylerin çoklu madde kullanımına yönelmesinde ve farklı maddeler arasında geçiş yapmasında belirleyici olduğu ifade edilmektedir (Harris vd., 2020; Hernández Serrano vd., 2015). Araştırma bulguları, madde kullanımının yalnızca bireysel bir tercih değil, sosyal etkileşim içinde öğrenilen ve sürdürülen bir pratikler bütünü olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde önceki araştırmalar da madde kullanımının kullanıcılar arasında paylaşım, karşılıklılık ve belirli davranış kuralları etrafında gelişen ritüellerle şekillendiğini; tekrar eden davranış kalıpları ve sembolik anlamlar içeren ritüelize bir yapı kazandığını ve kullanım biçimlerinin içinde bulunulan sosyal bağlam ve etkileşimler doğrultusunda üretilerek zaman içinde değiştiğini ortaya koymaktadır (Decorte, 2001; Grønnestad vd., 2019; Hunt ve Evans, 2008; Moore, 2008; Zinberg, 1984).

Bulgulara göre kullanım ortamlarının çeşitlilik gösterdiği; parklar, okul bahçeleri, inşaatlar, bekar evleri, kullanıcıların kendi evleri, kırsal alanlar ve araç içi gibi farklı mekanlarda kullanımın gerçekleştiği görülmektedir. Zamanla bu ortamların daha kapalı ve kontrolün sınırlı olduğu özel alanlara kaydığı, özellikle bekar evleri ve geçici olarak boş olan konutların düzenli kullanım mekanları haline

geldiği anlaşılmaktadır. Önceki araştırmalarda (Takak vd., 2025; Timurturkan vd., 2025) madde kullanıcılarının parklar, terk edilmiş binalar, evli olmayan bireylerin kiraladığı evler, kişiler kendi oturdukları evler, inşaat alanları, dağ yamaçları ve kamuya açık yerlerin tuvaletlerinin madde kullanım mekanları olduğunu ortaya koymakta ve mevcut araştırmanın bulgularını desteklemektedir. Ayrıca bulgular kullanım ortamlarının yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda sosyal açıdan da farklılaştığı görülmektedir. Bu ortamlarda farklı yaş gruplarından bireylerin bir arada bulunduğu, ancak madde kullanımı sonrasında benzer davranış örüntülerinin ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Özellikle met kullanımının yaygın olduğu ortamlarda şüphecilik, güvensizlik ve çatışma davranışlarının arttığı belirtilmektedir. Katılımcı anlatıları, bireylerin zamanla yalnızca madde kullanımı amacıyla bir araya geldiğini ve bu durumun çeşitli riskleri beraberinde getirdiğini göstermektedir. Bu ortamlarda şiddet, hırsızlık ve dolandırıcılık gibi olayların yaşanabildiği; bireylerin tanımadıkları kişilerle bir araya gelmesi nedeniyle riskin arttığı ifade edilmektedir.

Bulgular deprem sonrası dönemde ise kullanım ortamlarının ve mekânsal dağılımın değiştiği görülmektedir. Hasarlı yapılar, konteyner kentler ve inşaat şantiyeleri madde kullanımının yoğunlaştığı yeni alanlar haline gelmiştir. Aynı zamanda bulgular 6 Şubat depremleri sonrasında madde kullanım bozukluğu olan kişilerin deprem sonrası yıkımlardan sonra şehrin farklı yerlerine göç etmesi ve sosyal kontrol mekanizmalarının zayıflaması nedeniyle şehrin geneline yayıldığı göstermektedir. Literatürde deprem sonrasında kontrol mekanizmalarının aşınmasından dolayı madde kullanımının konteyner kentlerin etrafında ve yıkılmayı bekleyen metruk binalarda sürdürüldüğünü belirterek araştırma bulgularını desteklemektedir (Türk Tabipleri Birliği, 2024). Bu bağlamda yıkılmayı bekleyen ağır hasarlı metruk binaların madde kullanım bozukluğu olan bireyler için uygun alanlar oluşturduğu söylenebilir. Geçici yerleşim yerleri olan konteyner kentlerde madde kullanımının deprem sonrasında artış göstermesi de şehrin farklı mahallelerinde oturan kullanıcı ve satıcıların aynı konteyner kentlerde bir araya gelmesinden kaynaklandığı ifade edilebilir. İnşaat şantiyelerinin ise katılımcı anlatılarında ifade edildiği gibi hem inşaat işlerinde çalışmak için farklı illerden gelen madde bağımlılarının hem de düzenli işlerde çalışmayan ancak inşaat sektöründe çalışan yerel madde bağımlılarının bir araya gelmesinin sonucunda kullanım ortamları açısından dikkat çektiği görülmektedir.

Bulgular bağımlılık sürecinin ekonomik ve suç boyutunun da benzer biçimde ilişkisel ve döngüsel bir yapı içinde işlediğini göstermektedir. Katılımcı anlatıları, artan madde ihtiyacı ve ekonomik yetersizlik nedeniyle kullanıcıların zamanla satışa yöneldiğini; bu sürecin ekonomik kazanç, zorlanma ve sosyal ilişkiler aracılığıyla şekillendiğini ortaya koymaktadır. Kullanıcı ile satıcı olmak arasında güçlü bir geçişkenlik bulunmakta, kullanıcılar önce aracılık yaparak, ardından çevresine madde temin ederek ve sonrasında doğrudan satışa yönelerek bu döngüye dahil olmaktadır. Bu nedenle *“her içici potansiyel bir satıcıdır”* anlayışı yaygınlaşmaktadır. Aracılık yapan kişiler başkalarına temin etme ve bağlantı sağlama gibi pratiklerle hem kendi tüketimlerini finanse etmekte (kullanıcının aracıya rızasıyla bir miktar madde

vermesi veya aracının kullanıcı rızası olmaksızın bir miktar madde alması) hem de madde dolaşımının sürekliliğine katkı sunmaktadır. Bu bulgular, madde bağımlılığı ile suç davranışı arasındaki ilişkinin tek yönlü değil, karşılıklı etkileşim içinde gelişen döngüsel bir süreç olduğunu ortaya koyan literatür tarafından desteklenmektedir (Bayhan ve Yasuntimur, 2023; Deitch vd., 2000; Menard vd., 2001; Simpson, 2020). Bu çerçevede bağımlılık süreci yalnızca bireyin madde kullanımına yönelmesiyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda bireyin suç davranışlarına dahil olmasıyla birlikte kendini yeniden üreten bir döngüye dönüşmektedir. Katılımcı anlatılarında görülen ekonomik zorlanma, maddeye erişim ihtiyacı ve bu ihtiyacın karşılanması için satış, aracılık ve hırsızlık gibi faaliyetlere yönelim, bu sürecin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu durum, literatürde vurgulanan ekonomik-zorlayıcı model ile uyumlu bir görünüm sergilemektedir (Goldstein, 1985). Bu modele göre bireyler, maddeye erişimlerini sürdürebilmek için ekonomik kaynak yaratma amacıyla suç davranışlarına yönelebilmektedir. Katılımcıların zamanla madde dolaşımının aktif bir parçası haline gelmesi, bağımlılığın yalnızca bireysel bir tüketim pratiği olmadığını, aynı zamanda daha geniş bir yasa dışı ekonomik ağ içinde yeniden üretildiğini göstermektedir. Bu durum, madde üretimi ve dağıtımının kendine özgü normlar, hiyerarşiler ve şiddet biçimleri üreten bir yapı olduğunu ortaya koyan sistemsel model ile desteklenmektedir (Aziani, 2020; Jiménez-García vd., 2023).

Katılımcı anlatıları, satıcılığın yalnızca ekonomik bir faaliyet olmadığını; aynı zamanda isim yapma, tanınma ve itibar kazanma aracı olarak işlev gördüğünü de ortaya koymaktadır. Kod isim kullanımı, kaliteli madde temini ve ihbar edenlere yönelik şiddet, bu alandaki konumun korunmasında belirleyici olmaktadır. Bu bulgu, satıcılık davranışlarının yalnızca zorunluluk temelli değil, aynı zamanda sosyal ödül, tanınma ve statü üretimiyle de sürdürülebildiğini göstermektedir.

Bununla birlikte bulgulara bazı bireylerin tehdit ve baskı yoluyla satışa zorlandığı, bazılarının ise ekonomik kazanç nedeniyle bu faaliyeti sürdürdüğü görülmektedir. Bu durum, bağımlılık sürecinin yalnızca bireysel tercih değil, aynı zamanda zorlayıcı sosyal ilişkiler ve güç dinamikleri içinde şekillendiğini göstermektedir. Bulgular aynı zamanda madde kullanımının hırsızlık, şiddet, tehdit, silah taşıma ve yaralama gibi farklı suç türleriyle birlikte ilerlediğini ortaya koymaktadır. Ekonomik kaynakların tükenmesiyle birlikte bireylerin suç davranışlarına yönelmesi, madde kullanımının suç için bir araç haline gelebildiğini göstermektedir. Bu durum, madde kullanımı ile suç davranışları arasındaki ilişkinin karşılıklı ve birbirini destekleyen bir yapı sergilediğini ortaya koyan çalışmalarla paralellik göstermektedir (Menard vd., 2001; Simpson, 2020). Özellikle met kullanımının şüphecilik ve saldırganlığı artırarak şiddet olaylarını tetiklemesi ve basit çatışmaların hızla ciddi suçlara dönüşebilmesi, bulgulara öne çıkan önemli bir boyuttur. Bu durum, psikoaktif maddelerin bireyin bilişsel denetimini zayıflatarak dürtüsel ve saldırgan davranışları arttırabileceğini ileri süren psikofarmakolojik model ile uyumludur (Köksal vd., 2020; Zhong vd., 2020).

Katılımcı anlatılarında yer alan cezaevi deneyimi de bu döngünün önemli bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Cezaevinde maddeye benzer etkiler üretmeye yönelik pratiklerin geliştirilmesi ve burada kurulan sosyal ilişkilerin dışarıda da devam etmesi, bağımlılık ve suç davranışlarının sürekliliğini göstermektedir. Bu durum, sapkınlık kariyerlerinin toplumsal etkileşim içinde yeniden üretildiğini vurgulayan etiketleme ve etkileşimci yaklaşımlarla uyumludur (Becker, 2013; Goffman, 2014). Bununla birlikte bulgular, bağımlılık sürecinde himayeye dayalı hiyerarşik ilişkilerin kurulduğunu ve “abi” olarak konumlanan kişilerin genç ve kırılgan bireyleri kendi ağlarına dahil ettiğini göstermektedir. Bu süreçte bireyler, korunma ve kaynaklara erişim karşılığında suç ve şiddet davranışlarına yönlendirilmektedir.

Ayrıca bulgular, göçle gelen grupların üretim ve satış süreçlerinde yer aldıklarını ortaya koymaktadır. Bu durum, madde piyasasının yalnızca yerel değil, aynı zamanda daha geniş ve hareketli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda literatürde göçmenlerin madde kullanımı açısından risk altında olduğu belirtilmektedir (Güler ve Demircan, 2022; Şahin ve Güngör, 2022; Taşdemir vd., 2021). McCully’nin (2024) araştırması da göç ile madde piyasası arasındaki ilişkiye dikkat çekmekte; göçmen nüfusun artmasının, özellikle köken ülkelerle bağlantılı biçimde yasa dışı madde akışını artırabildiğini ortaya koymaktadır. Göçmen sayısındaki artışın, madde ithalatı ve ihracatıyla ilişkili ağları güçlendirdiği ve özellikle düzensiz göçmenlerin bu süreçte daha belirgin bir rol oynadığı belirtilmektedir (McCully, 2024). Bulgular aynı zamanda madde bağımlılığı ile çevrimiçi kumar oynama davranışlarının bir arada görüldüğünü göstermektedir. Bu durum, kumar bağımlılığı ile madde kullanım bozukluklarının yüksek düzeyde birlikte görüldüğünü ortaya koyan çalışmalar tarafından desteklenmektedir (Lorains vd., 2011; Petry vd., 2005; Yakovenko ve Hodgins, 2018). Bu bağlamda bulgular, madde kullanımının yalnızca bireysel bir davranış değil; ekonomik, sosyal ve suç temelli ilişkiler ağı içinde sürekli yeniden üretilen çok katmanlı bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Katılımcı deneyimleri, bağımlılık alt kültüründe bağımlılık sürecinin toplumsal cinsiyet ilişkileri içinde yeniden üretildiğini göstermektedir. Bulgularda kadın kullanıcıların maddeye erişimlerinin çoğunlukla erkekler aracılığıyla gerçekleştiği, maddenin bulunduğu kişilerle kurulan ilişkilerin belirleyici olduğu ve kullanımın çoğu zaman eş ya da romantik partner aracılığıyla başladığı ve sürdürüldüğü görülmektedir. Bu bulgular, bağımlılık sürecinin toplumsal cinsiyete ilişkileri içinde şekillendiğini ortaya koyan literatürle uyum göstermektedir (Becker vd., 2017; McKee ve McRae-Clark, 2022; Shimu ve Islam, 2025). Önceki araştırmalar, kadınların madde kullanım sürecine daha hızlı dahil olduklarını ve bağımlılığın daha kısa sürede şiddetlendiğini ortaya koymaktadır (Brady vd., 2013; Shimu ve Islam, 2025). Bu durum, araştırma bulgularında kadınların ilişkilere daha bağımlı hale gelmesi ve yoksunluk dönemlerinde bu ilişkileri sürdürmek zorunda kalmalarıyla benzerlik göstermektedir. Literatürde vurgulanan biyolojik farklılıkların da bu süreci etkileyebileceği belirtilmektedir (Georgieva vd., 2022; Hughes, 2016). Kadınların hormonal ve metabolik özellikleri nedeniyle maddeye verdikleri tepkilerin farklılaşması, bağımlılık sürecinin daha hızlı ve yoğun ilerlemesine yol açabilmektedir (Benito vd., 2022;

Torrens, 2023). Bu durum, bulgulara ortaya çıkan kırılganlık ve bağımlılık ilişkilerinin yoğunluğunu anlamada tamamlayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Bulgular, met kullanımının bazı durumlarda cinsel performans ve uyarılma ile ilişkilendirilerek anlamlandırıldığını ve bu durumun kullanımın gerekçelendirilmesinde etkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte kadınların bilinçli biçimde maddeye alıştırılması ve kullanımın cinsellik üzerinden sürdürülmesi dikkat çekmektedir. Bulgularda kadın kullanıcıların özellikle yoksunluk dönemlerinde maddeye erişebilmek için duygusal, ilişkisel ve cinsellik temelli etkileşimlere yöneldiği görülmektedir. Bu durum, kadınların bağımlılık sürecinde daha fazla sömürü, kontrol ve cinsiyet temelli şiddetle karşı karşıya kaldığını ortaya koyan çalışmalarla paralellik göstermektedir (Özlem vd., 2024; Zakiniaez ve Potenza, 2018).

Bulgular aynı zamanda madde kullanımının bir kontrol aracı olarak kullanılabildiğini göstermektedir. Kadınların maddeye başlatıldıktan sonra tehdit, şantaj ve zorlamayla belirli ilişkilere ya da faaliyetlere yönlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, bağımlılığın yalnızca bireysel bir deneyim olmadığını, aynı zamanda güç ilişkileri içinde işleyen bir denetim mekanizmasına dönüşebildiğini göstermektedir. Literatürde kadınlara yönelik toplumsal damgalamanın daha güçlü olduğunu ve bu damgalamanın bağımlılık sürecini daha ağır koşullarda deneyimlemelerine yol açtığını vurgulanmaktadır (Atlam vd., 2023; Tuncel vd., 2023).

Öte yandan bulgular, madde kullanımının bireylerin yaşam döngüsü içinde farklı sosyal bağlamlara taşındığını göstermektedir. Bulgular kullanımın arkadaş çevresinden partner ilişkilerine ve evlilik ilişkisine kadar uzandığını ortaya koymaktadır. Böylece bireylerin eş seçimlerini çoğunlukla benzer kullanım pratiklerine sahip kişiler arasından yaptığı ve bu sürecin evlilik içinde de sürdüğü görülmektedir. Ayrıca bulgular, madde kullanımına bağlı olarak aile ile yaşanan çatışma ve dışlanma deneyimlerinin, özellikle kaçma ve kaçırma yoluyla gerçekleşen evliliklerin yaygınlaşmasında belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, bağımlılığın ilişkisel ağlar içinde süreklilik kazanan bir süreç olduğunu göstermektedir. Bunun yanında bulgular madde kullanımının sosyal ve ekonomik faaliyetlerle iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır. Satıcılık yapan erkek kullanıcıların fuhuş suçu işleyen madde kullanım bozukluğu olan kadınlar ile iş birliği yaptığı ve gelen müşterilerin zamanlar maddeye alıştırıldığı dikkat çekmektedir. Ayrıca fuhuş suçu işleyen kadınların bu kayıt dışı suçu sürdürebilmeleri için maddeyi kullandıkları bulgulara görülmektedir. Bu bulgular, bireylerin çoğunlukla benzer kullanım pratiklerine sahip kişilerle ilişki kurduğunu ortaya koyan Evans ve diğerlerinin (2006) araştırması ile paralellik göstermektedir. Ayrıca literatürde (Shannon vd., 2008), madde kullanımı ile seks işçiliği ve ekonomik faaliyetler arasındaki ilişkinin karşılıklı ve döngüsel bir yapı sergilediği vurgulanmakta olup, bu durum araştırma bulgularını desteklemektedir. Benzer şekilde, kadınların madde kullanımı, şiddet, travma ve seks işçiliği deneyimlerinin iç içe geçtiğini ortaya koyan çalışmalar (Millay vd., 2009; Wiechelt ve Shdaimah, 2010), bu sürecin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda ilişkisel ve yapısal bir döngü

içinde ilerlediğini göstermektedir. Bu çerçevede bulgular, madde kullanımının bireysel bir davranış olmanın ötesinde, sosyal ilişkiler, ekonomik zorunluluklar ve güç dinamikleri içinde yeniden üretilen bir süreç olduğunu göstermektedir.

Sosyal Bağışıklık Sisteminin İşlev Kaybı ve Bağımlılığın Etkileri

Bağımlılık alt kültürüne yönelme ve entegrasyon süreçlerinin ardından elde edilen bulgular, bağımlılığın ilerleyen aşamalarında birey üzerinde ortaya çıkan etkilerin yalnızca madde kullanımına indirgenemeyecek kadar çok boyutlu olduğunu göstermektedir. Bu süreçte birey, yalnızca madde kullanan bir aktör olmaktan çıkarak, bağımlılığın sosyal, psikolojik ve ekonomik sonuçlarıyla birlikte şekillenen bir yaşam deneyimi içine girmektedir. Bu durum, sosyal bağışıklık sisteminin zayıflamasıyla başlayan sürecin, bireyin yaşamının farklı alanlarına yayılarak derinleştiğine işaret etmektedir. Bu aşamada bireyi koruyan sosyal bağların, denetim mekanizmalarının ve destek sistemlerinin önemli ölçüde zayıfladığı, bazı durumlarda ise işlevini kaybettiği görülmektedir. Böylece bağımlılık, bireyin yalnızca madde ile kurduğu ilişkiyi değil; aynı zamanda aile ilişkilerini, sosyal çevresini, ekonomik yaşamını ve bireysel iyi oluşunu dönüştüren bir sürece karşılık gelmektedir. Bireyin sosyal çevresi madde kullanıcıları ile sınırlı hale gelmekte, mevcut ilişkileri zayıflamakta ve yaşam pratikleri bağımlılığın etkileri doğrultusunda yeniden şekillenmektedir. Bu bağlamda elde edilen bulgular, bağımlılığın etkilerinin; maddenin yaşamsal bir ihtiyaç haline gelmesi, psikolojik, bilişsel ve fiziksel sorunların ortaya çıkması, damgalanma ve sosyal sermaye kaybı, aile hayatında yaşanan dönüşümler ve sosyal yaşamın zayıflaması üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Bu süreç, bağımlılığın bireyin yaşamının farklı alanlarında eş zamanlı olarak etkili olduğu ve sosyal bağışıklık sisteminin koruyucu işlevlerinin giderek ortadan kalktığı bir aşamaya karşılık gelmektedir.

Bu bağlamda bulgular, madde kullanımının zamanla bireyin yaşamının merkezine yerleştiğini ve eğlence ya da baş etme amaçlı kullanımdan çıkarak temel bir ihtiyaç haline geldiğini göstermektedir. Bu durum, madde kullanımının zamanla haz temelli bir pratikten çıkıp zorunluluk haline geldiğini ortaya koyan literatür tarafından desteklenmektedir (APA, 2022; Kosten ve Baxter, 2019; Liebrezn vd., 2015). Katılımcı anlatıları, maddenin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik ve gündelik işlevselliğin sürdürülebilmesi için gerekli görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu süreçte bireyin yaşamı ve ekonomik kaynakları büyük ölçüde madde etrafında şekillenmektedir; literatürde de bireyin yaşamının giderek madde etrafında örgütlendiği belirtilmektedir (Bayhan ve Yasuntimur, 2023). Bulgulardan kullanımın zamanla haz arayışından uzaklaşarak yoksunluğu gidermeye yönelik bir zorunluluğa dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu dönüşüm, bağımlılığın farmakolojik ve davranışsal boyutlarıyla birlikte değerlendirildiğinde daha açıklayıcı hale gelmektedir. Literatürde de (APA, 2022) uzun süreli ve yoğun kullanımın ardından ortaya çıkan yoksunluk belirtilerinin bireyde hem fiziksel hem de psikolojik rahatsızlıklar yarattığı ve bu durumun yeniden madde kullanımına yönelimi artırdığı ifade edilmektedir.

Katılımcıların maddeyi keyif için değil, ağrı ve rahatsızlığı ortadan kaldırmak için kullandıklarını ifade etmeleri bu süreci açık biçimde yansıtmaktadır. Bu durum aynı zamanda motivasyonel bir değişime işaret etmektedir. Opioid kullanımına ilişkin çalışmalar, başlangıçta haz ve olumlu duygulanımın kullanımı pekiştirdiğini, ancak zamanla bu etkinin azaldığını ve kullanımın giderek yoksunluğu önleme amacına yöneldiğini göstermektedir (Koob, 2013; Kosten ve Baxter, 2019). Evans ve Cahill (2016) tarafından yapılan araştırmada yinelenen kullanımın ardından bireyin madde ile kurduğu ilişkinin, olumsuz duygusal durumdan kaçınmaya dayalı bir öğrenme sürecine dönüştüğünü ifade etmektedir. Katılımcı anlatılarında görülen “*ekmek ve su*” gibi zorunlu bir ihtiyaç hissi, bu dönüşümün öznel deneyimdeki karşılığı olarak değerlendirilebilir. Bu süreç, bireyin gündelik yaşamını belirgin biçimde sınırlandırmaktadır. Kişisel bakımın ihmal edildiği, sosyal ilişkilerin zayıfladığı ve temel ihtiyaçların geri planda kaldığı görülmektedir. Maddenin uyuyabilme, çalışabilme ve zihinsel olarak işlev görebilmenin bir koşulu haline gelmesi, bağımlılığın gündelik yaşam üzerindeki belirleyici etkisini ortaya koymaktadır. Katılımcılar, depresyon gibi olağanüstü koşullarda dahi maddeye ulaşmak için yoğun çaba göstermektedir. Bu yoğun zorunluluk hali, yoksunluk belirtilerinin yarattığı fiziksel ve psikolojik baskı ile birlikte değerlendirildiğinde (APA, 2022) daha anlaşılır hale gelmektedir. Bununla birlikte bulgularda kullanıcıların met kullanımının etkilerini dengelemek amacıyla Lyrica ve esrar gibi maddeleri birlikte kullanıldığı görülmektedir. Literatürde, çoklu madde kullanan bireylerin yoksunluk belirtilerine eşlik eden kaygı ve huzursuzluğu hafifletmek amacıyla farklı maddelere yöneldiği belirtilmektedir (Liebrenz vd., 2015; Jones vd., 2012). Bulgularda görülen bu kullanım biçimi, bu tür bir düzenleme ve dengeleme arayışıyla birlikte değerlendirilebilir. Buna ek olarak bulgularda madde kullanımının bireyin algı dünyasında kalıcı izler bıraktığı ve gündelik yaşamın birçok unsurunun maddeyi hatırlatan uyaranlara dönüştüğü görülmektedir. Bu durum, bağımlılığın yalnızca davranışsal değil, aynı zamanda bilişsel düzeyde de yerleştiğini göstermektedir. Bu bağlamda bağımlılığın, bireyin yaşamının tüm alanlarına yayılan bütüncül bir süreç haline geldiği anlaşılmaktadır.

Aynı zamanda araştırma bulguları, madde bağımlılığının birey üzerinde psikolojik, bilişsel ve fiziksel düzeylerde iç içe geçen çok katmanlı etkiler yarattığını göstermektedir. Katılımcı anlatıları, madde kullanımı sırasında ortaya çıkan özgüven, güç ve üstünlük hissinin, kullanımın olmadığı dönemlerde yerini çökkünlük, umutsuzluk ve değersizlik duygularına bıraktığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, literatürde madde kullanımının kısa vadede öfori ve artmış özgüven hissi yaratabildiği, ancak kullanımın kesilmesiyle birlikte depresif duygudurum, haz alma kapasitesinde azalması ve duygusal çöküşün ortaya çıkabildiğini gösteren çalışmalarla örtüşmektedir (Parrott vd., 2015; Winklbaur vd., 2006).

Bununla birlikte bulgularda, katılımcılar arasında kaygı, panik, ölüm korkusu ve intihar düşüncelerinin yaygınlaştığı görülmektedir. Bu durum, Parrott ve diğerlerinin (2015) madde kullanımına bağlı olarak kaygı bozuklukları, panik ataklar ve intihar düşüncelerinin artabildiğini ortaya koyan

çalışması ile benzerlik göstermektedir. Bilişsel düzeyde ise bulgular, düşünme süreçlerinin ve gerçeklik algısının belirgin biçimde bozulduğunu ortaya koymaktadır. Uzun süre uykusuzluk, karar verme güçlüğü ve zihinsel işlevlerde zayıflama ile birlikte şüphecilik, kurulma ve takip edildiği düşüncesi yaygınlaşmaktadır. Bu durumun bazı anlatımlarda halüsinasyonlar, sanrılar ve gerçeklikten kopuşa kadar ilerlemesi, literatürde madde kullanımının bilişsel işlevlerde bozulma, yürütücü işlevlerde zayıflama ve paranoid düşünce örüntülerine yol açabildiğini ortaya koyan çalışmalar tarafından desteklenmektedir (Newton, 2016; Uddin vd., 2017). Ayrıca bu bulgular Wearne ve Cornish'in (2018) yoğun psikolojik belirtilerin bazı durumlarda madde psikoza, halüsinasyonlar ve gerçeklikten kopuş gibi klinik sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırladığını ortaya koyan çalışması ile uyumludur. Bu süreçte bireyin sürekli bir zihinsel gerilim ve arayış içinde kalması ve madde kullanımı ile kullanmama arasında gidip gelen bir döngü yaşaması, bağımlılığın bilişsel ve davranışsal düzeyde süreklilik kazanan yapısını ortaya koymaktadır.

Öte yandan bulgular, madde kullanımının bedensel düzeyde de belirgin ve yıpratıcı etkiler yarattığını göstermektedir. Katılımcıların ifade ettiği titreme, konuşma bozukluğu, aşırı zayıflama ve yüz ile vücutta oluşan yaralar, literatürde madde kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan beslenme bozuklukları, vitamin eksiklikleri, cilt lezyonları, kas zayıflığı ve koordinasyon kaybı gibi fiziksel etkilerle uyumludur (Greene vd., 2008; Uddin vd., 2017). Bulgulardaki diş kaybı ve ağız sağlığındaki bozulmalar ise literatürde özellikle uzun süreli madde kullanımında görülen diş eti hastalıkları ve diş çürümeleriyle açıklanmaktadır (Lee vd., 2021). Ayrıca literatürde madde kullanımının ilerleyen aşamalarında fiziksel ve psikolojik yıkımın derinleşebildiği, ağır nörolojik bozulmalar, koma ve ölüm gibi ciddi sonuçların ortaya çıkabildiği belirtilmektedir (Tanz vd., 2025). Katılımcı anlatılarında özellikle met gibi sentetik maddelere geçişle birlikte etkilerin daha yoğun, hızlı ve yıkıcı biçimde deneyimlendiği ifade edilmekte; bu durum sentetik maddelerin bağımlılık sürecini derinleştiren ve fiziksel yıkımı hızlandıran bir rol oynadığını göstermektedir.

Diğer taraftan bulgular, madde kullanımının bireyin yaşamında damgalanma süreciyle birlikte ilerlediğini ve bu sürecin bireyin kendilik algısı, sosyal ilişkileri ve toplumsal konumu üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Katılımcı anlatıları, damgalanmanın öncelikle bireyin kendi algısında ortaya çıktığını ve kişinin kendisini değersiz, utanç verici ve dışlanmış bir konumda değerlendirmesine yol açtığını ortaya koymaktadır. Bu durum, Tannenbaum'un (1938) başlangıçta davranışın damgalanmasıyla başlayan sürecin zamanla bireyin kimliğine yönelerek onun "suçlu" ya da "sapmış" olarak tanımlanmasına dönüşmesi şeklindeki yaklaşımıyla örtüşmektedir. Bulgularda da madde kullanımı ile başlayan süreç, bireyin kimliğine yapışan kalıcı bir etikete dönüşmekte ve kendilik algısını doğrudan şekillendirmektedir. Önceki araştırmalarda da madde bağımlılığına yönelik damgalanmanın birey tarafından içselleştirildiği, bu sürecin utanç, değersizlik ve kendine yönelik olumsuz değerlendirmeleri güçlendirdiği belirtilmektedir (Matthews vd., 2017; Ma vd., 2024). Bu yönüyle bulgular, damgalanmanın

yalnızca dışsal bir etiketleme sũreci olmadığını, aynı zamanda bireyin kendilik algısını dũnũřtũren içsel bir deneyime de dũnũřtũđũnũ gũstermektedir.

Bulgularda bu ueznel damgalanma sũrecinin zamanla sosyal ilişkilere yansıdağı ve bireyin sosyal destek ağlarını zayıflatarak yalnızlaşmayı derinleştirdiği gũrũlmektedir. Aile işi ilişkilerin zayıflaması, gũvenin ortadan kalkması ve dışlanma deneyimleri, bireyin sosyal sermayesinin aşınmasına yol aıpmaktadır. Bu durum, Bourdieu'nun (1986) sosyal sermayeyi bireyin dahil olduğu ilişki ağları uezzerinden elde ettiği kaynaklar bũtũnũ olarak tanımlayan yaklaşımıyla birlikte değerlendirildiğinde, damgalanmanın bu ağları zayıflatarak bireyin kaynaklara erişimini sınırladığını gũstermektedir. Benzer şekilde Coleman'ın (1988) gũven, karşılıklılık ve normlara dayalı sosyal sermaye anlayışı aıısından bakıldığında, bulgularda ortaya ııkan gũvensizlik ve ilişki ıũzũlmeleri bireyin toplumsal yapı iıindeki hareket kapasitesini sınırlamaktadır.

Araştırma bulgularında damgalanmanın yalnızca kişiler arası dũzeyde kalmayıp kurumsal olarak da uezretildiği gũrũlmektedir. Sabıka kaydı ve cezaevi geımişi bireyin yaşamına kalıcı bir etiket olarak yapışmakta, bu durum istihdam olanaklarını sınırlandırarak ekonomik dışlanmayı derinleştirmektedir. Iř bulamama ise bireyin yeniden suı ve madde kullanımına yũnelmesinde etkili olmaktadır. Bu sũreı, etiketleme teorisinin (Becker, 2013) bireyin toplumsal tepkiler sonucunda dışlanarak sapkın davranışları sũrdũrmeye daha yatkın hale geldiğine ilişkin varsayımlarıyla ueztũřmektedir. Aynı zamanda Lemert'in birincil ve ikincil sapma ayrımı ıerıevesinde değerlendirildiğinde, başlangııta geıici olan sapma davranışlarının, damgalanma ve dışlanma yoluyla bireyin kimliğine yerleşerek kalıcı hale geldiği gũrũlmektedir (Schmallegger, 2014). Ayrıca bulgular, damgalanmanın yardım arama davranışlarını da olumsuz etkilediğini gũstermektedir. Bireylerin etiketlenme ve sicil kaydı endişesi nedeniyle destek mekanizmalarına başvurmaktan kaıındığı gũrũlmektedir. Benzer şekilde, Suratmini ve diğerlerinin (2024) bulgularında da iıçselleştirilmiş damgalanmanın bireyleri kendi iışsel sũreıleri, aile ilişkileri ve sosyal ıevre bağlamında bir ikilem iıinde bırakarak maddeyi bırakma ve yardım arama konusunda kararsızlığa sũrũklediđi belirtilmektedir.

Bulgular, damgalanmanın fiziksel gũrũnũm uezzerinden de yeniden uezretildiğini gũstermektedir. Beden uezzerindeki izler ve dũvmeler bireyin doğrudan etiketlenmesine yol aıpmakta, madde kullanan kişilerle birlikte gũrũlmek dahi benzer bir etki yaratarak sosyal ilişkileri sınırlandırmaktadır. Bu durum, damgalanmanın yalnızca davranışlar uezzerinden değil, aynı zamanda sembolik gũstergeler aracılığıyla da uezretildiğini ortaya koymaktadır. Bu sũreıte bireyin aile ve yakın ıevreyle kurduğu bağların zayıflaması, sosyal destek mekanizmalarından kopuşu hızlandırmaktadır. Damgalanmanın daha geniş toplumsal dũzeyde de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bireylerin madde kullanan kişilerle ilişki kurmaktan kaıınması bireyin daha dar ve sınırlı sosyal ıevrelere yũnelmesine yol aıpmaktadır. Bu ıerıeve de bulgular, damgalanmanın yalnızca bir toplumsal tepki değil, aynı zamanda bireyin sosyal bağlarını zayıflatan,

sosyal sermayesini aşındıran ve onu yeniden benzer ilişki ağlarına yönlendiren döngüsel bir süreç olarak işlediğini göstermektedir.

Diğer taraftan araştırma bulguları madde bağımlılığının aile yaşamını yalnızca zayıflatmadığını, ilişkilerin anlamını ve işleyişini köklü biçimde dönüştürdüğünü göstermektedir. Bu bağlamda bağımlılığın etkileri aile bağlarının gevşemesiyle başlamakta, ancak zamanla bireyin referans çerçevesi değişmektedir. Ailenin yerini giderek madde kullanan sosyal çevrenin alması ve bireyin hangi ilişkiyi doğru kabul ettiğini yeniden tanımlaması, bağımlılık sürecinde bireyin yalnızca maddeye değil, aynı zamanda madde kullanılan sosyal çevreye de bağımlı hale geldiğini ortaya koyan literatür tarafından desteklenmektedir (Bayhan ve Yasuntimur, 2023). Bu durum, bağımlılığın aile içindeki ilişkisel yapıyı dönüştüren ve yeniden kuran bir süreç olduğunu vurgulayan literatürle de örtüşmektedir (Daley, 2014; Lindeman vd., 2022; Mardani vd., 2023; Ólafsdóttir vd., 2020; Sharma vd., 2019).

Bulgularda aile içindeki güven ilişkilerinin çözülmesiyle birlikte şüphencilik, kurgu ve gerçeklikten kopuşun arttığı görülmektedir. Özellikle met kullanımının etkisiyle eşler arasında aldatılma şüpheleri, takip edilme düşünceleri ve yoğun kontrol davranışları ortaya çıkmakta, bu durum zaman zaman şiddet içeren çatışmalara kadar ilerlemektedir. Bu süreçte eşlerin birbirine paralel biçimde madde kullanımına yönelmesi ve şüphelerin karşılıklı olarak gelişmesi, bağımlılığın ilişkisel dinamikler içinde yeniden üretildiğini göstermektedir. Literatürde de aile içi ilişkilerde artan çatışma, memnuniyetsizlik ve kırılganlık, bağımlılığın ilişkisel düzeyde yarattığı temel gerilim alanları olarak ifade edilmektedir (Daley, 2014). Bu durum aynı zamanda aile sisteminin bozulmasına ve zamanla daha işlevsiz bir yapıya dönüşmesine yol açmaktadır (Lindeman vd., 2022; Mardani vd., 2023).

Bulgular, aile içi düzenin de bu süreçte belirgin biçimde çözüldüğünü ortaya koymaktadır. Ekonomik kaynakların maddeye yönelmesi ve ev içi rollerin yerine getirilememesi ile gündelik hayatın sürdürülebilirliği ciddi biçimde etkilenmektedir. Katılımcı anlatılarında ev eşyalarının satılması, temel ihtiyaçların karşılanamaması ve ailelerin dağılması gibi deneyimler bu çözülmenin somut göstergeleri olarak ortaya çıkmaktadır. Literatürde de finansal kayıplar ve gündelik yaşamın bozulmasının, bağımlılığın aile sistemi üzerindeki en belirgin kırılmalardan biri olduğu vurgulanmaktadır (Ritanti vd., 2017; Sharma vd., 2019). Bu durum, bağımlılığın yalnızca bireysel bir sorun olmadığını, aynı zamanda aile sisteminin işleyişini doğrudan etkileyen yapısal bir süreç olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte bulgular, aile içi etkileşimlerin giderek daha kırılgan hale geldiğini ve öfke kontrolünün zayıflamasıyla birlikte küçük durumların dahi çatışmaya dönüştüğünü göstermektedir. Bireylerin yakınlarına karşı saldırgan davranışlar sergilediği ve bu durumun bazen şiddet içeren boyutlara ulaştığı görülmektedir. Literatürde de bağımlılık sürecinde fiziksel ve psikolojik şiddet, tehdit ve saldırgan davranışların aile içinde yaygınlaşabildiği belirtilmektedir (McCann vd., 2017; Nelson vd., 2014; van Namen vd., 2023). Bu durum, bağımlılığın yalnızca bireyin davranışlarını değil, aynı zamanda aile içi etkileşim örüntülerini de dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır.

Bulgular, bağımlılığın ebeveynlik pratiklerini de ciddi biçimde zayıflatıldığını göstermektedir. Çocukların ihmal edildiği, psikolojik olarak etkilendiği ve bazı durumlarda doğrudan şiddete maruz kaldığı ifade edilmektedir. Bu durum literatürde de çocukların stres, öfke ve değersizlik duyguları yaşadığı ve bağımlılığın çocuklar üzerinde duygusal ve psikolojik etkiler yarattığı yönündeki bulgularla paralellik göstermektedir (Maina vd., 2021; Ólafsdóttir vd., 2020). Bu bağlamda bağımlılığın etkilerinin yalnızca bireyle sınırlı kalmadığı, kuşaklar arası bir boyut kazandığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bulgular, bu sürecin aile üyeleri üzerinde ağır psikolojik ve fiziksel sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcı anlatılarında yer alan hastalık, psikolojik yıpranma, şiddet ve ölüm gibi deneyimler, bağımlılığın aile üzerindeki yıkıcı etkilerini açık biçimde göstermektedir. Literatürde de madde kullanım bozukluğu olan bireylerle yaşayan kişilerin depresyon, kaygı ve stres temelli sağlık sorunları yaşadığı ifade edilmektedir (Maina vd., 2021; Ólafsdóttir vd., 2020; Sampson vd., 2023). Bu durum, bağımlılığın aileyi koruyucu bir yapı olmaktan çıkararak, zamanla zarar gören ve işlevini yitiren bir ilişki alanına dönüştürdüğünü göstermektedir.

Aile ilişkileri üzerindeki etkilerin ardından, bulgular bağımlılığın bireyin sosyal yaşamını da derinden dönüştürdüğünü göstermektedir. Katılımcı anlatılarında bu dönüşümün özellikle ekonomik ilişkiler üzerinden kurulan sosyal bağların zayıflamasıyla başladığı görülmektedir. Madde temini için borçlanma ve bu borçların ödenememesi, arkadaşlık ve destek ilişkilerini aşındırmakta ve zamanla sosyal dışlanmaya kadar uzanmaktadır. Bu durum, madde kullanımının kişilerarası ilişkilerde tekrarlayan sorunlara ve sosyal bağların çözülmesine yol açtığını ortaya koyan çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Christie, 2021; Pettersen vd., 2019). Bireyin sosyal yaşamının giderek madde etrafında örgütlenmesi ve sosyal çevrenin büyük ölçüde madde kullanan kişilerden oluşması, bağımlılığın sosyal ağ yapısını nasıl dönüştürdüğünü göstermektedir. Katılımcı anlatılarında görülen diğer sosyal ilişkilerden kopuş ve alternatif ilişki alanlarının daralması, literatürde bağımlı bireylerin sosyal ağlarının önemli ölçüde benzer kullanım pratiklerine sahip kişilerden oluştuğunu ortaya koyan bulgularla uyumludur (Bathish vd., 2017). Bu tür ağ yapılarının bağımlılığı sürdürmede etkili olduğu ve bireyin kullanım döngüsünden çıkmasını zorlaştırdığı görülmektedir. Katılımcıların maddeyi bırakma girişimlerinin eski kullanıcı çevresiyle karşılaşma sonucu kesintiye uğraması, sosyal çevrenin bağımlılığı yeniden üreten bir mekanizma olarak işlediğini göstermektedir. Bu durum, sosyal ilişkilerin yalnızca bir sonuç değil, aynı zamanda bağımlılığın devamlılığında aktif bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Öte yandan, madde kullanımının bireyin sosyal hayata katılımını belirgin biçimde azalttığı görülmektedir. Psikolojik sorunlar, özgüven kaybı ve duygusal yükler bireyin sosyal ortamlardan uzaklaşmasına neden olmakta ve bu süreç giderek içe kapanık bir yaşam biçimine dönüşmektedir. Sosyal etkinliklere katılımın azaldığı ve bireylerin gündelik sosyal yaşamdan çekildiği belirtilmektedir (Albal vd., 2025; Christie, 2021). Ayrıca sosyal etkinliklere katılımda yaşanan güçlüklerin, daha ağır psikolojik sonuçlarla ilişkili olabildiği ifade edilmektedir (Ashrafioun vd., 2022). Bireyin karakterinde gözlenen değişim, artan öfke ve yetersizlik

hissi de sosyal ilişkilerin zayıflamasını derinleştirmektedir. Katılımcı anlatılarında görülen sosyal izolasyon, aidiyet kaybı ve duygusal tükenmişlik, madde kullanımının bireyin sosyal ve psikolojik işlevselliği üzerindeki etkilerini ortaya koyan çalışmalarla birlikte değerlendirilebilir (Doğan, 2026). Bulgular, bu dönüşümün bireyin değerler sistemi üzerinde de etkili olduğunu göstermektedir. Katılımcıların özellikle kimyasal maddelere geçişle birlikte dini pratiklerden uzaklaşmaları ve inanç dünyaları ile bağlarının zayıflaması, bağımlılığın yalnızca davranışsal değil, aynı zamanda değerler ve anlam dünyası üzerinde de dönüştürücü bir etkisi olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca madde kullanımının çalışma hayatı ve ekonomik düzen üzerinde de belirleyici etkiler yarattığı görülmektedir. Düzenli işe devam edememe, iş performansında düşüş ve iş kaybı, bireyin sosyal yaşamını doğrudan etkilemektedir. Önceki çalışmalarda madde kullanımının iş yaşamındaki sorumlulukların aksamasına ve istihdamın sürdürülememesine yol açtığı belirtilmektedir (Buvik vd., 2018; Gunnarsson ve Törrönen, 2022; Nolte-Troha vd., 2023). Bu durum, bireyin sosyal yaşamdan daha da kopmasına ve ekonomik kırılganlığın derinleşmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte literatürde de sosyal bozulma sürecinin yalnızca iş yaşamıyla sınırlı kalmadığı, okul ve aile yaşamındaki sorumlulukların da aksamasıyla daha geniş bir etki alanı oluşturduğu belirtilmektedir (Mardani vd., 2023; Zhu vd., 2025). Katılımcı anlatılarında görülen sosyal ilişkilerin azalması ve yaşamın giderek daha sınırlı bir çevreye sıkışması, bu çok boyutlu sosyal çözülmenin somut bir yansımasıdır. Bununla birlikte, iş bulunsa dahi eski kullanıcı çevresinin yeniden kullanımı teşvik etmesi, bireyin bu döngüden çıkmasını zorlaştırmaktadır. Bu süreçte bireyin sosyal ilişkileri azalmakta, çevresi giderek sınırlanmakta ve yaşamı büyük ölçüde madde etrafında şekillenen kişilerle kurduğu ilişkilerle sınırlı hale gelmektedir.

Son olarak bu çalışma, madde bağımlılığı sürecini derinlemesine anlamaya yönelik nitel bir yaklaşımla gerçekleştirilmiş olup, elde edilen bulgular belirli sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Öncelikle çalışma, İnönü Üniversitesi Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi'nde ve Yeşilay Danışmanlık Merkezi tedavi gören madde bağımlıları ve Malatya Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nde hükümlü olan madde bağımlıları ile yürütülmüştür. Bu durum, elde edilen bulguların tüm madde kullanıcılarına genellenmesini sınırlandırmaktadır. Ancak nitel araştırmaların doğası gereği bu çalışma, genelleme yapmaktan ziyade bağımlılık sürecinin derinlemesine ve bağlamsal olarak anlaşılmasını amaçlamaktadır. Bunun ile birlikte bulgular, katılımcıların öznel anlatılarına dayanmaktadır. Bu durum, hatırlama yanlılığı, eksik ya da seçici anlatım ve sosyal olarak kabul edilebilir cevaplar verme eğilimi gibi sınırlılıkları beraberinde getirebilir. Bunu rağmen katılımcı anlatıları bağımlılık sürecinin deneyimsel boyutunu anlamada önemli bir veri kaynağı sunmaktadır. Araştırmaya katılan bireylerin büyük çoğunluğunun kendilerini düşük ve orta gelir grubunda konumlandırması, yüksek gelir grubunu temsil eden katılımcı sayısının sınırlı olması nedeniyle sosyoekonomik açıdan daha üst gruplara ilişkin deneyimlerin sınırlı olduğu söylenebilir. Ayrıca deprem sonrası döneme ilişkin bulgular, belirli bir zaman diliminde elde edilmiş olup, bu sürecin uzun vadeli etkilerini

kapsamamaktadır. Bu durum, özellikle afet sonrası bağımlılık dinamiklerinin zaman içinde nasıl dönüştüğüne ilişkin değerlendirmeleri sınırlamaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç

Bu araştırma, madde bağımlılığını bireysel bir davranış ya da tekil risk faktörleri üzerinden açıklayan yaklaşımların ötesine geçerek, bağımlılığı sosyal bağışıklık sistemi analojisi çerçevesinde çok katmanlı ve süreç temelli bir olgu olarak ele almaktadır. Bu doğrultuda elde edilen bulgular, madde bağımlılığının aniden ortaya çıkan bir olgu olmadığını; bireyin aile, okul, mahalle ve akran ilişkilerinden oluşan sosyal bağlarının zayıflaması ve psikososyal kırılganlıklar ile başlayan, zamanla bağımlılık alt kültüründeki ilişkiler ile yeniden üretilen ve nihayetinde bireyin bütün yaşamını olumsuz yönde etkileyen bütüncül bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu süreçte sosyal bağışıklığın zayıflaması öncelikle ailenin koruyucu işlevlerini yerine getirememesiyle ortaya çıkmaktadır. Ebeveyn ilgisizliği, duygusal ihmal, düşük farkındalık, tutarsız ebeveynlik, çok çocuklu aile, yetersiz gözetim, baba figürünün yokluğu, aile içi şiddet, ebeveyn kaybı, parçalanmış aile yapısı ve aile çevresinde madde kullanımının varlığı gibi iç içe geçmiş deneyimler, bireyin korunmasız hale gelmesine yol açmaktadır. Aile, işlevlerini yerine getiremediği durumlarda bireyi koruyan bir yapı olmaktan çıkarak, madde kullanımına başlama sürecini hazırlayan temel bir alan haline gelmekte ve sosyal bağışıklık sisteminin ilk zayıflayan bileşenini oluşturmaktadır.

Ailede koruyucu bağların zayıflamasını takiben, madde kullanımına yatkınlığı artıran bir diğer temel unsurun mekânsal riskler ve mahalle etkisi olduğu görülmektedir. Mahalle, yalnızca fiziksel bir alan değil; madde kullanımının görünürlüğünü, suçun gündelik hayattaki yerini ve sosyal ilişkilerin niteliğini belirleyen bir toplumsal bağlamdır. Özellikle dezavantajlı mahallelerde, madde ve suçun daha erişilebilir olması, bireylerin bu durumları olağanlaştırmasına yol açmaktadır. Mahallede madde kullanımının yaygınlaşmasıyla sosyal denetim zayıflamakta, problemli ilişkiler artmakta ve çevre koruyucu niteliğini kaybetmektedir. Aynı zamanda mahalle, bir kimlik ve aidiyet alanı olarak işleyerek, bireylerin olumsuz kimlikleri içselleştirmesine ve madde kullanımını sosyal kabul aracı olarak görmesine neden olabilmektedir. Hiyerarşik ilişkiler ve “*abilik*” yapıları da gençlerin statü kazanma isteği üzerinden bu süreci pekiştirmektedir. Bunun yanı sıra, denetimin sınırlı olduğu fiziksel ortamlar ve alternatif sosyal faaliyetlerin yetersizliği, madde kullanımını sürdürülebilir ve gündelik bir pratiğe dönüştürmektedir. Sonuç olarak mahalle etkisi, riskli sosyal temasları artırarak madde kullanımını normalleştiren ve sosyal bağışıklık sistemini zayıflatan önemli bir bileşen olarak öne çıkmaktadır.

Mekânsal risklerin ardından, maddeye başlama sürecini belirleyen bir diğer temel unsur akran etkisi ve abilik yapılarıdır. Bireylerin maddeyle tanışması çoğunlukla sosyal çevre aracılığıyla gerçekleşmekte ve bu süreç bireysel bir tercihten ziyade ilişkisel bir öğrenme mekanizması olarak

işlemektedir. Özellikle ergenlik döneminde aidiyet, kabul görme ve kendini kanıtlama ihtiyacı, madde kullanımını sosyal uyumun bir parçası haline getirmektedir. Akran grupları, madde kullanımının ilk deneyimlendiği ve normalleştirildiği başlıca alan olup, bu süreç genellikle doğrudan baskıdan çok gruba dahil olma isteğiyle şekillenmektedir. Güven ilişkileri ve sosyal etkileşimler, bireylerin maddeyi sorgulamadan denemesine zemin hazırlamaktadır. Mahalledeki abilik yapıları ise bu süreci daha örgütlü ve hiyerarşik bir boyuta taşımakta; aidiyet, statü ve koruma sunarak gençler üzerinde etkili olmaktadır. Aynı zamanda bu yapılar, bireyleri zamanla daha geniş suç ağlarına dahil ederek bağımlılık sürecini derinleştirmektedir. Rol model etkisi, güç ve statü arayışı ile sosyal medya ve popüler kültürün etkisi de bu yönelimi pekiştirmektedir. Böylece akran etkisi ve abilik yapıları, madde kullanımını sosyal öğrenme yoluyla yaygınlaştıran, normalleştiren ve bireyleri riskli ağlara dahil ederek sosyal bağışıklık sisteminin zayıflamasında belirleyici rol oynayan temel bir bileşendir.

Bağımlılık sürecini derinleştiren önemli kırılma alanlarından biri, okul ile kurulan bağın zayıflaması ve kopmasıdır. Okul, yalnızca eğitim veren bir kurum değil; bireyin yaşamını düzenleyen, sosyal denetim sağlayan ve alternatif kimlikler sunan koruyucu bir yapıdır. Bu bağın zayıflamasıyla birey kurumsal denetimden uzaklaşarak daha kontrolsüz sosyal çevrelere yönelmektedir. Okuldan uzaklaşma süreci sadece akademik başarısızlıkla sınırlı kalmayıp, bireyin kendini konumlandırma biçiminin değişmesiyle derinleşmektedir. Madde kullanımına bağlı gelişen üstünlük, korkulan biri olma ve otoriteyi reddetme gibi algılar, okulun normlarıyla çatışarak disiplin süreçleri ve okuldan kopuşla sonuçlanabilmektedir. Dolayısı ile okul ile bağın kopması, bireyin zaman kullanımı ve sosyal ilişkilerini dönüştürerek onu riskli çevrelere daha açık hale getirmekte ve sosyal bağışıklık sistemini zayıflatan temel bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Madde kullanımına yönelimi hazırlayan temel faktörlerden birinin psikososyal kırılganlıklar ve travmatik deneyimler olduğunu göstermektedir. Bireyler, maddeyi yalnızca merak ya da sosyal etkiyle değil; duygusal boşluk, psikolojik gerilim ve baş edemedikleri yaşam deneyimleri karşısında bir baş etme aracı olarak kullanmaktadır. Madde, kısa süreli rahatlama sağlasa da bu etki uzun vadede bağımlılığı derinleştiren bir döngüye dönüşmektedir. Öz güven eksikliği, yetersizlik hissi, utangaçlık ve kontrol duygusunu yeniden kazanma isteği gibi bireysel kırılganlıklar, madde kullanımını kolaylaştırmakta; sağladığı geçici güçlenme hissi davranışın tekrarını pekiştirmektedir. Bu durum bağımlılığı yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik bir başa çıkma mekanizması haline getirmektedir. Travmatik deneyimler de bu süreçte belirleyici rol oynamaktadır. Ölüm, ayrılık, ihanet ve değersizlik gibi yaşantılar duygusal boşluk yaratırken; erken yaşta maruz kalınan istismar ve şiddet, bağımlılığı daha derin ve kalıcı hale getirmektedir. Ayrıca depresyon gibi toplumsal travmaların hem mevcut kullanımı artırdığı hem de yeni başlangıçları tetiklediği görülmektedir. Sonuç olarak psikososyal kırılganlıklar ve travmatik deneyimler, madde kullanımını bir baş etme stratejisine dönüştüren ve sosyal bağışıklık sisteminin zayıflamasında etkili olan temel bir bileşen olarak öne çıkmaktadır.

Bağımlılık sürecinin somutlaştığı aşamanın ilk madde deneyimleri ve kullanım örüntüsü olduğunu göstermektedir. Madde kullanımı çoğunlukla erken yaşlarda başlamakta ve tek bir maddeyle sınırlı kalmayıp aşamalı bir ilerleme izlemektedir. Bireyler genellikle daha erişilebilir maddelerle başlayarak zamanla daha güçlü maddelere ve farklı kullanım biçimlerine yönelmektedir. İlk deneyimler her zaman olumlu olmasa da merak, deneyimleme isteği ve kısa süreli rahatlama hissi kullanımın sürmesini sağlamaktadır. Süreç ilerledikçe tolerans gelişmekte, etki arayışı artmakta ve bu durum daha yüksek dozlara ve farklı maddelere yönelimi beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda kullanım sıklığı ve miktarı artarak başlangıçta kontrol edilebilir olan kullanım, zamanla gündelik yaşamın merkezine yerleşmektedir. Bu süreçte maddeye ilişkin algı da değişmekte; madde performans artırıcı ya da sorun çözücü bir araç olarak görülmeye başlanmaktadır. Böylece ilk madde deneyimleri, bağımlılığın aşamalı biçimde ilerleyen, genişleyen ve giderek kontrol kaybına yol açan bir süreç olarak şekillendiğini gösteren kritik bir eşik oluşturmaktadır.

Sosyal bağımsızlığın zayıflamasıyla başlayan ve madde kullanımına geçişle devam eden süreçte, birey zamanla bağımlılık alt kültürüne yönelerek bu yapıya entegre olmaktadır. Bu aşamanın en belirgin özelliği, alt kültürel aidiyetin gelişmesidir. Madde kullanımı, bireyin sosyal çevresini benzer kullanım pratiklerine sahip kişiler etrafında yeniden şekillendirirken; gündelik yaşam ve zaman kullanımı da maddeye göre düzenlenmeye başlamaktadır. Bu süreçte birey, alt kültüre özgü normlar, davranış kalıpları ve anlam dünyasıyla uyumlu bir kimlik geliştirmektedir. Kullanılan jargon, yalnızca iletişim aracı değil; aidiyetin ve içeriden olma halinin sembolik bir göstergesi olarak işlev görmektedir. Aynı zamanda madde kullanımına ilişkin bilgi ve teknikler sosyal öğrenme yoluyla aktarılmakta; bu durum bağımlılığın kolektif olarak üretilen ve sürdürülen bir pratik haline geldiğini göstermektedir. Alt kültürel aidiyet, dövme ya da kendine zarar verme (kollara faça yapılması) gibi bedensel ve sembolik pratiklerle de görünür hale gelmektedir. Bu noktada bağımlılık yalnızca maddeye değil, aynı zamanda bu alt kültür içindeki sosyal ilişkilere de yönelmektedir. Böylece bireyin sosyal çevresinin bu yapı etrafında şekillenmesi ve alternatif ilişki ağlarının zayıflaması, alt kültürden kopmayı zorlaştırarak bağımlılığın sürekliliğini sağlayan temel mekanizmalardan biri haline gelmektedir.

Bağımlılık alt kültürü içinde ilerleyen süreçte birey, yalnızca madde kullanan bir özne olmaktan çıkarak maddeye erişim, sosyal ilişkiler ve alt kültür içindeki konumu üzerinden bir bağımlılık sermayesi geliştirmektedir. Bu sermaye, bireyin maddeye ulaşabilme kapasitesi, dahil olduğu ağlar ve alt kültür içindeki tanınırlığıyla şekillenmektedir. Başlangıçta sınırlı olan erişim imkânları, sosyal ilişkilerin genişlemesiyle kolaylaşmakta; birey daha hızlı ve düşük maliyetle maddeye ulaşabilmektedir. Bu durum, sosyal ilişkilerin bağımlılık sürecinde doğrudan bir kaynak üretme mekanizmasına dönüştüğünü göstermektedir. Aynı zamanda güven ve tanınırlık, alt kültür içinde erişimi belirleyen temel unsurlar haline gelerek sosyal statünün işlevsel bir değer kazandığını ortaya koymaktadır. Bu süreçte bireyin rolü de dönüşmekte; kullanıcı ile satıcı arasındaki geçişkenlik ve aracılık ilişkileri, bireyi aktif bir aktöre

dönüştürmektedir. Böylece bağımlılık, yalnızca tüketimle sınırlı kalmayıp dolaşım ve üretim süreçlerini de kapsayan bir yapıya evrilmektedir. Sosyal ağların genişlemesi ise bireye erişim avantajının yanı sıra aidiyet, güç ve görünürlük sağlayarak davranışın sürdürülmesini teşvik etmektedir. Sonuç olarak bağımlılık sermayesi, bireyin maddeyle kurduğu ilişkinin sosyal, ekonomik ve ilişkisel boyutlarını bir araya getiren; bağımlılığı sürdüren ve derinleştiren temel bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır.

Bağımlılık sermayesinin oluşumuyla birlikte süreç, madde kullanımının ritüeller, grup normları ve mekânsal düzenlemeler içinde kurumsallaştığı bir aşamaya evrilmektedir. Bu noktada kullanım, bireysel bir davranış olmaktan çıkarak sosyal etkileşimle öğrenilen ve kolektif olarak sürdürülen bir pratikler bütünü haline gelmektedir. Kullanım biçimleri; madde türünün yanı sıra sosyal çevre ve ortama bağlı olarak şekillenmekte, teknikler ve yöntemler sosyal öğrenme yoluyla aktarılmaktadır. Kullanım ortamları bu sürecin belirleyici unsurlarından biri olup, zamanla denetimin sınırlı olduğu, daha kapalı ve görünürlüğün azaldığı mekânlara yönelim artmaktadır. Bu alanlar hem kullanım davranışını kolaylaştırmakta hem de sosyal ilişkilerin kurulduğu ve yeniden üretildiği ortamlar olarak işlev görmektedir. Ancak bu ortamların giderek daha heterojen ve kontrolsüz hale gelmesi; zayıf güven ilişkileri, şiddet ve istismar riskini artırarak çok boyutlu bir risk alanı yaratmaktadır. Ayrıca kullanım mekânlarının yalnızca bireysel tercihlerle değil; kentsel dönüşüm, göç ve afet sonrası ortaya çıkan mekânsal değişimlerle de şekillendiği görülmektedir. Denetimin zayıf olduğu hasarlı yapılar, geçici barınma alanları ve inşaat sahaları bu süreçte öne çıkmaktadır. Bu bağlamda kullanım ritüelleri, grup normları ve mekânsal örgütlenme; bağımlılığı sürdüren, yeniden üreten ve bireysel bir alışkanlığın ötesinde sosyal ve mekânsal olarak örgütlenen bir yaşam biçimine dönüştüren temel dinamikler olarak ortaya çıkmaktadır.

Bağımlılık sürecinin ilerleyen aşamalarında madde kullanımı, bireysel bir davranışın ötesine geçerek ekonomik ve suç ilişkileriyle iç içe geçmiş döngüsel bir yapıya dönüşmektedir. Artan kullanım sıklığı ve maliyetler, bireyleri madde ticareti, aracılık ve kayıt dışı faaliyetlere yönlendirerek ekonomik bir döngü oluşturmaktadır. Bu süreçte güç ilişkileri ve hiyerarşik yapılar belirleyici hale gelmekte; tanınma ve itibar statü üretirken, bu konum çoğu zaman şiddet ve baskıyla korunmaktadır. Kullanıcı ile satıcı arasındaki sınırın belirsizleşmesi, bireylerin bu döngünün kalıcı bir parçası haline gelmesine yol açmaktadır. Ekonomik döngüyle birlikte suç davranışları çeşitlenmekte ve normalleşmekte; hırsızlık, şiddet ve yasa dışı faaliyetler bağımlılığa eşlik etmektedir. Baskı ve manipülasyonla bu yapılara dahil olma, özellikle kadınlar ve kırılgan bireyler açısından bağımlılığı sömürüye açık hale getirmektedir. Ayrıca davranışsal bağımlılıklar ve cezaevi deneyimleri bu ilişkileri pekiştirirken; himaye ve abilik yapıları gençlerin sürece dahil olmasında etkili olmaktadır. Bu çerçevede bağımlılık, ekonomik, ilişkisel ve yapısal boyutlarıyla işleyen, suç ve madde kullanımını karşılıklı olarak besleyen ve yeniden üreten bir döngüye dönüşmektedir.

Sonuçlar, bağımlılık alt kültürü içinde toplumsal cinsiyet dinamiklerinin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Kadın kullanıcıların maddeye erişimi çoğunlukla erkekler üzerinden sağlanmakta ve bu durum kadınların madde temin edebilecek erkeklerle ilişki kurmasına neden olmaktadır. Birçok kadının madde kullanımına partneri aracılığıyla başladığı görülmektedir. Bağımlılık çevresinde bireylerin eşlerini yine bu çevreden seçebildiği ve madde kullanımının aile içinde de sürdürülebildiği anlaşılmaktadır. Ancak ailelerin çoğu zaman buna izin vermemesi, kadınların erken yaşta kaçmasına ve benzer şekilde erkeklerle kaçış temelli evlilikler kurmasına yol açmaktadır. Bazı maddelerin cinsel uyarımı artırıcı etkisi de kullanımın yaygınlaşmasında etkili olmaktadır. Özellikle seks işçiliği yapan kadınlar arasında madde kullanımının daha yaygın olduğu, bu kişilerin satıcılarla kurdukları ilişkiler üzerinden hem maddeye erişim sağladıkları hem de çevrelerine madde kullanımını yayarak gelir elde edebildikleri görülmektedir.

Bağımlılık alt kültürüne yönelme ve bu yapıya entegre olmanın ardından birey, bağımlılığın sonuçlarıyla doğrudan karşı karşıya kalmakta ve bu aşamada sosyal bağımsızlık sistemi işlevini büyük ölçüde yitirmektedir. Madde kullanımı artık eğlence ya da baş etme aracı olmaktan çıkarak zorunlu ve yaşamsal bir ihtiyaç haline gelmektedir. Bireyler maddeyi haz için değil, yoksunluk belirtilerini gidermek ve fiziksel ile zihinsel işlevselliğini sürdürebilmek için kullanmaktadır. Bu durum, bağımlılığın bireyin düşünce ve motivasyon yapısını köklü biçimde dönüştürdüğünü ve yaşamın tüm alanlarının madde etrafında yeniden örgütlendiğini göstermektedir. Gündelik yaşam ciddi biçimde sınırlandırılmakta, kişisel bakım, sosyal ilişkiler ve temel ihtiyaçlar geri plana itilmekte; uyuma, çalışma ve düşünme gibi en temel işlevler bile maddeye bağlı hale gelmektedir. Ayrıca çoklu madde kullanımıyla etkileri dengeleme çabası ve maddeye ilişkin uyarıların gündelik yaşamın parçası haline gelmesi, bağımlılığın bireyin bilişsel ve davranışsal dünyasına derinlemesine yerleştiğini ortaya koymaktadır.

Sonuçlar, madde bağımlılığının birey üzerinde psikolojik, bilişsel ve fiziksel düzeylerin iç içe geçtiği çok katmanlı bir yıkım süreci yarattığını göstermektedir. Kullanım sırasında hissedilen güç, özgüven ve üstünlük duyguları, kullanım olmadığında yerini çökkünlük, umutsuzluk ve değersizliğe bırakmakta; kaygı, panik, ölüm korkusu ve intihar düşünceleri belirginleşmektedir. Bilişsel düzeyde düşünme süreçleri ve gerçeklik algısı bozulmakta; şüphecilik, kuruntu, takip edilme düşünceleri ve zamanla halüsinasyonlar ile sanrılar ortaya çıkmaktadır. Bu durum, bireyin hem kendisiyle hem de çevresiyle kurduğu ilişkiyi dönüştüren bir algısal bozulmaya işaret etmektedir. Fiziksel düzeyde ise titreme, konuşma bozukluğu, diş kaybı, aşırı zayıflama ve ciltte bozulmalar gibi etkiler görünür hale gelmekte, özellikle sentetik maddelerle bu yıpranma daha hızlı ilerlemektedir.

Araştırma sonuçları, madde bağımlılığının yalnızca bireysel bir deneyim olmadığını; damgalanma süreci aracılığıyla bireyin kendilik algısını, sosyal ilişkilerini ve toplumsal konumunu çok boyutlu biçimde dönüştürdüğünü göstermektedir. Bu süreçte damgalanmanın ilk olarak bireyin kendi algısında ortaya çıktığı; utanç, değersizlik ve kendini suçlama duygularının içselleştirildiği görülmektedir. Damgalanma, zamanla aile, sosyal çevre ve kurumsal yapılar aracılığıyla yeniden üretilerek bireyin

sosyal destek ağlarını aşındırmakta ve güven ilişkilerinin çözülmesine yol açmaktadır. Aile içi ilişkilerin zayıflaması, kontrol ve güvensizlik pratiklerinin artması ve bireyin dışlanması, yalnızlaşmayı derinleştiren temel mekanizmalar olarak öne çıkmaktadır. Bu süreçte bireyin sosyal ilişkileri daha sınırlı ve çoğu zaman benzer deneyimlere sahip kişilerden oluşan çevrelere yönelme eğilimi güçlenmektedir. Damgalanmanın kurumsal boyutu ise özellikle sabıka kaydı ve cezaevi geçmişi üzerinden görünür hale gelmektedir. Bu tür kayıtların bireyin yaşamına kalıcı bir etiket olarak yapışması, istihdam olanaklarını ciddi biçimde sınırlandırmakta ve ekonomik dışlanmayı derinleştirmektedir. Aynı zamanda fiziksel görünüm (bedensel izler, dövmeler vb.) üzerinden gerçekleşen etiketleme, bireyin gündelik yaşamda sosyal mesafe ile karşılaşmasına neden olmaktadır. Bulgular ayrıca damgalanmanın yalnızca bireyle sınırlı kalmadığını, aile üyeleri ve yakın çevreye de yayılan bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, damganın sosyal olarak genişleyen ve ilişkiler üzerinden yeniden üretilen bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan bireylerin, etiketlenme ve kayıt altına alınma endişesi nedeniyle profesyonel destek mekanizmalarına başvurmaktan kaçınmaları, damgalanmanın yardım arama davranışları üzerindeki engelleyici etkisini açık biçimde ortaya koymaktadır. Böylece sosyal bağışıklık sisteminde kurumların aşırı derece çalışması bireylerin etiketlenmesine daha sonra ise resmi olarak damgalanmasına neden olmaktadır.

Sonuçlar madde bağımlılığının aile yaşamını yalnızca zayıflatıcı değil; aile ilişkilerinin yapısını, işleyişini ve anlamını köklü biçimde dönüştüren çok katmanlı bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu süreçte bireyin aileyle kurduğu bağlar zayıflamakta, ailenin referans olma özelliği azalmakta ve yerini madde kullanılan sosyal çevreler almaktadır. Aile içi ilişkilerde güvenin çözülmesi, şüphecilik, artan kontrol davranışları ve gerçeklik algısındaki bozulmalar bu dönüşümün temel göstergeleri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle sentetik maddelerin etkisiyle ortaya çıkan kurgu, halüsinasyon ve paranoid düşünceler; eş ilişkilerinde yoğun çatışma, güvensizlik ve şiddete yol açmakta, bazı durumlarda karşılıklı madde kullanımı ve şüphe üretimiyle bu durum daha da derinleşmektedir. Madde kullanımı aynı zamanda aile içi sorumlulukların ihmal edilmesine neden olmakta; ekonomik kaynakların maddeye yönlendirilmesi, ev içi rollerin yerine getirilememesi, çocuk bakımının aksamaması ve ev düzeninin bozulması gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Ev eşyalarının satılması, temel ihtiyaçların karşılanamaması ve aile bütünlüğünün çözülmesi bu sürecin somut yansımalarıdır. Ayrıca öfke kontrolünün zayıflaması ve iletişimin bozulması, küçük durumların bile çatışmaya dönüşmesine yol açmakta; bu durum ebeveyn-çocuk ilişkilerini de etkileyerek çocukların ihmal edilmesi, psikolojik zarar görmesi ve bazı durumlarda şiddete maruz kalması gibi sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede madde bağımlılığı, aileyi birey için koruyucu bir yapı olmaktan çıkararak güvenin zayıfladığı, rollerin işlevsizleştiği ve ilişkilerin kırılganlaştığı bir alana dönüştürmektedir.

Öte yandan sonuçlar, madde bağımlılığının bireyin sosyal yaşamını çok boyutlu biçimde dönüştürdüğünü, sosyal ilişkilerin zayıfladığı ve yaşamın giderek madde etrafında örgütlendiği bir süreç

olduğunu göstermektedir. Bu süreçte ekonomik ilişkiler üzerinden kurulan bağlar, borçlanma ve geri ödeyememe nedeniyle bozulmakta ve zamanla sosyal dışlanmaya kadar uzanmaktadır. Bireyin gündelik yaşamı madde arama, temin etme ve kullanma etrafında şekillenmekte, diğer sosyal aktiviteler geri plana itilmekte ve sosyal çevre büyük ölçüde madde kullanan kişilerle sınırlı hale gelmektedir. Bu daralan çevre, maddeyi bırakma girişimlerini zorlaştırmakta; özellikle eski kullanıcılarla temas yeniden kullanımı tetiklemektedir. Bağımlılık sürecinde kişilik özelliklerinde değişim, özgüven kaybı, öfke kontrolünde zayıflama ve artan psikolojik sorunlar, sosyal ilişkileri daha kırılgan hale getirmekte; bireyin sosyal ortamlardan çekilmesine, içe kapanmasına ve izolasyonunun derinleşmesine yol açmaktadır. Aynı zamanda çalışma hayatında düzensizlik, iş performansında düşüş ve iş kaybı gibi sonuçlar da sosyal yaşamı doğrudan etkilemektedir. Buna ek olarak madde kullanımı, bireyin değerler sistemi ve dini pratiklerle kurduğu bağı da zayıflatabilmektedir. Bu çerçevede bağımlılık, bireyin sosyal ilişkilerini aşındıran, yaşam alanını sınırlayan ve onu giderek daha kırılgan, sınırlı ve madde odaklı bir yaşam içine hapseden çok katmanlı bir dönüşüm süreci olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, madde bağımlılığının yalnızca bireysel bir sorun olmadığını; sosyal bağışıklık sisteminin farklı bileşenlerinde meydana gelen çözümlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan, ilişkisel ve yapısal bir süreç olduğunu göstermektedir. Aile, okul, mahalle ve sosyal çevre gibi koruyucu mekanizmaların zayıflamasıyla başlayan bu süreç, zamanla bağımlılık alt kültürü içinde yeniden üretilmekte ve bireyin yaşamının tüm alanlarını kapsayan bütüncül bir dönüşüme yol açmaktadır. Bu yönüyle bağımlılık, yalnızca bireyin değil, içinde bulunduğu sosyal yapının da bir ürünü olarak değerlendirilmelidir.

6.2. Öneriler

Madde bağımlılığıyla mücadelede yalnızca bireyi hedef alan yaklaşımlar yerine, bireyin içinde bulunduğu sosyal bağları ve çevresel koşulları dikkate alan, sosyal bağışıklık sistemini güçlendirmeye odaklanan bütüncül politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda bağımlılık, bireysel bir sorun olmaktan ziyade çok katmanlı bir sosyal süreç olarak ele alınmalı ve müdahale stratejileri bu çok boyutlu yapıyı dikkate alacak şekilde tasarlanmalıdır. Bu kapsamda öncelikli olarak, bireyin bağımlılık alt kültürü içindeki sosyal çevresiyle kurduğu ilişkilerin dönüştürülmesi büyük önem taşımaktadır. Bireyin madde kullanılan ortamlar, eski arkadaşlık ağları ve riskli sosyal ilişkilerden uzaklaşması desteklenmeli; bunun yerine koruyucu ve destekleyici sosyal ağlarla ilişki kurması teşvik edilmelidir. Bu bağlamda mentörlük programları, akran destek grupları ve topluluk temelli sosyal destek mekanizmaları yaygınlaştırılarak bireyin alternatif sosyal bağlar geliştirmesi sağlanmalıdır. Bu tür müdahaleler, sosyal bağışıklık sisteminin zayıflayan sosyal ağ boyutunun yeniden inşası açısından kritik öneme sahiptir. Aile, sosyal bağışıklık sisteminin birincil savunma hattını oluşturduğundan, aile odaklı müdahaleler bağımlılıkla mücadelede merkezi bir yer tutmalıdır. Bu doğrultuda aile içi iletişimi

güçlendiren, ebeveyn farkındalığını artıran ve aileyi yeniden koruyucu bir yapı haline getiren psikososyal destek programları yaygınlaştırılmalıdır. Ailenin yalnızca denetleyici değil, aynı zamanda destekleyici ve kapsayıcı bir yapı olarak yeniden işlev kazanması sağlanmalıdır. Eğitim kurumları da sosyal bağışıklık sisteminin önemli kurumsal bileşenlerinden biri olarak ele alınmalıdır. Okul ile kurulan bağın güçlendirilmesi amacıyla eğitim kurumları yalnızca akademik bilgi aktaran yapılar olmaktan çıkarılarak, koruyucu ve önleyici sosyal alanlar olarak yeniden yapılandırılmalıdır. Bu kapsamda Bayhan (2015) tarafından önerilen “*okul sosyoloğu*” yaklaşımı yaygınlaştırılarak risk altındaki öğrencilerin erken tespiti, izlenmesi ve desteklenmesi sağlanmalıdır. Böylece okul, bireyi riskli sosyal çevrelerden koruyan aktif bir sosyal müdahale alanı haline getirilebilir. Bağımlılıkla mücadelede mekânsal boyutun da dikkate alınması gerekmektedir. Özellikle dezavantajlı mahallelerde sosyal bağışıklık sisteminin çevresel bileşenlerini güçlendirmeye yönelik sosyal ve kültürel yatırımlar artırılmalıdır. Spor, sanat ve gençlik merkezleri gibi alternatif sosyal alanlar yaygınlaştırılarak bireylerin riskli çevrelerden uzaklaşması desteklenmelidir. Bunun yanı sıra mümkün olan durumlarda bireylerin maddeye başladıkları riskli mekânsal alanlardan uzaklaşmaları sağlanarak çevresel risk faktörleri azaltılmalıdır. Psikososyal destek hizmetlerinin yaygınlaştırılması da bağımlılıkla mücadelede önemli bir diğer müdahale alanıdır. Bireylerin travmatik deneyimlerle başa çıkabilmelerini, duygusal dayanıklılık geliştirmelerini ve sağlıklı baş etme mekanizmaları kazanmalarını sağlayacak programlar güçlendirilmelidir. Bu tür müdahaleler, sosyal bağışıklık sisteminin bireysel düzeydeki psikolojik savunma mekanizmalarının yeniden yapılandırılmasına katkı sağlamaktadır. Bağımlılıkla mücadelede damgalanmanın azaltılması da kritik bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda toplumsal farkındalık çalışmaları yürütülmeli; bağımlı bireylerin dışlanmasını önleyici ve toplumsal kabulünü artırıcı politikalar geliştirilmelidir. Aynı zamanda bireylerin istihdam, eğitim ve sosyal yaşama katılımını destekleyen uygulamalar yaygınlaştırılarak yeniden toplumsal entegrasyonları sağlanmalıdır. Bu süreç, sosyal bağışıklık sisteminin yeniden işlev kazanması açısından önemli bir rehabilitasyon aşamasını oluşturmaktadır. Son olarak, bağımlılıkla mücadelede kurumlar arası iş birliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Sosyal hizmet, eğitim, sağlık ve yerel yönetimler arasında koordineli, bütüncül ve sürdürülebilir müdahale modelleri geliştirilmelidir. Bu kurumların eşgüdüm içinde çalışması, sosyal bağışıklık sisteminin farklı katmanlarının birlikte güçlendirilmesini sağlayarak bağımlılıkla mücadelede daha etkili sonuçlar elde edilmesine katkı sunacaktır.

Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular, madde bağımlılığının çok katmanlı yapısını ortaya koymakla birlikte, sürecin farklı boyutlarının daha derinlemesine incelenmesine yönelik yeni araştırma alanlarına da işaret etmektedir. Bu doğrultuda sonraki araştırmacılara yönelik aşağıdaki öneriler sunulmaktadır. Bu araştırma, büyük ölçüde kendilerini düşük ve orta gelir grubunda konumlandıran katılımcılarla yürütülmüştür. Bu nedenle, gelecekte yapılacak araştırmalarda yüksek gelir grubunda yer alan bireylerin madde kullanım deneyimlerinin incelenmesi, bağımlılığın sosyoekonomik farklılıklar

bağlamında nasıl şekillendiğini anlamaya katkı sağlayacaktır. Ayrıca mevcut çalışmada yalnızca 18 yaş ve üzerindeki bireyler yer almıştır. Bu doğrultuda, özellikle 18 yaş altındaki çocuk ve ergen grupların madde kullanım deneyimlerinin incelenmesi önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Sentetik maddelerin yaygınlaşmasıyla birlikte, günümüzde madde kullanımına başlayan bireylerin doğrudan met gibi daha etkili maddelerle karşılaşabildiği görülmektedir. Bu durum, erken yaş gruplarının bağımlılık açısından daha yüksek risk altında olduğunu göstermekte ve bu gruplara yönelik araştırmaların önemini artırmaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında, özellikle kadın kullanıcıların deneyimlerinin daha derinlemesine incelenmesi önerilmektedir. Madde bağımlılığı ile seks işçiliği arasındaki ilişkiler, kadınların satıcılar ve müşterilerle kurdukları çok katmanlı etkileşimler ve bu ilişkilerin bağımlılık sürecindeki rolü, literatürde daha fazla araştırılması gereken önemli alanlar arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, özellikle met bağımlılığı bağlamında ortaya çıkan madde psikozunun bireyin aile ve sosyal yaşamı üzerindeki etkilerinin incelenmesi, bağımlılığın bilişsel ve ilişkisel sonuçlarını anlamaya katkı sağlayacaktır. Ayrıca madde bağımlılığı ile çevrim içi kumar davranışlarının birlikte görülme olasılığının derinlemesine incelenmesi, farklı bağımlılık türleri arasındaki ilişkilerin anlaşılması açısından önemlidir. Madde kullanım bozukluğu olan bireylerin cezaevi deneyimleri ve bu süreçte kurulan sosyal ilişkilerin tahliye sonrasında nasıl sürdürüldüğünün incelenmesi, bağımlılık ve suç ilişkisini anlamada önemli katkılar sunacaktır. Benzer şekilde, kentsel alanlarda özellikle dezavantajlı mahallelerde ortaya çıkan abilik ilişkileri ve bu yapıların bağımlılık süreçleriyle bağlantısının incelenmesi dikkat çekici bulgular ortaya koyabilir. Öte yandan, maddeye erişim süreçlerinde ortaya çıkan ilişkisel ağların bağımlılık sermayesi kavramı çerçevesinde ele alınması ve bu kavramın teorik olarak geliştirilmesi, bağımlılık literatürüne önemli katkılar sağlayacaktır. Son olarak, madde kullanım bozukluğu olan bireylerde intihar davranışlarının incelenmesi, bağımlılığın psikolojik sonuçlarını anlamada kritik bir araştırma alanı olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

Abadi, M. E. H., Bakhti, M., Nazemi, M., Sedighi, S., & Mirzadeh Toroghi, E. (2018). The relationship between personality traits and drug type among Substance Abuse. *Journal of Research & Health*, 8(6), 531-540. <https://doi.org/10.29252/jrh.8.6.531>

Abadinsky, H. (2008). *Drug use and abuse: A comprehensive introduction* (6th ed.). Thomson Wadsworth.

Abbruscato, T. J., & Trippier, P. C. (2018). DARK classics in chemical neuroscience: methamphetamine. *ACS Chemical Neuroscience*, 9(10), 2373-2378. <https://doi.org/10.1021/acschemneuro.8b00123>

Acar, G., Demir, A., Görmez, D., & Keser, İ. (2015). Aile ve çocuk suçluluğu ilişkisi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1(2), 651-656.

Adams, B. N., & Sydie, R. A. (2001). *Sociological theory*. Pine Forge Press.

Aday, J. S., Mitzkovitz, C. M., Bloesch, E. K., Davoli, C. C., & Davis, A. K. (2020). Long-term effects of psychedelic drugs: A systematic review. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 113, 179-189. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2020.03.017>

Adler, F. Mueller, G. O. W., & Laufer, W. S. (2018). *Criminology* (9th ed.). McGraw-Hill.

Adler, P. A., & Adler, P. (2006). The deviance society. *Deviant Behavior*, 27(2), 129-148. <https://doi.org/10.1080/15330150500468444>

Affinnih, Y. H. (1999). A review of literature on drug use in sub-saharan africa countries and its economic and social implications. *Substance Use & Misuse*, 34(3), 443-454. <https://doi.org/10.3109/10826089909035655>

Agnew, R. (1985). A revised strain theory of delinquency. *Social Forces*, 64(1), 151-167. <https://doi.org/10.2307/2578977>

Agnew, R. (1989). A longitudinal test of the revised strain theory. *Journal of Quantitative Criminology*, 5(4), 373-387.

Agnew, R. (2012). Reflection on a revised strain theory of delinquency. *Social Forces*, 91(1), 33-38.

Agrawal, A., Verweij, K. J. H., Gillespie, N. A., Heath, A. C., Lessov-Schlaggar, C. N., Martin, N. G., Nelson, E. C., Slutske, W. S., & Lynskey, M. T. (2012). The genetics of addiction: A translational perspective. *Translational Psychiatry*, 2(7), e140. <https://doi.org/10.1038/tp.2012.54>

Ahtee, L., & Shillito, E. (1970). The effect of benzodiazepines and atropine on exploratory behaviour and motor activity of mice. *British Journal of Pharmacology*, 40(2), 361-371. <https://doi.org/10.1111/j.1476-5381.1970.tb09928.x>

Akan, M., & Cumurcu, H. B. (2021). Kokain ile ilişkili patolojiler. *Current Addiction Research*, 5(1), 16-24. <https://doi.org/10.5455/car.105-1632808119>

Akbaş, G. E., & Mutlu, E. (2016). Madde bağımlılığı tedavisi gören kişilerin bağımlılık ve tedavi deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 101-122.

Akers, R. L. (1968). Problems in the sociology of deviance: Social definitions and behavior. *Social Forces*, 46(4), 455-465. <https://doi.org/10.2307/2575380>

Akers, R. L. (1991). Self-Control as a general theory of crime. *Journal of Quantitative Criminology*, 7(2), 201-211.

Akers, R. L. (2012). *Criminological theories: Introduction and evaluation* (2nd ed.). Routledge.

Akkaya, N., Aktürk, İ., & Yaman, Ö. M. (2023). Türkiye’de 2011-2021 yılları arasında uçuçu nitelikli maddelerin kullanımına yönelik istatistiki verilerin değęerlendirilmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 24(2), 239-272. <https://doi.org/10.51982/bagimli.1124207>

Albal, E. (2019). Madde bağımlılarında şema ve psikolojik esneklik yaklaşımlarının madde bağımlılığı şiddetine etkisi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstanbul.

Albayrak, H. (2019). Feminist sosyal çalışma perspektifiyle çocuğun uyuşturucu madde bağımlılığında hakim annelik ideolojisine karşı annelik pratiğı (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Alhyas, L., Al Ozaibi, N., Elarabi, H., El-Kashef, A., Wanigaratne, S., Almarzouqi, A., Alhosani, A., & Al Ghaferi, H. (2015). Adolescents' perception of substance use and factors influencing its use: A qualitative study in Abu Dhabi. *JRSM Open*, 6(2), 2054270414567167. <https://doi.org/10.1177/2054270414567167>

Al-kuraishy, H. M., Al-Gareeb, A. I., Saad, H. M., & Batiha, G. E.-S. (2023). Benzodiazepines in Alzheimer’s disease: Beneficial or detrimental effects. *Inflammopharmacology*, 31(1), 221-230. <https://doi.org/10.1007/s10787-02201099-y>

AlOtaibi, S. O., Althinyan, G. K., Alzakari, Z. A., Mohamed, F. A., & Menezes, R. G. (2023). The Use of Volatile Substances in Drug-Facilitated Sexual Assault: A Systematic Review. *Cureus*, 15(1), e33430. <https://doi.org/10.7759/cureus.33430>

Alpay, N., Karamustafaoğlu, N., & Kükürt, R. (1995). Somatizasyon bozukluğu olan hastalarda aleksitimi. *Düşünen Adam*, 8(2), 16-17.

Altın, A. (2021). Madde bağımlılığı ile mücadelede dini lider eğitici eğitimi programının farkındalık oluşturma ve öz-yeterlik üzerine etkisi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Altınkaya, Ö. (2010). 2007-2009 yılları arasında Adana ilinde uyuşturucu madde kaynaklı suçları işleyen bireylerin sosyodemografik özelliklerinin incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.

- Altman, J., Everitt, B. J., Glautier, S., Markou, A., Nutt, D., Orejarena, M. J., & Robbins, T. W. (1996). The biological, social and clinical bases of drug addiction: Commentary and debate. *Psychopharmacology*, 125(4), 285-345. <https://doi.org/10.1007/BF02246016>
- Altuner, D., Engin, N., Güner, C., Akyay, İ., & Akgül, A. (2009). Madde kullanımı ve suç ilişkisi: Kesitsel bir araştırma. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 87-94.
- American Psychiatric Association (APA) (2022). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Association.
- Amstadter, A. B., Lönn, S., Sundquist, J., Sundquist, K., & Kendler, K. S. (2023). Post-traumatic stress disorder and drug use disorder: examination of aetiological models in a Swedish population-based cohort. *European Journal of Psychotraumatology*, 14(2). <https://doi.org/10.1080/20008066.2023.2258312>
- Anderson, E. (1999). *Code of the street: Decency, violence, and the moral life of the inner city*. W. W. Norton & Company.
- Andrade, A. L. M., Scatena, A., Lavezzo, B. O., Reichert, R. A., De Micheli, D., & Lopes, F. M. (2023). Substance use disorder among bereaved individuals: A systematic review. *Paidéia (Ribeirão Preto)*, 33, e3308. <https://doi.org/10.1590/1982-4327e3308>
- Ani, C. L., Omigie, I. O., Omigie, D. O., Na'inna, A. M., Adesue, G. A., & Abiola, D. D. (2025). Assessing gender and age-varying differences in substance use disorders: Prevalence and risk factors through quantitative analysis. *Acad Bull Ment Health*, 3, 54-66. https://doi.org/10.25259/ABMH_9_2025
- Aniline, O., & Pitts, F. N., Jr (1982). Phencyclidine (PCP): A review and perspectives. *Critical Reviews in Toxicology*, 10(2), 145-177. <https://doi.org/10.3109/10408448209041322>
- Arkes, J. (2007). Does the economy affect teenage substance use? *Health Economics*, 16(1), 19-36. <https://doi.org/10.1002/hec.1132>
- Arria, A. M., Geisner, I. M., Cimini, M. D., Kilmer, J. R., Caldeira, K. M., Barrall, A. L., Vincent, K. B., Fossos-Wong, N., Yeh, J. C., Rhew, I., Lee, C. M., Subramaniam, G. A., Liu, D., & Larimer, M. E. (2018). Perceived academic benefit is associated with nonmedical prescription stimulant use among college students. *Addictive Behaviors*, 76, 27-33. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2017.07.013>
- Arslan, H. (2019). Kadınlar da madde bağımlılığının gelişmesinde ihmal ve istismarın etkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Arunogiri, S., Foulds, J. A., McKetin, R., & Lubman, D. I. (2018). A systematic review of risk factors for methamphetamine-associated psychosis. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 52(6), 514-529. <https://doi.org/10.1177/0004867417748750>

Aschengrau, A., Grippio, A., & Winter, M. R. (2021). Influence of Family and Community Socioeconomic Status on the Risk of Adolescent Drug Use. *Substance Use & Misuse*, 56(5), 577–587. <https://doi.org/10.1080/10826084.2021.1883660>

Ashrafioun, L., Allan, N. P., & Stecker, T. A. (2022). Opioid use disorder and its association with self-reported difficulties participating in social activities. *The American Journal on Addictions*, 31(1), 46-52. <https://doi.org/10.1111/ajad.13220>

Aslan, A. (2019). Madde bağımlılığına karşı toplumsal bilinç oluşmasında annelerin rolü: Manne projesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.

Ateş, K., & Tuncay, T. (2020). Madde bağımlılığı merkezine başvuranların aile ve sosyo-demografik özellikler açısından incelenmesi Bursa GADDEM örneği. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (16), 62–81. <https://doi.org/10.46218/tshd.796668>

Atlam, D., & Coşkunol, H. (2022). The most severe stigma: Stigma toward substance use disorder. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 9(1), 99-105.

Atlam, D., Çınaroğlu Asar, A., Sasman Kaylı, D., & Kırılı, U. (2024). Kadınlarda alkol ve madde bağımlılığında toplumsal ve kendini damgalama. *Bağımlılık Dergisi*, 25(3), 311-319. <https://doi.org/10.51982/bagimli.1378697>

Atlam, D.H., Aldemir, E., & Altıntoprak, A.E. (2017). Prevalence of risky behaviors and relationship of risky behaviors with substance use among university students. *Dusunen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 30, 287-298. [Doi.org/10.5350/DAJPN2017300402](https://doi.org/10.5350/DAJPN2017300402)

Aung, M. M., Griffin, G., Huffman, J. W., Wu, M. J., Keel, C., Yang, B., Showalter, V. M., Abood, M. E., & Martin, B. R. (2000). Influence of the N-1 alkyl chain length of cannabimimetic indoles upon CB1 and CB2 receptor binding. *Drug and Alcohol Dependence*, 60(2), 133-140. [https://doi.org/10.1016/S0376-8716\(99\)00152-0](https://doi.org/10.1016/S0376-8716(99)00152-0)

Auwärter, V., Dresen, S., Weinmann, W., Müller, M., Pütz, M., & Ferreirós, N. (2009). 'Spice' and other herbal blends: Harmless incense or cannabinoid designer drugs?. *Journal of Mass Spectrometry*, 44(6), 832-837. <https://doi.org/10.1002/jms.1558>

Avcı, E. (2017). Madde bağımlılığı tedavisi görmüş bireylerde bilişsel davranışçı grup psikoterapisinin relaps eğilimi üzerindeki etkisinin sınanması (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.

Avcı, M. (2025). Adolescents' experiences with substance use: Risks, protective factors and interventions. *BMC Psychology*, 13(802). <https://doi.org/10.1186/s40359-025-03125-w>

Aycan, A., Bıkım, E., Akcan, E. F., Samancı, A., & Bacioğlu, İ. (2000). İstanbul'da suç zanlısı kadınlarda cezaevi öncesi alkol ve madde kullanma sıklığı ve özellikleri. *Bağımlılık Dergisi*, 1, 9-13.

Ayres, T. C. (2021). Childhood trauma, problematic drug use and coping. *Deviant Behavior*, 42(5), 578-599. <https://doi.org/10.1080/01639625.2020.1746132>

Aziani, A. (2020). Violent disequilibrium: The influence of instability in the economic value of cocaine markets on homicides. *Crime, Law and Social Change*, 74(3), 245-272. <https://doi.org/10.1007/s10611-020-09894-2>

Bahar, A. (2018). Uyuşturucu madde kullanımının nedenleri ve bağımlılık oluşum sürecinde iletişimsel yaklaşımların rolü ve önemi: Polis kayıtları üzerinden olgusal bir inceleme. *Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 55, 1-36. Doi.org/10.26650/CONNECTIST2018-0032

Bahar, S. S., & Salleh, M. S. (2024). Unravelling the nexus: Social environment and peer influence in drug abuse in Lawas, Sarawak. *Malaysian Journal of Social Sciences and Humanities*, 9(8), e002916. <https://doi.org/10.47405/mjssh.v9i8.2916>

Balcı, M. (2009). Türk ceza kanununda uyuşturucu madde ticareti suçları (TCK.m.188) (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Baldrige, E. B., & Bessen, H. A. (1990). Phencyclidine. *Emergency Medicine Clinics of North America*, 8(3), 541-550.

Ballentine, G., Friedman, S. F., & Bzdok, D. (2022). Trips and neurotransmitters: Discovering principled patterns across 6850 hallucinogenic experiences. *Science Advances*, 8(11), Article eabl6989. <https://doi.org/10.1126/sciadv.abl6989>

Balster, R. L. (1998). Neural basis of inhalant abuse. *Drug and Alcohol Dependence*, 51(1-2), 207-214. [https://doi.org/10.1016/S0376-8716\(98\)00078-7](https://doi.org/10.1016/S0376-8716(98)00078-7)

Barkan, S. E. (2018). *Criminology: a sociological understanding* (7th ed.). Boston: Pearson.

Barrett, A. E., & Turner, R. J. (2006). Family structure and substance use problems in adolescence and early adulthood: examining explanations for the relationship. *Addiction (Abingdon, England)*, 101(1), 109-120. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2005.01296.x>

Barrett, F. S., Bradstreet, M. P., Leoutsakos, J. S., Johnson, M. W., & Griffiths, R. R. (2016). The Challenging Experience Questionnaire: Characterization of challenging experiences with psilocybin mushrooms. *Journal of Psychopharmacology (Oxford, England)*, 30(12), 1279-1295. <https://doi.org/10.1177/0269881116678781>

Barrett, F. S., Johnson, M. W., & Griffiths, R. R. (2015). Validation of the revised Mystical Experience Questionnaire in experimental sessions with psilocybin. *Journal of Psychopharmacology (Oxford, England)*, 29(11), 1182-1190. <https://doi.org/10.1177/0269881115609019>

Barrios, K. P., Connolly, D. J., Ferris, J. A., Maier, L. J., Barratt, M. J., Winstock, A. R., Puljević, C., & Gilchrist, G. (2024). Ketamine use in a large global sample: Characteristics, patterns of use and emergency medical treatment. *Journal of Psychopharmacology*, 39(1), 8-22 <https://doi.org/10.1177/02698811241273850>

Barrios, N., Riordan, W., Garcia-Rivas, V., Peltier, M. R., Roberts, W., Verplaetse, T. L., Kohler, R., Zhou, H., Banini, B. A., McKee, S. A., Cosgrove, K. P., & Zakiniaez, Y. (2025). Preclinical and clinical sex

differences in the effects of alcohol on measures of brain dopamine: A systematic review. *Biology of Sex Differences*, 16(1), 24. <https://doi.org/10.1186/s13293-025-00706-7>

Bartollas, C., & Schmallegger, F. (2018). Juvenile delinquency (3rd ed.). Pearson Education.

Basedow, L.A., Kuitunen-Paul, S., Roessner, V., & Golub, Y. (2020). Traumatic events and substance use disorders in adolescents. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 559. Doi: 10.3389/fpsyt.2020.00559

Bassey, U. M., Makinde, B., Ajani, I. R., & Olumide, O. M. (2013). Relationship between drug abuse and deviant behaviour among undergraduate students of University of Lagos, Nigeria. *American International Journal of Social Science*, 2(6), 63-70.

Başay, Ö., Yüncü, Z., Kabukçu Başay, B., Öztürk, Ö., & Aydın, C. (2016). Alkol-madde kullanım bozuklukları olan ergenlerin kişilik özellikleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(2), 127-135. <https://doi.org/10.5455/apd.194102>

Bathish, R., Best, D., Savic, M., Beckwith, M., Mackenzie, J., & Lubman, D. I. (2017). "Is it me or should my friends take the credit?" The role of social networks and social identity in recovery from addiction. *Journal of Applied Social Psychology*, 47(1), 1-55. <https://doi.org/10.1111/jasp.12420>

Batis, J. C. (2017). Effectiveness of Inhalant Abuse Legislation. *Substance Use & Misuse*, 52(2), 175-181. <https://doi.org/10.1080/10826084.2016.1223135>

Baum-Baicker C. (1985). The psychological benefits of moderate alcohol consumption: A review of the literature. *Drug and Alcohol Dependence*, 15(4), 305-322. [https://doi.org/10.1016/0376-8716\(85\)90008-0](https://doi.org/10.1016/0376-8716(85)90008-0)

Baumeister, D., Barnes, G., Giaroli, G., & Tracy, D. (2014). Classical hallucinogens as antidepressants? A review of pharmacodynamics and putative clinical roles. *Therapeutic Advances in Psychopharmacology*, 4(4), 156-169. <https://doi.org/10.1177/2045125314527985>

Bayhan, V. (2015). Eğitim Sosyolojisinin Uygulama Alanında Yeni Bir Model: Okul Sosyoloğu ve Görevleri. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(30), 255-274. <https://doi.org/10.16917/sd.18117>

Bayhan, V. (2023). Gençlerde madde bağımlılığının sosyolojik nedenleri V. Bayhan ve M. Fırat (Ed.), Sosyoloji alanında uluslararası araştırma ve değerlendirmeler (s. 37-44). Serüven Yayınevi.

Bayhan, V., & Yasuntimur, A. (2023). The socio-psychological profile and addiction experience of psychoactive substance users on probation in Türkiye: A qualitative study. *Alcoholism and Drug Addiction*, 36(4), 265-278. <https://doi.org/10.5114/ain.2023.137159>

Bayhan, V., & Yasuntimur, A. (2024). "Deprem, kıyameti yaşamak gibidir": 6 Şubat 2023 deprem mağdurlarının deneyimleri üzerine bir çalışma (Malatya örneği). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(3), 1416-1437. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1507536>

Bayhan, V., Yasuntimur, A. & Karayünlü, H. (2025a). From minor violations to alcohol addiction: An examination of alcohol dependence through the lens of the broken windows theory. *Journal of Economy Culture and Society*, 72, 80-93. <https://doi.org/10.26650/JECS2025-1623880>

Bayhan, V., Yasuntimur, A., & Demir, N. (2025b). Post-Traumatic Stress and Coping Strategies for Earthquake-Related Stress Among Individuals Affected by the February 6, 2023 Earthquakes: The Case of Malatya. *Firat University Journal of Social Sciences*, 35(2), 773-786. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1596751>

Baylen, C. A., & Rosenberg, H. (2006). A review of the acute subjective effects of MDMA/ecstasy. *Addiction (Abingdon, England)*, 101(7), 933-947. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2006.01423.x>

Beauvais, F., & Oetting, E. R. (1987). Toward a clear definition of inhalant abuse. *The International Journal of the Addictions*, 22(8), 779-784. <https://doi.org/10.3109/10826088709027457>

Becker, H. S. (2013). Hariciler (Outsiders) bir sapkınlık sosyolojisi çalışması (Ş. Geniş ve L. Ünsaldı çev.). Heretik.

Becker, H. S. (1953). Becoming a marihuana user. *The American Journal of Sociology*, 59(3), 235-242.

Becker, J. B., McClellan, M. L., & Reed, B. G. (2017). Sex differences, gender and addiction. *Journal of Neuroscience Research*, 95(1-2), 136-147. <https://doi.org/10.1002/jnr.23963>

Becoña, E., Martínez, Ú., Calafat, A., Juan, M., Fernández-Hermida, J. R., & Secades-Villa, R. (2012). Parental styles and drug use: A review. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 19(1), 1-10. <https://doi.org/10.3109/09687637.2011.631060>

Belfiore, C. I., Galofaro, V., Cotroneo, D., Lopis, A., Tringali, I., Denaro, V., & Casu, M. (2024). A multi-level analysis of biological, social, and psychological determinants of substance use disorder and co-occurring mental health outcomes. *Psychoactives*, 3(2), 194-214. <https://doi.org/10.3390/psychoactives3020013>

Benito, A., de Fonseca, F. R., & Haro, G. (2022). Sexual differences in addictions and dual disorders: Importance of gender perspective. *Brain Sciences*, 12(10), 1346. <https://doi.org/10.3390/brainsci12101346>

Bennett, T., Holloway, K., & Farrington, D. (2008). The statistical association between drug misuse and crime: A meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 13(2), 107-118. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2008.02.001>

Berman, S. M., Kuczenski, R., McCracken, J. T. ve London, E. D. (2009). Potential adverse effects of amphetamine treatment on brain and behavior: A review. *Molecular Psychiatry*, 14(2), 123-142. <https://doi.org/10.1038/mp.2008.90>

Bernburg, J. G. (2002). Anomie, social change and crime: A theoretical examination of institutional-anomie theory. *The British Journal of Criminology*, 42(4), 729-742.

Bernhardt, C., & King, C. (2022). Neighborhood disadvantage and prescription drug misuse in low-income urban mothers. *Drug and Alcohol Dependence*, 231, 109245. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2021.109245>

Berridge, K. C., & Robinson, T. E. (1998). What is the role of dopamine in reward: Hedonic impact, reward learning, or incentive salience? *Brain Research Reviews*, 28(3), 309-369. [https://doi.org/10.1016/s0165-0173\(98\)00019-8](https://doi.org/10.1016/s0165-0173(98)00019-8)

Besnard, P. (1988). The true nature of anomie. *Sociological Theory*, 6(1), 91-95. <https://doi.org/10.2307/201916>

Bey, T., & Patel, A. (2007). Phencyclidine intoxication and adverse effects: A clinical and pharmacological review of an illicit drug. *The California Journal of Emergency Medicine*, 8(1), 9-14.

Bingöl, İ. (2023). Uyuşturucu suçları üzerine sosyolojik bir araştırma: Bingöl örneği. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Firat Üniversitesi, Elazığ.

Bisagno, V., González, B., & Urbano, F. J. (2016). Cognitive enhancers versus addictive psychostimulants: The good and bad side of dopamine on prefrontal cortical circuits. *Pharmacological Research*, 109, 108-118. <https://doi.org/10.1016/j.phrs.2016.01.013>

Błaszczyk, B., Straburzyński, M., Więckiewicz, M., Budrewicz, S., Niemiec, P., Staszkiwicz, M., & Waliszewska-Prosoń, M. (2023). Relationship between alcohol and primary headaches: A systematic review and meta-analysis. *The Journal of Headache and Pain*, 24, Article 116. <https://doi.org/10.1016/s10194-023-01653-7>

Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism: Perspective and method*. New Jersey: Prentice-Hall.

Board, A. R., Guy, G., Jones, C. M., & Hoots, B. (2020). Trends in stimulant dispensing by age, sex, state of residence, and prescriber specialty - United States, 2014-2019. *Drug and Alcohol Dependence*, 217, 108297. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2020.108297>

Boardman, J.D., Finch, B. K., Ellison, C. G., Williams, D. R., & Jackson, J. S. (2001). Neighborhood disadvantage, stress, and drug use among adults. *Journal of Health and Social Behavior*, 42(2), 151-165.

Bobzean, S. A., DeNobrega, A. K., & Perrotti, L. I. (2014). Sex differences in the neurobiology of drug addiction. *Experimental neurology*, 259, 64-74. <https://doi.org/10.1016/j.expneurol.2014.01.022>

Bodur, M., & Tutuncu Toker, R. (2025). Effectiveness and safety of high-dose oral phenobarbital in children with recurrent and treatment-refractory seizures. *Clinical Pediatrics*, 64(9). <https://doi.org/10.1177/00099228251328136>

Bolton, J., Cox, B., Clara, I., & Sareen, J. (2006). Use of alcohol and drugs to self-medicate anxiety disorders in a nationally representative sample. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 194(11), 818-825. <https://doi.org/10.1097/01.nmd.0000244481.63148.98>

Bonem, E. M., Ellsworth, P. C., & Gonzalez, R. (2015). Age differences in risk: Perceptions, intentions, and domains. *Journal of Behavioral Decision Making*, 28(4), 317-330. <https://doi.org/10.1002/bdm.1848>

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). Greenwood Press.

Bowen S. E. (2011). Two serious and challenging medical complications associated with volatile substance misuse: sudden sniffing death and fetal solvent syndrome. *Substance Use & Misuse*, 46(Suppl 1), 68-72. <https://doi.org/10.3109/10826084.2011.580220>

Bowyer, J. F., & Hanig, J. P. (2014). Amphetamine and methamphetamine-induced hyperthermia: Implications of the effects produced in brain vasculature and peripheral organs to forebrain neurotoxicity. *Temperature (Austin, Tex.)*, 1(3), 172-182. <https://doi.org/10.4161/23328940.2014.982049>

Boys, A., Marsden, J., & Strang, J. (2001). Understanding reasons for drug use amongst young people: a functional perspective. *Health Education Research*, 16(4), 457-469. <https://doi.org/10.1093/her/16.4.457>

Bozkurt, D. (2016). Gençler arasında uyuşturucu madde kullanımının nedenlerinin suç sosyolojisi kapsamında incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kara Harp Okulu, Ankara.

Bozkurt, M. (2023). 20-30 yaş arası gençlerde madde bağımlılığı ve aile ilişkilerinin incelenmesi (İğdir örneği) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ardahan Üniversitesi, Ardahan.

Bozkurt, V. (2014). *Değişen dünyada sosyoloji temeller kavramlar kurumlar* (10. Basım). EKİN Basım Yayın Dağıtım.

Brady, K. T., Haynes, L. F., Hartwell, K. J., & Killeen, T. K. (2013). Substance use disorders and anxiety: A treatment challenge for social workers. *Social Work in Public Health*, 28(3-4), 407-423. <https://doi.org/10.1080/19371918.2013.774675>

Braithwaite, J. (1989) *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brauer, L. H., & de Wit, H. (1996). Subjective responses to d-amphetamine alone and after pimozide pretreatment in normal, healthy volunteers. *Biological Psychiatry*, 39(1), 26-32. [https://doi.org/10.1016/0006-3223\(95\)00110-7](https://doi.org/10.1016/0006-3223(95)00110-7)

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>

Broussard, L. (2020). *Inhalants*. In B. S. Levine & S. Kerrigan (Eds.), *Principles of forensic toxicology* (5th ed., pp. 561-568). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-42917-1>

Brown, P. J., & Wolfe, J. (1994). Substance abuse and post-traumatic stress disorder comorbidity. *Drug and Alcohol Dependence*, 35(1), 51-59. [https://doi.org/10.1016/0376-8716\(94\)90110-4](https://doi.org/10.1016/0376-8716(94)90110-4)

Brown, S. E. Esbensen, F. A., & Geis, G. (2010). *Criminology: Explaining crime and its context* (7th ed.). Anderson Publishing.

- Brown, S. M., & Shillington, A. M. (2016). Childhood adversity and the risk of substance use and delinquency: The role of protective adult relationships. *Child Abuse & Neglect*, 63, 211-221. [Doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.11.006](https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.11.006)
- Brust, J. C. M. (2004). *Neurological aspects of substance abuse* (2nd ed.). Elsevier.
- Budney, A. J., Vandrey, R. G., & Fearer, S. (2011). *Cannabis*. In P. Ruiz & E. C. Strain (Eds.), *Substance abuse: A comprehensive textbook* (5th ed., pp. 214-237). Wolters Kluwer / Lippincott Williams & Wilkins.
- Bulgan, C., & Demirel, G. (2023). Evaluation of alcohol, substance and antidepressant drug use of university students during the COVID-19 pandemic. *Anatolian Current Medical Journal*, 5(1), 1-6. <https://doi.org/10.38053/acmj.1169944>
- Bulgurcu, H. S. (2015). Uyuşturucu madde kullanmak suretiyle denetimli serbestlik tedbiri alan gençler üzerine sosyolojik bir inceleme (Tokat İl Merkezi Örneği). (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Bulut, A. (2023). Alkol ve madde bağımlılığı riski olan bireylerin başa çıkma tutumlarının incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Burgess, R. L., & Akers, R. L. (1966). A differential association-reinforcement theory of criminal behavior. *Social Problems*, 14(2), 128-147. doi:10.2307/798612
- Burke, R. H. (2009). *An introduction to criminological theory* (3rd ed.). Willan Publishing.
- Butt, S., Chou, S., & Browne, K. (2011). A rapid systematic review on the association between childhood physical and sexual abuse and illicit drug use among males. *Child Abuse Review*, 20(1), 6-38. <https://doi.org/10.1002/car.1100>
- Buvik, K., Moan, I. S., & Halkjelsvik, T. (2018). Alcohol-related absence and presenteeism: Beyond productivity loss. *The International Journal on Drug Policy*, 58, 71-77. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2018.05.005>
- Byqvist, S. (1999). Criminality among female drug abusers. *Journal of Psychoactive Drugs*, 31(4), 353-362. <https://doi.org/10.1080/02791072.1999.10471765>
- Cadoni, C. (2016). Fischer 344 and Lewis rat strains as a model of genetic vulnerability to drug addiction. *Frontiers in Neuroscience*, 10, 13. <https://doi.org/10.3389/fnins.2016.00013>
- Cakir, E., Aslan, S., & Ibis, E. (2024). Acute liver ischemia caused by vasculitis due to the use of synthetic cannabinoids. *Journal of the Belgian Society of Radiology*, 108(1), 46, 1-3. <https://doi.org/10.5334/jbsr.3556>
- Calafat, A., García, F., Juan, M., Becoña, E., & Fernández-Hermida, J. R. (2014). Which parenting style is more protective against adolescent substance use? Evidence within the European context. *Drug and Alcohol Dependence*, 138, 185-192. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2014.02.705>

Calcaterra, N. E., & Barrow, J. C. (2014). Classics in chemical neuroscience: Diazepam (Valium). *ACS Chemical Neuroscience*, 5(4), 253-260. <https://doi.org/10.1021/cn5000056>

Calipari, E. S., & Ferris, M. J. (2013). Amphetamine mechanisms and actions at the dopamine terminal revisited. *The Journal of Neuroscience: The Official Journal of the Society for Neuroscience*, 33(21), 8923-8925. <https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.1033-13.2013>

Cardona-Acosta, A. M., Meisser, N., Vardeleon, N. I., Steiner, H., & Bolaños-Guzmán, C. A. (2025). Mother's little helper turned a foe: Alprazolam use, misuse, and abuse. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry*, 136, Article 111137. <https://doi.org/10.1016/j.pnpbp.2024.111137>

Carolan, D. (2022). ADHD stimulant medication misuse and considerations for current prescribing practice: A literature review. *Irish Journal of Medical Science*, 191(1), 313-320. <https://doi.org/10.1007/s11845-020-02502-1>

Carpenter, C. S., McClellan, C. B., & Rees, D. I. (2017). Economic conditions, illicit drug use, and substance use disorders in the United States. *Journal of Health Economics*, 52, 63-73. <https://doi.org/10.1016/j.jhealeco.2016.12.009>

Carrà, G., Bartoli, F., Galanter, M., & Crocamo, C. (2019). Untreated depression and non-medical use of prescription pain relievers: findings from the National Survey on Drug Use and Health 2008-2014. *Postgraduate Medicine*, 131(1), 52-59. <https://doi.org/10.1080/00325481.2019.1546533>

Carrabine, E. Cox, P. Lee, M. Plummer, K., & South, N. (2009). *Criminology a sociological introduction* (2nd ed.). Routledge.

Carroll, F. I., Lewin, A. H., Boja, J. W., & Kuhar, M. J. (1992). Cocaine receptor: biochemical characterization and structure-activity relationships of cocaine analogues at the dopamine transporter. *Journal of Medicinal Chemistry*, 35(6), 969-981. <https://doi.org/10.1021/jm00084a001>

Carter, C., Laviolette, L., Bietar, B., Zhou, J., & Lehmann, C. (2024). Cannabis, cannabinoids, and stroke: Increased risk or potential for protection a narrative review. *Current Issues in Molecular Biology*, 46(4), 3122-3133. <https://doi.org/10.3390/cimb46040196>

Carvalho, J. K. F., Pereira-Rufino, L. S., Panfilio, C. E., Silva, R. D. A., & Céspedes, I. C. (2021). Effect of chronic alcohol intake on motor functions on the elderly. *Neuroscience Letters*, 745, Article 135630. <https://doi.org/10.1016/j.neulet.2021.135630>

Cassels, B. K., & Sáez-Briones, P. (2018). Dark Classics in chemical neuroscience: Mescaline. *ACS Chemical Neuroscience*, 9(10), 2448-2458. <https://doi.org/10.1021/acscchemneuro.8b00215>

Castle, M. E., & Flanigan, M. E. (2024). The role of brain serotonin signaling in excessive alcohol consumption and withdrawal: A call for more research in females. *Neurobiology of Stress*, 30, Article 100618. <https://doi.org/10.1016/j.ynstr.2024.100618>

Cecil, C. A., Walton, E., Smith, R. G., Viding, E., McCrory, E. J., Relton, C. L., Suderman, M., Pingault, J. B., McArdle, W., Gaunt, T. R., Mill, J., & Barker, E. D. (2016). DNA methylation and substance-use risk: a prospective, genome-wide study spanning gestation to adolescence. *Translational Psychiatry*, 6(12), e976. <https://doi.org/10.1038/tp.2016.247>

Cénat, J. M., McIntee, S. E., & Blais-Rochette, C. (2020). Symptoms of posttraumatic stress disorder, depression, anxiety and other mental health problems following the 2010 earthquake in Haiti: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 273, 55-85. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.04.046>

Chaves, T. V., Sanchez, Z. M., Ribeiro, L. A., & Nappo, S. A. (2011). Crack cocaine craving: behaviors and coping strategies among current and former users. *Revista De Saude Publica*, 45(6), 1168-1175. <https://doi.org/10.1590/s0034-89102011005000066>

Chiappini, S., Gramuglia, P. D., Mosca, A., Cavallotto, C., Cavallotto, C., Miuli, A., Corkery, J. M., Guirguis, A., Schifano, F., & Martinotti, G. (2024). Methylphenidate abuse and misuse in patients affected with a psychiatric disorder and a substance use disorder: A systematic review. *Frontiers in Psychiatry*, 15, Article 1508732. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2024.1508732>

Chilcoat, H. D., & Breslau, N. (1998). Posttraumatic stress disorder and drug disorders: Testing causal pathways. *Archives of General Psychiatry*, 55(10), 913-917. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.55.10.913>

Christie, N. C. (2021). The role of social isolation in opioid addiction. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 16(7), 645-656. <https://doi.org/10.1093/scan/nsab029>

Chrostek, L., Jelski, W., Szmitkowski, M., & Puchalski, Z. (2003). Gender-related differences in hepatic activity of alcohol dehydrogenase isoenzymes and aldehyde dehydrogenase in humans. *Journal of Clinical Laboratory Analysis*, 17(2), 93-96. <https://doi.org/10.1002/jcla.10076>

Ciucă Anghel, D.M., Nițescu, G. V., Tiron, A.T., Guțu, C. M., & Baconi, D. L. (2023). Understanding the mechanisms of action and effects of drugs of abuse. *Molecules*, 28(13), Article 4969. <https://doi.org/10.3390/molecules28134969>

Cleck, J. N., & Blendy, J. A. (2008). Making a bad thing worse: adverse effects of stress on drug addiction. *The Journal of clinical investigation*, 118(2), 454-461. <https://doi.org/10.1172/JCI33946>

Clinard, M. B., & Meier, R. F. (2011). *Sociology of deviant behavior* (14th ed.). Cengage Learning.

Cloos J. M. (2005). The treatment of panic disorder. *Current Opinion in Psychiatry*, 18(1), 45-50.

Cole, J. O., & Katz, M. M. (1964). The psychotomimetic drugs: An overview. *JAMA*, 187(10), 758-761. <https://doi.org/10.1001/jama.1964.03060230086021>

Cole, R. H., Moussawi, K., & Joffe, M. E. (2024). Opioid modulation of prefrontal cortex cells and circuits. *Neuropharmacology*, 248, 109891. <https://doi.org/10.1016/j.neuropharm.2024.109891>

Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94(Supplement), 95-120.

Collins S. E. (2016). Associations between socioeconomic factors and alcohol outcomes. *Alcohol Research: Current Reviews*, 38(1), 83-94. <https://doi.org/10.35946/arcr.v38.1.11>

Conklin, J. E. (2013). *Criminology*. (11th ed.). Pearson Education, Inc.

Connolly, J. (2017). Illicit drug markets, systemic violence and victimisation. *Northern Ireland Legal Quarterly*, 68(4), 415-432. <https://doi.org/10.53386/nllq.v68i4.54>

Contreras, C., & Hipp, J. R. (2020). Drugs, Crime, Space, and Time: A Spatiotemporal Examination of Drug Activity and Crime Rates. *Justice Quarterly*, 37(2), 187-209. <https://doi.org/10.1080/07418825.2018.1515318>

Cooley, C. H. (1902). *Human nature and the social order*. New York: Charles Scribner's Sons.

Corder, G., Castro, D. C., Bruchas, M. R., & Scherrer, G. (2018). Endogenous and exogenous opioids in pain. *Annual Review of Neuroscience*, 41, 453-473. <https://doi.org/10.1146/annurev-neuro-080317-061522>

Coupey, S. M. (1997). Barbiturates. *Pediatrics in Review*, 18(8), 260-265. <https://doi.org/10.1542/pir.18-8-260>

Covington, S. S. (2008). Women and Addiction: A Trauma-Informed Approach. *Journal of Psychoactive Drugs*, 40(5), 377-385. <https://doi.org/10.1080/02791072.2008.10400665>

Cozzoli, D. K., Strong-Kaufman, M. N., Tanchuck-Nipper, M. A., & Hashimoto, J. G. (2021). Genomic and personalized medicine approaches for substance use disorders (SUDs): Looking at genome-wide association studies. *Biomedicine*, 9(12), 1799. <https://doi.org/10.3390/biomedicine9121799>

Craft, S., Ferris, J. A., Barratt, M. J., Maier, L. J., Lynskey, M. T., Winstock, A. R., & Freeman, T. P. (2022). Clinical withdrawal symptom profile of synthetic cannabinoid receptor agonists and comparison of effects with high potency cannabis. *Psychopharmacology*, 239(5), 1349-1357. <https://doi.org/10.1007/s00213-021-05945-1>

Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5th ed.). SAGE Publications.

Cruickshank, C. C., & Dyer, K. R. (2009). A review of the clinical pharmacology of methamphetamine. *Addiction*, 104(7), 1085-1099. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2009.02564.x>

Crum, R. M., Lillie-Blanton, M., & Anthony, J. C. (1996). Neighborhood environment and opportunity to use cocaine and other drugs in late childhood and early adolescence. *Drug and Alcohol Dependence*, 43(3), 155-161. [https://doi.org/10.1016/S0376-8716\(96\)01298-7](https://doi.org/10.1016/S0376-8716(96)01298-7)

Cui, C., Noronha, A., Morikawa, H., Alvarez, V. A., Stuber, G. D., Szumlinski, K. K., Kash, T. L., Roberto, M., & Wilcox, M. V. (2013). New insights on neurobiological mechanisms underlying alcohol addiction. *Neuropharmacology*, 67, 223-232. <https://doi.org/10.1016/j.neuropharm.2012.09.022>

Çakır, G., Acar, B., Kılınç, K., Sayhan, N., Demirli, Y., & Yaman, Ö. M. (2022). Saha çalışanlarının gözlemleri aracılığıyla madde bağımlısı çocuğu olan ailelerin özellikleri ve deneyimleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(3), 1095-1122. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.1079420>

Çelikel, B. (2023). Madde bağımlılığı tedavisinde aile katılımı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Çetin Şeker, B., Dinç, M., Işık, S., & Ögel, K. (2019). Incidence and characteristics of psychological trauma in alcohol and substance abuse disorder. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6, 315-336. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2019.6.2.0046>

Çetin, A. G. (2015). Madde bağımlılığı tanısı almış olan bireylerde karar verme süreçleri ile aşırme (craving) arasındaki ilişki (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

Çevik, M. (2021). Madde bağımlılığı ile mücadelede inanç temelli yaklaşım (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Çevik, M., & Kızmaz, Z. (2021). Uyuşturucu bağımlılarının demografik özellikleri ve madde kullanım alışkanlıkları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(37), 470-506. [Doi.org/10.14520/adyusbd.823646](https://doi.org/10.14520/adyusbd.823646)

Çoban, A. (2013). Kulüp kültürü ve uyuşturucu kullanımı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

D'Errico, S., Zanon, M., Radaelli, D., Concato, M., Padovano, M., Scopetti, M., Frati, P., & Fineschi, V. (2022). Acute kidney injury (AKI) in young synthetic cannabinoids abusers. *Biomedicines*, 10(8), 1936. <https://doi.org/10.3390/biomedicines10081936>

Dahl, P. (2016). Factors associated with truancy: Emerging adults' recollections of skipping school. *Journal of Adolescent Research*, 31(1), 119-138. <https://doi.org/10.1177/0743558415587324>

Daley, D. C. (2013). Family and social aspects of substance use disorders and treatment. *Journal of Food and Drug Analysis*, 21(4), 73-76. <https://doi.org/10.1016/j.jfda.2013.09.038>

Daniel, J. Z., Hickman, M., Macleod, J., Wiles, N., Lingford-Hughes, A., Farrell, M., Araya, R., Skapinakis, P., Haynes, J., & Lewis, G. (2009). Is socioeconomic status in early life associated with drug use? A systematic review of the evidence. *Drug and Alcohol Review*, 28(2), 142-153. <https://doi.org/10.1111/j.1465-3362.2008.00042.x>

Darcq, E., & Kieffer, B. L. (2018). Opioid receptors: Drivers to addiction?. *Nature Reviews Neuroscience*, 19(8), 499-514. <https://doi.org/10.1038/s41583-018-0028-x>

Das, S., Barnwal, P., Ramasamy, A., Sen, S., & Mondal, S. (2016). Lysergic acid diethylamide: a drug of 'use'?. *Therapeutic Advances in Psychopharmacology*, 6(3), 214-228. <https://doi.org/10.1177/2045125316640440>

Dash, G. F., Slutske, W. S., Martin, N. G., Statham, D. J., Agrawal, A., & Lynskey, M. T. (2019). Big five personality traits and alcohol, nicotine, cannabis, and gambling disorder comorbidity. *Psychology of Addictive Behaviors*, 33(4), 420-429. <https://doi.org/10.1037/adb0000468>

Deak, J. D., & Johnson, E. C. (2021). Genetics of substance use disorders: A review. *Psychological Medicine*, 51(13), 2189-2200. <https://doi.org/10.1017/S0033291721000969>

Decorte, T. (2001). Drug users' perceptions of 'controlled' and 'uncontrolled' use. *International Journal of Drug Policy*, 12(4), 297-320. [https://doi.org/10.1016/S0955-3959\(01\)00095-0](https://doi.org/10.1016/S0955-3959(01)00095-0)

Degenhardt, L., Stockings, E., Patton, G., Hall, W. D., & Lynskey, M. (2016). The increasing global health priority of substance use in young people. *The Lancet Psychiatry*, 3(3), 251-264. [http://dx.doi.org/10.1016/S2215-0366\(15\)00508-8](http://dx.doi.org/10.1016/S2215-0366(15)00508-8)

Deitch, D., Koutsenok, I., & Ruiz, A. (2000). The Relationship Between Crime and Drugs: What We Have Learned in Recent Decades. *Journal of Psychoactive Drugs*, 32(4), 391-397. <https://doi.org/10.1080/02791072.2000.10400241>

DeLamater, J. (1968). On the nature of deviance. *Social Forces*, 46(4), 445-455. <https://doi.org/10.2307/2575379>

Demers, C. H., Bogdan, R., & Agrawal, A. (2014). The genetics, neurogenetics, and pharmacogenetics of addiction. *Current Behavioral Neuroscience Reports*, 1(1), 33-44. <https://doi.org/10.1007/s40473-013-0004-8>

Demirbaş, T. (2016). *Kriminoloji* (6. Baskı.). Seçkin Yayıncılık.

Demirel, İ. (2022). İlçelerde yaşayan halkın madde bağımlılığına yönelik tutumunun değerlendirilmesi: Bursa Osmangazi ilçesi örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yalova Üniversitesi, Yalova.

Desantis, A. D., & Hane, A. C. (2010). "Adderall is Definitely Not a Drug": Justifications for the Illegal Use of ADHD Stimulants. *Substance Use & Misuse*, 45(1-2), 31-46. <https://doi.org/10.3109/10826080902858334>

Devane, W. A., Hanuš, L., Breuer, A., Pertwee, R. G., Stevenson, L. A., Griffin, G., Gibson, D., Mandelbaum, A., Etinger, A., & Mechoulam, R. (1992). Isolation and structure of a brain constituent that binds to the cannabinoid receptor. *Science*, 258(5090), 1946-1949. <https://doi.org/10.1126/science.1470919>

Dew, B., Elifson, K., & Dozier, M. (2007). Social and environmental factors and their influence on drug use vulnerability and resiliency in rural populations. *The Journal of Rural Health*, 23(1), 16-21. <https://doi.org/10.1111/j.1748-0361.2007.00119.x>

Dızman, M. (2019). Denetimli serbestlik altındaki gençlerin aile yapıları ve suça yönelimleri konusunda nitel bir araştırma: "İstanbul, Hasanpaşa örneği". Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Di Chiara, G., Bassareo, V., Fenu, S., De Luca, M. A., Spina, L., Cadoni, C., Acquas, E., Carboni, E., Valentini, V., & Lecca, D. (2004). Dopamine and drug addiction: The nucleus accumbens shell connection. *Neuropharmacology*, 47(Suppl. 1), 227-241. <https://doi.org/10.1016/j.neuropharm.2004.06.032>

DiClemente, C. C. (2018). *Addiction and change: How addictions develop and addicted people recover* (2nd ed.). The Guilford Press.

Dillon, P., Copeland, J., & Jansen, K. (2003). Patterns of use and harms associated with non-medical ketamine use. *Drug and Alcohol Dependence*, 69(1), 23-28. [https://doi.org/10.1016/s0376-8716\(02\)00243-0](https://doi.org/10.1016/s0376-8716(02)00243-0)

Dinis-Oliveira, R. J., Pereira, C. L., & da Silva, D. D. (2019). Pharmacokinetic and pharmacodynamic aspects of peyote and mescaline: Clinical and forensic repercussions. *Current Molecular Pharmacology*, 12(3), 184-194. <https://doi.org/10.2174/1874467211666181010154139>

Dishion, T. J., Capaldi, D. M., Spracklen, K. M., & Li, F. (1995). Peer ecology of male adolescent drug use. *Development and Psychopathology*, 7(4), 803-824. <https://doi.org/10.1017/S0954579400006854>

Docherty, J. R., & Alsufyani, H. A. (2021). Pharmacology of drugs used as stimulants. *The Journal of Clinical Pharmacology*, 61(2), 53-69. <https://doi.org/10.1002/jcph.1918>

Doğan, G. (2024). Madde bağımlılığı ve şiddet döngüsü: Madde bağımlısı kadınlarda şiddet deneyiminin incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.

Doğan, O. (2026). The impact of addictive substances on employees' job performance and workplace safety: A phenomenological study. *Current Psychology*, 45(1), Article 275. <https://doi.org/10.1007/s12144-025-08949-8>

Dolder, P. C., Liechti, M. E., & Rentsch, K. M. (2015). Development and validation of a rapid turboflow LC-MS/MS method for the quantification of LSD and 2-oxo-3-hydroxy LSD in serum and urine samples of emergency toxicological cases. *Analytical and Bioanalytical Chemistry*, 407(6), 1577-1584. <https://doi.org/10.1007/s00216-014-8388-1>

Dom, G., Samochowiec, J., Evans-Lacko, S., Wahlbeck, K., Van Hal, G., & McDaid, D. (2016). The Impact of the 2008 economic crisis on substance use patterns in the countries of the European Union. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 13(1), 122. <https://doi.org/10.3390/ijerph13010122>

Dominic, P., Ahmad, J., Awwab, H., Bhuiyan, M. S., Kevil, C. G., Goeders, N. E., Murnane, K. S., Patterson, J. C., Sandau, K. E., & Olshansky, B. (2022). Stimulant drugs of abuse and cardiac arrhythmias.

Circulation: Arrhythmia and Electrophysiology, 15(1), e010273. <https://doi.org/10.1161/CIRCEP.121.010273>

Drake, L. R., & Scott, P. J. H. (2018). DARK Classics in chemical neuroscience: cocaine. *ACS chemical Neuroscience*, 9(10), 2358-2372. <https://doi.org/10.1021/acschemneuro.8b00117>

Drake, R. E., & Mueser, K. T. (2000). Psychosocial approaches to dual diagnosis. *Schizophrenia Bulletin*, 26(1), 105-118. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.schbul.a033429>

Drummer, O. H., Gerostamoulos, J., Batziris, H., Chu, M., Caplehorn, J., Robertson, M. D., & Swann, P. (2004). The involvement of drugs in drivers of motor vehicles killed in Australian road traffic crashes. *Accident; Analysis and Prevention*, 36(2), 239-248. [https://doi.org/10.1016/s0001-4575\(02\)00153-7](https://doi.org/10.1016/s0001-4575(02)00153-7)

Dube, S. R., Felitti, V. J., Dong, M., Chapman, D. P., Giles, W. H., & Anda, R. F. (2003). Childhood abuse, neglect, and household dysfunction and the risk of illicit drug use: The adverse childhood experiences study. *Pediatrics*, 111(3), 564–572. <https://doi.org/10.1542/peds.111.3.564>

Duman, M. Z. (2021). Van’da Madde Kullanımı ve Bağımlılığı Etkileyen Ailesel Faktörler. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (45), 313-336. <https://doi.org/10.21497/sefad.944096>

Duman, N. (2009). Hakkında denetimli serbestlik tedbiri verilmiş olan uyuşturucu madde kullanan hükümlülerde psikosomatik düşünce biçiminin rorschach testi ile incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Dupont, R. L. (1988). Abuse of benzodiazepines: The problems and the solutions. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 14(sup1), 1-69. <https://doi.org/10.3109/00952998809020204>

Durkheim, E. (1952). *Suicide: A study in sociology* (J. A. Spaulding & G. Simpson, Trans.). Routledge.

Durkheim, E. (1960). *The Division of labor in society* (4th ed) (G. Simpson, Trans.). The free Press of Glencoe.

Durkheim, E. (1982). *The rules of sociological method* (S. Lukes, Ed.; W. D. Halls, Trans.). The Free Press.

Durna, F. B., Özbayrak, G., & Yaman, Ö. M. (2024). Alkol/madde bağımlısı kardeşe sahip olmak: nitel bir araştırma. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 239-260. <https://doi.org/10.26468/t.rakyasobed.1381821>

Dündar, N. (2024). Ergenlerin aile ilişkileri ile madde bağımlılığından korunmaya yönelik öz yeterlilik durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.

Dyregrov, K., & Selseng, L. B. (2022). “Nothing to mourn, He was just a drug addict” - stigma towards people bereaved by drug-related death. *Addiction Research & Theory*, 30(1), 5-15. <https://doi.org/10.1080/16066359.2021.1912327>

- Edinoff, A. N., Nix, C. A., Hollier, J., Sagera, C. E., Delacroix, B. M., Abubakar, T., Cornett, E. M., Kaye, A. M., & Kaye, A. D. (2021). Benzodiazepines: Uses, dangers, and clinical considerations. *Neurology International*, 13(4), 594-607. <https://doi.org/10.3390/neurolint13040059>
- Edwards, A. C., Svikis, D. S., Pickens, R. W., & Dick, D. M. (2009). Genetic influences on addiction. *Primary Psychiatry*, 16(8), 40-46.
- Efron, D., Jarman, F., & Barker, M. (1997). Side effects of methylphenidate and dexamphetamine in children with attention deficit hyperactivity disorder: A double-blind, crossover trial. *Pediatrics*, 100(4), 662-666. <https://doi.org/10.1542/peds.100.4.662>
- Ellis, M. S., Kasper, Z. A., & Cicero, T. J. (2020). The impact of opioid use disorder on levels of educational attainment: Perceived benefits and consequences. *Drug and Alcohol Dependence*, 206, 107618. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2019.107618>
- Elvik, R. (2013). Risk of road accident associated with the use of drugs: A systematic review and meta-analysis of evidence from epidemiological studies. *Accident Analysis & Prevention*, 60, 254-267. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2012.06.017>
- Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) (2022). Metamfetaminin Türkiye ve dünyadaki durumu. <https://www.narkotik.pol.tr/metamfetamin-turkiye-ve-dunyadaki-duru-mu-kitabi-yayinlanmistir>
- Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) (2023). Madde kullanıcıları profil analizi 2022 yılı narkolog raporu. <https://www.narkotik.pol.tr/narkolog-2023-profil-analizi-yayinlanmistir>
- Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) (2024). Türkiye uyuşturucu raporu eğilimler ve gelişmeler. <https://www.narkotik.pol.tr/2024-turkiye-uyusturucu-raporu-yayinlanmistir>
- Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı (2023). Türkiye uyuşturucu raporu eğilimler ve gelişmeler. Erişim adresi: https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUB%C4%B0M/Ulusal%20Yay%C4%B1nlar/2023_TURKIYE_UYUSTURUCU_RAPORU.pdf
- Engin, E. (2023). GABAA receptor subtypes and benzodiazepine use, misuse, and abuse. *Frontiers in Psychiatry*, 13, Article 1060949. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2022.1060949>
- Epsoylu, H., & Nehir, S. (2019). Madde kullanım varlığının, suç işleyen ve işlemeyen hastalarda suç ve şiddet özelliklerine etkisi. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 28(2), 108-113.
- Erci, B. (1999). Lise öğrencilerinde madde bağımlılığı ve etkileyen ailesel faktörler. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2(1), 83-94.
- Erdem, G., Eke, C.Y., Ögel, K., & Taner, S. (2006). Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı. *Bağımlılık Dergisi*, 7(3), 111-116.
- Erikson, K. T. (1962). Notes on the sociology of deviance. *Social Problems*, 9(4), 307-314. <https://doi.org/10.2307/798544>

Ernst, B. J., Clark, G. F., & Grundmann, O. (2015). The physicochemical and pharmacokinetic relationships of barbiturates - From the past to the future. *Current Pharmaceutical Design*, 21(25), 3681-3691. <https://doi.org/10.2174/1381612821666150331131009>

Ertaş, A. G. (2022). 18-25 yaş arası genç erişkinlerin madde bağımlılığı ile algılanan ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

Esser, M. B., Sher, A., Liu, Y., & Naimi, T. S. (2024). Deaths from excessive alcohol use - United States, 2016-2021. *Morbidity and Mortality Weekly Report (MMWR)*, 73(8), 154-161. <http://dx.doi.org/10.15585/mmwr.mm7308a1>

Eşel, E., & Dinç, K. (2017). Alkol bağımlılığının nörobiyolojisi ve tedaviye yansımaları. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 28(1), 51-60.

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2020). Drug use and driving. https://www.emcdda.europa.eu/publications/insights/drug-use-driving_en

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2022). European drug report 2022: Trends and developments. Publications Office of the European Union, Luxembourg.

European Union Drug Agency (EUDA) (2025). European Drug Report 2025: Trends and developments. https://www.euda.europa.eu/publications/european-drug-report/2025_en

Evans, C. B. R., Stalker, K. C., & Brown, M. E. (2021). A systematic review of crime/violence and substance use prevention programs. *Aggression and Violent Behavior*, 56, 101513. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2020.101513>

Evans, C. J., & Cahill, C. M. (2016). Neurobiology of opioid dependence in creating addiction vulnerability. *F1000Research*, 5, F1000 Faculty Rev-1748. <https://doi.org/10.12688/f1000research.8369.1>

Evans, J. L., Hahn, J. A., Page-Shafer, K., Lum, P. J., Stein, E. S., Davidson, P. J., & Moss, A. R. (2003). Gender differences in sexual and injection risk behavior among active young Injection Drug Users in San Francisco (the UFO Study). *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 80(1), 137-146. <https://doi.org/10.1093/jurban/jtg137>

Everitt, B. J., & Robbins, T. W. (2016). Drug Addiction: Updating Actions to Habits to Compulsions Ten Years On. *Annual Review of Psychology*, 67, 23-50. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122414-033457>

Every-Palmer, S. (2011). Synthetic cannabinoid JWH-018 and psychosis: An explorative study. *Drug and Alcohol Dependence*, 117(2-3), 152-157. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2011.01.012>

Evren, C., & Bozkurt, M. (2013). Sentetik kannabinoidler: Son on yılın krizi. *Düşünen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 26(1), 1-11. <https://doi.org/10.5350/DAJPN20132601001>

Fantegrossi, W. E., Wilson, C. D., & Berquist, M. D. (2018). Pro-psychotic effects of synthetic cannabinoids: Interactions with central dopamine, serotonin, and glutamate systems. *Drug Metabolism Reviews*, 50(1), 65-73. <https://doi.org/10.1080/03602532.2018.1428343>

Fernández-Castillo, N., Cabana-Domínguez, J., Corominas, R., & Bobes, J. (2022). Molecular genetics of cocaine use disorders in humans. *Molecular Psychiatry*, 27(2), 624-639. <https://doi.org/10.1038/s41380-021-01256-1>

Fernández-Montalvo, J., López-Goñi, J. J., & Arteaga, A. (2012). Violent behaviors in drug addiction: differential profiles of drug-addicted patients with and without violence problems. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(1), 142-157. <https://doi.org/10.1177/0886260511416475>

Fernández-Montalvo, J., López-Goñi, J. J., & Arteaga, A. (2014). Psychological, physical, and sexual abuse in addicted patients who undergo treatment. *Journal of Interpersonal Violence*, 30(8), 1279-1298. <https://doi.org/10.1177/0886260514539843>

Fields, H. L., & Margolis, E. B. (2015). Understanding opioid reward. *Trends in Neurosciences*, 38(4), 217-225. <https://doi.org/10.1016/j.tins.2015.01.002>

Fiorentini, A., Cantù, F., Crisanti, C., Cereda, G., Oldani, L., & Brambilla, P. (2021). substance-induced psychoses: An updated literature review. *Frontiers in Psychiatry*, 12, 694863. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2021.694863>

Fisher, G. L., & Harrison, T. C. (2018). *Substance abuse: Information for school counselors, social workers, therapists, and counselors* (6th ed.). Pearson Education, Inc.

Fleming, C. B., White, H. R., Oesterle, S., Haggerty, K. P., & Catalano, R. F. (2010). Romantic relationship status changes and substance use among 18- to 20-year-olds. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 71(6), 847-856. <https://doi.org/10.15288/jsad.2010.71.847>

Flensburg, O. L., Richert, T., & Alftberg, Å. (2025). Aging with or aging out of drug use? Older adults' experiences of aging with long-term drug use. *Contemporary Drug Problems*, 52(3), 276-294. <https://doi.org/10.1177/00914509241312855>

Flensburg, O. L., Richert, T., & Fritz, M. V. (2023). Parents of adult children with drug addiction dealing with shame and courtesy stigma. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 30(6), 563-572. <https://doi.org/10.1080/09687637.2022.2099249>

Fletcher, A., Bonell, C., & Hargreaves, J. (2008). School effects on young people's drug use: A systematic review of intervention and observational studies. *Journal of Adolescent Health*, 42(3), 209-220. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.09.020>

Fonseca, F., Robles-Martínez, M., Tirado-Muñoz, J., de la Torre-Luque, A., & Pérez-Sola, V. (2021). A gender perspective of addictive disorders. *Current Addiction Reports*, 8(1), 89-99. <https://doi.org/10.1007/s40429-021-00357-9>

Ford, J. A., Pomykacz, C. R., Ortiz, K., McCabe, S. E., & Schepis, T. S. (2020). Educational attainment and prescription drug misuse: The importance of push and pull factors for dropping out. *Journal of Criminal Justice*, 66, 101636. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2019.101636>

Ford, J. A., Pomykacz, C., Ortiz, K., McCabe, S. E., & Schepis, T. S. (2020). Educational attainment and prescription drug misuse: The importance of push and pull factors for dropping out. *Journal of Criminal Justice*, 66, 101636. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2019.101636>

Fothergill, K. E., Ensminger, M. E., Green, K. M., Crum, R. M., Robertson, J., & Juon, H. S. (2008). The impact of early school behavior and educational achievement on adult drug use disorders: A prospective study. *Drug and Alcohol Dependence*, 92(1-3), 191-199. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2007.08.001>

Fradet, M., Kelly, C. M., Donnelly, A. J., & Suppes, T. (2024). Psilocybin and hallucinogenic mushrooms. *CNS Spectrums*, 29(6), 611-632. <https://doi.org/10.1017/S1092852924002487>

Frailing, K., & Harper, D. W. (2016). *Fundamentals of criminology: New dimensions*. (2nd ed). Carolina Academic Press.

Friedman, G. D., & Klatsky, A. L. (1993). Is alcohol good for your health? *New England Journal of Medicine*, 329(25), 1882-1883. <https://doi.org/10.1056/NEJM.1993121.63292510>

Gabbert, C. T., Bhuiyan, F., & Truitt, T. J. (2025). Chasing highs, experiencing lows: A case of hypokalemia associated with cannabis use. *Cureus*, 17(4), e83194. <https://doi.org/10.7759/cureus.83194>

Gakh, M., Coughenour, C., Assoumou, B. O., & Vanderstel, M. (2020). The relationship between school absenteeism and substance use: An integrative literature review. *Substance Use & Misuse*, 55(3), 491-502. <https://doi.org/10.1080/10826084.2019.1686021>

Gala, Z., Kravchenko, T., Volk, L., Chatani, P., Kar, R., & Choron, R. L. (2023). Subcutaneous emphysema, pneumothorax, pneumomediastinum, and pneumoperitoneum following synthetic cannabinoid toxicity in an incarcerated man. *The American Surgeon*, 89(11), 4967-4969. <https://doi.org/10.1177/00031348221142589>

Galea, S., Nandi, A., & Vlahov, D. (2004). The social epidemiology of substance use. *Epidemiologic Reviews*, 26, 36-52. <https://doi.org/10.1093/epirev/mxh007>

Gan, H., Zhao, Y., Jiang, H., Zhu, Y., Chen, T., Tan, H., Zhong, N., Du, J., & Zhao, M. (2018). A research of methamphetamine induced psychosis in 1,430 individuals with methamphetamine use disorder: Clinical features and possible risk factors. *Frontiers in Psychiatry*, 9, 551. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2018.00551>

Garami, J., Valikhani, A., Parkes, D., Haber, P., Mahlberg, J., Misiak, B., Frydecka, D., & Moustafa, A. A. (2018). Examining perceived stress, childhood trauma and interpersonal trauma in individuals

with drug addiction. *Psychological Reports*, 122(2), 433-450.
<https://doi.org/10.1177/0033294118764918>

Garland, E. L., & Howard, M. O. (2012). Volatile substance misuse. *CNS Drugs*, 26(11), 927-935.
<https://doi.org/10.1007/s40263-012-0001-6>

Georgieva, E., Benkova, K., Vlaeva, N., Karamalakova, Y., Miteva, R., Abrashev, H., & Nikolova, G. (2022). Is illicit substance use gender-specific? The basic points of mental and health disorders. *Toxics*, 10(7), 344. <https://doi.org/10.3390/toxics10070344>

Gerra, G., Benedetti, E., Resce, G., Potente, R., Cutilli, A., & Molinaro, S. (2020). Socioeconomic status, parental education, school connectedness and individual socio-cultural resources in vulnerability for drug use among students. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(4), 1306. <https://doi.org/10.3390/ijerph17041306>

Geuijen, P., Schellekens, A., Schene, A., & Atsma, F. (2023). Substance use disorder and alcohol consumption patterns among Dutch physicians: A nationwide register-based study. *Addiction Science & Clinical Practice*, 18(1), 4. <https://doi.org/10.1186/s13722-022-00356-9>

Ghelardini, C., Di Cesare Mannelli, L., & Bianchi, E. (2015). The pharmacological basis of opioids. *Clinical Cases in Mineral and Bone Metabolism*, 12(3), 219-221.
<https://doi.org/10.11138/ccmbm/2015.12.3.219>

Ghose S. (2018). Substance-induced psychosis: An indicator of development of primary psychosis?. *The American Journal of Psychiatry*, 175(4), 303-304.
<https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2018.17121395>

Gibbons, D. C., & Jones, J. F. (1971). Some critical notes on current definitions of deviance. *The Pacific Sociological Review*, 14(1), 20-37. <https://doi.org/10.2307/1388251>

Giddens, A. (2006). *Sociology* (5th ed.). Polity Press.

Giddens, A. Duneier, M. Appelbaum, R. P., & Carr, D. (2018). *Introduction to sociology* (11st ed.). W.W. Norton & Company,

Gilpin, N. W. (2014). Brain reward and stress systems in addiction. *Frontiers in Psychiatry*, 5(79), 1-6. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2014.00079>

Gladwell, M. (2000). *The tipping point: How little things can make a big difference*. Little, Brown.

Glue, P., Loo, C., Fam, J., Lane, H. Y., Young, A. H., Surman, P., & BEDROC study investigators. (2024). Extended-release ketamine tablets for treatment-resistant depression: A randomized placebo-controlled phase 2 trial. *Nature Medicine*, 30(7), 2004-2009. <https://doi.org/10.1038/s41591-024-03063-x>

Goffman, E. (2014). Damga: Örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar (Ş. Geniş, L. Ünsaldı, & S. N. Ağırnaslı, Çev.; 2. baskı). Heretik Yayıncılık.

- Goldstein, D. S., Nurnberger, J., Jr, Simmons, S., Gershon, E. S., Polinsky, R., & Keiser, H. R. (1983). Effects of injected sympathomimetic amines on plasma catecholamines and circulatory variables in man. *Life Sciences*, 32(10), 1057-1063. [https://doi.org/10.1016/0024-3205\(83\)90110-8](https://doi.org/10.1016/0024-3205(83)90110-8)
- Goldstein, P. J. (1985). The drugs/violence nexus: A tripartite conceptual framework. *Journal of Drug Issues*, 15(4), 493-506. <https://doi.org/10.1177/002204268501500406>
- Golovko, A. I., Golovko, S. I., & Leontieva, L. V. (2007). The neurochemistry of the psychological dependence syndrome in addictive diseases of chemical etiology. *Neurochemical Journal*, 1(1), 1-13. <https://doi.org/10.1134/S1819712407010011>
- Goodpaster K. P. S. (2025). Cannabis, weight, and weight-related behaviors. *Current Obesity Reports*, 14(1), 40. <https://doi.org/10.1007/s13679-025-00633-z>
- Gossop, M., Griffiths, P., Powis, B., & Strang, J. (1994). Cocaine: patterns of use, route of administration, and severity of dependence. *British Journal of Psychiatry*, 164(5), 660-664. <https://doi.org/10.1192/bjp.164.5.660>
- Gottfredson, M. R., & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford University Press.
- Gowing, L. R., Henry-Edwards, S. M., Irvine, R. J. ve Ali, R. L. (2002). The health effects of ecstasy: A literature review. *Drug and Alcohol Review*, 21(1), 53-63. <https://doi.org/10.1080/09595230220119363>
- Görgülü, T. (2017). Madde kullanımı olan bireylerde umutsuzluk ve intihar düşünceleri: Ankara denetimli serbestlik örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(2), 7-26.
- Grant, B. F., Saha, T. D., Ruan, W. J., Goldstein, R. B., Chou, S. P., Jung, J., Zhang, H., Smith, S. M., Pickering, R. P., Huang, B., & Hasin, D. S. (2016). Epidemiology of DSM-5 drug use disorder: Results from the national epidemiologic survey on alcohol and related conditions-III. *JAMA Psychiatry*, 73(1), 39-47. <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2015.2132>
- Grattan-Smith, P. J., & Butt, W. (1993). Suppression of brainstem reflexes in barbiturate coma. *Archives of Disease in Childhood*, 69(1), 151-152. <https://doi.org/10.1136/adc.69.1.151>
- Green, B., Hayllar, J., & Anderson, C. (2020). Speeding: a review of self-reported effects of amphetamine-type stimulants (ATS). *Addiction Research & Theory*, 28(1), 82-90. <https://doi.org/10.1080/16066359.2019.1622000>
- Greene, S. L., Kerr, F., & Braitberg, G. (2008). Review article: Amphetamines and related drugs of abuse. *Emergency Medicine Australasia*, 20(5), 391-402. <https://doi.org/10.1111/j.1742-6723.2008.01114.x>
- Griffin, C. E., Kaye, A. M., Bueno, F. R., & Kaye, A. D. (2013). Benzodiazepine pharmacology and central nervous system-mediated effects. *Ochsner Journal*, 13(2), 214-223.
- Griffin, W. J., & Lin, G. D. (2000). Chemotaxonomy and geographical distribution of tropane alkaloids. *Phytochemistry*, 53(6), 623-637. [https://doi.org/10.1016/S0031-9422\(99\)00475-6](https://doi.org/10.1016/S0031-9422(99)00475-6)

Griffiths, R. R., & Weerts, E. M. (1997). Benzodiazepine self-administration in humans and laboratory animals-implications for problems of long-term use and abuse. *Psychopharmacology*, 134(1), 1-37. <https://doi.org/10.1007/s002130050422>

Grønbaek, M. (2009). The positive and negative health effects of alcohol- and the public health implications. *Journal of Internal Medicine*, 265(4), 407-420. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2796.2009.02082.x>

Grønnestad, T. E., Sagvaag, H., & Lalander, P. (2020). Interaction rituals in an open drug scene. *Nordisk alkohol- & Narkotikatidskrift: NAT*, 37(1), 86-98. <https://doi.org/10.1177/1455072519882784>

Gryniewicz, G., & Gadzikowska, M. (2008). Tropane alkaloids as medicinally useful natural products and their synthetic derivatives as new drugs. *Pharmacological Reports*, 60(4), 439-463.

Gu, C., Geng, Y. C., & Zhu, L. N. (2024). Dysregulation of dopamine neurotransmission in drug addicts: Implications for criminal behavior and corrective interventions. *Frontiers in Psychiatry*, 15, 1434083. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2024.1434083>

Gu, Y., Shan, J., Huang, T., Yu, C., Wu, H., Hu, X., Tong, X., Jia, R., Noda, Y., Du, J., Yuan, T.-F., Luo, W., & Zhao, D. (2024). Exploring the interplay between addiction and time perception: A systematic review and meta-analysis. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry*, 135, Article 111104. <https://doi.org/10.1016/j.pnpbp.2024.111104>

Guang, J., Baker Erdman, H., Ben-Yishay Nizri, O., Firman, S., Werner-Reiss, U., Kapuller, V., Israel, Z., & Bergman, H. (2025). Embracing diversity: Sedative effects vary across drug chemistry and frequency domains. *Neuropharmacology*, 278, 110580. <https://doi.org/10.1016/j.neuropharm.2025.110580>

Gunnarsson, M., & Törrönen, J. (2022). Performing normality in working life among heavy substance users. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift: NAT*, 39(5), 473-486. <https://doi.org/10.1177/14550725221108796>

Güler, M., & Demircan, D. (2022). Zorunlu göç: Bağımlılık açısından riskli bir süreç. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 1-14. <https://izlik.org/JA82PY66ZK>

Haas, A. L., & Peters, R. H. (2000). Development of substance abuse problems among drug-involved offenders. Evidence for the telescoping effect. *Journal of Substance Abuse*, 12(3), 241-253. [https://doi.org/10.1016/s0899-3289\(00\)00053-5](https://doi.org/10.1016/s0899-3289(00)00053-5)

Hancox, J. C., Kalk, N. J., & Henderson, G. (2020). Synthetic cannabinoids and potential cardiac arrhythmia risk: An important message for drug users. *Therapeutic Advances in Drug Safety*, 11, 2042098620913416. <https://doi.org/10.1177/2042098620913416>

Hanson, G. R. Venturelli, P. J. ve Fleckenstein, A. E. (2009). *Drugs and Society*. Jones and Bartlett Publishers, LLC.

Harris, J., Shorter, G. W., Davidson, G., & Best, P. (2020). Risk perception, changing social context, and norms prevent transition to regular injection among people who smoke heroin. *Drug and Alcohol Dependence*, 208, 107878. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2020.107878>

Harrison, N. L., Skelly, M. J., Grosserode, E. K., Lowes, D. C., Zeric, T., Phister, S., & Salling, M. C. (2017). Effects of acute alcohol on excitability in the CNS. *Neuropharmacology*, 122, 36-45. <https://doi.org/10.1016/j.neuropharm.2017.04.007>

Hayes, A., Herlinger, K., Paterson, L. M., & Lingford-Hughes, A. (2020). The neurobiology of substance use and addiction: Evidence from neuroimaging and relevance to treatment. *BJPsych Advances*, 26(6), 367–378. <https://doi.org/10.1192/bja.2020.68>

Hayhurst, K. P., Pierce, M., Hickman, M., Seddon, T., Dunn, G., Keane, J., & Millar, T. (2017). Pathways through opiate use and offending: A systematic review. *International Journal of Drug Policy*, 39, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2016.08.015>

Hays, R. D., & Ellickson, P. L. (1996). Associations between drug use and deviant behavior in teenagers. *Addictive Behaviors*, 21(3), 291-302. [https://doi.org/10.1016/0306-4603\(95\)00059-3](https://doi.org/10.1016/0306-4603(95)00059-3)

Heckert, A., & Heckert, D. M. (2002). A new typology of deviance: Integrating normative and reactivist definitions of deviance. *Deviant Behavior*, 23(5), 449-479. <https://doi.org/10.1080/016396202320265319>

Hemaloka, M. (2024). Personality Factors Associated with Drug Addiction in Young and Adults (A Review of Literature). *Pravacana*, 15(1), 55-61.

Hemeida, S., & Goldberg, D. (2022). Dismantling structural addiction stigma in law: Policies for systematic change. *Families, Systems & Health: The Journal Of Collaborative Family Healthcare*, 40(2), 288-290. <https://doi.org/10.1037/fsh0000714>

Hennissen, L., Bakker, M. J., Banaschewski, T., Carucci, S., Coghill, D., Danckaerts, M., Dittmann, R. W., Hollis, C., Kovshoff, H., McCarthy, S., Nagy, P., Sonuga-Barke, E., Wong, I. C. K., Zuddas, A., Rosenthal, E., Buitelaar, J. K., & The ADDUCE consortium. (2017). Cardiovascular effects of stimulant and non-stimulant medication for children and adolescents with ADHD: A systematic review and meta-analysis of trials of methylphenidate, amphetamines and atomoxetine. *CNS Drugs*, 31(3), 199-215. <https://doi.org/10.1007/s40263-017-0410-7>

Herkenham, M., Lynn, A. B., Little, M. D., Johnson, M. R., Melvin, L. S., de Costa, B. R., & Rice, K. C. (1990). Cannabinoid receptor localization in brain. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 87(5), 1932-1936. <https://doi.org/10.1073/pnas.87.5.1932>

Herlinger, K., & Lingford-Hughes, A. (2022). Opioid use disorder and the brain: A clinical perspective. *Addiction*, 117(2), 495-505. <https://doi.org/10.1111/add.15636>

Hernández-Serrano, O., Font-Mayolas, S., & Gras, M. E. (2015). Polydrug use and its relationship with the familiar and social context amongst young college students. *Adicciones*, 27(3), 205-213.

Ho, M. K., Goldman, D., Heinz, A., Kaprio, J., Kreek, M. J., & Li, M. D. (2010). Breaking barriers in the genomics and pharmacogenetics of drug addiction. *Clinical Pharmacology & Therapeutics*, 88(6), 779-791. <https://doi.org/10.1038/clpt.2010.175>

Hoffmann, J. P. (2017). Family structure and adolescent substance use: An international perspective. *Substance Use & Misuse*, 52(13), 1667-1683. Doi: 10.1080/10826084.2017.1305413

Hong, S. J., Shen, B. Y., Sun, R. J., Yang, G. M., Duan, C. M., Nie, Q. Y., Zhang, C. B., Dong, W. J., Yu, H., Wang, S., Liu, P. L., Wen, P. Y., & Li, L. H. (2021). Current situation of methamphetamine abuse and related research progress. *Fa Yi Xue Za Zhi*, 37(6), 763-775. <https://doi.org/10.12116/j.issn.1004-5619.2021.310202>

Howard, M. O., Balster, R. L., Cottler, L. B., Wu, L. T., & Vaughn, M. G. (2008). Inhalant use among incarcerated adolescents in the United States: prevalence, characteristics, and correlates of use. *Drug and Alcohol Dependence*, 93(3), 197-209. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2007.08.023>

Hsieh, J. H., Stein, D. J., & Howells, F. M. (2014). The neurobiology of methamphetamine induced psychosis. *Frontiers in Human Neuroscience*, 8, 537. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2014.00537>

Hu, X., Primack, B. A., Barnett, T. E., & Cook, R. L. (2011). College students and use of K2: an emerging drug of abuse in young persons. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, 6, 16. <https://doi.org/10.1186/1747-597X-6-16>

Huerta, M. C., & Borgonovi, F. (2010). Education, alcohol use and abuse among young adults in Britain. *Social Science & Medicine*, 71(1), 143-151. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2010.03.022>

Huestis, M. A. (2020). *Cannabis*. In B. S. Levine & S. Kerrigan (Eds.), *Principles of forensic toxicology* (5th ed., pp. 389-448). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-42917-1>

Hughes, K., Bellis, M. A., Hardcastle, K. A., Sethi, D., Butchart, A., Mikton, C., Jones, L., & Dunne, M. P. (2017). The effect of multiple adverse childhood experiences on health: A systematic review and meta-analysis. *The Lancet Public Health*, 2(8), e356-e366. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(17\)30118-4](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(17)30118-4)

Hughes, T. L., Wilsnack, S. C., & Kantor, L. W. (2016). The Influence of gender and sexual orientation on alcohol use and alcohol-related problems: Toward a global perspective. *Alcohol Research: Current Reviews*, 38(1), 121-132. doi: 10.35946/arcr.v38.1.15

Hunt, G., & Evans, K. (2008). "The Great unmentionable": Exploring the pleasures and benefits of ecstasy from the perspectives of drug users. *Drugs (Abingdon, England)*, 15(4), 329-349. <https://doi.org/10.1080/09687630701726841>

Idrees, I., Bellato, A., Cortese, S., & Groom, M. J. (2023). The effects of stimulant and non-stimulant medications on the autonomic nervous system (ANS) functioning in people with ADHD: A

systematic review and meta-analysis. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 144, 104968. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2022.104968>

Iloabuchi, C., Aboaziza, E., Zhao, X., Thornton, J. D., & Dwibedi, N. (2021). College students' perceptions about prescription drug misuse among peers. *American Health & Drug Benefits*, 14(1), 29-38.

İçişleri Bakanlığı (2021). Uyuşturucu kullanma suçunu işleyenlerin kriminolojik profili. <http://www.icguvenlik yayinlari.gov.tr/kurumlar/icguvenlik yayinlari.gov.tr/PDF/kriminoloji/2021/Uyus%CC%A7turucu-Kullanma-Suc%CC%A7unu-I%CC%87s%CC%A7leyenlerin-Kriminolojik-Profil.pdf>

İçli, T. G. (1984). Uyuşturucu madde bağımlıları ile sosyolojik bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 77-86.

İşbilen, N. (2022). Maneviyat temelli bağımlılık danışmanlığı: alkol ve madde bağımlılığının rehabilitasyon sürecinde bir model önerisi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Jackson, K. M., Janssen, T., & Gabrielli, J. (2018). Media/marketing influences on adolescent and young adult substance abuse. *Current Addiction Reports*, 5(2), 146-157. <https://doi.org/10.1007/s40429-018-0199-6>

Jackson, M. L., Kennedy, G. A., Clarke, C., Gullo, M., Swann, P., Downey, L. A., Hayley, A. C., Pierce, R. J., & Howard, M. E. (2016). The utility of automated measures of ocular metrics for detecting driver drowsiness during extended wakefulness. *Accident Analysis & Prevention*, 87, 127-133. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2015.11.033>

Jacobsen, L. K., Southwick, S. M., & Kosten, T. R. (2001). Substance use disorders in patients with posttraumatic stress disorder: A review of the literature. *American Journal of Psychiatry*, 158(8), 1184-1190. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.158.8.1184>

James, J., Gosho, C., & Wohl, R. W. (1979). The relationship between female criminality and drug use. *The International Journal of the Addictions*, 14(2), 215-229. <https://doi.org/10.3109/10826087909060367>

Järvinen, M., & Østergaard, J. (2011). Dangers and pleasures: Drug attitudes and experiences among young people. *Acta Sociologica*, 54(4), 333-350. <https://doi.org/10.1177/0001699311422018>

Jędrzejczak, M. (2005). Family and environmental factors of drug addiction among young recruits. *Military Medicine*, 170(8), 688-690. <https://doi.org/10.7205/MIL MED.170.8.688>

Jerrard D. A. (1990). "Designer drugs" a current perspective. *The Journal of Emergency Medicine*, 8(6), 733-741. [https://doi.org/10.1016/0736-4679\(90\)90288-7](https://doi.org/10.1016/0736-4679(90)90288-7)

Jiménez-García, W. G., Arenas-Valencia, W., & Bohorquez-Bedoya, N. (2023). Violent drug markets: Relation between homicide, drug trafficking and socioeconomic disadvantages: A test of

contingent causation in Pereira, Colombia. *Social Sciences*, 12(54), 1-16.
<https://doi.org/10.3390/socsci12020054>

Johns, A. (2001). Psychiatric effects of cannabis. *British Journal of Psychiatry*, 178(2), 116-122.
<https://doi.org/10.1192/bjp.178.2.116>

Jones, A. A., Strong-Jones, S., Bishop, R. E., Brant, K., Owczarzak, J., Ngigi, K. W., & Latkin, C. (2024). The impact of family systems and social networks on substance use initiation and recovery among women with substance use disorders. *Psychology of Addictive Behaviors*, 38(8), 850-859.
<https://doi.org/10.1037/adb0001007>

Jones, C. M., & McCance-Katz, E. F. (2019). Co-occurring substance use and mental disorders among adults with opioid use disorder. *Drug and Alcohol Dependence*, 197, 78-82.
<https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2018.12.030>

Jones, J. D., Mogali, S., & Comer, S. D. (2012). Polydrug abuse: A review of opioid and benzodiazepine combination use. *Drug and Alcohol Dependence*, 125(1-2), 8-18.
<https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2012.07.004>

Jonsson, B., Backman, E., Salmonson, H., & Höjer, J. (2014). Injection of crushed tablets-A prospective observational study. *Clinical Toxicology*, 52(9), 982-983. <https://doi.org/10.3109/15563650.2014.967400>

Juchem, C. M., Bendau, A., Bandurski, L. C., Reich, N. J., Baumgardt, S., & Asselmann, E. (2024). Personality changes related to presence and treatment of substance use (disorders): A systematic review. *Psychological Medicine*, 54(10), 1905-1929. <https://doi.org/10.1017/S003329172400093X>

Jufer-Phipps, R. A., & Levine, B. S. (2020). *Benzodiazepines*. In B. S. Levine & S. Kerrigan (Eds.), *Principles of forensic toxicology* (5th ed., pp. 317-332). Springer.

Kallio, H., Pietilä, A. M., Johnson, M., & Kangasniemi, M. (2016). Systematic methodological review: developing a framework for a qualitative semi-structured interview guide. *Journal of Advanced Nursing*, 72(12), 2954-2965. <https://doi.org/10.1111/jan.13031>

Karagül, V., & Hocaoglu, C. (2020). Madde bağımlısı bireylerin sosyodemografik bir analizi: İstanbul Esenyurt Örneği. *Akademik Hassasiyetler*, 7(13), 473-488.

Karakoyunlu, İ. (2013). Sosyal düzensizliğin uyuşturucu kullanımına etkisi: İsveç örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Polis Akademisi, Ankara.

Kargı, T., & Gençtanırım-Kurt, D. (2022). Üniversite öğrencilerinde madde kullanım riskinin karanlık üçlülük özellikleri açısından incelenmesi. *Uluslararası Psiko-Sosyal Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 22-37.

Karila, L., Roux, P., Rolland, B., Benyamina, A., Reynaud, M., Aubin, H. J., & Lançon, C. (2014). Acute and long-term effects of cannabis use: A review. *Current Pharmaceutical Design*, 20(25), 4112-4118. <https://doi.org/10.2174/13816128113199990620>

Karlsson Linnér, R., Mallard, T. T., Barr, P. B., Sanchez-Roige, S., Madole, J. W., Driver, M. N., Poore, H. E., de Vlaming, R., Grotzinger, A. D., Tielbeek, J. J., Johnson, E. C., Liu, M., Rosenthal, S. B., Ideker, T., Zhou, H., Kember, R. L., Pasma, J. A., Verweij, K. J. H., Liu, D. J., . . . Dick, D. M. (2021). Multivariate analysis of 1.5 million people identifies genetic associations with traits related to self-regulation and addiction. *Nature Neuroscience*, 24(10), 1367-1376. <https://doi.org/10.1038/s41593-021-00908-3>

Kaya, M. A. (2022). Uyuşturucu suçlarının bakış açısından mükerrer suçluluğu etkileyen faktörler. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.

Kaygısız, B. (2025). Bağımlılık ve ilaç suiistimali. *Osmangazi Tıp Dergisi Beyin Farkındalığı 2025 Özel Sayısı*. 34-42. doi: 10.20515/otd1759510

Kaygusuz, Ö. (2018). Uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanımı nedeniyle birden fazla kez yasal yaptırımla karşılaşmış yetişkin erkek bireylerin sosyal sorun çözme becerilerinin çeşitli değişkenlerle incelenmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.

Kaylı, D. Ş. (2016). Sosyal hizmet açısından bağımlılık polikliniğine yönlendirilen madde bağımlısı bireylerde denetimli serbestlik sürecinin etkinliği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 179-198. <https://doi.org/10.18026/cbusos.06015>

Kelly, B. C., Parsons, J. T. ve Wells, B. E. (2006). Prevalence and predictors of club drug use among club-going young adults in New York City. *Journal of Urban Health*, 83(5), 884-895. <https://doi.org/10.1007/s11524-006-9057-2>

Kelmendi, B., Kaye, A. P., Pittenger, C., & Kwan, A. C. (2022). Psychedelics. *Current Biology*, 32(2), 63-67. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2021.12.009>

Kendler, K. S., Ohlsson, H., Fagan, A. A., Lichtenstein, P., Sundquist, J., & Sundquist, K. (2018). Academic achievement and drug abuse risk assessed using instrumental variable analysis and co-relative designs. *JAMA Psychiatry*, 75(11), 1182-1188. <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2018.2337>

Kendler, K. S., Schmitt, E., Aggen, S. H., & Prescott, C. A. (2008). Genetic and environmental influences on alcohol, caffeine, cannabis, and nicotine use from early adolescence to middle adulthood. *Archives of General Psychiatry*, 65(6), 674-682. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.65.6.674>

Keskin, A. S. (2023). Kriminolojik açıdan uyuşturucu ve uyarıcı madde bağımlılığı ile mücadele stratejileri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gedik Üniversitesi, İstanbul.

Keyes, K. M., & Hasin, D. S. (2008). Socio-economic status and problem alcohol use: The positive relationship between income and the DSM-IV alcohol abuse diagnosis. *Addiction (Abingdon, England)*, 103(7), 1120-1130. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2008.02218.x>

Khantzian E. J. (1985). The self-medication hypothesis of addictive disorders: focus on heroin and cocaine dependence. *The American Journal of Psychiatry*, 142(11), 1259-1264. <https://doi.org/10.1176/ajp.142.11.1259>

Kimko, H. C., Cross, J. T., & Abernethy, D. R. (1999). Pharmacokinetics and clinical effectiveness of methylphenidate. *Clinical Pharmacokinetics*, 37(6), 457-470. <https://doi.org/10.2165/00003088-199937060-00002>

Kingston, S., Rose, M., Cohen-Serrins, J., & Knight, E. (2017). A qualitative study of the context of child and adolescent substance use initiation and patterns of use in the first year for early and later initiators. *PloS one*, 12(1), e0170794. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0170794>

Kiyatkin, E. A. (1995). Functional significance of mesolimbic dopamine. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 19(4), 573-598. [https://doi.org/10.1016/0149-7634\(95\)00029-1](https://doi.org/10.1016/0149-7634(95)00029-1)

Kjeldsen S. E. (2018). Hypertension and cardiovascular risk: General aspects. *Pharmacological Research*, 129, 95-99. <https://doi.org/10.1016/j.phrs.2017.11.003>

Klimov, V. V. (2019). *From basic to clinical immunology*. Springer Nature.

Koçak, N. (2014). Türkiye’de uyuşturucu madde kullanımını etkileyen faktörler (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Polis Akademisi, Ankara.

Koellhoffer, T. (2008). *Ecstasy and other club drugs*. Chelsea House Publishers.

Koesters, S. C., Rogers, P. D., & Rajasingham, C. R. (2002). MDMA ('ecstasy') and other 'club drugs'. The new epidemic. *Pediatric clinics of North America*, 49(2), 415-433. [https://doi.org/10.1016/s0031-3955\(01\)00012-8](https://doi.org/10.1016/s0031-3955(01)00012-8)

Koob G. F. (2009). Brain stress systems in the amygdala and addiction. *Brain Research*, 1293, 61-75. <https://doi.org/10.1016/j.brainres.2009.03.038>

Koob G. F. (2013). Negative reinforcement in drug addiction: the darkness within. *Current Opinion in Neurobiology*, 23(4), 559-563. <https://doi.org/10.1016/j.conb.2013.03.011>

Korkmaz, A., & Kocadaş, B. (2015). *Toplumsal sapma sapmanın teorik temelleri* (2. Baskı). Doğu Kütüphanesi.

Kosten, T. R., & Baxter, L. E. (2019). Review article: Effective management of opioid withdrawal symptoms: A gateway to opioid dependence treatment. *The American Journal on Addictions*, 28(2), 55-62. <https://doi.org/10.1111/ajad.12862>

Kosten, T. R., & George, T. P. (2002). The neurobiology of opioid dependence: implications for treatment. *Science & Practice Perspectives*, 1(1), 13-20. <https://doi.org/10.1151/spp021113>

Kotov, R., Gamez, W., Schmidt, F., & Watson, D. (2010). Linking “big” personality traits to anxiety, depressive, and substance use disorders: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 136(5), 768-821. <https://doi.org/10.1037/a0020327>

Köksal, B., Karaca, S., & Çıtak, S. (2020). Examination of impulsiveness and aggression in substance abuse. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23(1), 23-33.

Kraan, T., Velthorst, E., Koenders, L., Zwaart, K., Ising, H. K., van den Berg, D., de Haan, L., & van der Gaag, M. (2016). Cannabis use and transition to psychosis in individuals at ultra-high risk: Review and meta-analysis. *Psychological Medicine*, 46(4), 673-681. <https://doi.org/10.1017/S0033291715002329>

Krmpotich, T., Mikulich-Gilbertson, S., Sakai, J., Thompson, L., Banich, M. T., & Tanabe, J. (2015). Impaired decision-making, higher impulsivity, and drug severity in substance dependence and pathological gambling. *Journal of Addiction Medicine*, 9(4), 273-280. <https://doi.org/10.1097/ADM.0000000000000129>

Kuntsche, E., & Müller, S. (2012). Why do young people start drinking? Motives for first-time alcohol consumption and links to risky drinking in early adolescence. *European Addiction Research*, 18(1), 34-39. <https://doi.org/10.1159/000333036>

Kurşun, H. (2021). Kentleşme, göç ve suç ilişkisi bağlamında madde bağımlılığı: “Gaziantep Örneği” (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Kuussaari, K., Karjalainen, K., & Niemelä, S. (2020). Mental health problems among clients with substance use problems: a nationwide time-trend study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 55(4), 507-516. <https://doi.org/10.1007/s00127-019-01753-3>

Kvillemo, P., Hiltunen, L., Demetry, Y., Carlander, A. K., Hansson, T., Gripenberg, J., Elgán, T. H., Einhorn, K., & Skoglund, C. (2021). How to prevent alcohol and illicit drug use among students in affluent areas: a qualitative study on motivation and attitudes towards prevention. *Substance Abuse Treatment, Prevention, And Policy*, 16(1), 83. <https://doi.org/10.1186/s13011-021-00420-8>

Laçın, H. (2022). Genç yetişkinlerde ailede çocukluk çağı travması ve benlik saygısının madde bağımlılığı ile ilişkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.

LaGrotta, C. (2021). Gender differences in addiction. *Current Addiction Reports*, 8(1), 64-70. <https://doi.org/10.1007/s40429-021-00355-x>

Laitano, H. V., Ely, A., Sordi, A. O., Schuch, F. B., Pechansky, F., Hartmann, T., Hilgert, J. B., Wendland, E. M., Von Diemen, L., Scherer, J. N., Mendes Calixto, A., Narvaez, J. C. M., Ornell, F., & Kessler, F. H. P. (2022). Anger and substance abuse: A systematic review and meta-analysis. *Brazilian Journal of Psychiatry*, 44(1), 103-110. <https://doi.org/10.1590/1516-4446-2020-1133>

Lambe, L., Mackinnon, S. P., & Stewart, S. H. (2015). Dyadic conflict, drinking to cope, and alcohol-related problems: A psychometric study and longitudinal actor-partner interdependence model. *Journal of Family Psychology*, 29(5), 697-707. <https://doi.org/10.1037/fam0000098>

- Lankenau, S. E., Sanders, B., Bloom, J. J., Hathazi, D., Alarcon, E., Tortu, S., & Clatts, M. C. (2007). First injection of ketamine among young injection drug users (IDUs) in three U.S. cities. *Drug and Alcohol Dependence*, 87(2-3), 183-193. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2006.08.015>
- Lape, E. C., Powers, J. M., Hooker, J. E., Edwards, R. R., & Ditre, J. W. (2023). Benzodiazepine use and dependence in relation to chronic pain intensity and pain catastrophizing. *The Journal of Pain*, 24(2), 345-355. <https://doi.org/10.1016/j.jpain.2022.09.019>
- Laruelle, M., Abi-Dargham, A., van Dyck, C. H., Rosenblatt, W., Zea-Ponce, Y., Zoghbi, S. S., Baldwin, R. M., Charney, D. S., Hoffer, P. B., & Kung, H. F. (1995). SPECT imaging of striatal dopamine release after amphetamine challenge. *Journal of Nuclear Medicine*, 36(7), 1182-1190.
- Lecomte, T., Dumais, A., Dugré, J. R., & Potvin, S. (2018). The prevalence of substance-induced psychotic disorder in methamphetamine misusers: A meta-analysis. *Psychiatry Research*, 268, 189-192. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.05.033>
- Lee, H. H., Sudhakara, P., Desai, S., Miranda, K., & Martinez, L. R. (2021). Understanding the basis of meth mouth using a rodent model of methamphetamine injection, sugar consumption, and streptococcus mutans infection. *mBio*, 12(2), e03534-20. <https://doi.org/10.1128/mBio.03534-20>
- Lende, D. H., & Smith, E. O. (2002). Evolution meets biopsychosociality: An analysis of addictive behavior. *Addiction*, 97(4), 447-458. <https://doi.org/10.1046/j.1360-0443.2002.00022.x>
- Leonard, N. R., Gwadz, M. V., Ritchie, A., Linick, J. L., Cleland, C. M., Elliott, L., & Grethel, M. (2015). A multi-method exploratory study of stress, coping, and substance use among high school youth in private schools. *Frontiers in Psychology*, 6, Makale 1028. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01028>
- Ley, L., Holze, F., Arikci, D., Becker, A. M., Straumann, I., Klaiber, A., Coviello, F., Dierbach, S., Thomann, J., Duthaler, U., Luethi, D., Varghese, N., Eckert, A., & Liechti, M. E. (2023). Comparative acute effects of mescaline, lysergic acid diethylamide, and psilocybin in a randomized, double-blind, placebo-controlled cross-over study in healthy participants. *Neuropsychopharmacology: Official Publication of the American College of Neuropsychopharmacology*, 48(11), 1659-1667. <https://doi.org/10.1038/s41386-023-01607-2>
- Liang, H. J., Tang, K. L., Chan, F., Ungvari, G. S., & Tang, W. K. (2015). Ketamine users have high rates of psychosis and/or depression. *Journal of Addictions Nursing*, 26(1), 8-13. <https://doi.org/10.1097/JAN.0000000000000060>
- Liebrezn, M., Schneider, M., Buadze, A., Gehring, M. T., Dube, A., & Caflisch, C. (2015). High-Dose Benzodiazepine Dependence: A qualitative study of patients' perceptions on initiation, reasons for use, and obtainment. *PloS one*, 10(11), e0142057. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0142057>
- Liechti M. E. (2017). Modern clinical research on LSD. *Neuropsychopharmacology: Official Publication of the American College of Neuropsychopharmacology*, 42(11), 2114-2127. <https://doi.org/10.1038/npp.2017.86>

Liester M. B. (2014). A review of lysergic acid diethylamide (LSD) in the treatment of addictions: historical perspectives and future prospects. *Current Drug Abuse Reviews*, 7(3), 146-156. <https://doi.org/10.2174/1874473708666150107120522>

Lim, J. Y., & Lui, C. K. (2016). Longitudinal Associations Between Substance Use and Violence in Adolescence Through Adulthood. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 16(1-2), 72-92. <https://doi.org/10.1080/1533256X.2016.1162166>

Lindeman, S. K., Titlestad, K. B., Lorås, L., & Bondas, T. (2022). An unknown invisible intrusion. Impact of an adult family member's problematic substance use on family life: A meta-ethnography. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 29(5), 464-476. <https://doi.org/10.1080/09687637.2021.1943316>

Lindesmith, A. R. (1938). A sociological theory of drug addiction. *American Journal of Sociology*, 43(4), 593-613.

Liu, J., Charmaraman, L., & Bickham, D. (2024). Association between social media use and substance use among middle and high school-aged youth. *Substance Use & Misuse*, 59(7), 1039-1046. <https://doi.org/10.1080/10826084.2024.2320372>

Livne, O., Shmulewitz, D., Walsh, C., & Hasin, D. S. (2022). Adolescent and adult time trends in US hallucinogen use, 2002-19: Any use, and use of ecstasy, LSD and PCP. *Addiction*, 117(12), 3099-3109. <https://doi.org/10.1111/add.15987>

Lloyd, C. (1998). Risk Factors for Problem Drug Use: Identifying vulnerable groups. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 5(3), 217-232. <https://doi.org/10.3109/09687639809034084>

Lodge, D., & Mercier, M. S. (2015). Ketamine and phencyclidine: the good, the bad and the unexpected. *British Journal of Pharmacology*, 172(17), 4254-4276. <https://doi.org/10.1111/bph.13222>

López-Muñoz, F., Ucha-Udabe, R., & Alamo, C. (2005). The history of barbiturates a century after their clinical introduction. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 1(4), 329-343. <https://doi.org/10.2147/ndt.s12160157>

Lorains, F. K., Cowlishaw, S., & Thomas, S. A. (2011). Prevalence of comorbid disorders in problem and pathological gambling: systematic review and meta-analysis of population surveys. *Addiction (Abingdon, England)*, 106(3), 490-498. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2010.03300.x>

Löscher, W., & Rogawski, M. A. (2012). How theories evolved concerning the mechanism of action of barbiturates. *Epilepsia*, 53 Suppl 8, 12-25. <https://doi.org/10.1111/epi.12025>

Luethi, D., & Liechti, M. E. (2018). Monoamine transporter and receptor interaction profiles in vitro predict reported human doses of novel psychoactive stimulants and psychedelics. *International Journal of Neuropsychopharmacology*, 21(10), 926-931. <https://doi.org/10.1093/ijnp/pyy047>

- Lui, C. K., Kerr, W. C., Mulia, N., & Ye, Y. (2018). Educational differences in alcohol consumption and heavy drinking: An age-period-cohort perspective. *Drug and Alcohol Dependence*, 186, 36-43. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2017.12.046>
- Lung, H., & Berg, B. L. (2017). *Qualitative research methods for the social sciences* (9th ed.). Pearson.
- Luthar, S. S., & Becker, B. E. (2002). Privileged but pressured? A study of affluent youth. *Child Development*, 73(5), 1593-1610. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00492>
- Ma, H., & Zhu, G. (2014). The dopamine system and alcohol dependence. *Shanghai Archives of Psychiatry*, 26(2), 61-68. <https://doi.org/10.3969/j.issn.1002-0829.2014.02.002>
- Ma, Q., Whipple, C. R., Kaynak, Ö., Saylor, E., & Kensinger, W. S. (2024). Somebody to lean on: Understanding self-stigma and willingness to disclose in the context of addiction. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 21(8), 1044. <https://doi.org/10.3390/ijerph21081044>
- Macit, R. (2018). Uyuşturucu satıcılarının bakış açısından suçlu olma süreci (Diyarbakır örneği). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Macit, R. (2020). Uyuşturucu madde kullanıcıları ve esrar. *Journal of Economy Culture and Society*, 61, 141-151. <https://doi.org/10.26650/JECS2019-0042>
- Mackus, M., Stock, A. K., Garssen, J., Scholey, A., & Verster, J. C. (2024). Alcohol hangover versus dehydration revisited: The effect of drinking water to prevent or alleviate the alcohol hangover. *Alcohol*, 121, 9-18. <https://doi.org/10.1016/j.alcohol.2024.07.006>
- Maina, G., Ogenchuk, M., Phaneuf, T., & Kwame, A. (2021). "I can't live like that": The experience of caregiver stress of caring for a relative with substance use disorder. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, 16(1), 11. <https://doi.org/10.1186/s13011-021-00344-3>
- Maisto, S. A., Galizio, M., & Connors, G. J. (2008). *Drug use and abuse* (5th ed.). Thomson Wadsworth.
- Manhica, H., Straatmann, V. S., Lundin, A., Agardh, E., & Danielsson, A.-K. (2021). Association between poverty exposure during childhood and adolescence, and drug use disorders and drug-related crimes later in life. *Addiction*, 116(7), 1747-1756. <https://doi.org/10.1111/add.15336>
- Manseau, M. W., & Bogenschutz, M. P. (2016). Substance use disorders and schizophrenia. *Focus*, 14(3), 333-342. <https://doi.org/10.1176/appi.focus.20160008>
- Marcus, R. F., & Jamison, E. G. (2013). Substance use in adolescence and early adulthood: Which best predicts violence in early adulthood? *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, 22(1), 38-57. <https://doi.org/10.1080/1067828X.2012.729909>
- Mardani, M., Alipour, F., Rafiey, H., Fallahi-Khoshknab, M., & Arshi, M. (2023). Challenges in addiction-affected families: A systematic review of qualitative studies. *BMC Psychiatry*, 23(1), Article 439. <https://doi.org/10.1186/s12888-023-04927-1>

Marín-Sáez, J., Romero-González, R., & Garrido Frenich, A. (2017). Multi-analysis determination of tropane alkaloids in cereals and solanaceae seeds by liquid chromatography coupled to single stage Exactive-Orbitrap. *Journal of Chromatography A*, 1518, 46-58. <https://doi.org/10.1016/j.chroma.2017.08.052>

Martin, K., & Katz, A. (2016). The Role of Barbiturates for alcohol withdrawal Syndrome. *Psychosomatics*, 57(4), 341-347. <https://doi.org/10.1016/j.psych.2016.02.011>

Mathew, R. J., Wilson, W. H., & Tant, S. R. (1989). Regional cerebral blood flow changes associated with amyl nitrite inhalation. *British Journal of Addiction*, 84(3), 293-299. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.1989.tb03462.x>

Matthews, S., Dwyer, R., & Snoek, A. (2017). Stigma and self-stigma in addiction. *Journal of Bioethical Inquiry*, 14(2), 275-286. <https://doi.org/10.1007/s11673-017-9784-y>

Mauri, M. C., Cirnigliaro, G., Piccoli, E., Vismara, M., De Carlo, V., Girone, N., & Dell'Osso, B. (2023). Substance abuse associated with aggressive/violent behaviors in psychiatric outpatients and related psychotropic prescription. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 21, 4071-4084. <https://doi.org/10.1007/s11469-022-00842-w>

Maynard, B. R., Salas-Wright, C. P., & Vaughn, M. G. (2015). High school dropouts in emerging adulthood: Substance use, mental health problems, and crime. *Community Mental Health Journal*, 51(3), 289-299. <https://doi.org/10.1007/s10597-014-9760-5>

McCabe, S. E., Teter, C. J., Boyd, C. J., Wilens, T. E., & Schepis, T. S. (2018). Sources of prescription medication misuse among young adults in the United States: The role of educational status. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 79(2), 17m11958. <https://doi.org/10.4088/JCP.17m11958>

McCann, T. V., Lubman, D. I., Boardman, G., & Flood, M. (2017). Affected family members' experience of, and coping with, aggression and violence within the context of problematic substance use: A qualitative study. *BMC Psychiatry*, 17(1), 209. <https://doi.org/10.1186/s12888-017-1374-3>

McCully, B. A. (2024). Immigrants, legal status, and illegal trade. *Journal of International Economics*, 152, Article 104016. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2024.104016>

McHugh, R. K., Votaw, V. R., Sugarman, D. E., & Greenfield, S. F. (2018). Sex and gender differences in substance use disorders. *Clinical Psychology Review*, 66, 12-23. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2017.10.012>

McKee, S. A., & McRae-Clark, A. L. (2022). Consideration of sex and gender differences in addiction medication response. *Biology of Sex Differences*, 13(1), 34. <https://doi.org/10.1186/s13293-022-00441-3>

Meacham, M. C., Bailey, J. A., Hill, K. G., Epstein, M., & Hawkins, J. D. (2013). Alcohol and tobacco use disorder comorbidity in young adults and the influence of romantic partner environments. *Drug and Alcohol Dependence*, 132(1-2), 149-157. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2013.01.017>

Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society: From the standpoint of a social behaviorist* (C. W. Morris, Ed.). The University of Chicago Press.

Melis, M. R., Sanna, F., & Argiolas, A. (2022). Dopamine, erectile function and male sexual behavior from the past to the present: A review. *Brain Sciences*, 12(7), 826. <https://doi.org/10.3390/brainsci12070826>

Menard, S., Mihalic, S., & Huizinga, D. (2001). Drugs and crime revisited. *Justice Quarterly*, 18(2), 269-299. <https://doi.org/10.1080/07418820100094901>

Mendelson, J., Uemura, N., Harris, D., Nath, R. P., Fernandez, E., Jacob, P., 3rd, Everhart, E. T., & Jones, R. T. (2006). Human pharmacology of the methamphetamine stereoisomers. *Clinical Pharmacology and Therapeutics*, 80(4), 403-420. <https://doi.org/10.1016/j.clpt.2006.06.013>

Meredith, C. W., Jaffe, C., Ang-Lee, K., & Saxon, A. J. (2005). Implications of chronic methamphetamine use: a literature review. *Harvard Review of Psychiatry*, 13(3), 141-154. <https://doi.org/10.1080/10673220591003605>

Meredith, S. E., Juliano, L. M., Hughes, J. R., & Griffiths, R. R. (2013). Caffeine use disorder: A comprehensive review and research agenda. *Journal of Caffeine Research*, 3(3), 114-130. <https://doi.org/10.1089/jcr.2013.0016>

Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3(5), 672-682. <https://doi.org/10.2307/2084686>

Messner, S. F., & Rosenfeld, R. (2009). *Institutional anomie theory: A macro-sociological explanation of crime*. In M. D. Krohn, A. J. Lizotte, & G. P. Hall (Eds.), *Handbook on crime and deviance* (pp. 209-223). Springer.

Meyerhoff, D. J., Bode, C., Nixon, S. J., de Bruin, E. A., Bode, J. C., & Seitz, H. K. (2005). Health risks of chronic moderate and heavy alcohol consumption: How much is too much? *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 29(7), 1334-1340. <https://doi.org/10.1097/01.ALC.0000171488.63823.09>

Miela, R., Cabała, W. J., Mazurkiewicz, D. W., & Jakuszkowiak-Wojten, K. (2018). The neurobiology of addiction: A vulnerability/resilience perspective. *The European Journal of Psychiatry*, 32(3), 139-148. <https://doi.org/10.1016/j.ejpsy.2018.01.002>

Millay, T. A., Satyanarayana, V. A., O'Leary, C. C., Crecelius, R., & Cottler, L. B. (2009). Risky business: focus-group analysis of sexual behaviors, drug use and victimization among incarcerated women in St. Louis. *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 86(5), 810-817. <https://doi.org/10.1007/s11524-009-9381-4>

Miller, R. N., Fagan, A. A., & Wright, E. M. (2014). The moderating effects of peer and parental support on the relationship between vicarious victimization and substance use. *Journal of Drug Issues*, 44(4), 362-380. <https://doi.org/10.1177/0022042614526995>

Miller, W. B. (1958). Lower class culture as a generating milieu of gang delinquency. *Journal of Social Issues*, 14(3), 5-19. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1958.tb01413.x>

Mitler M. M. (1981). Evaluation of temazepam as a hypnotic. *Pharmacotherapy*, 1(1), 3-13. <https://doi.org/10.1002/j.1875-9114.1981.tb03546.x>

Mitler, M. M., Shafor, R., Hajdukovich, R., Timms, R. M., & Browman, C. P. (1986). Treatment of narcolepsy: objective studies on methylphenidate, pemoline, and protriptyline. *Sleep*, 9(1), 260-264. <https://doi.org/10.1093/sleep/9.1.260>

Moini, J., LoGalbo, A., & Schnellmann, J. G. (2023). Neuropsychopharmacology. *Academic Press*. <https://doi.org/10.1016/C2021-0-02248-3>

Moore, D. (2008). Erasing pleasure from public discourse on illicit drugs: on the creation and reproduction of an absence. *The International Journal on Drug Policy*, 19(5), 353-358. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2007.07.004>

Moosmann, B., King, L. A., & Auwärter, V. (2015). Designer benzodiazepines: A new challenge. *World psychiatry: Official Journal of the World Psychiatric Association (WPA)*, 14(2), 248. <https://doi.org/10.1002/wps.20236>

Morgan, C. J. A., & Curran, H. V., (2012). Ketamine use: A review. *Addiction*, 107(1), 27-38. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2011.03576.x>

Morris, H., & Wallach, J. (2014). From PCP to MXE: a comprehensive review of the non-medical use of dissociative drugs. *Drug Testing and Analysis*, 6(7-8), 614-632. <https://doi.org/10.1002/dta.1620>

Morton, W. A., & Stockton, G. G. (2000). Methylphenidate abuse and psychiatric side effects. *Primary Care Companion to the Journal of Clinical Psychiatry*, 2(5), 159-164. <https://doi.org/10.4088/pcc.v02.n0502>

Muetzelfeldt, L., Kamboj, S. K., Rees, H., Taylor, J., Morgan, C. J. A., & Curran, H. V. (2008). Journey through the K-hole: Phenomenological aspects of ketamine use. *Drug and Alcohol Dependence*, 95(3), 219-229. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2008.01.024>

Muncan, B., Walters, S. M., Ezell, J., & Ompad, D. C. (2020). "They look at us like junkies": Influences of drug use stigma on the healthcare engagement of people who inject drugs in New York City. *Harm Reduction Journal*, 17(1), 53. <https://doi.org/10.1186/s12954-020-00399-8>

Murri, M. B., Catania, S., Centra, S., Folesani, F., Muscettola, A., Zerbinati, L., Toffanin, T., Ferrara, M., Ossola, P., Rossi, R., Jannini, T., Caruso, R., Nanni, M. G., & Grassi, L. (2025). The association between cannabis use and paranoia: Meta-analysis of experimental and observational studies. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 176, 106269. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2025.106269>

Mutlu, C., Gerçek, C., Ocakoğlu, F. T., & Karaçetin, G. (2024). Çocuk ve Ergen Alkol-Madde Kullanım Sorunlarının Genetik Yönü. *Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 31(1), 1-15. <https://doi.org/10.4274/tjcamh.galenos.2021.83007>

- Mutlu, E. (2013). Madde Bağımlılığında Ailenin Rolü. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (2), 13-17.
- Nacca, N., Vatti, D., Sullivan, R., Sud, P., Su, M., & Marraffa, J. (2013). The synthetic cannabinoid withdrawal syndrome. *Journal of Addiction Medicine*, 7(4), 296-298. <https://doi.org/10.1097/ADM.0b013e31828e1881>
- Nagelhout, G. E., Hummel, K., de Goeij, M. C. M., de Vries, H., Kaner, E., & Lemmens, P. (2017). How economic recessions and unemployment affect illegal drug use: A systematic realist literature review. *International Journal of Drug Policy*, 44, 69-83. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2017.03.013>
- Nalbantoğlu, İ., & Tuncay, T. (2023). Madde bağımlılarının ve ailelerinin bağımlılıkla mücadele deneyimlerinin incelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 24(2), 207-226. Doi: 10.51982/bagimli.116750
- Nanda, A., Janga, L. S. N., Sambe, H. G., Yasir, M., Man, R. K., Gogikar, A., & Mohammed, L. (2023). Adverse effects of stimulant interventions for Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD): A comprehensive systematic review. *Cureus*, 15(9), e45995. <https://doi.org/10.7759/cureus.45995>
- Nasir, S., Rosenthal, D., & Moore, T. (2011). The social context of controlled drug use amongst young people in a slum area in Makassar, Indonesia. *International Journal of Drug Policy*, 22(6), 463-470. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2011.10.006>
- Nawi, A. M., Ismail, R., Ibrahim, F., Hassan, M. R., Manaf, M. R. A., Amit, N., Ibrahim, N., & Shafurdin, N. S. (2021). Risk and protective factors of drug abuse among adolescents: A systematic review. *BMC Public Health*, 21, 2088. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-11906-2>
- Nelson J. A., Henriksen R. C., Keathley R. S. (2014). Mothers of sons with substance use disorders: A grounded theory approach revealing maternal expectations and three stages of change. *The Qualitative Report*, 19(44), 1-16. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2014.1107>
- Nestler E. J. (2005). The neurobiology of cocaine addiction. *Science & Practice Perspectives*, 3(1), 4-10. <https://doi.org/10.1151/spp05314>
- Nesvåg, R., Knudsen, G. P., Bakken, I. J., Høy, A., Ystrom, E., Surén, P., Reneflot, A., Stoltenberg, C., & Reichborn-Kjennerud, T. (2015). Substance use disorders in schizophrenia, bipolar disorder, and depressive illness: A registry-based study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 50(8), 1267-1276. <https://doi.org/10.1007/s00127-015-1025-2>
- Neuman, W. L. & Robson, K. (2014). *Basics of social research*. Pearson Canada.
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nicel ve nitel yaklaşımlar* III. Cilt (5. Basım). Yayın Odası.
- Newburn, T. (2017). *Criminology* (3rd ed.). Routledge.
- Newmeyer, M. N., Swortwood, M. J., Abulseoud, O. A., & Huestis, M. A. (2017). Subjective and physiological effects, and expired carbon monoxide concentrations in frequent and occasional cannabis smokers following smoked, vaporized, and oral cannabis administration. *Drug and Alcohol Dependence*, 175, 67-76. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2017.02.003>

- Newton, D. E. (2010). *Substance abuse: A reference handbook*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Newton, D. E. (2016). *Youth substance abuse: A reference handbook*. ABC-CLIO.
- Nicholas, C. R., Henriquez, K. M., Gassman, M. C., Cooper, K. M., Muller, D., Hetzel, S., Brown, R. T., Cozzi, N. V., Thomas, C., & Hutson, P. R. (2018). High dose psilocybin is associated with positive subjective effects in healthy volunteers. *Journal of Psychopharmacology (Oxford, England)*, 32(7), 770-778. <https://doi.org/10.1177/0269881118780713>
- Nichols, D. E. (2004). Hallucinogens. *Pharmacology & Therapeutics*, 101(2), 131-181. <https://doi.org/10.1016/j.pharmthera.2003.11.002>
- Nielsen, S. M., Toftdahl, N. G., Nordentoft, M., & Hjorthøj, C. (2017). Association between alcohol, cannabis, and other illicit substance abuse and risk of developing schizophrenia: a nationwide population based register study. *Psychological Medicine*, 47(9), 1668-1677. <https://doi.org/10.1017/S0033291717000162>
- Nieoullon, A. (2002). Dopamine and the regulation of cognition and attention. *Progress in Neurobiology*, 67(1), 53-83. [https://doi.org/10.1016/S0301-0082\(02\)00011-4](https://doi.org/10.1016/S0301-0082(02)00011-4)
- Nolte-Troha, C., Roser, P., Henkel, D., Scherbaum, N., Koller, G., & Franke, A. G. (2023). Unemployment and substance use: An updated review of studies from North America and Europe. *Healthcare*, 11(8), 1182. <https://doi.org/10.3390/healthcare11081182>
- Nowacka, A., & Borczyk, M. (2019). Ketamine applications beyond anesthesia – A literature review. *European Journal of Pharmacology*, 860, 172547. <https://doi.org/10.1016/j.ejphar.2019.172547>
- O'brien C. P. (2005). Benzodiazepine use, abuse, and dependence. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 66(2), 28-33.
- Odette, M. M., Porucznik, C. A., Gren, L. H., & Garland, E. L. (2024). Alcohol consumption and opioid craving among chronic pain patients prescribed long-term opioid therapy. *Addictive Behaviors*, 150, 107911. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2023.107911>
- Oğuz, F., & Öğretir Özçelik, A. D. (2018). Ergenlerde algılanan anne baba tutumu ile madde bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(58), 535-543. <https://doi.org/10.17719/jisr.2018.2567>
- Okaru, A. O., & Lachenmeier, D. W. (2022). Defining no and low (NoLo) alcohol products. *Nutrients*, 14(18), Article 3873. <https://doi.org/10.3390/nu14183873>
- Okumuş, B., Metin, A., & Kariper, İ. A. (2023). Understanding the effects of lysergic acid diethylamide and the importance of its prevention. *Health Sciences Review*, 8, Article 100107. <https://doi.org/10.1016/j.hsr.2023.100107>

Ólafsdóttir, J., Orjasniemi, T., & Hrafnisdóttir, S. (2020). Psychosocial distress, physical illness, and social behaviour of close relatives to people with substance use disorders. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 20(2), 136-154. <https://doi.org/10.1080/1533256X.2020.1749363>

Olsen, M. E. (1965). Durkheim's two concepts of anomie. *The Sociological Quarterly*, 6(1), 37-44.

Olsen, R. W., & Liang, J. (2017) Role of GABAA receptors in alcohol use disorders suggested by chronic intermittent ethanol (CIE) rodent model. *Molecular Brain*, 10, Article 45. <https://doi.org/10.1186/s13041-017-0325-8>

Onan, N., Kaplan, H., Yalçın, B., Erbaş, S., Yıldırım, D., Ünsal Barlas, G., Karaca, S., & Can Öz, Y. (2016). Üniversite öğrencilerinin madde kullanma durumları ile kişilik özelliklerinin incelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 17(1), 25-32.

Orak, O. S., Bilkay, H. İ., & Zengin, Ç. (2023). Effect of childhood trauma on substance users' attitudes of coping with stress. *Bağımlılık Dergisi*, 24(3), 305-315. [Doi.org/10.51982/bagimli.1168435](https://doi.org/10.51982/bagimli.1168435).

Ousey, G. C., & Lee, M. R. (2002). Examining the conditional nature of the illicit drug market-homicide relationship: A partial test of the theory of contingent causation. *Criminology*, 40(1), 73-102. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2002.tb00950.x>

Ögel, K. (2017). *Bağımlılık ve tedavisi hakkında her şey: Bağımlılık ve tedavisi temel kitabı*. İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık.

Ögel, K., & Aksoy, A. (2007). Tutuklu ve hükümlü ergenlerde madde kullanımı. *Bağımlılık Dergisi*, 8, 11-17.

Ögel, K., Tamar, D., Evren, C., & Çakmak, D. (2000). Uçucu madde kullanımının yaygınlığı: Çok merkezli bir araştırmanın verilerinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 1(4), 220-224.

Ögel, K., Taner, S., Tosun, M., Gürol, D. T., & Liman, O. (2005). Yatarak tedavi gören ergen uçucu madde kullanıcılarında madde kullanım özellikleri: Cinsiyet ve yaşadığı yere göre karşılaştırma. *Bağımlılık Dergisi*, 6(2), 76-83.

Öner, M. Z. (2010). Türk Ceza hukukunda uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçları (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Özay, A. (2023). Madde bağımlılığına sosyolojik bakış: madde bağımlılığı tedavisi görmüş bireylerin ve alanda çalışan uzmanların deneyimleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir.

Özer, S. (2023). Toplumsal bir sorun olan uyuşturucu bağımlılığı ile mücadele çalışmaları: Kütahya belediyesi 'Umer' örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

Özlem, Ş.Ö., Cengisiz, C., & Şaşman Kaylı, D. (2024). Addiction experiences of women with substance use disorder: The case of Manisa province. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 11(1), 19-26. DOI: 10.5152/ADDICTA.2024.23043

Öztürk, B. (2016). Türkiye’de büyüyen tehlike: Esrar. *Konuralp Tıp Dergisi*, 8(3), 208-213.

Öztürk, I. (2023). Kadın madde bağımlılığında aile yapısı ve ilişkilerinin rolü üzerine sosyolojik bir çalışma (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Öztürk, Y. E., Kıriloğlu, M., & Kırac, R. (2015). Alkol ve madde bağımlılığında risk faktörleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 18(2), 97-118.

Panlilio, L. V., Goldberg, S. R., & Justinova, Z. (2015). Cannabinoid abuse and addiction: Clinical and preclinical findings. *Clinical Pharmacology and Therapeutics*, 97(6), 616-627. <https://doi.org/10.1002/cpt.118>

Parisi, A., Sharma, A., Howard, M. O., & Blank Wilson, A. (2019). The relationship between substance misuse and complicated grief: A systematic review. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 103, 43-57. <https://doi.org/10.1016/j.jsat.2019.05.012>

Park, S. J., Kim, D. H., Jung, J. M., Kim, J. M., Cai, M., Liu, X., Hong, J. G., Lee, C. H., Lee, K. R., & Ryu, J. H. (2012). The ameliorating effects of stigmasterol on scopolamine-induced memory impairments in mice. *European Journal of Pharmacology*, 676(1-3), 64-70. <https://doi.org/10.1016/j.ejphar.2011.11.050>

Parrott, A. (2015). The adverse psychiatric consequences of recreational stimulant drugs such as methamphetamine, cocaine, ecstasy/MDMA, and mephedrone: A unified psychobiological explanation. *European Psychiatry*, 30(S1), 1067. [https://doi.org/10.1016/S0924-9338\(15\)30842-7](https://doi.org/10.1016/S0924-9338(15)30842-7)

Parsons, T. (1991). *The social system* (2nd ed.). Routledge.

Partanen, T. A., Vikatmaa, P., Tukiainen, E., Lepäntalo, M., & Vuola, J. (2009). Outcome after injections of crushed tablets in intravenous drug abusers in the Helsinki University Central Hospital. *European Journal of Vascular and Endovascular Surgery*, 37(6), 704-711. <https://doi.org/10.1016/j.ejvs.2009.02.014>

Passie, T., Halpern, J. H., Stichtenoth, D. O., Emrich, H. M., & Hintzen, A. (2008). The pharmacology of lysergic acid diethylamide: a review. *CNS Neuroscience & Therapeutics*, 14(4), 295-314. <https://doi.org/10.1111/j.1755-5949.2008.00059.x>

Pathan, H., & Williams, J. (2012). Basic opioid pharmacology: An update. *British Journal of Pain*, 6(1), 11-16. <https://doi.org/10.1177/2049463712438493>

Patton, M.Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed.). Sage Publication.

Pedersen, W., Jarness, V., & Flemmen, M. (2018). Revenge of the nerds: Cultural capital and the politics of lifestyle among adolescent elites. *Poetics*, 70, 54-66. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2018.05.002>

Pérez, E., & Ruiz, S. (2017). Substance abuse as a risk factor for criminal behavior: A systematic review. *Acción Psicológica*, 14(2), 33-50. <https://doi.org/10.5944/ap.14.2.20748>

Petry, N. M., Stinson, F. S., & Grant, B. F. (2005). Comorbidity of DSM-IV pathological gambling and other psychiatric disorders: Results from the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 66(5), 564-574. <https://doi.org/10.4088/jcp.v66n0504>

Pettersen, H., Landheim, A., Skeie, I., Biong, S., Brodahl, M., Oute, J., & Davidson, L. (2019). How social relationships influence substance use disorder recovery: A collaborative narrative study. *Substance Abuse: Research And Treatment*, 13, 1178221819833379. <https://doi.org/10.1177/1178221819833379>

Pınarcı, M. (2013). Avrupa'da uyuşturucu kullanımının suç olmaktan çıkarılması ve Türkiye yaklaşımı (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Polis Akademisi, Ankara.

Piazza, P. V., & Deroche-Gamonet, V. (2013). A multistep general theory of transition to addiction. *Psychopharmacology*, 229(3), 387-413. <https://doi.org/10.1007/s00213-013-3224-4>

Pokorny, T., Duerler, P., Seifritz, E., Vollenweider, F. X., & Preller, K. H. (2020). LSD acutely impairs working memory, executive functions, and cognitive flexibility, but not risk-based decision-making. *Psychological Medicine*, 50(13), 2255-2264. <https://doi.org/10.1017/S0033291719002393>

Poloma, M. M. (2012). Çağdaş sosyoloji kuramları (H. Erbaş, Çev.; 5. baskı). Palme Yayıncılık.

Pomara, C., Cassano, T., D'Errico, S., Bello, S., Romano, A. D., Riezzo, I., & Serviddio, G. (2012). Data available on the extent of cocaine use and dependence: biochemistry, pharmacologic effects and global burden of disease of cocaine abusers. *Current Medicinal Chemistry*, 19(33), 5647-5657. <https://doi.org/10.2174/092986712803988811>

Prom-Wormley, E. C., Ebejer, J., Dick, D. M., & Bowers, M. S. (2017). The genetic epidemiology of substance use disorder: A review. *Drug and Alcohol Dependence*, 180, 241-259. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2017.06.040>

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.

Qiu, R. (2025). Understanding drug addiction: Biological, psychological, and sociocultural influences. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*, 93(1), 113-119. <https://doi.org/10.54254/2753-7048/2025.bo25215>

Quagliato, L. A., Freire, R. C., & Nardi, A. E. (2018). Risks and benefits of medications for panic disorder: a comparison of SSRIs and benzodiazepines. *Expert Opinion on Drug Safety*, 17(3), 315-324. <https://doi.org/10.1080/14740338.2018.1429403>

Radparvar S. (2023). The clinical assessment and treatment of inhalant abuse. *The Permanente journal*, 27(2), 99-109. <https://doi.org/10.7812/TPP/22.164>

- Raffa, R. B., Ossipov, M. H., & Porreca, F. (2017). *Opioid analgesics and antagonists*. In F. J. Dowd, B. S. Johnson, & A. Mariotti (Eds.), *Pharmacology and therapeutics for dentistry* (7th ed., pp. 241-256). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-39307-2.00016-3>
- Ramón, M. F., Ballesteros, S., Martínez-Arrieta, R., Jorrecilla, J. M., & Cabrera, J. (2003). Volatile substance and other drug abuse inhalation in Spain. *Journal of Toxicology: Clinical Toxicology*, 41(7), 931-936. <https://doi.org/10.1081/CLT-120026513>
- Ramsey, J., Anderson, H. R., Bloor, K., & Flanagan, R. J. (1989). An introduction to the practice, prevalence and chemical toxicology of volatile substance abuse. *Human Toxicology*, 8(4), 261-269. <https://doi.org/10.1177/096032718900800403>
- Reiter, M. D. (2015). *Substance abuse and the family*. Taylor & Francis Group.
- Rigg, K. K., & Murphy, J. W. (2013). Understanding the etiology of prescription opioid abuse: implications for prevention and treatment. *Qualitative Health Research*, 23(7), 963-975. <https://doi.org/10.1177/1049732313488837>
- Ritanti, W. W., Asih, I. D., & Susanto, T. (2017). A phenomenological study of families with drug-using children living in the society. *International Journal of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 4(3), 10-107. <https://doi.org/10.1016/j.ijpam.2017.04.001>
- Ritzer, G. (2011). *Sociological theory* (8th ed.). McGraw-Hill.
- Rodriguez, L. M., & Derrick, J. L. (2017). Breakthroughs in understanding addiction and close relationships. *Current Opinion in Psychology*, 13, 115-119. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2016.05.011>
- Rogers, K. (Ed.). (2011). *Substance use and abuse*. Britannica Educational Publishing & Rosen Educational Services.
- Romanelli, F., Smith, K. M., Thornton, A. C., & Pomeroy, C. (2004). Poppers: Epidemiology and clinical management of inhaled nitrite abuse. *Pharmacotherapy: The Journal of Human Pharmacology and Drug Therapy*, 24(1), 69-78. <https://doi.org/10.1592/phco.24.1.69.34801>
- Romer, D., & Moreno, M. (2017). Digital Media and Risks for Adolescent Substance Abuse and Problematic Gambling. *Pediatrics*, 140(Suppl 2), 102-106. <https://doi.org/10.1542/peds.2016-1758L>
- Rose, I. D., Lesesne, C. A., Sun, J., Johns, M. M., Zhang, X., & Hertz, M. (2022). The relationship of school connectedness to adolescents' engagement in co-occurring health risks: A meta-analytic review. *The Journal of School Nursing*, 40(1), 58-73. <https://doi.org/10.1177/10598405221096802>
- Rubin, A. & Babbie, E. R. (2016). *Empowerment series: Research methods for social work*. Cengage Learning.
- Rund, B. R. (2018). A review of factors associated with severe violence in schizophrenia. *Nordic Journal of Psychiatry*, 72(8), 561-571. <https://doi.org/10.1080/0803948.2018.1497199>

Rusyniak D. E. (2013). Neurologic manifestations of chronic methamphetamine abuse. *The Psychiatric Clinics of North America*, 36(2), 261-275. <https://doi.org/10.1016/j.psc.2013.02.005>

Saçaklı, G., & Odabaş, D. (2023). Kadınlarda madde bağımlılığı. *Advances in Women's Studies*, 5(2), 44-48. <https://doi.org/10.5152/atakad.2023.22012>

Saini, R., Singh, H., Chail, A., Datta, K., & Adhvaryu, A. (2022). Inhalant abuse: Newer trends in addiction. *Journal of Marine Medical Society*, 24(Suppl 1), 132-135. https://doi.org/10.4103/jmms.jmms_137_20

Sampson, D., Heinsch, M., Geddes, J., Velleman, R., Velleman, G., Teesson, M., Newton, N., & Kay-Lambkin, F. (2023). 'I no longer know that person': Experiences of families living with someone using crystal methamphetamine. *PloS one*, 18(4), e0284156. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0284156>

Sancı, S. (2015). Uyuşturucu madde kullanan denetimli serbestlik tedbiri kararı almış kişilerin din eğitimi ve psikososyal açıdan incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Sanz, C., Zamberlan, F., Erowid, E., Erowid, F., & Tagliazucchi, E. (2018). The experience elicited by hallucinogens presents the highest similarity to dreaming within a large database of psychoactive substance reports. *Frontiers in Neuroscience*, 12, Article 7. <https://doi.org/10.3389/fnins.2018.00007>

Sarker, A. K., Raju, F. R., Sultana, M. P., Milon, M. M. M., & Akter, S. (2023). Exploration of drug addiction prevalence among young generation of Pabna district, Bangladesh. *Journal of Drug Delivery and Therapeutics*, 13(3), 78-84. <https://doi.org/10.22270/jddt.v13i3.5764>

Sassano-Higgins, S., Baron, D., Juarez, G., Esmaili, N., & Gold, M. (2016). A Review of ketamine abuse and diversion. *Depression and Anxiety*, 33(8), 718-727. <https://doi.org/10.1002/da.22536>

Savić Vujović, K., Jotić, A., Medić, B., Srebro, D., Vujović, A., Žujović, J., Opanković, A., & Vučković, S. (2023). Ketamine, an Old-New Drug: Uses and Abuses. *Pharmaceuticals (Basel, Switzerland)*, 17(1), 16. <https://doi.org/10.3390/ph17010016>

Scarborough, B. M., & Smith, C. B. (2018). Optimal pain management for patients with cancer in the modern era. *CA: A Cancer Journal for Clinicians*, 68(3), 182-196. <https://doi.org/10.3322/caac.21453>

Schäfer, G. (2011). Family functioning in families with alcohol and other drug addiction. *Social Policy Journal of New Zealand*, (37), 1-19.

Schauer, G. L., King, B. A., Bunnell, R. E., Promoff, G., & McAfee, T. A. (2016). Toking, vaping, and eating for health or fun: Marijuana use patterns in adults, U.S., 2014. *American Journal of Preventive Medicine*, 50(1), 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2015.05.027>

Schifano, F., Chiappini, S., Miuli, A., Corkery, J. M., Scherbaum, N., Napoletano, F., Arillotta, D., Zangani, C., Catalani, V., Vento, A., Pettorruso, M., Martinotti, G., Massimo, D. G., & Guirguis, A. (2021).

New psychoactive substances (NPS) and serotonin syndrome onset: A systematic review. *Experimental Neurology*, 339, 113638. <https://doi.org/10.1016/j.expneurol.2021.113638>

Schilling, S., Melzer, R., & McCabe, P. F. (2020). Cannabis sativa. *Current Biology*, 30(1), 8-9. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2019.10.039>

Schmallegger, F. (2014). *Criminology*. (2nd ed.). Pearson Education, Inc.

Schmallegger, F. (2017). *Criminology today an integrative introduction* (8th ed.). Pearson.

Schmid, Y., Enzler, F., Gasser, P., Grouzmann, E., Preller, K. H., Vollenweider, F. X., Brenneisen, R., Müller, F., Borgwardt, S., & Liechti, M. E. (2015). Acute effects of lysergic acid diethylamide in healthy subjects. *Biological Psychiatry*, 78(8), 544-553. <https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2014.11.015>

Schneider, R., Cronkite, R., & Timko, C. (2008). Lifetime physical and sexual abuse and substance use treatment outcomes in men. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 35(4), 353-361. <https://doi.org/10.1016/j.jsat.2008.01.001>

Schneir, A. B., & Baumbacher, T. (2012). Convulsions associated with the use of a synthetic cannabinoid product. *Journal of Medical Toxicology*, 8(1), 62-64. <https://doi.org/10.1007/s13181-011-0182-2>

Schwartz, R. H. ve Miller, N. S. (1997). MDMA (Ecstasy) and the rave: A review. *Pediatrics*, 100(4), 705-708. <https://doi.org/10.1542/peds.100.4.705>

Scott, J. C., Woods, S. P., Matt, G. E., Meyer, R. A., Heaton, R. K., Atkinson, J. H., & Grant, I. (2007). Neurocognitive effects of methamphetamine: a critical review and meta-analysis. *Neuropsychology Review*, 17(3), 275-297. <https://doi.org/10.1007/s11065-007-9031-0>

Selen, Ö. F. (2013). Gaziantep'te uyuşturucu madde kullanıcı profili (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.

Semerci, M. Karaman, H., & Yaman, Ö. M. (2022). Bağımlılıkta arkadaş etkisini anlamaya yönelik bir inceleme: Youtube videolarına konuk olan madde kullanıcılarının röportajları üzerinden bir içerik analizi. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 10(28), 90-105.

Setién-Suero, E., Suárez-Pinilla, P., Ferro, A., Tabarés-Seisdedos, R., Crespo-Facorro, B., & Ayasa-Arriola, R. (2020). Childhood trauma and substance use underlying psychosis: A systematic review. *European Journal of Psychotraumatology*, 11(1). <https://doi.org/10.1080/20008198.2020.1748342>

Sevin, M. D., & Erbay, E. (2019). AMATEM'de ikinci kez tedavi gören madde bağımlılarının madde kullanımına ilişkin yaşam deneyimleri. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6, 689-714. [Doi.org/10.15805/addicta.2019.6.3.0059](https://doi.org/10.15805/addicta.2019.6.3.0059)

Sevin, M. D., & Erbay, E. (2021). Eroin arkadaşlığı: Çevresi içerisinde birey perspektifi ile madde bağımlılarının yaşam deneyimleri. *Bağımlılık Dergisi*, 22(1), 65-75. [Doi.org/10.51982/bagimli.799061](https://doi.org/10.51982/bagimli.799061)

Sevinç, Ö. (2021). Uyuşturucu madde kullanımına sosyolojik bir bakış: Tunceli örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Munzur Üniversitesi, Tunceli.

Sevindik, D. B. (2023). Metamfetamin kullanım bozukluğu olan hastalarda bağlanma stilleri ve benlik saygısının tedavi motivasyonu üzerine etkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

Seyfeli, E. B. ve Şener, Ö. (2022). Yetişkinlerde madde bağımlılığı ile çocukluk çağı travmaları ve bağlanma stilleri arasındaki ilişki. *Bağımlılık Dergisi*, 23(4), 473-482. <https://doi.org/10.51982/bagimli.1052077>

Shanahan, L., Hill, S. N., Bechtiger, L., Steinhoff, A., Godwin, J., Gaydosh, L. M., Harris, K. M., Dodge, K. A., & Copeland, W. E. (2021). Prevalence and childhood precursors of opioid use in the early decades of life. *JAMA pediatrics*, 175(3), 276-285. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2020.5205>

Shannon, K., Kerr, T., Allinott, S., Chettiar, J., Shoveller, J., ve Tyndall, M. W. (2008). Social and structural violence and power relations in mitigating HIV risk of drug-using women in survival sex work. *Social Science & Medicine*, 66(4), 911-921. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2007.11.008>

Sharma, A., Sharma, A., Gupta, S., & Thapar, S. (2019). Study of family burden in substance dependence: A tertiary care hospital-based study. *Indian journal of Psychiatry*, 61(2), 131-138. https://doi.org/10.4103/psychiatry.IndianJPsychiatry_123_15

Shimu, S. J., & Islam, S. (2025). Gender differences in drug addiction: Neurobiological, social, and psychological perspectives in women – A systematic review. *Journal of Primeasia*, 6(1), 1-13. <https://doi.org/10.25163/primeasia.6110194>

Shoham, S. G. Knepper, P., & Kett, M. (2010). International handbook of criminology. CRC Press.

Siegel, L. J. (2010). *Criminology: Theories, patterns, and typologies* (10th ed.). Wadsworth.

Siegel, L. J., & McCormick, C. (2016). *Criminology in Canada: Theories, patterns, and typologies* (6th ed.). Nelson Education.

Simpson, K. H., & McDonnell, E. (2008). Opioids in the management of persistent non-cancer pain. *Anaesthesia & Intensive Care Medicine*, 9(2), 51-54. <https://doi.org/10.1016/j.mpaic.2007.11.004>

Simpson, M. (2003). The relationship between drug use and crime: A puzzle inside an enigma. *International Journal of Drug Policy*, 14(4), 307-319. [https://doi.org/10.1016/S0955-3959\(03\)00081-1](https://doi.org/10.1016/S0955-3959(03)00081-1)

Smith, K. M., Larive, L. L., & Romanelli, F. (2002). Club drugs: Methylenedioxyamphetamine, flunitrazepam, ketamine hydrochloride, and gamma-hydroxybutyrate. *American Journal of Health-System Pharmacy*, 59(11), 1067-1076. <https://doi.org/10.1093/ajhp/59.11.1067>

Sneyd J. R. (2017). Thiopental to desflurane - An anaesthetic journey. Where are we going next?. *British Journal of Anaesthesia*, 119(1), 44-52. <https://doi.org/10.1093/bja/aex328>

Soar, K., Turner, J. J., & Parrott, A. C. (2001). Psychiatric disorders in Ecstasy (MDMA) users: a literature review focusing on personal predisposition and drug history. *Human psychopharmacology*, 16(8), 641-645. <https://doi.org/10.1002/hup.350>

Soares, L. G. L., Martins, M., & Uchoa, R. (2003). Intravenous fentanyl for cancer pain: A “fast titration” protocol for the emergency room. *Journal of Pain and Symptom Management*, 26(3), 876-881. [https://doi.org/10.1016/S0885-3924\(03\)00314-2](https://doi.org/10.1016/S0885-3924(03)00314-2)

Sönmez, M. B. (2022). Depremin psikolojik etkileri, psikolojik destek ve korkuyla baş etme. *TOTBİD Dergisi*, 21(3), 337-343. <https://doi.org/10.5578/totbid.dergisi.2022.46>

Spooner, C., & Hetherington, K. (2004). Social determinants of drug use (Technical Report No. 228). National Drug and Alcohol Research Centre, University of New South Wales. <https://archive-ndarc.med.unsw.edu.au/sites/default/files/ndarc/resources/TR.228.pdf>

Spronk, D. B., van Wel, J. H. P., Ramaekers, J. G., & Verkes, R. J. (2013). Characterizing the cognitive effects of cocaine: A comprehensive review. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 37(8), 1838-1859. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2013.07.003>

Stanley, T. H. (2014). The fentanyl story. *The Journal of Pain*, 15(12), 1215-1226. <https://doi.org/10.1016/j.jpain.2014.08.010>

Starzer, M. S. K., Nordentoft, M., & Hjorthøj, C. (2018). Rates and predictors of conversion to schizophrenia or bipolar disorder following substance-induced psychosis. *American Journal of Psychiatry*, 175(4), 343-350. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2017.17020223>

Stein, C. (2016). Opioid receptors. *Annual Review of Medicine*, 67, 433-451. <https://doi.org/10.1146/annurev-med-062613-093100>

Stephenson, M., Barr, P., Thomas, N., Cooke, M., Latvala, A., Rose, R. J., Kaprio, J., Dick, D., & Salvatore, J. E. (2025). Patterns and predictors of alcohol misuse trajectories from adolescence through early midlife. *Development and Psychopathology*, 37(2), 734-750. <https://doi.org/10.1017/S0954579424000543>

Stewart S. A. (2005). The effects of benzodiazepines on cognition. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 66(2), 9-13.

Stewart, S. A., Copeland, A. L., & Cherry, K. E. (2022). Risk Factors for substance use across the lifespan. *The Journal of Genetic Psychology*, 184(2), 145-162. <https://doi.org/10.1080/00221325.2022.2130025>

Stone, A. L., Becker, L. G., Huber, A. M., & Catalano, R. F. (2012). Review of risk and protective factors of substance use and problem use in emerging adulthood. *Addictive Behaviors*, 37(7), 747-775. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2012.02.014>

Stretesky, P. B. (2008). National Case-Control Study of Homicide Offending and Methamphetamine Use. *Journal of Interpersonal Violence*, 24(6), 911-924. <https://doi.org/10.1177/0886260508325011>

Strickland, J. C., & Acuff, S. F. (2023). Role of social context in addiction etiology and recovery. *Pharmacology, Biochemistry and Behavior*, 229, 173603. <https://doi.org/10.1016/j.pbb.2023.173603>

Strong, C., Juon, H. S., & Ensminger, M. E. (2016). Effect of Adolescent Cigarette Smoking on Adulthood Substance Use and Abuse: The Mediating Role of Educational Attainment. *Substance Use & Misuse*, 51(2), 141-154. <https://doi.org/10.3109/10826084.2015.1073323>

Suratmini, D., Daulima, N. H. C., & Wardani, I. Y. (2024). The dilemma of adolescents experiencing self-stigma to quit drugs. *Journal of Psychiatric Nursing*, 15(1), 72-80. <https://doi.org/10.14744/phd.2024.76258>

Sutherland, E. H., & Cressey, D. R. (1978). *Criminology* (10th ed.). J. P. Lippincott Company.

Swaim, R. C. (1991). Childhood risk factors and adolescent drug and alcohol abuse. *Educational Psychology Review*, 3(4), 363-398. <https://doi.org/10.1007/BF01319937>

Sweeney, B., Talebi, S., Toro, D., Gonzalez, K., Menoscal, J. P., Shaw, R., & Hassen, G. W. (2016). Hyperthermia and severe rhabdomyolysis from synthetic cannabinoids. *The American Journal of Emergency Medicine*, 34(1), 121.e1-121.e1212. <https://doi.org/10.1016/j.ajem.2015.05.052>

Şahin, M., & Güngör, F. (2022). Göç ve bağımlılık: Suriyeli göçmenlerin madde kullanım süreçlerine dair nitel bir araştırma. *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Göç ve Mültecilik Özel Sayısı*, 319-337. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1111559>

Şahiner, D. S. (2010). Uyuşturucu madde kullanmak suçu ile denetimli serbestlik tedbiri alan kişilerin sosyodemografik özelliklerinin ve Rorschach kişilik testi yanıtlarının taranması (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Şahinli, K. (2016). Alkol ve uyuşturucu madde kullanımının suçlu davranışla ilişkisi: Ankara ceza infaz kurumları örneği (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Polis Akademisi, Ankara.

Şen, S. (2023). Bireysel ve sosyal faktörlerin madde bağımlılığı şiddeti üzerindeki yordayıcı etkilerinin karşılaştırılması (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.

Şencan, F., & Canatan, K. (2021). Göç ve Kentleşme Sürecinde Ergenleri Madde Kullanımına Yönelten Sosyal Bağlamanın Analizi. *Turkish Journal of Social Work*, 4(2), 115-125.

Takak, G., Şaşman Kaylı, D., & Cengiziz, C. (2025). Madde Kullanım Deneyiminde İlişkisel Bir Aktör Olarak Mekanın Anlamının İncelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 26(1), 68-93. <https://doi.org/10.51982/bagimli.1511081>

Tanz, L. J., Miller, K. D., Dinwiddie, A. T., Gladden, R. M., Asher, A., Baldwin, G., Nesbit, B., & O'Donnell, J. (2025). Drug overdose deaths involving stimulants- United States, January 2018-June 2024. *Morbidity and Mortality Weekly Report (MMWR)*, 74(32), 491-499. <http://dx.doi.org/10.15585/mmwr.mm7432a1>

Tarde, G. (1903). *The laws of imitation*. (F. H. Giddens, Çev.). Henry Holt And Company.

Tarter, R. E. (2002). Etiology of adolescent substance abuse: A developmental perspective. *The American Journal on Addictions*, 11(3), 171-191. <https://doi.org/10.1080/10550490290087965>

Taşdemir, M., Küçükali, H., Uçar, A., & Sur, H. (2021). Exploring Alcohol and Substance Addiction among Syrian Migrants in Turkey: A Qualitative Study Integrating Perspectives of Addicts, Their Relatives, Local and National Institutions. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 7(4), 253-276. <https://doi.org/10.5152/ADDICTA.2020.20074>

Tekeli, E. (2024). Uyuşturucu madde ticareti ve kullanımı suçundan hüküm giyenlerin bazı değişkenlere bağlı olarak profillerinin değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hitit Üniversitesi, Çorum.

Tekin, Ö. S. (2023). Psikoloji lisans mezunları ve psikoloji öğrencilerinin madde bağımlılık tutumları ile sigara bağımlılık tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

TenHouten, W. D. (2016). Normlessness, anomie, and the emotions. *Sociological Forum*, 31(2), 465-486.

Tetrault, J. M., Crothers, K., Moore, B. A., Mehra, R., Concato, J., & Fiellin, D. A. (2007). Effects of marijuana smoking on pulmonary function and respiratory complications: a systematic review. *Archives of Internal Medicine*, 167(3), 221-228. <https://doi.org/10.1001/archinte.167.3.221>

The United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2025). World Drug Report 2025. <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/world-drug-report-2025.html>

Thoma, R., Mullins, P., Ruhl, D., Monnig, M., Yeo, R. A., Caprihan, A., Bogenschutz, M., Lysne, P., Tonigan, S., Kalyanam, R., & Gasparovic, C. (2011). Perturbation of the glutamate-glutamine system in alcohol dependence and remission. *Neuropsychopharmacology*, 36(7), 1359-1365. <https://doi.org/10.1038/npp.2011.20>

Thomasius, R., Arnaud, N., Holtmann, M., & Kiefer, F. (2020). Substance related disorders in adolescence and young adulthood. *Zeitschrift für Kinder- und Jugendpsychiatrie und Psychotherapie*, 48(6), 448-452. Doi: 10.1024/1422-4917/a000725

Tierney, J. (2006). *Criminology: Theory and context* (2nd ed.). Pearson Education Limited.

Timurkan, M., Demez, G., Tunca, T., & Özkan, B. (2025). *Bağımlılığın sosyolojisi sahadan notlar, anlatılar tanıklıklar*. Bağlam Yayıncılık

Timurturkan, M., Tunca, T., Demez, G., & Özkan, B. (2025). Bağımlılık ve Mekân: madde kullanım deneyimlerinin mekânsal boyutu üzerine nitel bir çalışma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(4), 286-307. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1658235>

Tokle, R., & Pedersen, W. (2025). 'Cubs of Wall Street': Cocaine use in top-boy culture. *The British Journal of Sociology*, 76(4), 757-766. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.13212>

Topp, L., Degenhardt, L., Kaye, S., & Darke, S. (2002). The emergence of potent forms of methamphetamine in Sydney, Australia: A case study of the IDRS as a strategic early warning system. *Drug and Alcohol Review*, 21(4), 341-348. <https://doi.org/10.1080/0959523021000023199>

Torrens M. (2023). Illicit drug use and co-morbidities: A gender perspective. *European Psychiatry*, 66(Suppl 1), S34. <https://doi.org/10.1192/j.eurpsy.2023.130>

Tovmasyan, A., Monk, R. L., Sawicka, I., & Heim, D. (2022). Positive but not negative affect is associated with increased daily drinking likelihood in non-clinical populations: Systematic review and meta-analyses. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 48(4), 382-396. <https://doi.org/10.1080/00952990.2022.2082300>

Townsend, L., Flisher, A. J., & King, G. (2007). A systematic review of the relationship between high school dropout and substance use. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 10, 295-317. <https://doi.org/10.1007/s10567-007-0023-7>

Tuncel, G.Y., Şaşman Kaylı, D., & Yararbaş, G. (2023). COVID-19 salgını sürecinde alkol ve madde bağımlılarının kullanım ve tedavi deneyimleri. *Bağımlılık Dergisi*, 24(4), 428-437. Doi: 10.51982/bagimli.1219073

Tuncer, A. (2011). Uyuşturucu veya uyarıcı madde ticareti ve kullanılmasına ilişkin suçlar. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.

Tuncer, S., & Barışkaner, H. (1995). Narkotik analjeziklerin kullanımı. *S.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 11(2-3-4), 249-256.

Tureluren, E., Claes, L., & Andriessen, K. (2022). Factors Associated With Alcohol and Substance Use in Bereaved College and University Students. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, 91(1), 26-39. <https://doi.org/10.1177/00302228221132904>

Turner, J. H. (2013). *Contemporary sociological theory*. California: SAGE Publications, Inc.

Turner, J. H. (2014). *Theoretical sociology a concise introduction to twelve sociological theories*. Los Angeles, SAGE Publications, Inc.

Turner, J. H., Beeghley, L., & Powers, C. H. (2013). *Sosyolojik teorinin oluşumu* (Ü. Tatlıcan, Çev.; 4. baskı). Sentez Yayıncılık.

Turton, S., & Lingford-Hughes, A. (2016). Neurobiology and principles of addiction and tolerance. *Medicine*, 44(12), 693-696. <https://doi.org/10.1016/j.mpmed.2016.09.007>

Türk Tabipleri Birliği (2024). Şubat 2023 depremleri 1. yıl raporu. https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/TTB_SES_Deprem_1Yil_Raporu.pdf#page=47.17

Tyler, R. E., & Leggio, L. (2024). Biological basis of addiction and alcohol use disorder. *Clinical Liver Disease*, 23(1), e0177 <https://doi.org/10.1097/CLD.0000000000000177>

Uddin, M. S., Sufian, M. A., Kabir, M. T., Hossain, M. F., Nasrullah, M., Islam, I., Mamun, A. A., Islam, M. T. ve Khanum, S. (2017). Amphetamines: Potent recreational drug of abuse. *Journal of Addiction Research & Therapy*, 8(4), 1-10. <https://doi.org/10.4172/2155-6105.1000330>

Uğurlu, T. T, Tekkanat, Ç., Koç, H., & Ateşçi, F. (2020). Alkol ve madde kullanım bozukluğu olan bireylerde suç davranışının retrospektif incelemesi. *Pamukkale Medical Journal*, 13(3), 739-747. <https://doi.org/10.31362/patd.745390>

Ukaigwe, A., Karmacharya, P., & Donato, A. (2014). A gut gone to pot: A case of cannabinoid hyperemesis syndrome due to K2, a synthetic cannabinoid. *Case Reports in Emergency Medicine*, 2014, 167098. <https://doi.org/10.1155/2014/167098>

UNODC (2023). World Drug Report 2023 Executive Summary. https://www.unodc.org/res/WDR-2023/WDR23_Exsum_fin_SP.pdf

UNODC (2024). Key findings and conclusions. https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/WDR_2024/WDR24_Key_findings_and_conclusions.pdf

Uyaroğlu, A. K. (2017). Ergenlere yönelik güçlendirme programının madde bağımlılığından korunmada öz-yeterlik, benlik saygısı ve atılganlık düzeylerine etkisi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Uzal, D. (2019). Madde bağımlılığı ile ilişkili psikolojik faktörlerin incelenmesi: Sincan Cezaevi Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Polis Akademisi, Ankara.

Ünal, S., Mutlu, E. A., & Topaktaş, Ö. (2021). Madde bağımlılığının gelişiminde birikimli risk faktörlerinin rolü. *Bağımlılık Dergisi*, 22(1), 31-42. <https://doi.org/10.51982/bagimli.790981>

Üzümcü, S., & Öztapak, M. Ü. (2024). Uyuşturucu madde bağımlılarının kişilik özellikleri ve davranış biçimlerinin uzmanların gözünden değerlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (153), 209-224. <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.75797>

Valmaggia, L. R., Day, F. L., Jones, C., Bissoli, S., Pugh, C., Hall, D., Bhattacharyya, S., Howes, O., Stone, J., Fusar-Poli, P., Byrne, M., & McGuire, P. K. (2014). Cannabis use and transition to psychosis in people at ultra-high risk. *Psychological Medicine*, 44(12), 2503-2512. <https://doi.org/10.1017/S0033291714000117>

Van Bohemen, S., & Roeling, A. (2020). Techno's sexual counter-space: Ecstasy and electronics as technologies of white sex. *Cultural Sociology*, 14(1), 42-60. <https://doi.org/10.1177/1749975519892771>

Van Havere, T., Vanderplasschen, W., Broekaert, E., & De Bourdeaudhui, I. (2009). The influence of age and gender on party drug use among young adults attending dance events, clubs, and rock festivals in Belgium. *Substance Use & Misuse*, 44(13), 1899-1915. <https://doi.org/10.3109/10826080902961393>

Van Namen, D. M., Knapen, V., Van Staa, A., De Vries, H., Hilberink, S. R., & Nagelhout, G. E. (2023). Stress and strain: A qualitative study into the impact of having relatives with addiction problems on students' health and daily lives. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 18(1), 2223864. <https://doi.org/10.1080/17482631.2023.2223864>

- Vandrey, R., Dunn, K. E., Fry, J. A., & Girling, E. R. (2012). A survey study to characterize use of Spice products (synthetic cannabinoids). *Drug and Alcohol Dependence*, 120(1-3), 238-241. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2011.07.011>
- Vardakou, I., Pistos, C., & Spiliopoulou, C. (2010). Spice drugs as a new trend: Mode of action, identification and legislation. *Toxicology Letters*, 197(3), 157-162. <https://doi.org/10.1016/j.Toxlet.2010.06.002>
- Varga, M. D. (2012). Adderall abuse on college campuses: A comprehensive literature review. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 9(3), 293-313. <https://doi.org/10.1080/15433714.2010.525402>
- Varghese, J., & Dakhode, S. (2022). Effects of alcohol consumption on various systems of the human body: A systematic review. *Cureus*, 14(10), e30057. <https://doi.org/10.7759/cureus.30057>
- Vazey, E. M., den Hartog, C. R., & Moorman, D. E. (2018). Central noradrenergic interactions with alcohol and regulation of alcohol-related behaviors. *Handbook of Experimental Pharmacology*, 248, 239-260. https://doi.org/10.1007/164_2018_108
- Vengeliene, V., Bilbao, A., Molander, A. and Spanagel, R. (2008), Neuropharmacology of alcohol addiction. *British Journal of Pharmacology*, 154, 299-315. <https://doi.org/10.1038/bjp.2008.30>
- Vines, L., Sotelo, D., Johnson, A., Dennis, E., Manza, P., Volkow, N. D., & Wang, G. J. (2022). Ketamine use disorder: Preclinical, clinical, and neuroimaging evidence to support proposed mechanisms of actions. *Intelligent Medicine*, 2(2), 61-68. <https://doi.org/10.1016/j.imed.2022.03.001>
- Vitelli, R. (2018). *Substance Abuse*. ABC-CLIO, LLC
- Vito, G. F., & Maahs, J. R. (2017). *Criminology: Theory, research and policy* (4th ed.). Jones & Bartlett Learning.
- Volgin, A. D., Yakovlev, O. A., Demin, K. A., Alekseeva, P. A., Kyzar, E. J., Collins, C., Nichols, D. E., & Kalueff, A. V. (2019). Understanding central nervous system effects of deliriant hallucinogenic drugs through experimental animal models. *ACS Chemical Neuroscience*, 10(1), 143-154. <https://doi.org/10.1021/acscchemneu.8b00433>
- Volkow, N. D., & Swanson, J. M. (2003). Variables that affect the clinical use and abuse of methylphenidate in the treatment of ADHD. *American Journal of Psychiatry*, 160(11), 1909-1917. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.160.11.1909>
- Volkow, N. D., Fowler, J. S., Wang, G. J., Swanson, J. M., & Telang, F. (2004). Dopamine in drug abuse and addiction: Results from imaging studies and treatment implications. *Molecular Psychiatry*, 9, 557-569. <https://doi.org/10.1038/sj.mp.40.01507>
- Volkow, N. D., Jones, E. B., Einstein, E. B., & Wargo, E. M. (2019). Prevention and treatment of opioid misuse and addiction: A Review. *JAMA Psychiatry*, 76(2), 208-216. <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2018.3126>

Volkow, N. D., Koob, G. F., & McLellan, A. T. (2016a). Neurobiologic advances from the brain disease model of addiction. *The New England Journal of Medicine*, 374(4), 363-371. <https://doi.org/10.1056/NEJMra1511480>

Volkow, N. D., McLellan, T. A., Cotto, J. H., Karithanom, M., & Weiss, S. R. (2011). Characteristics of opioid prescriptions in 2009. *JAMA*, 305(13), 1299-1301. <https://doi.org/10.1001/jama.2011.401>

Volkow, N. D., Michaelides, M., & Baler, R. (2019). The neuroscience of drug reward and addiction. *Physiological Reviews*, 99(4), 2115-2140. <https://doi.org/10.1152/physrev.00014.2018>

Volkow, N. D., Swanson, J. M., Evins, A. E., Delisi, L. E., Meier, M. H., Gonzalez, R., Bloomfield, M. A. P., Curran, H. V., & Baler, R. (2016b). Effects of cannabis use on human behavior, including cognition, motivation, and psychosis: A review. *JAMA Psychiatry*, 73(3), 292-297. <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2015.3278>

Volkow, N. D., Wang, G. J., & Baler, R. D. (2011). Reward, dopamine and the control of food intake: implications for obesity. *Trends in Cognitive Sciences*, 15(1), 37-46. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2010.11.001>

Volkow, N. D., Wang, G. J., Fischman, M. W., Foltin, R., Fowler, J. S., Franceschi, D., Franceschi, M., Logan, J., Gatley, S. J., Wong, C., Ding, Y. S., Hitzemann, R., & Pappas, N. (2000). Effects of route of administration on cocaine induced dopamine transporter blockade in the human brain. *Life Sciences*, 67(12), 1507-1515. [https://doi.org/10.1016/S0024-3205\(00\)00731-1](https://doi.org/10.1016/S0024-3205(00)00731-1)

Volkow, N. D., Wang, G. J., Fowler, J. S., Logan, J., Gatley, S. J., Wong, C., Hitzemann, R., & Pappas, N. R. (1999). Reinforcing effects of psychostimulants in humans are associated with increases in brain dopamine and occupancy of D2 receptors. *Journal of Pharmacology and Experimental Therapeutics*, 291(1), 409-415. [https://doi.org/10.1016/S0022-3565\(24\)35115-8](https://doi.org/10.1016/S0022-3565(24)35115-8)

Vollenweider, F. X., Liechti, M. E., Gamma, A., Greer, G., & Geyer, M. (2002). Acute psychological and neurophysiological effects of MDMA in humans. *Journal of Psychoactive Drugs*, 34(2), 171-184. <https://doi.org/10.1080/02791072.2002.10399951>

Wagner, E. F. (1996). Substance use and violent behavior in adolescence. *Aggression and Violent Behavior*, 1(4), 375-387. [https://doi.org/10.1016/S1359-1789\(96\)00008-0](https://doi.org/10.1016/S1359-1789(96)00008-0)

Wallace, R. A., & Wolf, A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları: Klasik geleneğin genişletilmesi* (M. R. Ayas & L. Elburuz, Çev.). Doğu Batı Yayınları. (Orijinal eser 1985'te yayımlandı)

Wallner, M., & Olsen, R. W. (2008). Physiology and pharmacology of alcohol: the imidazobenzodiazepine alcohol antagonist site on subtypes of GABAA receptors as an opportunity for drug development? *British Journal of Pharmacology*, 154(2), 288-298. <https://doi.org/10.1038/bjp.2008.32>

Walters, G. D. (2022). Delinquency between siblings: A meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 67, 101792. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2022.101792>

Wang, J., Zheng, L., & Wang, S. (2025). The effect of different types of drugs on balance and reaction ability of female abstainers. *Scientific Reports*, 15(1), 37881. <https://doi.org/10.1038/s41598-025-21769-x>

Wearne, T. A., & Cornish, J. L. (2018). A Comparison of methamphetamine-induced psychosis and schizophrenia: A review of positive, negative, and cognitive symptomatology. *Frontiers in Psychiatry*, 9, 491. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2018.00491>

Weaver M. F. (2015). Prescription sedative misuse and abuse. *The Yale Journal of Biology and Medicine*, 88(3), 247-256.

Wei, E. H., Loeber, R., & White, H. R. (2004). Teasing apart the developmental associations between alcohol and marijuana use and violence. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 20(2), 166-183. <https://doi.org/10.1177/1043986204263777>

Weisburd, D., Hinkle, J. C., Famega, C., & Ready, J. (2011). The possible “backfire” effects of hot spots policing: An experimental assessment of impacts on legitimacy, fear, and collective efficacy. *Journal of Experimental Criminology*, 7(4), 297-320. <https://doi.org/10.1007/s11292-011-9130-z>

Wells, L. E. (1978). Theories of deviance and the self-concept. *Social Psychology*, 41(3), 189-204. <https://doi.org/10.2307/3033556>

Westermeyer, J., Wahmanholm, K., & Thuras, P. (2001). Effects of childhood physical abuse on course and severity of substance abuse. *American Journal on Addictions*, 10(2), 101-110. <https://doi.org/10.1080/105504901750227769>

Whyte, W. F. (1993). *Street corner society: The social structure of an Italian slum* (4th ed.). Chicago: The University of Chicago Press.

Wiechelt, S., & Shdaimah, C. (2011). Trauma and substance abuse among women in prostitution: Implications for a specialized diversion program. *Journal of Forensic Social Work*, 1(2), 159-172. <https://doi.org/10.1080/1936928X.2011.598843>

Williams III, F. P., & McShane, M. D. (2018). *Criminological theory* (7th ed.). Pearson Education.

Williams, J. F., Storck, M., & Committee on Substance Abuse and Committee on Native American Child Health. (2007). Inhalant abuse. *Pediatrics*, 119(5), 1009-1017. <https://doi.org/10.1542/peds.2007-0470>

Windisch, K. A., & Kreek, M. J. (2020). Review of addiction risk potential associated with adolescent opioid use. *Pharmacology, Biochemistry and Behavior*, 198, 173022. <https://doi.org/10.1016/J.PBB.2020.173022>

Winklbaur, B., Ebner, N., Sachs, G., Thau, K., & Fischer, G. (2006). Substance abuse in patients with schizophrenia. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 8(1), 37-43. <https://doi.org/10.31887/DCNS.2006.8.1/bwinklbaur>

- Wiss D. A. (2019). A biopsychosocial overview of the opioid crisis: Considering nutrition and gastrointestinal health. *Frontiers in public health*, 7, 193. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2019.00193>
- World Health Organization (WHO) (2014). Global status report on alcohol and health 2014. World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/97892415_65639
- World Health Organization (WHO) (2018). Global status report on road safety 2018. World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/97892415_65684
- Wortley, R. (2011). *Psychological Criminology: An integrative approach*. New York: Routledge.
- Yakovenko, I., & Hodgins, D. C. (2018). A scoping review of co-morbidity in individuals with disordered gambling. *International Gambling Studies*, 18(1), 143-172. <https://doi.org/10.1080/14459795.2017.1364400>
- Yalman, E. (2019). Ebeveyn ve akran ilişkilerinin genç kızlarda madde kullanımına etkisi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 4(2), 372-391. <https://doi.org/10.21733/ibad.536682>
- Yaman, Ö. M. (2014). Uyuşturucu madde bağımlısı gençlerin aile içi ilişkilere yönelik görüşleri: Esenler-Bağcılar Örneği. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 1(1), 99-132. Doi: 10.15805/addicta.2014.1.1.013
- Yaman, Ö. M. (2021). *Türkiye’de gençlik ve bağımlılık: Bibliyometrik ve tematik bir araştırma (1910-2020)*. İstanbul: Dem
- Yang, X. Y., & Kelly, B. C. (2024). “I always stay at my friends’ place”: How peer association explains the link between social deprivation and methamphetamine use intensity. *Journal of Drug Issues*. 56(2), 295-314. <https://doi.org/10.1177/00220426241287125>
- Yasuntimur, A., Ersoy, E., Bayhan, V., Birgül Cumurcu, H., Stojkow, M., Çetintaş, A. & Yüksel, A. (2025). The Misuse of prescription drugs after the 2023 earthquake in Türkiye: Insights from pharmacy workers. *Polish Sociological Review*, 232(4), 423-444. <https://doi.org/10.26412/psr232.05>
- Yeşilay (2023). Madde bağımlılığı. <https://www.yedam.org.tr/madde-bagimliliği#:~:text=Madde%20ba%20C4%9F%20B1m%20C4%9F%20B1%20C4%9F%20v%20C3%BCcudun%20i%20C5%9Flevlerini%20olumsuz,kullan%20C4%9F%20s%20C4%9F%20B1n%20C4%9F%20Ove%20dozunu%20art%20C4%9F%20B1r%20C4%9F%20B1r>
- Yıldırım, E. (2008). Uyuşturucu kullanımının sosyolojik boyutu uyuşturucuya yönelik talep azaltımı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Yıldız, D., Çiftçi, A., & Yalçın, Ö. (2020). Bir ÇEMATEM kliniğinde yatan ergen hastalarda madde kullanım eğilimleri, psikososyal travmalar, psikiyatrik komorbiditeler ve cinsiyet farklılıkları. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 33(2), 190-202. <https://doi.org/10.14744/DAJPNS.2020.00078>
- Yılmaz, Ş. Y. (2022). Toplumsal cinsiyet bağlamında erkeklik ve madde bağımlılığı ilişkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

Young, E. J., Radnai, L., Prikhodko, V., & Miller, C. A. (2024). Novel therapeutics in development for the treatment of stimulant-use disorder. *Current Opinion in Neurobiology*, 87, 102898. <https://doi.org/10.1016/j.conb.2024.102898>

Yüksel, B. C. (2020). The evaluation of substance use characteristics and psychosocial factors in individuals with early- and late onset substance use disorder (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Yüksel, S. U. (2023). Metamfetaminle birlikte çoklu madde kullanım bozukluğu olan bireylerin tedavi sonrası sosyal hayata uyumlarında aidiyet duygusunun incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Yüncü, Z., & Savaş, H. A. (2007). Madde kullanım bozukluğunda genetik: Bir derleme. *Bağımlılık Dergisi*, 8(3),

Zakinaeiz, Y., & Potenza, M. N. (2018). Gender-related differences in addiction: A review of human studies. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 23, 171-175. <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2018.08.004>

Zehra, A., Burns, J., Liu, C. K., Manza, P., Wiers, C. E., Volkow, N. D., & Wang, G. J. (2018). Cannabis addiction and the brain: a review. *Journal of Neuroimmune Pharmacology*, 13(4), 438-452. <https://doi.org/10.1007/s11481-018-9782-9>

Zehra, A., Burns, J., Liu, C. K., Manza, P., Wiers, C. E., Volkow, N. D., & Wang, G. J. (2018). Cannabis addiction and the brain: A review. *Journal of neuroimmune pharmacology: the official journal of the Society on NeuroImmune Pharmacology*, 13(4), 438-452. <https://doi.org/10.1007/s11481-018-9782-9>

Zeighami, R., Hosseini, S. M., Mohammadi, N., & Shahsavari, S. (2021). Predicting addiction susceptibility based on Big Five personality traits. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*, 15(3), Article e109103. <https://doi.org/10.5812/ijpbs.109103>

Zellers, S., Iacono, W. G., McGue, M., & Vrieze, S. I. (2022). Developmental and etiological patterns of substance use from adolescence to middle age: A longitudinal twin study. *Drug and Alcohol Dependence*, 233, 109378. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2022.109378>

Zengin İspir, G., Danişman, M., & Sezer Katar, K. (2024). Substance use disorders after natural disasters: a narrative review. *Journal of Addictive Diseases*, 42(4), 578-581. <https://doi.org/10.1080/10550887.2023.2242073>

Zetsen, S. P. G., Schellekens, A. F. A., Paling, E. P., Kan, C. C., & Kessels, R. P. C. (2022). Cognitive functioning in long-term benzodiazepine users. *European Addiction Research*, 28(5), 377-381. <https://doi.org/10.1159/000525988>

Zhang, A., Balles, J. A., Nyland, J. E., Greenwood, D., & Smith, T. L. (2022). The relationship between police contacts for drug use-related crime and future arrests, incarceration, and overdoses: A

retrospective observational study highlighting the need to break the vicious cycle. *Harm Reduction Journal*, 19, 67. <https://doi.org/10.1186/s12954-022-00652-2>

Zhong, S., Yu, R., & Fazel, S. (2020). Drug use disorders and violence: Associations with individual drug categories. *Epidemiologic Reviews*, 42(1), 103-116. <https://doi.org/10.1093/epirev/mxaa006>

Zhu, D., Wang, F., Wang, S., Cao, L., Tong, Y., Xie, F., Wang, G. and Su, P. (2025), Substance use related to school dropout: A systematic review and meta-analysis. *Psychology in the Schools*, 62, 1937-1952. <https://doi.org/10.1002/pits.23442>

Zencirkiran, M. (2018). *Sosyoloji* (7. Basım). Dora.

Zvolensky, M. J., Cogle, J. R., Johnson, K. A., Bonn-Miller, M. O., & Bernstein, A. (2010). Marijuana use and panic psychopathology among a representative sample of adults. *Experimental And Clinical Psychopharmacology*, 18(2), 129-134. <https://doi.org/10.1037/a0019022>

EKLER

EK-1. Etik Kurul Onayı

T.C. İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu			
Oturum Tarihi : 10-10-2024	Oturum Sayısı : 17	Karar Sayısı : 15	
Etik Açidan Uygun			
Çalışma Adı	Madde Bağımlılığının Sosyolojik Nedenleri ve Etkileri (Malatya Örneği)		
Araştırmacılar	Doktora Öğrencisi Ahmet Yasuntimur (Yürütücü) Prof.Dr. Vehbi Bayhan (Danışman)		
Başkan	Prof.Dr.EMİN ÇELEBİ		
Kurul Üyeleri			
Kullanıcı pınar özbay		Prof.Dr. Bilal ALTAY	
Prof.Dr. Mehmet ÖNAL		Prof.Dr. Mehmet GÜNGÖR	
Prof.Dr. Süleyman ÇALDAK		Prof.Dr. Lütfiye ÖZDEMİR	

<https://etik.inonu.edu.tr/panel/index>

1/1

EK-2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları

Madde kullanmayı hazırlayan faktörler	- Nasıl bir ailede büyüdünüz? (Ailenin ekonomik durumu, anne baba boşanmış mı, anne baba sağ mı vb.) - Anne ve babanızın size karşı tutumları nasıldı? - Varsa kardeşleriniz ile ilişkileriniz nasıldı? - Nasıl bir çevrede büyüdünüz? Çevrenizdeki insanlardan ne tür davranışlar öğrendiniz? - Yaşadığınız çevrenin fiziksel görünümü nasıldı? (Müstakil evler, boş bahçeler, güvenli parklar vb.) - Çevrenizde madde kullanımı yaygın mıydı? - Okul hayatınız nasıldı? - Arkadaş ortamınız nasıldı? Genelde hangi özelliklere sahip arkadaşlarınız ile zaman geçirirdiniz? - 6 Şubat 2023 depremleri sizi nasıl etkiledi? - Toplumdaki hızlı değişimlerin ve belirsizliklerin sizin hayatınızı ve kararlarınızı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
İlk madde kullanmaya başlama	- İlk defa hangi maddeyi kullandınız ve kaç yaşındaydınız? - İlk maddeyi nasıl kullandınız? - İlk maddeyi nerede kullandınız? Kiminle kullandınız? - İlk madde kullanmak nereden aklınıza geldi? (Merak, arkadaş, çevre vb.) - İlk maddeye nereden ulaştınız? - İlk maddeyi kullandıktan sonra nasıl hissettiniz?
Madde kullanmaya devam etme	- İlk kullanımdan sonra hangi madde veya maddeleri kullandınız? (Miktarı, sıklığı vb.) - Maddeyi nerede kullandınız? Neden orada madde kullanmayı tercih ettiniz? - Hangi dönemlerde yoğun madde kullandınız? - İlk kullanımdan sonra madde kullanmaya neden devam ettiniz? - Yalnız mı madde kullanırsınız yoksa arkadaşlarınızla mı? - Madde kullanmaya devam ettikten sonra maddeyi almak için nasıl para buldunuz? - Madde kullanmaya devam ettikten sonra nasıl bir yaşamınız oldu?
Madde kullanımının sonuçları	- Ne sıklıkla madde kullanmayı düşünüyorsunuz? - Madde kullanmadığınız dönemlerde madde kullanma isteği nasıl ortaya çıkar? - Kullandığınız madde veya maddeleri belli bir süre kullandıktan sonra hiç kullanım miktarını veya sıklığını artırdınız mı? - Madde kullanımı harcanan zaman ve paranın artması aile, sosyal ve iş hayatınızda nasıl değişimler meydana getirdi? (Aile içinde tartışmalar, işten atılma, madde kullanım geçmişinden dolayı işe alınmama, bağımlı olarak etiketlenme vb. gibi).
Demografik sorular	- Cinsiyetiniz? - Kaç yaşındasınız? - Medeni durumunuz nedir? Eğer evliyseniz çocuğunuz var mı? - Eğitim seviyeniz nedir? - Mesleğiniz nedir? - Düzenli olarak bir işte çalışır mısınız? - Kaç kardeşsiniz? - Herhangi bir suçtan başka sabıkanız var mı? Varsa suç veya suçlar nedir?

EK-3. Yapay Zekâ Kullanım Tablosu

Üretken Yapay Zekâ Aracı	Kullanım Amacı	Kullanıldığı Bölüm	Kullanım Şekli
ChatGPT	Dil kontrolü, yazım denetimi ve anlatımın iyileştirilmesi	Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve, Tartışma ve Sonuç	Metinlerin yazım, noktalama ve dil bilgisi açısından gözden geçirilmesi, anlatım akışının ve bütünlüğünün değerlendirilmesi amacıyla kullanılmıştır.

